

Волинський національний університет
імені Лесі Українки

ВВІЧЛИВІСТЬ

HUMANITAS

Випуск 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Чернета Світлана Юріївна, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки (*головний редактор*);

Борисюк Олена Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Брушневська Ірина Миколаївна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Дьякон Антоніна, Dr.oec., професор, проректор з розвитку та інновацій, керівник відділу маркетингу, Університет прикладних наук ISMA (Рига, Латвія);

Коленда Наталія Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент, декан факультету економіки та управління, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Колосок Андрій Мирославович, кандидат економічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Лякішева Анна Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Мартинюк Тетяна Анатоліївна, доктор педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Сушик Наталія Степанівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки.

Журнал ухвалено до друку Вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
Протокол № 7 від 31 травня 2024 р.

Науковий журнал «Ввічливість. Humanitas»
zareєстровано в Національній раді України з питань телебачення і радіомовлення
(Рішення №1834 від 21.12.2023 р. Ідентифікатор медіа R30-02332).

«Ввічливість. Humanitas» включено до Переліку наукових фахових видань України категорії Б
(спеціальності 231 – Соціальна робота, 232 – Соціальне забезпечення)
відповідно до Наказу МОН України від 29.06.2021 № 735 (додаток 4).

Офіційний сайт видання: www.journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

РОЗДІЛ 1 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 376.1-056.264:373.2

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.1>

Ірина БРУШНЕВСЬКА

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки,

пр. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-3381-6490

Бібліографічний опис статті: Брушневська, І. (2024). Логопедичне обстеження в системі психолого-педагогічного супроводу дітей раннього віку. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 3–8, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.1>

ЛОГОПЕДИЧНЕ ОБСТЕЖЕННЯ В СИСТЕМІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

В статті обґрунтовано актуальність підтримки сімей з дітьми, у яких діагностовано або які мають ризик виникнення порушень психофізичного розвитку, тобто запровадження раннього втручання на державному рівні. Ненадання послуг раннього втручання сім'ям з дітьми із особливими потребами сприяє появі небажаних соціальних явищ, таких як відмова батьків від дітей і передача їх на виховання в інституції та прийомні сім'ї, руйнування сімей, які не відмовляються від дітей. Звернено увагу, що на сучасному етапі в системі спеціальної освіти України більш коректним та прийнятним є термін «психолого-педагогічний супровід дітей раннього віку та їхніх сімей». На основі аналізу різноманітних наукових підходів сформульовано визначення психолого-педагогічного супроводу розвитку дітей раннього віку як здатності освітнього фахівця до комплексної підтримки фізичного й психічного розвитку дитини на основі фахових знань про фізіологічні, психологічні та індивідуальні особливості розвитку дітей раннього віку; уміння створювати умови для повноцінного розвитку психічних процесів у різних видах активностей дітей раннього віку з урахуванням провідних видів діяльності і законів розвитку з метою прийняття дитиною себе та інших людей. Мета дослідження – аналіз складових логопедичного обстеження дітей раннього віку в системі їхнього психолого-педагогічного супроводу. Дитина від народження до трьох років природно активно засвоює мовлення, оскільки це зумовлено її потребами у пізнанні, комунікації, самореалізації. Мовлення сприяє формуванню її інтелектуального потенціалу, збільшує пізнавальну активність, якісно розширює світогляд, стимулює і збагачує комунікативні навички. На першому році життя пріоритетним для дитини є емоційне спілкування, на другому році важливим показником є предметна діяльність, на третьому році активно розвивається ігрова діяльність. Всі ці процеси опосередковані сприйманням та розумінням зверненого до дитини мовлення, розвитком власного мовлення як чинника пізнання себе як особистості, навколишнього середовища, розвитку пізнавальних можливостей дітей. Головним завданням логопедичного обстеження дітей раннього віку є поглиблений, максимально об'єктивний аналіз розвитку мовлення дитини, визначення факторів, які негативно або позитивно впливають на цей процес, з метою раннього розпізнавання та виявлення порушень мовлення.

Ключові слова: раннє втручання, діти раннього віку, розвиток мовлення, логопедичне обстеження.

Iryna BRUSHNEVSKA

PhD of pedagogical sciences, docent of the Department of Special and Inclusive education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-3381-6490

To cite this article: Brushnevskaya, I. (2024). Logopedychne obstezhennia v systemi psykholoho-pedahohichnoho suprovodu ditei rannoho viku [Logopedical examination in the system of psychological and pedagogical support for children of early age]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 3–8, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.1>

LOGOPEDICAL EXAMINATION IN THE SYSTEM OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT FOR CHILDREN OF EARLY AGE

The article substantiates the relevance of supporting families with children who have been diagnosed or are at risk of psychophysical development disorders, that is, the introduction of early intervention at the state level. Failure to provide early intervention services to families with children with special needs contributes to the emergence of undesirable social phenomena, such as the abandonment of children by parents and their transfer to institutions and foster families, the destruction of families that do not abandon children. Attention is drawn to the fact that at the current stage in the system of special education of Ukraine, the term "psychological-pedagogical support of young children and their families" is more correct and acceptable. Based on the analysis of various scientific approaches, the definition of psychological and pedagogical support for the development of young children is formulated as the ability of an educational specialist to comprehensively support the physical and mental development of a child based on professional knowledge about the physiological, psychological and individual characteristics of the development of young children; the ability to create conditions for the full-fledged development of mental processes in various types of activities of young children, taking into account the leading types of activities and the laws of development in order for the child to accept himself and other people. The purpose of the research is to analyze the components of the speech therapy examination of young children in the system of their psychological and pedagogical support. A child from birth to three years naturally actively learns speech, as this is determined by his needs for cognition, communication, and self-realization. Speaking contributes to the formation of its intellectual potential, increases cognitive activity, qualitatively expands the worldview, stimulates and enriches communication skills. In the first year of life, the child's priority is emotional communication, in the second year, subject activity is an important indicator, in the third year, game activity is actively developing. All these processes are mediated by the perception and understanding of speech addressed to the child, the development of one's own speech as a factor in knowing oneself as an individual, the environment, and the development of children's cognitive abilities. The main task of the speech therapy examination of young children is an in-depth, maximally objective analysis of the child's speech development, the identification of factors that negatively or positively affect this process, with the aim of early recognition and detection of speech disorders.

Key words: early intervention, young children, speech development, speech therapy examination.

Актуальність проблеми. Наразі в Україні існує велика кількість інституцій, громадських організацій, благодійних та релігійних організацій, які переймаються підтримкою сімей з дітьми, у яких діагностовано або які мають ризик виникнення порушень психофізичного розвитку. Однак актуальною проблемою на сьогодні в Україні є те, що ці заклади не є єдиною комплексною системою, яка забезпечує належну міждисциплінарну координацію та взаємодію з урахуванням потреб дітей та їхніх родин.

Свідченням усвідомлення цієї проблеми є те, зокрема, що цьогооріч згідно наказу МОН України №1583 від 29.11.2023 р. були внесені зміни до стандартів спеціальностей 012 Дошкільна освіта, 016 Спеціальна освіта, 053 Психологія, 192 Будівництво та цивільна інженерія, 222 Медицина, 223 Медсестринство, 231 Соціальна робота, 232 Соціальне забезпечення першого (бакалаврського) рівня стосовно реалізації системи раннього втручання в Україні. У переліку спеціальних (фахових) компетентностей підготовки бакалавра спеціальності 016 Спеціальна освіта передбачається формування у здобувачів вищої освіти усвідомлення сучасних концепцій і теорій функціону-

вання, обмеження життєдіяльності та здоров'я, раннього втручання, розвитку і корекції, навчання і виховання, реабілітації і соціалізації осіб із особливими освітніми потребами; здатності реалізовувати персоналізовані підходи у процесі надання послуг раннього втручання (відповідно до обраної спеціалізації).

При формулюванні результатів навчання зазначено вміння аргументувати, планувати та надавати послуги раннього втручання відповідно до рівня функціонування, обмеження життєдіяльності й здоров'я дитини; застосувати у професійній діяльності знання про методики, технології, форми і засоби раннього втручання, розвитку і корекції, навчання і виховання, реабілітації і соціалізації осіб з особливими освітніми потребами [6].

Ненадання послуг раннього втручання сім'ям з дітьми із особливими потребами сприяє появі небажаних соціальних явищ, таких як відмова батьків від дітей і передача їх на виховання в інституції та прийомні сім'ї, руйнування сімей, які не відмовляються від дітей. Часто батьки залишаються наодинці зі своїми проблемами, не маючи можливості самостійно утримувати себе та своїх дітей, а також постійного соціального забезпечення та допомоги їм.

Ми вважаємо, що на сучасному етапі в системі спеціальної освіти України більш коректним та прийнятним є термін «психолого-педагогічний супровід дітей раннього віку та їхніх сімей».

Зазначимо, що психолого-педагогічний супровід розвитку дітей раннього віку – особливий феномен, який поєднує в собі ознаки, власне, «супроводу» (підтримка, взаємодія, діяльність, співтворення, співпереживання та ін.) та системи психолого-педагогічних умов, що максимально сприяють успішному особистісному розвитку кожної дитини означеного віку в ситуаціях тісної взаємодії з педагогом. За визначенням Олени Половіної, Інни Кондратець та Тетяни Шинкар, **психолого-педагогічний супровід розвитку дітей раннього віку** – це здатність освітнього фахівця до комплексної підтримки фізичного й психічного розвитку дитини на основі фахових знань про фізіологічні, психологічні та індивідуальні особливості розвитку дітей раннього віку; уміння створювати умови для повноцінного розвитку психічних процесів у різних видах активностей дітей раннього віку з урахуванням провідних видів діяльності (емоційно-зорієнтоване спілкування та предметно-маніпулятивна діяльність) і законів розвитку (основа виникнення нейронних зв'язків – сенсорно-пізнавальна діяльність) з метою прийняття дитиною себе (Я особистість) та інших людей (соціалізація); методично грамотна реакція на кризові стани (криза трьох років) в умовах закладу дошкільної освіти та готовність надавати фахову підтримку батькам дітей раннього віку [2].

Психолого-педагогічний супровід має на меті розвиток всіх базових навичок, а також будь-яких навичок, які дитина засвоює протягом перших трьох років життя. У цей період важливими для подальшого розвитку дитини є вчасно сформовані рухові навички (вміння дотягуватися і брати іграшки, повертатися, повзати, ходити), когнітивні навички (міркувати, пам'ятати, шукати вирішення проблемного завдання), комунікативні навички (слухати звернене до неї мовлення, розуміти його зміст, розмовляти), соціально-емоційні навички (гратися, взаємодіяти з іншими дітьми та дорослими людьми, виявляти почуття), навички самообслуговування (їсти, одягатися, митися).

Завдяки чітко налагодженому психолого-педагогічному супроводу – підтримці дітей із особливими потребами та їхніх сімей – такі діти отримують необхідний фундамент для дорослого незалежного та активного життя в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальні питання надання допомоги родинам, у яких виховуються діти з особливими потребами, розглядаються сучасними зарубіжними й вітчизняними науковцями та практиками з позиції різних наукових підходів. Зокрема, вивчаються особливості життєдіяльності таких родин, аналізуються найрізноманітніші аспекти життя дітей у сім'ях, способи правового забезпечення соціального захисту і надання дітям з особливими потребами та їхнім родинам різних видів допомоги, реабілітаційних послуг (О. Безпалько, О. Дікова-Фаворська, А. Капська, А. Колупаєва, Т. Комар, В. Тарасенко, А. Шевцов та інші). Проблеми ранньої діагностики дітей із порушеннями розвитку розкрито в низці праць (Н. Авдєєва, Н. Бастун, Л. Виготський, О. Гвоздев, А. Запорожець, В. Лубовський, В. Тарасун, Т. Філічева та інші).

Перші спроби створення служб раннього втручання в Україні розпочалися після прийняття Кабінетом Міністрів України Постанови «Про схвалення Концепції ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів» від 12 жовтня 2000 року №1545 [3].

У Національній стратегії у сфері прав людини [1], затвердженій Указом Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015, визначено необхідність запровадження та забезпечення функціонування системи послуг раннього втручання з метою створення сприятливих умов життєдіяльності для дітей, які мають порушення розвитку, підтримки сімей, у яких вони виховуються, запобігання відмовам батьків від дітей, які мають порушення розвитку, попередження інвалідизації дитячого населення.

У професійному стандарті «Фахівець із раннього втручання» зазначено, що до команди раннього втручання, яка здійснює психолого-педагогічний супровід дітей з особливими потребами та їхніх сімей входять фахівці різних галузей (не менше ніж три особи із числа працівників центру або залучених на договірній основі фахівців закладів/установ охорони здоров'я, соціального захисту, освіти, інклю-

живно-ресурсних центрів: психолог, логопед, спеціальний педагог, фізичний терапевт, лікар-педіатр, сімейний лікар, лікар-невролог, ерготерапевт, лікар фізичної та реабілітаційної медицини, фахівець із соціальної роботи/соціальний працівник, асистент фізичного терапевта та ерготерапевта, координатор/адміністратор послуги раннього втручання), які застосовують трансдисциплінарну модель командної роботи [4].

Тому метою нашого дослідження є аналіз складових логопедичного обстеження дітей раннього віку в системі їхнього психолого-педагогічного супроводу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Пріоритетність мовлення в становленні особистості дитини раннього віку є беззаперечною. Дитина від народження до трьох років природно активно засвоює мовлення, оскільки це зумовлено її потребами у пізнанні, комунікації, самореалізації. Мовлення сприяє формуванню її інтелектуального потенціалу, збільшує пізнавальну активність, якісно розширює світогляд, стимулює і збагачує комунікативні навички. На першому році життя пріоритетним для дитини є емоційне спілкування, на другому році важливим показником є предметна діяльність, на третьому році активно розвивається ігрова діяльність. Всі ці процеси опосередковані сприйманням та розумінням зверненого до дитини мовлення, розвитком власного мовлення як чинника пізнання себе як особистості, навколишнього середовища, розвитку пізнавальних можливостей дітей.

Головним завданням логопедичного обстеження дітей раннього віку є поглиблений, максимально об'єктивний аналіз розвитку мовлення дитини, визначення факторів, які негативно або позитивно впливають на цей процес, з метою раннього розпізнавання та виявлення порушень мовлення. Обстеження проводиться логопедом обов'язково у присутності батьків або осіб, які їх замінюють.

Методи логопедичного обстеження:

- Бесіда із батьками;
- Анкетування батьків, використання різноманітних опитувальників;
- Вивчення медичної документації;
- Спостереження за поведінкою і діяльністю дитини у природних умовах (рух, гра, їжа, одягання-роздягання тощо);

- Бесіда і з вихователями, музичними працівниками та іншими педагогами, що працюють із дитиною.

- Ознайомлення із педагогічною характеристикою, якщо дитина відвідує дошкільний заклад.

Обстеження мовлення у дітей першого року життя здійснюється за такими напрямками [5]:

- З'ясувати здатність дитини реагувати на голос матері.

- З'ясувати вміння дитини відгукуватися на своє ім'я.

- З'ясувати вміння дитини сприймати окремі інструкції у звукосполученнях, що відповідають діям: прохання «дай ручку», «принеси», «знайди», «поклади», «віддай».

- З'ясувати здатність дитини до гуління.

- З'ясувати вміння дитини реагувати на спілкування, посмішку, гучним сміхом.

- З'ясувати бажання дитини подавати голос при появі дорослого.

Обстеження мовлення у дітей другого року життя здійснюється за такими напрямками:

- «Покажи, що назву, зроби, що скажу»

- «Пострибай»

- З'ясувати розуміння дитиною назв оточуючих предметів (перед дитиною розкладають 4 предмети. На запитання експериментатора «де?» дитина відшукує ці предмети (показує рукою чи бере в руку). Після цього предмети забирають і ставлять в іншому порядку, пропонують знову відшукати їх. Завдання виконане, якщо дитина вибирає не менше трьох предметів).

- З'ясувати розуміння дитиною дій (дитину просять виконати дії: «Погодуй ляльку», «Поклади ляльку в ліжко»).

- Визначити уміння дитини розрізняти ознаки, кольори (перед дитиною розкладають предмети у такій послідовності: собака чорна, кіт білий, кіт чорний. Експериментатор пропонує показати спочатку одного кота, потім другого. Після цього предмети міняли місцями і пропонували дитині знайти їх ще раз).

- З'ясувати здатність дитини вимовляти двоскладові слова «тато, мама, іди».

- «Що ти робиш?» (дорослий виконує з дитиною побутову вправу і пропонує дитині сказати, що вона робить).

Обстеження мовлення дітей третього року життя:

Для обстеження імпресивного ладу мовлення використовують такі вправи:

– Вушка слухають, ручки роблять (дорослий просить виконати прохання: *Візьми м'яч. Кинь м'яч на підлогу. Дай мені ляльку. Принеси кубик. Давай малювати. Візьми червоний олівець, папір. Намалюй м'яч. Поклади олівець у коробку. Підійди до стола й візьми машину. Принеси її мені*).

– Закрий долонькою картинку (дитині пропонують роздивитися дві-три картинки й закрити долонькою ту, про яку розповідає дорослий).

– Переверни картинку (дитині пропонують роздивитися дві картинки й перевернути ту, яку називає дорослий: книжка (книжки) тощо).

– Подаруємо картинку великій ляльці й маленькій лялечці (дитині пропонують роздивитися дві картинки й подарувати великій ляльці – будинок, а маленькій лялечці – будиночок, тощо).

– «Покажи козу-косу, балку-палку»

– «Покажи великі і дуже великі предмети»

– «Покажи картинку мамі»

Для обстеження експресивного ладу мовлення використовують такі вправи:

– «Назви, що бачиш навкруги»

– «Веселі іграшки»

– «Розкажи казку, яку прочитали»

– «Веселий Незнайко»

– «Подивися й назви»

– «Подаруймо лялькам іграшки»

– «А що в тебе?»

Висновки і перспективи подальших досліджень. На основі аналізу різноманітних наукових підходів ми сформулювали визначення психолого-педагогічного супроводу розвитку дітей раннього віку як здатності освітнього фахівця до комплексної підтримки фізичного й психічного розвитку дитини на основі фахових знань про фізіологічні, психологічні та індивідуальні особливості розвитку дітей раннього віку; уміння створювати умови для повноцінного розвитку психічних процесів у різних видах активностей дітей раннього віку з урахуванням провідних видів діяльності і законів розвитку з метою прийняття дитиною себе та інших людей. Вивчення питання актуальності логопедичного обстеження дітей раннього віку виявило пряму залежність між розвитком мовлення та розвитком пізнавальних процесів, формуванням соціалізації, однак потребує подальшого вивчення науковцями різних галузей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Національна стратегія у сфері прав людини URL: <https://ips.ligazakon.net/document/NT1304>.
2. Половіна О., Кондратець І., Шинкар Т. Психолого-педагогічний супровід розвитку дитини раннього віку: принципи підготовки фахівців. Preschool and primary education in European integration and national dimensions : scientific monograph. Baltija Publishing, Latvia, Riga, Latvia. 2023.
3. Постанова «Про схвалення Концепції ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1545-2000-%D0%BF#Text>.
4. Професійний стандарт «Фахівець із раннього втручання». URL: https://www.msp.gov.ua/files/rv/prof_st_rv.pdf.
5. Психолого-педагогічна діагностика розвитку дітей раннього дошкільного віку: Навчально-методичний посібник / За науковою редакцією Л.О. Федорович. Укладачі О.В. Гнітій, І.В. Макаренко, Л.О. Федорович. Кременчук: Християнська Зоря, 2008. 217 с.
6. Стандарт вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня вищої освіти – ступеня бакалавра – з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 016 Спеціальна освіта URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/016-Spets.osvita-bakalavr.28.07.pdf>.

REFERENCES:

1. Nacionalna strategiia u sferi prav lyudini [National strategy in the field of human rights] Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/NT1304> [in Ukrainian].
2. Polovina, O., Kondratic, I., & Shinkar, T. (2023). Psihologo-pedagogichnij suprovod rozvitku ditini rannogo viku: principii pidgotovki fahivciv. [Psychological-pedagogical support of early childhood development: principles of specialist training]. Preschool and primary education in European integration and national dimensions : scientific monograph. Baltija Publishing, Latvia, Riga, Latvia [in Ukrainian].
3. Postanova «Pro shvalennya Konceptiyi rannoyi socialnoyi rehabilitaciyi ditej-invalidiv» [Resolution «On Approval of the Concept of Early Social Rehabilitation of Disabled Children»]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1545-2000-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

4. Profesijnij standart «Fahivec iz rannogo vtruchannya» [Professional standard «Early intervention specialist»] Retrieved from https://www.msp.gov.ua/files/rv/prof_st_rv.pdf [in Ukrainian].

5. Psihologo-pedagogichna diagnostika rozvitku ditej rannogo doshkilnogo viku: Navchalno-metodichnij posibnik (2008). [Psychological and pedagogical diagnosis of the development of children of early preschool age] / Za naukovoyu redakciyeyu L. O. Fedorovich. Ukladachi O. V. Gnitij, I. V. Makarenko, L. O. Fedorovich. Kremenchuk: Hristiyanska Zorya. 217 s [in Ukrainian].

6. Standart vishoyi osviti Ukrayini pershogo (bakalavrskogo) rivnya vishoyi osviti – stupenya bakalavra – z galuzi znan 01 Osvita/Pedagogika specialnosti 016 Specialna osvita [Standard of higher education of Ukraine of the first (bachelor) level of higher education – bachelor’s degree – in the field of knowledge 01 Education/Pedagogy specialty 016 Special education] Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/016-Spets.osvita-bakalavr.28.07.pdf> [in Ukrainian].

УДК 316.36 : 364-7

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.2>

Світлана ВАКУЛЕНКО

кандидат соціологічних наук, доцент, доцент ЗВО кафедри соціології управління та соціальної роботи, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, м. Харків, Україна, 61022

ORCID: 0000-0003-3293-1670

Аміна ОМЕЛЬЧЕНКО

магістр соціології

ORCID: 0000-0001-5896-6797

Бібліографічний опис статті: Вакуленко, С., Омельченко, А. (2024). Соціальні послуги для монобатьківських сімей в контексті сімейної політики. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 9–15, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.2>

СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ ДЛЯ МОНОБАТЬКІВСЬКИХ СІМЕЙ В КОНТЕКСТІ СІМЕЙНОЇ ПОЛІТИКИ

В Україні, як і в інших європейських країнах, в останні десятиліття спостерігається плюралізація форм сім'ї та батьківства. Крім того, наслідком повномасштабної війни є загибель багатьох чоловіків і жінок, як тих, що брали участь у бойових діях, так і цивільних, через що багато дітей залишилися без одного з батьків, або ж навіть без обох. Отже, практика утримання та виховання дітей самотніми матерями/батьками поширюватиметься в нашій країні й надалі. Для таких сімей важливою є підтримка й допомога з боку суспільства, зокрема, через надання якісних соціальних послуг.

Мета статті – теоретично обґрунтувати можливості використання підходу, орієнтованого на сильні сторони клієнта, для надання соціальних послуг монобатьківським сім'ям.

З методів наукового дослідження використано методи порівняльного аналізу та узагальнення. Авторки звернулися до інформації з відкритих джерел, експертних оцінок, даних Державної служби статистики України.

В результаті проведеного аналізу було з'ясовано, що, станом на зараз, в практиці надання соціальних послуг монобатьківським сім'ям все ще домінує патерналістська модель, що робить акцент на виплатах і пільгах. Натомість більш перспективною авторки вважають модель «участі», в межах якої клієнт співпрацює із фахівцем через спільне формування цілей і завдань, визначення ресурсів і шляхів досягнення поставлених цілей. Така модель ґрунтується на підході, зорієнтованому на сильні сторони клієнта, що останнім часом набуває поширення в роботі вітчизняних соціальних служб.

Робота щодо організації системи соціальних послуг для монобатьківських сімей в Україні видається важливою та актуальною в контексті сучасної соціальної практики, особливо в умовах війни. Необхідно постійно оновлювати програми та послуги, підлаштовувати їх під нові реалії та потреби сімей і громад.

Ключові слова: монобатьківські сім'ї, сімейна політика, соціальні послуги, соціальна робота, підхід, орієнтований на сильні сторони клієнта.

Svitlana VAKULENKO

PhD in Sociology, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Sociology of Management and Social Work, V. N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody sq., Kharkiv, Ukraine, 61022

ORCID: 0000-0003-3293-1670

Amina OMELCHENKO

Master of Sociology

ORCID: 0000-0001-5896-6797

To cite this article: Vakulenko, S., Omelchenko, A. (2024). Socialjni poslughy dlja monobatjkivjsjkykh simej v konteksti simejnoji polityky [Social services for single-parent families in the context of the family policy]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 9–15, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.2>

SOCIAL SERVICES FOR SINGLE-PARENT FAMILIES IN THE CONTEXT OF THE FAMILY POLICY

In Ukraine, as in other European countries, the family and parenthood forms have pluralized in recent decades. In addition, the full-scale war resulted in the deaths of many men and women, both combatants and civilians, leaving many children without one or both parents. Thus, the practice of raising and supporting children by single mothers/fathers will continue to spread in our country. For such families, support and assistance from society are important, particularly, through quality social services provision.

Purpose – to theoretically ground the possibilities of a client-centered approach usage to provide social services for single-parent families.

The methods of scientific research included comparative analysis and generalization. The authors used information from open sources, expert opinions, and data from the State Statistics Service of Ukraine.

As the analysis result, it was found that today the practice of social services provision to single-parent families is still dominated by a paternalistic model, which emphasizes subsidies and benefits. Instead, the authors believes that the more promising one is the model of “participation”, in which the client cooperates with a specialist through the joint formation of goals and objectives, identification of resources, and ways to achieve the goals. This model is based on the client-centered approach, which has recently become widespread in Ukrainian social services.

The work on the social services system organization for single-parent families in Ukraine seems important and relevant in modern social practice, especially during the war. It is necessary to constantly update programs and services, adjusting them to new realities and needs of the community.

Key words: *single-parent families, family policy, social services, social work, client-centered approach.*

Актуальність проблеми. Поширення такого типу сім'ї як монобатьківська сім'я є наслідком модернізації сім'ї та шлюбу як соціальних інститутів. Під модернізацією мається на увазі процес соціокультурних змін, пов'язаний із переходом від традиційних, жорстко контрольованих цінностей і моделей поведінки до базових цінностей, що визначаються автономією, особистісними вподобаннями й ставленням до процесів, які відбуваються в сфері шлюбно-сімейних відносин. Для сім'ї модернізація означає перехід від єдиної – традиційної – моделі до різноманіття сімейних форм, від домінування системи соціального контролю до переважно внутрішньосімейних, індивідуальних способів розв'язання проблем. Відтак можемо говорити не лише про плюралізацію форм шлюбних об'єднань, але й про плюралізацію форм батьківства. Соціальні норми, що протягом тривалого часу забезпечували безпосередню пов'язаність народження дитини/дітей із укладанням офіційного шлюбу, перетворилися на більш гнучкі і в результаті соціальні інститути шлюбу й батьківства автономізувалися один від одного, взаємозв'язки між ними набули більш складного характеру. Проявом такого ускладнення є, наприклад, тенденція до все більшої обумовленості самотнього батьківства свідомим вибором особистості. Саме тому в сучасному суспільстві монобатьківські сім'ї треба сприймати як звичне явище.

В Україні, як і в інших європейських країнах, в останні десятиліття спостерігається плюралізація форм сім'ї та батьківства. Крім того, наслідком повномасштабної війни є загибель багатьох чоловіків і жінок, як тих, що брали участь у бойових діях, так і цивільних, через що багато дітей залишилися без одного з батьків, або ж навіть без обох. Отже, практика утримання та виховання дітей самотніми матерями/батьками і далі поширюватиметься в нашій країні. Згідно з даними Державної служби статистики України, частка індивідуальних домогосподарств, у яких проживали діти віком до 18 років, що не мали одного чи обох батьків, у загальній кількості домогосподарств із дітьми в 2021 році становила 17,9%. При цьому абсолютну більшість із них (94,7%) становили материнські монобатьківські сім'ї, частка дітей, що не мали обох батьків, становила лише 2,4% (Соціальні та демографічні характеристики домогосподарств, 2021). Для таких сімей важливою є підтримка й допомога з боку суспільства, зокрема, через надання якісних соціальних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сімейна політика України в контексті політики європейських країн, а також можливості застосування досвіду реалізації різноманітних програм сімейної політики розглядалися в низці монографій (Курило та ін., 2023; Гладун та ін., 2020). Окрема увага приділялася монобатьківським сім'ям як об'єкту сімейної політики (Крі-

мер, 2019), а також системі соціальних послуг, що надаються різним типам сімей (Дворник, 2022), в тому числі й монобатьківським (Б. Крімер, 2022). Висвітлювалися питання організації соціальної роботи та надання соціальних послуг монобатьківським сім'ям (Вакуленко, Маслова, 2021; Овод, 2023; Саранча, Парнева, 2023).

В певних роботах проаналізовані ризики й проблеми функціонування української сім'ї загалом і різних її типів в умовах війни (Слюсар, 2023), з'явилися публікації, в яких розглядається досвід реалізації сімейної політики в низці європейських країн, що, як і Україна, мають досвід ведення бойових дій на власній території (Крімер, 2023). Також в умовах повномасштабної війни актуалізуються питання специфіки здійснення соціальної роботи й надання соціальних послуг різним групам клієнтів (Семигіна, 2022), при цьому дослідники наголошують на необхідності використання в практиці вітчизняної соціальної роботи нових підходів, зокрема, підходу, орієнтованого на сильні сторони клієнта (Семигіна, Столярик, 2024).

Мета статті – теоретично обґрунтувати можливості використання підходу, орієнтованого на сильні сторони клієнта, для надання соціальних послуг монобатьківським сім'ям.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підтримка сімей із дітьми перетворюється на важливе завдання сімейної політики більшості розвинених країн, а допомога самотнім матерям/батькам – на її складову. Сімейна політика щодо монобатьківських сімей реалізується через поєднання матеріальної підтримки таких сімей (виплати на тривалій основі, найчастіше щомісячні, одноразові гранти при народженні, податкові пільги та різноманітні негрошові форми підтримки), заходів зі сприяння зайнятості батьків, соціальних послуг із догляду за дитиною тощо. Державні витрати на матеріальну допомогу та соціальні послуги сім'ям з дітьми розглядаються як перспективні інвестиції, що надають можливість уникнути більших витрат у майбутньому дорослому житті громадянина. Зайнятість розглядається як головний інструмент підвищення рівня доходів таких сімей, тому значні зусилля докладаються для повернення дорослих членів сім'ї на ринок праці, підвищення їхньої кваліфікації, а відтак розширення можливостей для пошуку необхід-

ного робочого місця. Особлива увага надається розширенню можливостей щодо поєднання зайнятості та виховання дітей через запровадження флексибільних форм і графіків зайнятості, різних варіантів відпусток, системи соціальних послуг із догляду за дитиною. Важливим аспектом сучасної сімейної політики є запровадження гендерної рівності в сфері зайнятості, що надає можливості зниження ризику бідності для самотніх матерів і їхніх сімей.

За роки незалежності в межах сімейної політики українська держава накопичила досвід певних заходів щодо сімей із дітьми. Використання механізму матеріальної підтримки обумовлене підвищеним ризиком бідності для сімей із дітьми, зокрема, для монобатьківських сімей. Так, вітчизняні дослідники найчастіше акцентують увагу на матеріальних проблемах монобатьківських сімей. Те, що ця категорія сімей має, як правило, низький рівень доходів, є наслідком двох чинників. Перший – це проблеми, пов'язані з необхідністю догляду за дитиною/дітьми. Їхнє вирішення нерідко визначає те, що самотня матір вимушена працювати неповний робочий час і, відповідно, отримувати більш низьку заробітну плату в порівнянні з іншими працівниками. Інший чинник – це проблеми, пов'язані з рівнем освітньої, професійної та кваліфікаційної підготовки жінок. У випадку ж високого рівня професійної активності жінок загострюється ще одна характерна проблема монобатьківських сімей – поєднання професійної та материнської ролей і зростання на цьому тлі складнощів у вихованні дитини/дітей. В зв'язку з цим ще в 1993 році було ухвалено Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», яким передбачена допомога від держави серед інших типів сімей також і сім'ям самотніх матерів.

Зважаючи на закордонний досвід, однією з найважливіших сфер сучасної сімейної політики є система соціальних послуг із догляду за дитиною. Як зазначають дослідники (Курило та ін., 2023), декілька років тому відбулися спроби розширення поля сімейної політики з метою подолання зосередженості лише на виплатах і матеріальній допомозі в напрямі розширення її можливостей за рахунок надання соціальних послуг сім'ям. Зокрема, з використанням такого механізму як покриття частини коштів, витрачених батьками на соціальні

послуги по догляду за дитиною. Як приклад можна згадати соціальну програму «Муніципальна няня», запроваджену в 2019 році, в рамках якої здійснюються щомісячні адресні виплати батькам чи опікунам, які користуються платними послугами по догляду за дітьми. На думку експертів, цей механізм є корисним не тільки для батьків як споживачів послуги, але й відіграє свою позитивну роль для функціонування ринку праці, оскільки створює додаткові можливості для детінізації зайнятості в сфері догляду за дітьми, а також для розвитку приватних дошкільних закладів, адже за рахунок коштів програми батьки потенційно можуть знизити витрати на оплату послуг подібних закладів на 10–15% (Гладун та ін., 2020). З початком повномасштабних бойових дій держава продовжила надавати цю послугу, але вона була переорієнтована на найбільш вразливі сім'ї, тобто кількість сімей, що могли на неї претендувати, була зменшена. Йдеться про сім'ї, в яких батьки чи опікуни виховують дитину до 3-х років, що потребує особливого догляду, або ж про сім'ї, в яких один із батьків чи опікунів мають інвалідність. Дитина до 3-х років, що потребує особливого догляду, це дитина: з інвалідністю; дитина, яка хвора на тяжкі перинатальні ураження нервової системи; має рідкісні орфанні, онкологічні, онкогематологічні захворювання; має тяжкі психічні розлади; має цукровий діабет I типу; яка отримала тяжку травму; яка потребує трансплантації органа, паліативної допомоги та ін. Компенсація виплачується в розмірі однієї заробітної плати, встановленої станом на 1 січня відповідного року. Звісно, така послуга може поширюватися й на частину монобатьківських сімей, що відповідають зазначеним критеріям, але, як розуміємо, їхній відсоток є доволі невеликим.

Потреби монобатьківських сімей у соціальних послугах також безпосередньо пов'язані із родинними стосунками (матір/батько – дитина/діти), мікрокліматом у сім'ї, стосунками з найближчим соціальним оточенням. Дослідження зазначених вище аспектів функціонування сім'ї як певної автономної спільноти можуть ґрунтуватися на використанні системного підходу.

Монобатьківська сім'я як система може бути пов'язана із різними соціальними системами – територіальною громадою (заклади освіти (дитячий садок, школа), заклади охорони

здоров'я, система соціальних послуг, релігійна громада), державною владою, судовою системою. Успішне функціонування сім'ї, соціалізація дітей залежить не тільки від внутрішньосімейних процесів, а й від того, що відбувається в навколишніх системах різних рівнів. Тобто системний підхід до вивчення сімей завжди конкретно-історичний – вони розглядаються в певному соціокультурному середовищі, історичній епосі, економічній і політичній матриці.

Бачення сім'ї з точки зору системного підходу можна сформулювати так: сім'я – це щось більше, ніж просто група людей, і тому, розглядаючи її функціонування, необхідно орієнтуватися не на окремих індивідів, а на взаємодії між ними. Також приділяється увага еволюції сімейної системи, її здатності до змін.

В рамках системного підходу сім'я розглядається як єдине ціле, тобто система, що характеризується певними зв'язками й відносинами, виконує комплекс функцій, спрямованих на задоволення потреб кожного члена сім'ї в любові, повазі, вірності, симпатії, взаємопідтримці та довірчих відносинах. Така система має низку властивостей.

1. Нонсумарність – ціле, що перевищує суму своїх частин. Сутність нонсумарної властивості полягає в тому, що закони роботи системи не зводяться до суми законів функціонування її підсистем (елементів, об'єктів). Система якісно відрізняється від своїх елементів і їхнього поєднання.

2. Взаємообумовленість – усі частини та процеси цілого впливають та взаємно обумовлюють один одного. Це означає, що трансформація елемента або об'єкта системи викликає зміну іншого, який, своєю чергою, модифікує прояв першого. Таке розуміння дає змогу розглядати особистість як частину більш складної, сімейної системи. В такому випадку на особистість впливають усі члени її сім'ї, навіть ті, які не перебувають у зоні спільного проживання;

3. Самоорганізація. Сім'я – це система, що самоорганізується, джерело трансформації та організації перебувають у її власних межах. Вважається, що члени сім'ї тим або іншим чином узгоджують свої дії із правилами функціонування системи, а не тільки перебувають під впливом власних мотивацій і потреб. Система є первинною для вхідного елемента. Це свідчить про те, що, наприклад, за наявності

потреби в допомозі, індивід, як частина системи, підпорядковується всій сімейній системі.

4. Відкритість. Відкрита система перебуває в постійній взаємодії з навколишнім середовищем. Сім'я потребує взаємодії із суспільством і його підтримки, яка може бути ресурсом для всіх членів сім'ї.

5. Емоційність. Емоційність відноситься до властивостей сімейних систем. Емоційна система – сенсорно-поведінковий комплекс, притаманний людині й майже всьому тваринному світу. Ця властивість керується двома протилежними силами: прагненням до об'єднання (синтез з іншими) й прагненням до індивідуальності (повна самотність).

Згідно із системним підходом, сім'я – це єдиний складний організм, що складається з окремих членів. Ключовими поняттями є структура сім'ї, сімейна підсистема, межі. Структура містить правила, що регулюють сімейні відносини. Якщо прийняті правила працюють, поведінка членів сім'ї передбачувана, а система функціонує ефективно. Основними підсистемами монобатьківської сім'ї є дитячо-материнські/батьківські стосунки та стосунки між братами й сестрами (брата-сестринські), оскільки подружжя підсистема в такій категорії сімей відсутня, тобто відсутні фактичні стосунки між чоловіком і дружиною. В той же час шлюбна підсистема має величезний вплив на розвиток дитини. На її прикладі дитина споглядає зразки й форми поведінки, які вона буде використовувати в стосунках з протилежною статтю, а вони, на жаль, у монобатьківських сім'ях відсутні.

Надзвичайно важливою в таких сім'ях є проблема дитячо-батьківських стосунків. Контекст цих стосунків не тільки визначає успіх соціалізації дітей, що зростають і розвиваються, а й благополуччя самих матері/батька. Особливістю батьківсько-дитячих стосунків є те, що вони двосторонні, їх активно формують обидві сторони (матір/батько й дитина). Ці стосунки від початку є нерівноправними, але розвиваються шляхом пошуку рівності.

Враховуючи все зазначене вище, існує необхідність у наданні матерям/батькам із монобатьківських сімей інформаційно-консультативних послуг, послуг сімейного психолога, розширення навичок батьків щодо вирішення кризових і подолання стресових ситуацій (осо-

бливо з огляду на стан війни), розв'язання психологічних і педагогічних проблем.

Загалом в Україні станом на зараз в практиці надання соціальних послуг будь-якій групі сімей домінує так званий «дефіцитний підхід», згідно з яким сім'я розглядається як носій певних патологій, проблем і дисфункцій. На ньому ґрунтується патерналістська модель надання соціальних послуг, що робить акцент на виплатах і пільгах і за якої сім'я виступає в пасивній ролі споживача соціальних послуг. Натомість більш перспективним і ефективним видається підхід, орієнтований на сильні сторони клієнта, за якого члени сім'ї розглядаються як суб'єкт, спроможний розв'язувати власні проблеми самостійно, якщо отримує достатній обсяг підтримки й власної відповідальності. Це модель «участі», в межах якої клієнт співпрацює із фахівцем через спільне формування цілей і завдань, визначення ресурсів і шляхів досягнення поставлених цілей. Результатом є успішна соціальна адаптація клієнта, підвищення його спроможностей, мобілізація ресурсів.

Наприклад, для монобатьківських сімей як можливе джерело залучення ресурсів можна розглядати коло осіб, які можуть виступати як специфічна неофіційна мережа підтримки, що охоплює як близьких і далеких родичів, друзів або знайомих, так і осіб, поєднаних спільним місцем проживання (місцева громада), спільним статусом (наприклад, ВПО), спільною діяльністю (групи за інтересами, батьківські групи, що існують при загальноосвітніх закладах) тощо.

Спіраючись на представлені в публікаціях (Семигіна, Столярик, 2024) приклади інтервенцій соціальної роботи, що ґрунтуються на підході, орієнтованому на сильні сторони клієнта, можна розглянути приблизний варіант втручання для випадку, коли клієнтом соціального працівника є монобатьківська сім'я. Воно може складатися з таких етапів.

1. Вироблення навичок соціальної участі й відчуття ідентифікації з певною спільнотою (наприклад, громадою). Це передбачає надання можливостей отримувати інформацію про життєдіяльність громади, стимулювання активної участі в її житті тощо.

2. Трансформація сімейного ціннісного контексту. Підтримка позитивної самооцінки само-

тньої матері/батька, визнання їхньої вирішальної ролі у розв'язанні складних ситуацій, що постають перед сім'єю. Важливо переконати таких клієнтів, що всі перешкоди й труднощі, які виникають в повсякденному житті сім'ї, вони спроможні подолати, й варто сприймати це як корисний досвід, що обов'язково стане в нагоді в майбутньому і яким варто поділитися з іншими.

3. Реорганізація сімейної системи, що передбачає насамперед налагодження оптимального балансу між різними сферами функціонування сім'ї (кар'єра, соціальні зв'язки, батьківські обов'язки). Завданням фахівця із соціальної роботи є вироблення/посилення згуртованості сім'ї як малої соціальної групи шляхом поєднання зусиль для подолання труднощів, вироблення поваги до індивідуальних потреб і особливостей кожного члена сім'ї, формування підтримки, взаємодопомоги у сімейній підсистемі матір/батько – дитина/діти.

4. Встановлення ефективної комунікації та конструктивної взаємодії між членами сім'ї через розвиток емоційного інтелекту, емпатії, комунікаційних навичок і навичок спільної діяльності.

Як зазначають Т. Семигіна і О. Столярик, усі подібні втручання спрямовані на те, щоби допомогти клієнтам визначити нові цілі для себе, виробити в них адаптивні навички й обов'язково передбачають регулярні зустрічі із соціальним працівником і налаштування на зміни.

Висновки. Отже, діяльність з організації системи соціальних послуг для монобатьківських сімей в Україні видається важливою та актуальною в контексті сучасної соціальної практики, особливо в умовах війни. Необхідно постійно оновлювати програми та послуги, підлаштовувати їх під нові реалії та потреби самих сімей і громад, в яких вони перебувають.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вакуленко С.М., Маслова А.В. Соціальна робота з монобатьківськими сім'ями в контексті плуралізації шлюбно-сімейних відносин. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. № 29. С. 59–64.
2. Дворник О. Аналіз стану надання соціальних послуг сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2022. Вип. 1 (8). С. 65–76.
3. Населення України. Демографічні тенденції в Україні в 2002–2019 рр. : кол. моногр. / за ред. О. М. Гладуна ; НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи. Київ, 2020. 174 с.
4. Крімер Б. Політика сприяння самотнім батькам: сучасний стан та перспективи розвитку. *Демографія та соціальна економіка*. 2019. № 2 (36). С. 39–51.
5. Крімер Б.О. Послуги по догляду за дитиною як складова сімейної політики у великому місті. *Демографія та соціальна економіка*. 2022. № 2 (48). С. 78–94.
6. Крімер Б. Сімейна політика в повоєнних умовах: висновки для України. *Демографія та соціальна економіка*. 2023. № 4 (54). С. 3–20.
7. Курило І., Аксьонова С., Гаврилюк О. Населення України. Нариси про демографічний стан країни у перше тридцятиріччя незалежності. НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи. Київ : Наукова думка, 2023. 168 с.
8. Овод Ю. Теоретичні засади соціально-психологічної роботи з неповними сім'ями. *Габітус*. 2023. Вип. 50. С. 34–40.
9. Саранча І., Парнева Н. Сучасні проблеми соціально-психологічної роботи з підтримки самотніх матерів в умовах воєнного часу. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2023. Вип. 1 (10). С. 64–70.
10. Семигіна Т., Столярик О. Розвиток сильних сторін клієнтів соціальної роботи : Посібник. Таллінн : Teadmus, 2024. 257 с.
11. Семигіна Т. Уроки війни, (не) вивчені вітчизняною соціальною роботою. *Традиційні та інноваційні підходи до наукових досліджень*: Матеріали III міжнародної наукової конференції (Київ, 23 вересня 2022). Київ : МЦНД, 2022. С. 47–49.
12. Слюсар Л. Українська сім'я в умовах війни. *Демографія та соціальна економіка*. 2023. № 2 (52). С. 3–20.
13. Статистичний збірник «Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2021 році» / відп. за вип. І. І. Осипова. Київ : Державна служба статистики України, 2021. 89 с.

REFERENCES:

1. Vakulenko, S. M., & Maslova, A. V. (2021). Socialna robota z monobatjkivskymy sim'jami v konteksti pljuralizaciji shljubno-simejnykh vidnosyn [Social work with single-parent families in the context of the marital and family relations

pluralization]. *Aktualjni problemy filosofiji ta sociologhiji – Current Problems of Philosophy and Sociology*, 29, 59–64. Retrieved from http://apfs.nuoua.od.ua/archive/29_2021/13.pdf [in Ukrainian].

2. Dvornyk, O. (2022). Analiz stanu nadannja socialjnykh poslugh sim'jam, jaki opynylysja u skladnykh zhyttjevykh obstavynakh [Analysis of the state of provision of social services to families found in difficult circumstances]. *Socialjna robota ta socialjna osvita – Social work and social education*, 1 (8), 65–76. Retrieved from <http://srso.udpu.edu.ua/article/view/262649> [in Ukrainian].

3. Hladun, O. M. (Eds.). (2020). *Naselennja Ukrainy. Demografichni tendenciji v Ukraini v 2002–2019 rr. [Population of Ukraine Demographic Trends in Ukraine in 2002–2019]*. Kyiv: Instytut demografii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M. V. Ptukhy [in Ukrainian].

4. Krimer, B. (2019). Polityka spryjannja odynokym batjkam: suchasnyj stan ta perspektyvy rozvytku [Lone parents policy: modern development]. *Demografija ta socialjna ekonomika – Demography and Social Economy*, 2 (36), 39–51 Retrieved from <https://dse.org.ua/arhcive/36/3.pdf> [in Ukrainian].

5. Krimer, B. O. (2022). Poslughy po doghljadu za dytynuju jak skladova simejnoji polityky u velykomu misti [Child-care facilities as a component of family policy in a big cities]. *Demografija ta socialjna ekonomika – Demography and Social Economy*, 2 (48), 78–94 Retrieved from <https://ojs.dse.org.ua/index.php/dse/article/view/104> [in Ukrainian].

6. Krimer, B. (2023). Simejna polityka v povojennykh umovakh: vysnovky dlja Ukrainy [Family policy in post-war countries: conclusions for Ukraine]. *Demografija ta socialjna ekonomika – Demography and Social Economy*, 4 (54), 3–20 Retrieved from <https://ojs.dse.org.ua/index.php/dse/article/view/164> [in Ukrainian].

7. Kurylo, I., Aksonova, S., Havryliuk, O., Ghnatjuk, T., Dumansjka, V., Kornijchuk, O. «et al.» (2023). Narysy pro demografichnyj stan krajiny u pershe trydcatyrychchja nezalezhnosti [*People Ukraine. Essays about Demographic State of the Country in the First Thirty Anniversary Independence*]. Kyiv: NAN Ukrainy, Instytut demografii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M.V. Ptukhy [in Ukrainian].

8. Ovod, Ju. (2023). Teoretychni zasady socialjno-psykhologhichnoji roboty z nepovnymy sim'jami [Theoretical principles of social and psychological work with one-one families]. *Ghabitus – Habitus*, 50, 34–40. Retrieved from <http://habitus.od.ua/journals/2023/50-2023/6.pdf> [in Ukrainian].

9. Sarancha, I. & Parneva, N. (2023). Suchasni problemy socialjno-psykhologhichnoji roboty z pidtrymky samotnykh materiv v umovakh vojennoho chasu [Modern problems of social and psychological work for support of single mothers in wartime conditions]. *Socialjna robota ta socialjna osvita – Social work and social education*, 1 (10), 64–70. Retrieved from <http://srso.udpu.edu.ua/article/view/282271> [in Ukrainian].

10. Semigina, T. & Stoljaryk, O. (2024). *Rozvytok syljnykh storin klientiv socialjnoji roboty [Development of strengths of social work clients]*. Tallinn : Teadmus [in Ukrainian].

11. Semigina, T. (2022). Uroky vijny, (ne) vyvcheni vitchyznjanoju socialjnoju robotoju. [Lessons of war, (not) learned by nationwide social work]. Proceedings of *III mizhnarodna naukova konferenciia «Tradycijni ta innovacijni pidkhody do naukovykh doslidzhenj» – The 3rd International Scientific and Practical Conference «Traditional and innovative approaches to scientific research»*. (pp.47–49). Kyjiv : MCND [in Ukrainian].

12. Slyusar, L. (2023). Ukrainijsjka sim'ja v umovakh vijny [The ukrainian family in the conditions of war]. *Demografija ta socialjna ekonomika – Demography and Social Economy*, 2 (52), 3–20. Retrieved from <https://ojs.dse.org.ua/index.php/dse/article/view/139/110> [in Ukrainian].

13. Osipova, I. I. (Ed.). (2021). *Statystychnyj zbirnyk «Socialjno-demografichni kharakterystyky domogospodarstv Ukrainy u 2021 roci» [Statistical publication «Social and Demographic Characteristics of Households of Ukraine in 2021 year»]*. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].

УДК 316.4.063.24-054.73

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.3>

Наталія ГЕВЧУК

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл., Україна, 32300

ORCID: 0000-0002-4067-0311

Олена ДАНИЛЮК

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл., Україна, 32300

ORCID: 0000-0003-1738-1084

Бібліографічний опис статті: Гевчук, Н., Данилюк, О. (2024). Дослідження соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб у територіальні громади. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 16–23, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.3>

ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ

У статті представлено дослідження соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб у територіальні громади. Розглянуто теоретичні аспекти дослідження соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб. Проаналізовано визначення поняття «соціальна інтеграція» у науковій літературі. Територіальну громаду розглянуто як суб'єкт соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб. Визначено проблеми внутрішньо переміщених осіб в процесі соціальної інтеграції в територіальну громаду (на прикладі Орининської сільської ради, Кам'янець-Подільського району, Хмельницької області). Подано аналіз інформації щодо діяльності Орининської сільської ради та аналіз статистичних даних щодо динаміки кількості внутрішньо переміщених осіб. З'ясовано основні мотиви вимушеного переміщення населення України; мотиви вибору місця переміщення. Визначено перешкоди на шляху позитивного ставлення населення громади до внутрішньо переміщених осіб. Виокремлено проблеми і негативні наслідки, обумовлені наявністю внутрішньо переміщених осіб, для приймаючої громади. Досліджено найбільш вагомні позитивні наслідки соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб, що очікуються у територіальній громаді, де вони проживають. Визначено найбільш вагомні переваги для територіальної громади, які є, у зв'язку із залученням працездатних внутрішньо переміщених осіб; найбільш суттєві перешкоди на шляху ефективного залучення внутрішньо переміщених осіб до життя приймаючих громад; проблеми, які є найбільш актуальними для підприємців із числа внутрішньо переміщених осіб: нестача фінансових ресурсів, низькі можливості отримання кредиту на розвиток бізнесу та невизначеність законодавчих положень щодо надання преференцій внутрішньо переміщеним особам для підвищення підприємницької активності. Виокремлено види соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам, які частково може дофінансувати держава.

Ключові слова: соціальна інтеграція, внутрішньо переміщені особи, територіальна громада, проблеми внутрішньо переміщених осіб.

Nataliia HEVCHUK

Head of the Department of Social Work, PhD in Pedagogy, Associate Professor, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University, 61 Ohiienko, Kamyanets-Podilsky, Khmelnytskyi region, Ukraine, 32300

ORCID: 0000-0002-4067-0311

Olena DANYLIUK

PhD in Economics, Associate Professor, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University, 61 Ohiienko, Kamyanets-Podilsky, Khmelnytskyi region, Ukraine, 32300

ORCID: 0000-0003-1738-1084

To cite this article: Hevchuk, N., Danyliuk, O. (2024). Doslidzhennia sotsialnoi intehtratsii vnutrishno peremishchenykh osib u terytorialni hromady [Research of social integration

of internally displaced persons into territorial communities]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 16–23, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.3>

RESEARCH OF SOCIAL INTEGRATION OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS INTO TERRITORIAL COMMUNITIES

The article presents a study of social integration of internally displaced persons into territorial communities. The theoretical aspects of the study of social integration of internally displaced persons are considered. The definition of the concept of “social integration” in the scientific literature is analyzed. The territorial community is considered as a subject of social integration of internally displaced persons. The article identifies the problems of internally displaced persons in the process of social integration into the territorial community (on the example of the Orynyn village council, Kamianets-Podilskyi district, Khmelnytskyi region). In the article the information on the activities of the Orynyn village council and statistical data on the dynamics of the number of internally displaced persons are analyzed. The main motives for the forced displacement of the population of Ukraine and the motives for choosing the place of displacement are identified. The obstacles to a positive attitude of the community’s population towards internally displaced persons are identified. The problems and negative consequences caused by the presence of internally displaced persons for the host community are highlighted. The most significant positive effects of the social integration of internally displaced persons expected in the territorial community where they live are investigated. The article identifies the most significant advantages for the territorial community in connection with the involvement of able-bodied internally displaced persons; the most significant obstacles to the effective involvement of internally displaced persons in the life of host communities; the problems that are most relevant for entrepreneurs from among internally displaced persons: lack of financial resources, low opportunities for obtaining a loan for business development and uncertainty of legislative provisions on granting preferences to internally displaced persons for the promotion of entrepreneurship. The types of social services for internally displaced persons, which can be partially financed by the state, are identified.

Key words: social integration, internally displaced persons, territorial community, problems of internally displaced persons.

Актуальність проблеми. У результаті анексії Криму та розв’язанням російською федерацією військових дій у Донецькій та Луганській областях, а з 24 лютого 2022 року повномасштабного вторгнення, відбулося масштабне внутрішнє переміщення понад семи мільйонів українських громадян, Україна опинилась у стані надзвичайної гуманітарної катастрофи. Різка зміна соціального статусу, пов’язана із втратою матеріальних ресурсів та житла, соціальних та родинних зв’язків, роботи та добробуту на фоні шоку від пережитої надзвичайної ситуації – це той соціальний фон, який супроводжує це переміщення. Тривалість перебування в статусі внутрішньо переміщених осіб зумовило зміну і проблем, пов’язаних з цим процесом, і вектори державної політики, спрямованої на підтримку цих людей – від негайної допомоги, забезпечення їх прав і свобод, гарантування безпеки їх життя та здоров’я до створення рівних умов для реалізації їх прав та інтеграції до приймаючих громад (Горбулін, 2015, с. 21).

З появою внутрішньо переміщених осіб, увага багатьох вчених зосереджувалася на вирішенні питань, пов’язаних із соціальним захистом, гарантуванням конституційних прав,

розробкою соціальної політики та системи інтеграційних заходів для цієї групи людей в українському суспільстві.

Внутрішньо переміщені особи виступають об’єктом міждисциплінарних досліджень. Проблематикою ВПО у контексті міграційних процесів займаються соціологи, політологи, правознавці, економісти, історики, демографи, суспільні географи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Детальний аналіз напрямів, причин та наслідків внутрішнього переміщення осіб зроблений О. Амошою, В. Антонюк, О. Балакіревою, О. Власюком, В. Горбуліним, Н. Гусак, Т. Доронюком, Ю. Залозною, С. Закіровою, М. Закіровим, Е. Лібановою, О. Макаровою, О. Малиновською, О. Непомнящим, О. Новіковою, Т. Семигіною, В. Смаль, С. Трухан тощо.

Теоретичні засади державного управління у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб розробляли С. Горбатюк, М. Кравченко, О. Линдюк, А. Попок, В. Троцинський та ін.

Питання соціального та правового захисту внутрішньо переміщених осіб аналізуються в публікаціях Г. Виноградової, Р. Євдокименко, І. Карпової, О. Келембет, А. Краков-

ської, Т. Кульчицького, А. Осауленко, О. Перепелюкової, А. Попка, О. Риндзак, Г. Тимчика, Д. Чиждова, Є. Широкової, І. Штоди та ін.

Низка авторів, зокрема А. Бойков, Г. Журавльова, М. Кобець, Ю. Лушпійенко, Р. Наджафгулієв, О. Нестеренко, Т. Проценко, А. Чернобай у своїх статтях розглядають напрями забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб в Україні, особливості їх правової соціалізації, адміністративно-правовий, конституційний статус.

Мета дослідження – дослідити процес соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб в територіальні громади.

Виклад основного матеріалу дослідження. З початком повномасштабного вторгнення росії, 24 лютого 2022 року, у населені пункти Орининської сільської ради Кам'янець-Подільського району Хмельницької області, починаючи з 28 лютого 2022 року, почали прибувати та реєструватись внутрішньо переміщені особи.

Метою нашого дослідження було визначити проблеми внутрішньо переміщених осіб в процесі соціальної інтеграції в територіальну громаду.

Перший етап дослідження передбачав аналіз інформації щодо діяльності Орининської сільської ради та аналіз статистичних даних щодо динаміки кількості внутрішньо переміщених осіб. До складу спроможної територіальної громади входить 17 населених пунктів: с. Оринин, с. Ріпинці, с. Теклівка, с. Залісся Перше, с. Параївка, с. Кадиївці, с. Суржа, с. Привороття, с. Адамівка, с. Добровілля, с. Кізя, с. Підпилип'я, с. Подоляни, с. Шустівці, с. Ніверка, с. Нововолодимирівка, с. Чернокозинці.

Згідно статистичних даних Орининської сільської ради за період з 28 лютого 2022 року по 31 травня 2022 року було зареєстровано внутрішньо переміщених осіб в кількості 1300 осіб. З них: 550 осіб жіночої статі, 200 осіб чоловічої статі, 490 дітей.

На кінець календарного року, на 31.12.2022 року, кількість внутрішньо переміщених осіб зменшилась і складала 932 особи. З них: 450 осіб жіночої статі, 152 особи чоловічої статі, 330 дітей. Станом на 1 травня 2023 року кількість внутрішньо переміщених осіб становила 576 осіб. З них: 228 осіб жіночої статі, 60 осіб чоловічої статі, 288 дітей. Через

6 місяців, станом на 1 листопада 2023 року, кількість внутрішньо переміщених осіб знову зменшилась і склала 250 осіб. З них: 110 осіб жіночої статі, 15 осіб чоловічої статі, 125 дітей.

Метою другого етапу було провести анкетування для визначення проблем внутрішньо переміщених осіб в процесі соціальної інтеграції в територіальну громаду.

З листопада 2022 року по вересень 2023 року з метою визначення та аналізу проблем, які виникають у внутрішньо переміщених осіб в процесі соціальної інтеграції у територіальні громади, на базі 17 населених пунктів Орининської сільської ради Кам'янець-Подільського району Хмельницької області нами було проведено анкетування.

Вибірку респондентів, виходячи з мети дослідження, склали: внутрішньо переміщені особи, представники Орининської сільської ради, представники громадських організацій, діяльність яких пов'язана з роботою з ВПО, фахівці з соціальної роботи.

Таким чином, кількість тих, з ким проведено анкетування, становила 152 респонденти. Усього було опитано 152 особи, із них 108 внутрішньо переміщених осіб (71,05%), більше 20 осіб – представники Орининської сільської ради (13,15%), 6 осіб – представники громадських об'єднань (3,95 %), 18 осіб – фахівці, які працюють з внутрішньо переміщеними особами (11,84 %). Такий підхід дозволив детально з'ясувати проблеми внутрішньо переміщених осіб. Розподіл респондентів відображено на Рис.1.

У першому запитанні *«Як Ви вважаєте, які мотиви переселення людей?»* ми з'ясували основні мотиви вимушеного переміщення населення України. Основною найбільш сильною мотивацією до виїзду з окупованих територій стало прагнення врятувати власне життя і запобігти шкоді здоров'ю – так вважають 82,2% респондентів. Зберегти життя близьких стало також сильним мотивом до переміщення (зазначили 69,7 %).

Саме ці дві причини мотивували масовий переїзд громадян України з місць проживання. Однак були зазначені і інші мотиви вимушеного переміщення, такі як політичні переконання – 36,2%, переїзд підприємства (установи) – 32,9%, втрата місця роботи – 20,4%, втрата бізнесу – 11,2%.

Рис. 1. Розподіл респондентів для проведення дослідження

Результати, свідчать про те, що переселення має як індивідуальний так і сімейний характер, коли люди за власними мотивами та бажаннями виїхали з небезпечних місць проживання, щоб врятувати своє життя та життя своїх близьких. процес переселення здебільшого є індивідуальним, що підтверджують і мотиви вибору місця переміщення, які ми визначали у наступному питанні.

Серед мотивів вибору місця переміщення, які ми визначали у наступному запитанні «Як Ви вважаєте, що здебільшого вплинуло на вибір внутрішньо переміщених осіб переміститися до населеного пункту, де вони проживають зараз?», перше місце посіли «родичі ВПО» (72,4%), що є природнім в умовах очікування короткострокового характеру перебування. Адже саме родичі готові були надати на початковому етапі безкоштовне місце проживання та допомогти адаптуватися до нового середовища. Найгострішою виявилась житлова проблема ВПО. Тому пошук прийнятних умов забезпечення житлом є актуальним і, на що вказали 28,3% респондентів. Разом із проблемою житла гострим питанням залишається працевлаштування і забезпеченість роботою, тому перевага при виборі місця переміщення ВПО віддавалась тим громадам, де був високий попит на робочу силу (16,4%). Інші мотиви переселення є не такими значимими, оскільки решта респондентів враховували при виборі місця переміщення високий рівень життя у вибраному населеному пункті (23%), високий рівень економічної активності у громаді (11,2%), розвинену соціальну інфраструктуру (9,2%), комфортні природні та кліматичні умови, добрий екологічний стан територій (8,6%). Дані відображені у таблиці 1.

Можна зробити висновок, що вибір місця переміщення для ВПО здебільшого пов'язаний із наявністю родичів у місцях переселення, місцем переміщення установ та організацій, а також однаковою мірою близькістю громади до місця постійного проживання та прийнятними умовами забезпечення житлом.

Наступним нашим завданням було визначити перешкоди на шляху позитивного ставлення населення громади до ВПО. На питання анкети «Що в першу чергу перешкоджає позитивному ставленню місцевого населення до ВПО?» більше половини опитуваних (53,3%) дали таку відповідь: «Негативна інформація про внутрішньо переміщених осіб зі сходу». Цей чинник є вкрай негативним та перешкоджає соціальній згуртованості. Відсутність інформаційної пропаганди про ВПО як про ресурс розвитку громади є значною перешкодою на шляху позитивного ставлення місцевого населення до ВПО – так зазначили 41,4% респондентів.

Далі, ми визначали проблеми і негативні наслідки, обумовлені наявністю ВПО, для приймаючої громади. У структурі проблем, які виникли в Орининській сільській раді у зв'язку з прибуттям внутрішньо переміщених осіб, значна частка стосується несприятливого соціально-психологічного, соціально-культурного та соціальноправового стану. Чинники, що обумовлюють такий стан, пов'язані з посиленням конкуренції на ринку праці (34,2%), несприйняттям ВПО населенням громади, конфліктами між ними (24,3%), зростанням соціальної напруженості 19,7%), збільшенням кількості бідних громадян (16,4%), а також соціально-культурною різницею (11,8%). Результати відображено у таблиці 2.

Таблиця 1

Мотиви вибору місця переміщення ВПО

Як Ви вважаєте, що здебільшого вплинуло на вибір внутрішньо переміщених осіб переміститися до населеного пункту, де вони проживають зараз? (відзначте не більше 3 варіантів відповіді)	
Варіанти відповіді	% до всіх
Родичі ВПО, які проживають у цій громаді	72,4
Громада розташована найближче до рідного місця проживання ВПО	28,3
Високий рівень життя у вибраному населеному пункті	23
Розвинена соціальна інфраструктура	9,2
Комфортні природні та кліматичні умови, добрий екологічний стан території	8,6
Високий рівень економічної активності у громаді	11,2
Прийнятні умови забезпечення житлом (більш низькі ціни на житло, його оренду, наявність місць у гуртожитках, вільних житлових приміщень тощо)	28,3
Високий попит на робочу силу	16,4
Важко відповісти	0,7
Інше (вказіть)	6

Таблиця 2

Проблеми для територіальних громад, обумовлені наявністю ВПО

Які з визначених проблем, пов'язаних із ВПО, найбільше обтяжують територіальні громади, на Вашу думку? (відзначте не більше 5 варіантів відповіді)	
Варіанти відповіді	% до всіх
Несприйняття ВПО населенням громади, конфлікти між ними	24,3
Зростання навантаження на заклади освіти та дошкільні заклади у зв'язку з потребами	41,4
Зростання навантаження на медичних працівників	30,3
Зростання навантаження працівників пенсійного фонду	9,9
Зростання навантаження на соціальних працівників	50,7
Посилення конкуренції на ринку праці	34,2
Збільшення кількості бідних громадян	16,4
Зростання соціальної напруженості у приймаючій територіальній громаді	19,7
Забезпечення житлом ВПО	46,7
Соціокультурна різниця (в мові, традиціях, цінностях, способі життя тощо)	11,8
Зростання цін на житло та оренду житла	30,3
Дефіцит місцевих бюджетів за рахунок зростання витрат на проблеми ВПО	15,1
Важко відповісти	3,3

Наступне питання, яке нас цікавило: «Які найбільш вагомі позитивні наслідки соціальної інтеграції ВПО очікуються у територіальній громаді, де вони проживають?».

Можливість активізації підприємницької діяльності, відкриття ВПО нових підприємств із новими робочими місцями і для мешканців громади – така думка 43,4% респондентів; на друге місце опитувані поставили стимулювання розвитку громади за рахунок допомоги міжнародних організацій ВПО, які мешкають у громаді (31,6%); зростання якості та кількості трудового потенціалу відзначили 29%; зростання загальної соціальної активності за рахунок громадських активістів із числа ВПО – 25,7%; п'ята частина (21,1%) опитаних відзначає зростання

надходжень до місцевого бюджету за рахунок податків та витрат ВПО. Наведені позитивні наслідки інтеграції ВПО в територіальні громади є підтвердженням високого ресурсного потенціалу ВПО, який уже виявився та який доцільно підтримати у подальшому на користь територіальної громади.

Визначення найбільш вагомих переваг для територіальної громади є, у зв'язку із залученням працездатних ВПО було нашим наступним завданням. Респонденти, серед яких 43,4% визначили переваги громади саме через розвиток її трудового потенціалу. Однак більше половини опитаних (55,3%) ці переваги для громади вбачають у розвитку та активізації підприємницького потенціалу. Якісна та кількісна

Найбільш вагомі мотиви і стимули активного залучення ВПО до життя громади

Як Ви вважаєте, які чинники і мотиви найбільше стимулюють переселенців активно залучатись до життя приймаючої громади? (відзначте не більше 3 варіантів відповіді)	
Варіанти відповіді	% до всіх
Потреба ВПО у безпеці свого життя і життя членів власної родини	23,7
Потреби ВПО у забезпеченні кращих умов для життя	54,6
Потреба ВПО у колективній підтримці для кращої адаптації до нового середовища	15,1
Потреби у матеріальному забезпеченні	37,5
Потреби в соціальному захисті, освіті	12,5
Потреби в соціально-психологічній реабілітації та моральній підтримці	11,2
Потреби у медичному обслуговуванні	11,2
Бажання розкрити свій потенціал, бути корисними	19,7
Зацікавленість у нових культурних зв'язках	1,3
Потреба в соціальних зв'язках, відновленні соціального статусу, соціальної активності	29,6
Бажання тут залишитися і на майбутнє	6,3
Бажання заснувати або відродити свій бізнес у нових умовах	5,8
Важко відповісти	1,3

зміна трудового та підприємницького потенціалу обумовлюють зростання трудової активності та зайнятості (23,7%), заповнюються непрестижні місця на ринку праці (19,7%). За рахунок переселення вчителів, викладачів ЗВО, медичного персоналу до територіальної громади зростають обсяг і якість освітніх, медичних, оздоровчих та інших послуг (19,1%). Дуже важливою якісною зміною для прогресивного розвитку громади є приріст інноваційного її потенціалу (18,4%). У цілому змінюється якість та розвиток соціальних зв'язків у громаді (25%). Отже, процес прибуття населення працездатного віку є позитивним явищем щодо поліпшення структури та якості населення.

Наступним кроком нашого дослідження було визначити *найбільш суттєві перешкоди на шляху ефективного залучення ВПО до життя приймаючих громад*. У якому б варіанті не ставилися проблеми вимушеної міграції, найбільш гострою залишається проблема забезпечення житлом ВПО. Близько 70% опитуваних підтвердили, що неможливість її вирішення є головною перешкодою на шляху ефективного залучення ВПО до життя приймаючих громад. Близько половини (46,1%) вважають, що дефіцит місцевих ресурсів не дозволяє вирішити проблеми забезпечення ВПО соціальними послугами. Вагомою перешкодою соціальної інтеграції ВПО у громаду є їх небажання «осідати», через надію повернутися до рідних місць – про це зазначили більше третини експертів (33,6%). У зв'язку з прибуттям ВПО у громаді посилю-

ються проблеми безробіття – це підтвердило 32,9% опитаних. Зокрема, суб'єктивні причини також виступають перешкодами для ефективного залучення ВПО до життя громади. Це ігнорування громадою проблем та особливих потреб ВПО (21,7%); внутрішній опір громади інтеграції ВПО у громаду через їх різні політичні та культурні погляди й негативне ставлення до мешканців зі сходу (13,8%); відсутність інформування представників місцевої громади про існуючі проблеми та особливі потреби ВПО (14,5%). Вони мають усвідомлюватися як впливові чинники для подолання перешкод на шляху соціальної інтеграції ВПО у громаду, які не потребують фінансових.

Одним із найвагоміших чинників впливу ВПО на територіальні громади є її підприємницький потенціал. Тому наступним кроком нашого дослідження було виявити головні проблеми для розвитку підприємницьких можливостей ВПО. На запитання «*Які проблеми, на Вашу думку, є найбільш болючими для підприємців із числа ВПО?*», ми отримали відповіді, проаналізувавши які можна визначити дві ключові проблеми для розвитку підприємництва ВПО: нестача фінансових ресурсів, низькі можливості отримання кредиту на розвиток бізнесу (70,4% респондентів) та невизначеність законодавчих положень щодо надання преференцій ВПО для підвищення підприємницької активності (40,1%). Значна частка опитаних (34,2%; 31,6%) вказала також на слабку інформованість про наявність міжнародних грантів із підтримки

підприємницької діяльності ВПО та відсутність серед обов'язків місцевої влади сприяння розвитку підприємницької діяльності ВПО. Разом з тим 20,4 % респондентів відзначили негативне ставлення до підприємців із числа ВПО з боку місцевих підприємницьких структур, яке пов'язано з посиленням конкуренції, що в умовах малої ємності внутрішнього ринку є суттєвою перешкодою для започаткування бізнесу ВПО. Для розвитку підприємницької активності як ВПО мають бути створені сприятливі інституційні умови, забезпечена доступність до фінансових ресурсів та суттєво підвищена купівельна спроможність населення, що формує попит на ринку.

Наступним нашим завданням було визначити переваги соціальної інтеграції ВПО в територіальну громаду. Відповідаючи на запитання «Які переваги, на Вашу думку, одержать внутрішньо переміщені особи при їх залученні до територіальних громад?», на перше місце респонденти поставили зростання віри у власні сили, можливості самореалізації (42,8%), на друге – зростання адаптаційних та інтеграційних здібностей ВПО (28,3%), третє місце посіли можливості підвищити рівень матеріального забезпечення (25,7%) .

Перші дві переваги стосуються соціально-психологічних якостей людини. І лише третє місце посідають можливості підвищити рівень матеріального забезпечення (25,7%). Усі інші переваги спрямовані на укріплення місця людини в новому середовищі (зростання соці-

альної захищеності (14,5%) та відновлення соціального статусу, підвищення соціальної активності(35,5%). Особливою перевагою опитувані вважають розвиток демократичних процесів під час соціальної інтеграції за рахунок зростання можливостей участі ВПО в управлінні місцевими справами (15,1%).

Наступне питання у дослідженні було пов'язане із наданням соціальних послуг ВПО. Вирішення проблем ефективної соціальної інтеграції ВПО в територіальні громади потребує значної державної підтримки.

Відповідаючи на питання «Надання яких соціальних послуг ВПО повинна повністю або частково дофінансувати держава?», більшість респондентів відзначили, що держава має додатково фінансувати надання таких соціальних послуг для ВПО: житлово-комунальних (69,1% респондентів), послуг з охорони здоров'я (69,1%), освітніх послуг (89,4%), послуг громадського транспорту (89,4%).

Згідно з результатами експертного опитування з точки зору громади перша четвірка найбільш гострих проблем, пов'язаних із появою ВПО, стосуються саме цієї сфери: зростання навантаження на відділи соціального захисту (50,7%), необхідність забезпечення ВПО житлом (46,7%), зростання навантаження на відділи пенсійного фонду (42%), зростання навантаження на заклади освіти у зв'язку з потребами ВПО (82,8%).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, аналіз результатів прове-

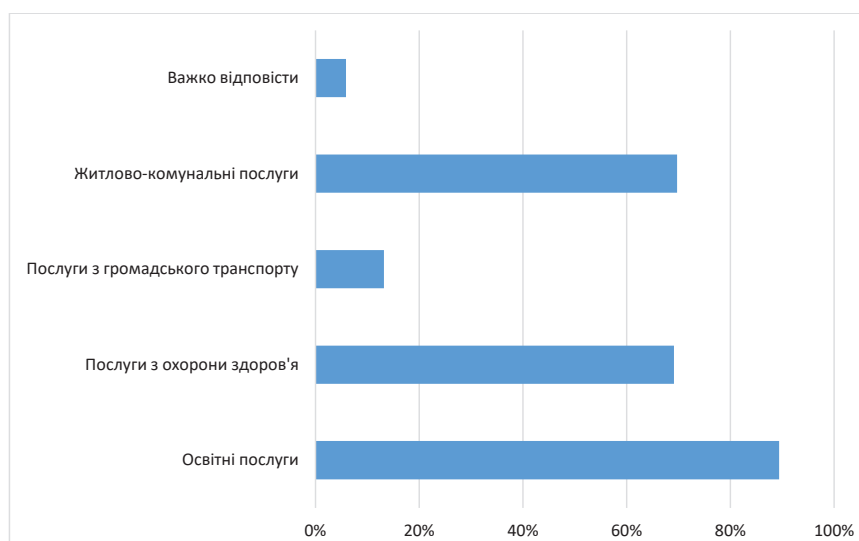

Рис. 2. Додаткове державне фінансування соціальних послуг для ВПО

денного опитування, надав можливість комплексно підійти до визначення основних проблем, пов'язаних з соціальною інтеграцією ВПО у приймаючі громади та залученням їх ресурсів до місцевого розвитку. Так, у сфері соціальної взаємодії ВПО з приймаючими громадами, за даними опитування, найбільш важливими проблемами, що заважають соціальній інтеграції ВПО у приймаючі громади, є несприйняття ВПО населенням громади, конфлікти між ними (24,3% опитаних) та зростання соціальної напруженості у приймаючій територіальній громаді (19,7%).

Також 11,8% експертів як проблему для приймаючих громад відзначили наявність соціокультурної різниці (у мові, традиціях, цінностях, способі життя тощо) між ВПО та приймаючою громадою. Крім того, у значній кількості випадків прояви несприйняття ВПО з боку приймаючої громади є похідними від інших проблем, зокрема, пов'язаних із зростанням конкуренції

на ринку праці або навантаження на соціальні заклади, а також мають більш конкретний та персоніфікований характер (небажання окремих орендарів здавати житло ВПО або окремих роботодавців приймати їх на роботу). З точки зору ВПО найчастіше випадки несприйняття й упередженого ставлення з боку місцевих мешканців виникали при пошуку роботи, вирішенні житлових проблем, оформленні соціальних виплат та субсидій.

Отже, опитування дало змогу зібрати інформацію щодо проблем та ролі ВПО в Україні й територіальних громадах. Його результати засвідчили, що, незважаючи на наявність значних проблем у життєдіяльності внутрішньо переміщених осіб, пов'язаних із вимушеним переміщенням, вони свідомо зробили свій вибір на користь України. Внутрішньо переміщені особи мають значний людський потенціал, який може стати додатковим ресурсом розвитку територіальних громад та України загалом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Донбас і Крим : ціна повернення : монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна, О.С. Власюка, Е.М. Лібанової, О.М. Ляшенко. К. : НІСД, 2015. 474 с.
2. Лях В., Петрович В. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб, які втратили роботу під час війни в Україні. *Ввічливість. Humanitas*, 2024. 1, 111–117. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.16>.
3. Смал В. Дослідження «Внутрішньо переміщені особи: соціальна та економічна інтеграція в приймаючих громадах». Київ, 2016. URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2016/05/IDP_REPORT_PLEDDG_edited_09.06.2016.pdf.
4. Vrečer N. Living in Limbo : Integration of Forced Migrants from Bosnia and Herzegovina in Slovenia. *Journal of Refugee Studies*. 2019. Vol. 23. № 4. P. 484–502.

REFERENCES:

1. Donbas i Krym : tsina povernennia (2015). [Donbas and Krym: the price of return] : monohrafiia / za zah. red. V.P. Horbulina, O.S. Vlasiuka, E.M. Libanovoi, O.M. Liashenko. K. : NISD, 474.
2. Liakh, V., & Petrovych, V. (2024). Sotsialna pidtrymka vnutrishno peremishchenykh osib, yaki vtratyly robotu pid chas viiny v Ukraini [Social support for internally displaced persons who lost their jobs during the war in Ukraine]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 111–117, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.16>
3. Smal, V. (2016). Doslidzhennia «Vnutrishno peremishcheni osoby : sotsialna ta ekonomichna intehratsiia v pryimaiuchykh hromadakh» [Research “Internally displaced persons: social and economic integration in host communities”]. Kyiv. URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2016/05/IDP_REPORT_PLEDDG_edited_09.06.2016.pdf
4. Vrečer, N. (2019). Living in Limbo : Integration of Forced Migrants from Bosnia and Herzegovina in Slovenia. *Journal of Refugee Studies*. Vol. 23. № 4. 484–502.

УДК 364.62-787.24:355.1-057.36-057.75

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.4>

Аліна ДУЛЯ

доктор філософії за спеціальністю 231 Соціальна робота, старший викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0000-0002-9067-4820

Scopus-Author ID: 57208213486

Тетяна ЛЯХ

кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0000-0002-8807-0497

Scopus-Author ID: 57192588245

Тетяна СПІРИНА

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0000-0003-0287-7343

Scopus-Author ID: 57950126200

Бібліографічний опис статті: Дуля, А., Лях, Т., Спірина, Т. (2024). Готовність сімей до повернення учасника бойових дій додому. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 24–29, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.4>

ГОТОВНІСТЬ СІМЕЙ ДО ПОВЕРНЕННЯ УЧАСНИКА БОЙОВИХ ДІЙ ДОДОМУ

Складнощі психосоціального характеру, з якими стикаються учасники та учасниці бойових дій після повернення до умов мирного цивільного життя, впливають на специфіку взаємовідносин у сім'ї, з друзями, найближчим оточенням, соціальною комунікацією. У Єдиному державному реєстрі зазначається, що на січень 2023 року в Україні майже 800 000 осіб мають статус учасника бойових дій. Наразі, проблема готовності сім'ї до повернення учасника бойових дій додому потребує суттєвого вивчення та дослідження, адже від того як сім'я та учасник бойових дій переживуть період адаптації, залежатимуть їхні взаємовідносини.

У статті розглянуто проблему готовності сім'ї до повернення учасника бойових дій додому, зазначені особливості повернення до умов цивільного життя учасниць бойових дій. Окреслено стратегії подолання проблем адаптаційного періоду: допомога зовні (характер професійної допомоги), допомога сім'ї, яка надає підтримку учаснику бойових дій в адаптації до мирного життя. Визначено рекомендації членам сім'ї, дотримання яких сприятиме покращенню взаємовідносин із учасником бойових дій: важливо прийняти зміни, які відбулися у нього, усвідомити зміну системи цінностей, не прискорювати події, поважати особистий простір людини, навчитися окреслювати власні межі, проявляти терпіння тощо. Через воєнні дії в нашій країні підвищується увага до чинників сімейної адаптації учасників бойових дій після повернення до умов цивільного життя. Саме сім'я може стати дієвим та реальним ресурсом підтримки учасників бойових дій.

Ключові слова: адаптація, військовослужбовець, готовність, сім'я, соціальна підтримка, учасники бойових дій, учасниці бойових дій.

Alina DULIA

Doctor of Philosophy, specialty 231 Social work, senior lecturer at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, 18/2 I. Shamo Boulevard, Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0000-0002-9067-4820

Scopus-Author ID: 57208213486

Tetiana LIAKH

PhD in Education, Professor, Head of Social Pedagogy and Social Work Department, Faculty of Psychology, Social Work and Special Education, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, 18/2 I. Shamo Boulevard, Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0000-0002-8807-0497

Scopus-Author ID: 57192588245

Tetiana SPIRINA

PhD in Education, Associate Professor at Social Pedagogy and Social Work Department, Faculty of Psychology, Social Work and Special Education, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, 18/2 I. Shamo Boulevard, Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0000-0003-0287-7343

Scopus-Author ID: 57950126200

To cite this article: Dulia, A., Liakh, T., Spirina T. (2024). Hotovnist' simey do povnennya uchastnyka boyovykh diy dodomu [Readiness of families to return a combatant home]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 24–29, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.4>

READINESS OF FAMILIES TO RETURN A COMBATANT HOME

Psychosocial difficulties faced by combatants after returning to the conditions of peaceful civilian life affect the specifics of relationships in the family, with friends, the closest environment, and social communication. According to the Unified State Register, as of January 2023, almost 800,000 people in Ukraine have the status of a participant in hostilities. Currently, the problem of the family's readiness for the return of a combatant to their home requires significant study and research, because their relationship will depend on how the family and the combatant survive the adaptation period.

The article examines the problem of the family's readiness for the return of a participant in hostilities home, the specifics of the return to the conditions of civilian life of participants in hostilities are indicated. Strategies for overcoming the problems of the adaptation period are outlined: help from the outside, the nature of professional help, help from the family, which provides support to a participant in hostilities in adapting to a peaceful life.

Recommendations for family members have been defined, the observance of which will contribute to the improvement of relations with a participant in hostilities: it is important to accept the changes that have occurred in him, to realize the change in the value system, not to speed up events, to respect a person's personal space, to learn to outline one's own boundaries; show patience etc. Because of the military operations in our country, attention to the factors of family adaptation of the participants in the hostilities ends after returning to the conditions of civilian life. The family itself can become an effective and real resource of support for combatants.

Key words: adaptation, military serviceman, readiness, family, social support, combatants, female combatants.

Постановка проблеми. Наразі, в умовах війни, важливо бути готовими до повернення учасників бойових дій додому. Майже в кожного з нас, є рідні, знайомі, друзі, які захищають наші життя та незалежність України. Одним із найважливіших стабілізуючих факторів для учасників бойових дій, які повертаються додому є їхнє найближче оточення, сім'я, рідні люди. Саме тому, їм важливо підготуватися до повернення учасника чи учасниці бойових дій, шляхом створення комфортного середовища та оптимальних умов для соціальної адаптації й спільної життєдіяльності (Dulia, Liakh, Veretenko, 2020).

Важливо, що до повернення мають готуватись дві сторони, оскільки пройшов деякий час і певні зміни відбулися як в учасників чи учас-

ниць бойових дій, так і у його родини, рідних, сім'ї зокрема.

Відтак, в Україні актуалізувалася тема готовності сімей до повернення учасників бойових дій додому, їхньої адаптації до цивільного життя та подолання проблем, що виникають у зв'язку з цим (Актуальні питання соціальної роботи, 2023).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання профілактики та вирішення конфліктів у сім'ях військовослужбовців після їхнього повернення додому вивчали А. Романишин, С. Черевичний, О. Остапчук, А. Неурова, В. Мараєва, В. Вітюк, І. Хруленко (Профілактики та вирішення конфліктів у сім'ях військовослужбовців, 2023); соціальну підтримку недержавними організаціями

сімей учасників бойових дій досліджувала А. Дуля (Дуля, 2023); проблему регулювання гендерних відносин у Збройних силах України, специфіку соціальної профілактики гендерних стереотипів військовослужбовців та причини їх виникнення, розглядали у своїх наукових доробках Т. Лях, Т. Спіріна (Liakh, Spirina, 2020); психосоціальні чинники сімейної адаптації учасників бойових дій до умов мирного життя досліджувала О. Орловська (Орловська, 2021); практичні аспекти реабілітації військовослужбовців були предметом наукових розвідок Ю. Бриндікова (Бриндіков, 2019).

Мета дослідження. Сім'я з нетерпінням очікує військовослужбовця додому, однак очікування щодо його повернення можуть не відповідати реальності. Набутий досвід, який в бойових умовах дозволяв учаснику бойових дій вижити і після повернення може визначати його поведінку. Це і спонукало нас до розгляду питання готовності сім'ї до повернення учасників бойових дій додому.

Виклад основного матеріалу. Пошук компромісу та шляхів взаєморозуміння, толерантності, стриманості є процесом, де кожному потрібен певний час: учасникам бойових дій – для позитивної адаптації до умов цивільного життя, а сім'ї – задля розуміння та прийняття змін у учасників та учасниць бойових дій, які повернулися додому.

Важливо зазначити, що військовослужбовці пережили нелегкі, стресові, травмуючі та непрості ситуації під час участі у бойових діях. Сформовані в учасників бойових дій шаблони поведінки ускладнюють процес соціальної адаптації після його повернення додому (Столярик, Семигіна, 2023). Через те, сім'я має навчитися знову довіряти, підтримувати, покладатися один на одного задля відновлення попередніх близьких взаємовідносин. Відтак, перебування у зоні бойових дій та отриманий травмуючий досвід має вплив на учасника бойових дій. З огляду на це, він може постійно перебувати у напрузі і не визнавати цього; соромитись, що боїться загинути, потрапити під обстріли, у полон; проявляти агресію до членів сім'ї; бачити тіла померлих побратимів; відчувати провину за вчинення певних дії (Повернення із зони бойових дій, 2015).

Сім'я має бути готова, що військовослужбовці не мають бажання розповідати про війну,

вони прагнуть ці спогади залишити у минулому. Розуміння того, що учасники бойових дій можуть засмутитися, розлютитися, коли їх розпитують про війну, допоможе членам сім'ї зрозуміти його реакції та впоратися з ними.

Жінка за час відсутності чоловіка, учасника бойових дій, зіткнувшись з певними потребами й проблемами, навчилася їх самостійно розв'язувати. У неї з'являється відчуття гордості за власні успіхи й здобутки, водночас, вона відчуває розлюченість, досаду, злість, озлобленість через те, що їй довелося самостійно вирішувати проблемами та справлятися з труднощами. При поверненні військовослужбовця додому, подружжя може зіштовхнутися з проблемами у відносинах: нові знайомі, друзі, підозра у невірності другої половини. Варто зазначити, що у такі моменти необхідно розмовляти один з одним, обговорювати їхні почуття, разом шукати шляхи розв'язання проблем (Повернення із зони бойових дій, 2015; Ми пережили, 2016).

В Україні спостерігається зростання частки жінок серед учасників бойових дій (Liakh, Spirina, 2020). Учасники та учасниці бойових дій, переважно, по-різному повертаються до цивільного життя та, зокрема, до сім'ї. Чоловіки, як правило, ізолюють себе, щоб справитися зі стресом, шукають моральну підтримку серед друзів або побратимів. Учасниці ж бойових дій, зазвичай, діляться власними переживаннями, почуттями, враженнями, бажаннями з партнером. У той же час, вони можуть швидко нервувати, злитися, гніватися, виходити з себе, якщо не відчувають ефективної, адекватної підтримки. Чоловікам варто розуміти, що нехтуючи негативними почуття жінки, учасниць бойових дій, вони не можуть надати підтримку, якої потребує жінка.

Батьки та інші члени сім'ї учасника бойових дій мають зрозуміти, що за час служби всі подорослішали, змінилися цінності, перспективи, ставлення до життя. Вони так само, як і дружина, мають готуватися до його повернення. Їхні стосунки з військовослужбовцем, що повернувся додому, також змінилися, їм потрібен деякий час, щоб прийняти один одного. Батьки хочуть піклуватися про нього так, як до війни, але він вже не потребує цього або ж не хоче (Повернення із зони бойових дій, 2015; Ми пережили, 2016).

Необхідно звернути увагу на підготовку дітей до повернення військовослужбовця та возз'єднання родини, оскільки за його відсутності в сім'ї, потреби дітей могли дещо змінитися. Дітям можуть потребувати більше часу, щоб знову відчути душевну близькість з батьком/матір'ю військовослужбовцями. При підготовці дітей до повернення у сім'ю батька/матері військовослужбовців необхідно враховувати, що реакції дітей на зміни в їхньому житті залежать від віку (Клик, Геделевич, 2018).

Аби допомогти дітям підготуватися до зустрічі батька/матері військовослужбовців потрібно дати їм зрозуміти, що вони можуть говорити про свої почуття; забезпечити додаткову увагу й піклування; пояснити дитині, що вона може злитися; зазначити, що такі почуття є нормальними; зберегти звичний темп життєдіяльності; планувати заходи та події заздалегідь (Повернення із зони бойових дій, 2015).

Після повернення учасника бойових дій додому, він потребує дієвої підтримки, і сім'я є важливим ресурсом, оскільки може відігравати роль емоційного притулку. Науковці виокремлюють стратегії подолання проблем адаптації: допомога зовні, тобто професійна допомога (соціальні служби, громадські організації, психологи, соціальні працівники); допомога зсередини (членів сім'ї, родина) (Бриндіков, 2019).

У соціальній роботі, наразі, поширеним є підхід, орієнтований на сильні сторони отримувача соціальної послуги, соціальної підтримки, соціальної допомоги. Такий підхід передбачає віру соціальних працівників у те, що отримувачі соціальних послуг мають власні погляди, переконання, ідеї, інтереси, думки, здатні до змін, покращання своєї життєдіяльності, зростання, до виваженого, усвідомленого, обґрунтованого прийняття важливих рішень (Спіріна, 2022).

Підхід, орієнтований на сильні сторони, передбачає, що отримувачі соціальних послуг є суб'єктами соціальної роботи й виступають проактивними учасниками процесу психосоціальної підтримки (Столярник, Семігіна, 2023).

Науковці виокремлюють певні аспекти, які допоможуть сім'ям підготуватися до повернення учасників бойових дій додому:

Перебуваючи у зоні бойових дій, людина живе на межі своїх можливостей. Не варто розповідати військовослужбовцю про свої страхи і тривоги, оскільки, він не зможе ефективно виконувати бойові завдання, поки не впевниться, що з рідними все добре.

Вільний час краще витратити на соціально-корисну діяльність. Займати свій час і думки потрібно роботою на перемогу.

Звичайно, найскладніше сьогодні матерям військовослужбовців, які дуже часто опиняються на межі відчаю. Їм важливо, щоб поруч була людина, яка морально сильніша і здатна контролювати емоції.

Потрібно бути готовим, що військовослужбовець, який повертається додому, є іншою людиною з унікальним досвідом. Необхідно прийняти його нові погляди, моральні цінності, проблеми, страхи, прояви агресії тощо. Без прийняття та підтримки сім'ї, без любові, турботи, тепла, повернення до мирного життя майже неможливе.

Ні в якому випадку не можна віддалятися та відгороджуватися, адже учасник бойових дій може залишитися на одинці зі своїми спогадами, що може бути небезпечними для психоемоційного здоров'я. Він має зрозуміти, що потрібен, що поруч з ним рідна людина, яка прийме його будь-яким.

Задля швидшої адаптації учасника бойових дій, його важливо залучати у повсякденну життєдіяльність, щоб він розумів свою значимість. Якщо немає різко вираженої агресії, не варто відгороджувати дітей від учасника бойових дій. Їхня участь і співпереживання можуть стати для нього рятівними (Участь у бойових діях..., 2024).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, готовність сімей до повернення учасників бойових дій є складним процесом адаптації до умов соціального, сімейного середовища, яке змінилося. Психоемоційний, психосоціальний стан учасників та учасниць бойових дій впливає на психологічний клімат їхніх сімей та родин загалом. Тому, для них важливою є соціальна підтримка, яка передбачає активізацію сімейного, подружнього ресурсу задля налагодження сімейних стосунків, подолання труднощів адаптаційного періоду учасниками бойових дій та їхніми сім'ями (дружина, чоловік, діти, батьки).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / за ред.: О. В. Епель, Т. Л. Лях, І. В. Силантьєва. Київ, Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с.
2. Бриндіков Ю. Л. Теорія та практика реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій у системі соціальних служб : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05. Тернопіль, 2019. 559 с.
3. Дуля А. В. Соціальна підтримка недержавними організаціями сімей учасників антитерористичної операції : дис. ... д-ра філософії зі спеціальності 231 – соціальна робота. Київ, 2023. 355 с.
4. Клик С. Е., Геделевич Є. В. Про соціально-психологічну допомогу в переживанні посттравматичного стресового розладу дітей учасників бойових дій. *Реабілітація учасників бойових дій в Україні: досвід та перспективи* : тези доповідей III Всеукр. наук.-практ. конф., м. Хмельницький, 23 листопада 2018 р. Хмельницький. С. 83–87.
5. Ми пережили: техніки відновлення для сімей, військових, цивільних та дітей : практич. посіб. / ред. Г. В. Циганенко ; авт.-уклад.: Г. Циганенко, О. Масик, О. Григор'єва та ін. Київ : «ЛОГОС», 2016. 100 с.
6. Орловська О.А. Сімейна адаптація учасника бойових дій в умовах мирного життя. *Науковий Журнал «Габітус»*. 2021. Вип. 27 С. 214–219.
7. Повернення із зони бойових дій: пам'ятка для сімей військовослужбовців, які повернулися з зони АТО / ред. Т. М. Майстренко. Житомир : ФОП Євенок О. О., 2015. 30 с.
8. Профілактики та вирішення конфліктів у сім'ях військовослужбовців : метод. посіб. Київ : НДЦ ГП ЗС України, 2023. 115 с.
9. Спіріна Т. П. Прийняття ефективних рішень як складова професійної культури соціального працівника. *Information and innovative technologies in the turbulence era* : монографія. Katowice, 2022. P. 232–249. DOI: 10.54264/M014
10. Столярик О., Семигіна Т. Повернутися з війни: психосоціальна підтримка ветеранів/-нок та членів їхніх сімей. *Social Work and Education*. 2023. Vol. 10 (1). P. 63–77. DOI: 10.25128/2520-6230.23.1.6
11. Участь у бойових діях завжди має свою ціну. *Home – Development Foundation*. URL: <https://foundationdv.com/ua/articles/Uchast-u-boiovykh-diyakh-zavzhdy-maie-svoyu-tsinu> (дата звернення: 12.04.2024).
12. Dulia A. V., Liakh T. L., Veretenko T. G. Types of families of joint forces operation participants in the east of Ukraine and peculiarities of social work with them. *Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference*. 2020. Vol. 4. P. 211–221. DOI: <https://doi.org/10.17770/sie2020vol4.5106>. URL: <http://journals.rta.lv/index.php/SIE/article/view/5106>.
13. Liakh T., Spirina T. The problem of social prevention of gender inequality in military services. *Науковий журнал «Інноваційна педагогіка»*. 2020. Вип. 21 (2). С. 192–195.

REFERENCES:

1. Epel, O. V., Liakh, T. L., Silantieva, I. V., & et al. (2023). *Aktualni pytannia sotsialnoi roboty : navch. posib [Current issues of social work : education. manual]*. Kyiv, Uzhhorod : RIK-U [in Ukrainian].
2. Bryndikov, Y. L. (2019). *Teoriia ta praktyka rehabilitatsii viiskovosluzhbovtziv – uchasnykiv boiovykh dii u systemi sotsialnykh sluzhb [Theory and practice of rehabilitation of military personnel – participants in combat operations in the system of social services]*. Doctor's thesis. Ternopil [in Ukrainian].
3. Dulia, A. V. (2023). *Sotsialna pidtrymka nederzhavnymy orhanizatsiiamy simej uchasnykiv antyterorystychnoi operatsii [Social support by non-governmental organizations to the families of participants in the anti-terrorist operation]*. Candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
4. Klyk, S. E., & Gedelevich, E. V. (2018). *Pro sotsialno-psykhologichnu dopomohu v perezhyvanni posttravmatychnoho stresovoho rozladu ditei uchasnykiv boiovykh dii [About social and psychological assistance in experiencing post-traumatic stress disorder of children of combatants]*. *Rehabilitatsiia uchasnykiv boiovykh dii v Ukraini: dosvid ta perspektyvy : tezy dopovidei III Vseukr. nauk.-prakt. conf. – Rehabilitation of participants in hostilities in Ukraine: experience and prospects: abstracts of reports of the III Vseukr. science and practice conf.* (pp. 83–87). Khmelnytskyi [in Ukrainian].
5. Tsyganenko, G., Masyk, O., Grigoryeva, O., & et al. (2016). *My perezhlyly: tekhniky vidnovlennia dlia simej, viiskovykh, tsyvilnykh ta ditei : prakt. posib. [We Survived: Recovery Techniques for Families, Military, Civilians, and Children : practice. manual]*. Kyiv : «LOGOS» [in Ukrainian].
6. Orlovska, O. A. (2021). *Simeina adaptatsiia uchasnyka boiovykh dii v umovakh myrnoho zhyttia [Family adaptation of a participant in hostilities in peaceful life]*. *Naukovyi Zhurnal «Habitus» – Scientific Journal «Habitus»*, 27, 214–219 [in Ukrainian].
7. Maistrenko, T. M. (2015). *Povernennia iz zony boiovykh dii: pamiatka dlia simej viiskovosluzhbovtziv, yaki povernulysia z zony ATO [Returning from the combat zone: a reminder for the families of servicemen who returned from the ATO zone]*. Zhytomyr : FOP Evenok O.O. [in Ukrainian].

8. *Profilyaktyky ta vyrishennia konfliktiv u simiakh viiskovosluzhbovtziv : metod. posib [Prevention and resolution of conflicts in the families of military personnel: method. Manual].* (2023). Kyiv: NDC of the State Department of the Armed Forces of Ukraine [in Ukrainian].

9. Spirina, T. P. (2022). Pryiniattia efektyvnykh rishen yak skladova profesiinoi kultury sotsialnoho pratsivnyka [Making effective decisions as a component of the professional culture of a social worker]. *Informatsiini ta innovatsiini tekhnologii v epokhu turbulentnosti – Information and innovative technologies in the turbulence era*, 232–249 [in Ukrainian].

10. Stolyaryk, O., & Semigina, T. (2023). Povernutysia z viiny: psykhosotsialna pidtrymka veteraniv/-nok ta chleniv yikhnikh simei [Returning from war: psychosocial support for veterans and their families]. *Social Work and Education*, 10 (1), 63–77 [in Ukrainian].

11. Uchast u boiovykh diiakh zavzhdy maie svoju tsinu [Participation in hostilities always has its price]. *Home – Development Foundation*. Retrieved from <https://foundationdv.com/ua/articles/Uchast-u-boiovykh-diyakh-zavzhdy-maie-svoyu-tsinu> [in Ukrainian].

12. Dulia, A. V., Liakh, T. L., & Veretenko, T. G. (2020). Typy simei uchasykiv operatsii obiednanykh syl na skhodi Ukrainy ta osoblyvosti sotsialnoi roboty z nymy [Types of families of joint forces operation participants in the east of Ukraine and peculiarities of social work with them]. *Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference*, 4, 211–221.

13. Liakh, T., & Spirina, T. (2020). Sotsialna profilaktyka hendernoї nerivnosti u viiskovosluzhbovtziv [The problem of social prevention of gender inequality in military services]. *Naukovyi zhurnal «Innovatsiina pedahohika» – Scientific journal «Innovative Pedagogy»*, 21 (2), 192–195 [in Ukrainian].

УДК 378+37.015.31:316.42

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.5>

Наталя КАБУСЬ

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, вул. Алчевських, 29, м. Харків, Україна, 61002

ORCID: 0000-0003-3665-8501

Scopus-Author ID: 57219422859

Лілія КЛОС

доктор педагогічних наук, доцент, завідувачка кафедри соціології та соціальної роботи, Національний університет «Львівська політехніка», вул. Є. Коновальця, 4, м. Львів, Україна, 79013

ORCID: 0000-0001-9972-7450

Scopus-Author ID: 57430292300

Бібліографічний опис статті: Кабусь, Н., Клос, Л. (2024). Стратегічні орієнтири соціального виховання дітей та молоді в інформаційному суспільстві ризику. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 30–36, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.5>

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ РИЗИКУ

У статті проаналізовано вплив інформаційного суспільства на соціалізацію особистості, визначено основні ризики та виклики сучасного світу, серед яких – масове маніпулювання свідомістю, що зумовлює інтелектуальний та світоглядний хаос і стає причиною абераційної соціалізації. Обґрунтовано стратегічні орієнтири соціального виховання зростаючого покоління в інформаційному суспільстві ризику, що сприятиме досягненню провідної мети системи освіти – становленню особистості – громадянина, патріота, інноватора, майбутнього лідера сучасного світу, здатного ефективно працювати для власного блага й добробуту своєї країни.

Схарактеризовано завдання соціального виховання, реалізація яких сприятиме формуванню у зростаючого покоління стійкої системи цінностей та переконань, чіткої громадянської позиції, психологічної стійкості, вміння ефективно реагувати на виклики й долати труднощі на шляху до значущої мети, здатності до свідомого особистісного й соціального самовизначення, самоконтролю, самоорганізації й управління власною життєдіяльністю; розвитку лідерських якостей дітей та молоді, вихованню лідерів, здатних приймати відповідальні рішення й будувати міцну державу свідомих соціально активних громадян, готових наполегливо працювати й об'єднувати зусилля для загального добробуту й сталого розвитку держави. Закцентовано увагу на важливості підвищення рівня готовності суб'єктів соціально-педагогічної діяльності до проектування й реалізації системи соціально-виховної роботи в оновленому контексті, що сприятиме формуванню здатності молодого покоління бути ефективним в сучасному світі, протидіяти деструктивному впливу медіасередовища, управляти власною взаємодією з медіа, уникати медіазалежності, використовувати інформацію як ресурс досягнення життєвого успіху, формуванню в дітей та молоді здатності до самоорганізації й свідомого управління власним і суспільним розвитком.

Ключові слова: інформаційне суспільство, суспільство ризику, діти, молодь, соціальне виховання.

Natalia KABUS

Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor, Professor of the Department of Social Work and Social Pedagogy, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, 29 Alchevsky str., Kharkiv, Ukraine, 61002

ORCID: 0000-0003-3665-8501

Liliia KLOS

Doctor of Sciences in Pedagogy, Associate Professor, Head of the Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, 4 Ye. Konovalec str., Lviv, Ukraine, 79013

ORCID: 0000-0001-9972-7450

To cite this article: Kabus, N., Klos, L. (2024). Stratehichni oriientyry sotsialnoho vykhovannia ditei ta molodi v informatsiinomu suspilstvi ryzyku [Strategic guidelines for social education of children and youth in the information society of risk]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 30–36, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.5>

STRATEGIC GUIDELINES FOR SOCIAL EDUCATION OF CHILDREN AND YOUTH IN THE INFORMATION SOCIETY OF RISK

The article explores the influence of the information society on the socialization of individual. The main risks and challenges of the modern world, including mass manipulation of consciousness, which causes intellectual and worldview chaos and becomes the cause of aberrational socialization are defined. The strategic guidelines for social education of the growing generation in the information society of risk have been substantiated. Their implementation will contribute to achievement of the education leading goal, namely the formation of a person – a citizen, patriot, innovator, future leader of the modern world, capable of working effectively for his own good and the well-being of his country.

Social education goals, the implementation of which will contribute to the formation of a stable system of values and beliefs in the growing generation, a clear civic position and psychological stability, the ability to effectively respond to challenges and overcome difficulties on the way to a significant goal have been characterized. Implementation of the specified goals will contribute to the development of the youth's ability to conscious personal and social self-determination, self-organization and management of their own life activities, as well as the formation of leadership skills of children and youth, education of leaders capable of making responsible decisions and building a strong state of conscious, socially active citizens, ready to work hard and join forces for the general well-being and sustainable development of the state.

The importance of increasing the level of readiness of the subjects of socio-pedagogical activity to design and implement the system of social-educational work in the updated context has been emphasized. This will contribute to the formation of young generation ability to be effective in the modern world, to counteract the destructive influence of the media environment, to manage their interaction with media, to avoid media addiction and use information as a resource for achieving life success, as well as the formation of children and youth ability to self-organize and consciously manage their own and social development.

Key words: information society, risk society, children, youth, social education.

Актуальність проблеми. Інформаційне суспільство, що характеризується створенням глобального інформаційного простору, відкритим доступом до світових інформаційних ресурсів, функціонуванням високотехнологічних інформаційних і соціальних мереж, обігом величезних масивів аудіовізуальної інформації, в якій афективна складова суттєво переважає когнітивну (Петрунько, 2015), масовою та міжособистісною комунікацією з використанням електронних засобів, здійснює значний вплив на життєдіяльність та розвиток всіх соціальних груп, і дітей та молоді, зокрема. В інформаційному суспільстві створення, передача та споживання інформації стає визначальним способом діяльності в політичній, економічній, соціальній, культурній та інших сферах суспільного буття.

Значне різноманіття медіа й насиченість медіапростору в інформаційному суспільстві забезпечує як глобальну відкритість світу й безмежні можливості для пізнання і розвитку особистості, так і несе загрози, виступаючи тотальним поглиначем часу й могутнім засобом впливу, пропаганди та психологічного тиску.

Експерти зазначають, що лише 14% українців можуть відрізнити фейки від правди (Медіаграмотність, 2023). Масове маніпулювання суспільною думкою та настроями стає справжньою небезпекою інформаційного суспільства, в якому розповсюдження інформації, що впливає на всі аспекти життєдіяльності, не залежить від державних кордонів й здійснює значний вплив на свідомість, змінюючи її й стаючи причиною абераційної соціалізації (Савченко, 2019а). Науковцями (Ліщинська, 2007; Савченко, 2019b) доведено, що деструктивний психологічний вплив є не менш небезпечним, ніж фізичне насильство. На особистісному рівні такий вплив призводить до втрати здатності до творення смислів, зниження устремлінь, нереалізації здібностей, відмови від пошуку ефективних стратегій вирішення життєвих труднощів. На рівні соціуму деструктивний психологічний вплив зумовлює інтелектуальний і світоглядний хаос, формування депресивних настроїв й руйнує здатність соціальної системи до самоорганізації, що становить загрозу національній ідентичності та безпеці. Особливо небезпечним стає неконтрольований вплив медіа на насе-

лення в умовах війни, широкого застосування інформаційної зброї, яка здійснює значний деструктивний вплив на свідомість, психічну стійкість дітей і дорослих (Медіаграмотність, 2023).

Все це зумовлює необхідність оновлення стратегічних орієнтирів соціального виховання зростаючого покоління в сучасному суспільстві, реалізації системи роботи, що сприятиме формуванню в дітей та молоді стійкої системи цінностей і переконань, розвитку критичного мислення та рефлексії, психологічної стійкості та саморегуляції, здатності протидіяти потужному маніпулятивному впливу медіасередовища й водночас використовувати інформаційні ресурси для особистісного та професійного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій (не дозволяється тільки перелік прізвищ). Аналіз наукових джерел свідчить, що дослідженню впливу інформаційного суспільства та медіа на особистість присвячено роботи О.Л. Караман (Савченко, 2019а), В.С. Курило (Савченко, 2019b), О.А. Ліщинської (Ліщинська, 2007), Л.А. Найдъонові (Концепція, 2016), О.В. Петрунько (Петрунько, 2015), С.В. Савченко (Савченко, 2019а), М.М. Слюсаревського (Концепція 2016) та інших науковців, які досліджували вплив медіасередовища на соціалізацію й психосоціальний розвиток дітей і дорослих. Нині до наукового обігу введені поняття медіасоціалізація, абераційна соціалізація (Караман, 2019; Курило, 2019; Савченко, 2019), затверджена Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (Концепція, 2016), реалізується Всеукраїнський проєкт з формування медіаграмотності учнів в закладах освіти, медіаосвітній компонент впроваджено у стандарти освіти і підготовки педагогічних кадрів, створена значна кількість онлайн-курсів з цифрової та медіаграмотності, кібербезпеки, запобігання медіаризиків. Суспільство ризику досліджували В.В. Кривошеїн (Кривошеїн, 2021), U. Beck (Beck, 2016), A. Giddens (Giddens, 1999), H.K. Nath (Nath, 2017), R. Pinter (Pinter, 2003) та інші вчені, які обґрунтували концепцію суспільства ризику й визначили його основні характеристики. Водночас проблема не є вирішеною, що потребує розробки й упровадження системи роботи з формування медіаінформаційної безпеки особистості, її медіаком-

петентності в закладах освіти, попередження медіазалежності та розвитку здатності громадян протидіяти деструктивному медіаінформаційному впливу.

Метою дослідження є висвітлення стратегічних орієнтирів соціального виховання дітей та молоді в сучасному суспільстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Здійснений науковий пошук, зокрема, аналіз сучасних соціологічних досліджень (Кривошеїн, 2021; Beck, 2016; Nath, 2017) дозволяє стверджувати, що інформаційне суспільство, суттєвою ознакою якого є надшвидкий прогрес в сфері технологій, є суспільством ризику й характеризується наявністю глобальних небезпек, високим ступенем невизначеності та непередбачуваності результату, зростанням хаосу в думках, втратою чітких орієнтирів індивідуального і суспільного розвитку. Стрімкий розвиток технологій є фактором виробництва ризиків, які асоціюються з невизначеністю, загрозою, небезпекою, можливістю втрати важливих цінностей (Giddens, 1999; Pinter, 2003).

Віртуалізація життя всіх соціальних груп, особливо молоді, різноманітність і величезний обсяг контенту, представленого у всесвітній мережі, який не проходить верифікацію, де інформація не завжди є достовірною, а часто містить приховану пропаганду, породжує хибну інтелектуальність молодих людей (Кривошеїн, 2021). Легкість одержання інформації, особливо з настанням ери штучного інтелекту, коли тексти, презентації і відео генеруються без серйозних зусиль людини, підвищує рівень академічної недоброчесності, сприяє зниженню мотивації молодого покоління до розвитку й здобуття знань. Все це в недовгій перспективі становитиме ризик зниження рівня інтелектуального й творчого потенціалу дітей та молоді, що в подальшому гальмуватиме процеси суспільного розвитку, зумовить погіршення якості професійної діяльності на суспільному й глобальному рівнях. Суспільство ризику характеризується наявністю загроз і небезпек, спричинених стрімким технологічним прогресом, в тому числі в сфері небезпечних військових технологій, а також технологій загального використання, зокрема штучного інтелекту; поєднанням етики індивідуалізму з умовами глобалізації, де багато процесів набувають випадкового, ймовірного харак-

теру. В.В. Кривошеїн зазначає: нормативним ідеалом в такому суспільстві стає безпека, адже перспективи суспільного розвитку набувають чіткого негативного і захисного характеру, коли суспільним прагненням стає вже не досягнення «кращого», а запобігання «гіршого», де ризики продукуються самим суспільством, стають продуктом колективної безвідповідальності, що зумовлює формування системи цінностей «небезпечного суспільства» (Кривошеїн, 2021, с. 83).

На думку соціолога У. Бека поряд із екологічними, технологічними та економічними ризиками, характерними для індустріального суспільства, суспільство ризику доповнюється серйозними політичними загрозами, ризиками моральної кризи й безвідповідальності, де певні спільноти, соціальні групи або країни виробляють ризики, інші – зазнають впливу означених небезпек, хоча ризики врешті-решт вражають і тих, хто їх продукує (Beck, 2016). В сучасних умовах інтенсивність прояву ризиків постійно зростає, що вимагає формування особливого способу мислення, опанування стратегій ефективної життєдіяльності в середовищі, що стрімко змінюється.

Водночас увага сучасної людини розсіюється через можливість потонути у вирі інформації, новин, соціальних мереж, пропозицій перегляду роликів, кінофільмів, кількість яких незліченна, перегляд яких відволікає від вирішення нагальних завдань й осмислення глобальних проблем, не дозволяє зосередитись на досягненні мети, подекуди не залишаючи часу на відпочинок за умови недостатньо розвиненої саморегуляції. Все це ще більше ускладнюється ризиками, породженими війною – зниженням рівня життя, внутрішнім переміщенням та міграцією, зростанням бідності, відсутністю у значної частини населення можливості для поліпшення умов життя, масштабними втратами і руйнуваннями, панікою і страхом, життям в умовах тотальної небезпеки й невизначеності, відчуттям невпевненості й страху, що породжують хаос у свідомості людини й зумовлюють дестабілізацію різних сфер суспільного буття, підвищуючи ризик абстрагування, самосування певної частини населення від вирішення важливих завдань.

В означених умовах перед державою і суспільством, й системою освіти зокрема, постає

завдання віднайти чіткі орієнтири соціального виховання з метою подолання цього хаосу й відновлення можливості сталого розвитку, що забезпечує позитивність його результатів.

Відповідно до Концепції Нової української школи (Концепція Нової, 2016), основною метою системи освіти є формування особистості – громадянина, патріота, інноватора, майбутнього лідера сучасного світу, здатного ефективно працювати для власного блага й добробуту своєї держави. Соціальне виховання як система соціально-педагогічних заходів, що реалізується різними суб'єктами – фахівцями соціальної галузі – соціальними педагогами, соціальними працівниками, педагогічним колективом закладів освіти, батьками, громадськістю – спрямоване на цілісний розвиток особистості – її ціннісної, пізнавальної та вольової сфер, формування соціально зрілої людини, здатної до активної творчої позитивно спрямованої соціальної взаємодії.

Проектування системи соціального виховання в закладах освіти має відбуватись з урахуванням сучасних викликів і загроз медіасередовища як невід'ємного компоненту інформаційного суспільства, що характеризується такими агресивними ознаками, як: множинність смислів, мультипарадигмальність, динамічність, ненадійність та суперечливість контенту, його надмірний емоційний та стресогенний вплив на людину, перенасичення некомпліментарною інформацією, що маскується під справжнє, істинне знання, «інформаційним сміттям», апеляцією до емоцій і почуттів з одночасною деактивацією раціонального критичного мислення, використанням технологій маніпулювання і навіювання – всі ці фактори істотно впливають на особистість, підсилюючи тривогу та невизначеність, сприяючи її дезорганізації (Петрунько, 2015).

З урахуванням цього, обґрунтовуємо основні завдання, які водночас виступають стратегічними орієнтирами соціального виховання дітей та молоді в сучасному суспільстві, а саме:

- 1) створення духовно насиченого розвивального середовища в закладі освіти, взаємодія з яким сприятиме формуванню стійкої системи цінностей та переконань зростаючого покоління, здатності розрізняти істинне і хибне, конструктивне і деструктивне, становленню активної життєвої позиції молодого покоління;

2) формування медіаграмотності та медіакомпетентності учнів (зокрема, вміння оцінювати інформацію, розрізняти фейки, токсичну інформацію та наративи, мову ворожнечі та навмисного розпалювання конфліктів), розвиток у молодого покоління критичного незалежного мислення, стійкості до інформаційних впливів, здатності оминати інформаційне «сміття», захищатися від шкідливого маніпуляційного впливу, протидіяти руйнівній інформаційній агресії та пропаганді; протистояти негативним впливам й контролювати час взаємодії з медіасередовищем, уникати медіазалежності;

3) створення сприятливих умов для свідомого особистісного й соціального самовизначення, організація онлайн чи офлайн-зустрічей неформального спілкування, зустрічей у прямому ефірі з відомими політиками, державними і громадськими діячами, представниками бізнесу, сфери науки, спорту, культури і мистецтва, які мотивують і надихають дітей та молодь, дозволяють зрозуміти необхідність докладання вагомих зусиль, активної діяльності для досягнення значущої життєвої мети;

4) розвиток в дітей та молоді цілеспрямованості, самостійності, позитивної самооцінки, впевненості в собі та власних силах, розуміння власних сильних і слабких сторін, здатності адекватно оцінювати можливості та ризики, знаходити своє місце в суспільстві, визначати мету й рухатись до її досягнення, протистояти негативним впливам, ефективно реагувати на виклики й долати труднощі на шляху до успіху;

5) формування у зростаючого покоління психологічної стійкості, саморегуляції поведінки, здатності до самоконтролю й управління власним життям і розвитком, готовності приймати зважені рішення й нести за них відповідальність; розвиток вміння піклуватись про збереження і зміцнення фізичного й ментального здоров'я, керувати своїми емоціями, розуміти емоційні стани інших людей, долати стрес, застосовувати ефективні копінг-стратегії;

6) стимулювання творчої активності учнів, їхньої ініціативи й самостійності, що сприяє розвитку творчих здібностей та уяви, формуванню прагнення до самореалізації для власного блага і блага суспільства, здатності бути відповідальним творцем власного і суспільного життя;

7) формування духовного рівня соціальності, розвиток навичок позитивної взаємодії й командної співпраці, вміння будувати конструктивні соціальні взаємини, розуміти інших та приймати різноманітність; подолання характерної для сучасного світу психології індивідуалізму, за якої більшість людей зосереджується на досягненні особистого успіху й не переймається проблемами інших людей, – наразі така психологія є вкрай небезпечною, адже досягнути спільної мети можливо лише за умови об'єднання зусиль кожної особистості й усіх соціальних груп;

8) розвиток лідерських якостей, формування чіткої громадянської позиції й соціальної активності молоді, виховання лідерів, здатних приймати зважені рішення, нести за них відповідальність та будувати міцну державу соціально активних відповідальних громадян, що готові наполегливо працювати й об'єднувати зусилля для загального добробуту й процвітання.

Реалізація означених завдань потребує розробки і впровадження програми соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання дітей та молоді в закладах освіти, як системи взаємопов'язаних заходів на мотиваційно-ціннісному, світоглядному та діяльнісно-творчому етапах реалізації програми, де надзвичайно важливим є добір переконливого змісту, що дозволяє усвідомити гостроту викликів та небезпек сучасного суспільства й навчить молоде покоління свідомо діяти і протидіяти означеним ризикам, усвідомити свою місію та роль у суспільстві, розуміти особисту і соціальну відповідальність за свої дії та вчинки. Досягнення цього потребує використання всього потенціалу інформаційних технологій, інших можливостей інформаційного суспільства. При цьому важливо навчити дітей та молодь не тікати від труднощів і тяжких думок, занурюючись у віртуальну реальність, що відволікає, натомість сформувати чітке усвідомлення того, що таке відволікання не допоможе вирішити жодної проблеми, а лише посилить їх, воно є проявом залежності, що ослаблює людину й позбавляє можливості досягати життєвого успіху. Все це сприятиме подоланню світоглядного хаосу й формуванню здатності молодого покоління бути ефективним в сучасному світі, готовності до самоорганізації й самоуправління власною діяльністю та розвитком, сприятиме досягненню власного успіху й сталому суспіль-

ному розвитку, вихованню в молоді почуття гордості за свою країну, здатності працювати для її блага і процвітання.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, проведене дослідження дозволило обґрунтувати стратегічні орієнтири соціального виховання зростаючого покоління в інформаційному суспільстві ризику, що сприятиме досягненню провідної мети системи освіти – формування особистості – громадянина, патріота, інноватора, майбутнього лідера сучасного світу, здатного ефективно працювати для власного блага й добробуту своєї країни. Така особистість буде здатною керувати впливом медіа на саму себе, використовувати інформацію як ресурс досягнення життєвого успіху, не перетворюючись на пасивного спостерігача успіху інших людей. Відзначимо, що важливою умовою ефективності діяльності з соціального виховання зростаючого покоління є її систем-

ність, якість та переконливість змісту, а також забезпечення взаємодії та співпраці суб'єктів соціально-педагогічної роботи, де ключова роль належить соціальному педагогу як провідному фахівцю в галузі соціального виховання та просвіти населення.

Все це потребує підвищення рівня готовності соціальних педагогів і працівників, вчителів різних предметів, класних керівників до проектування й реалізації системи соціально-виховної роботи в оновленому контексті, що сприятиме формуванню у дітей та молоді здатності до ефективної життєдіяльності в сучасному суспільстві, самоорганізації й свідомого управління власним і суспільним розвитком.

Перспективою подальших розвідок в досліджуваному напрямі є обґрунтування системи роботи з соціального виховання дітей та молоді в закладах освіти з урахуванням ризиків та викликів сьогодення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція) / за ред. Л.А. Найдюнової, М.М. Слюсаревського. Київ, 2016. 16 с.
2. Концепція Нової української школи. Київ, 2016. 40 с.
3. Кривошеїн В.В. Суспільство ризику в (пост)пандемічний період: український контекст. Україна як суспільство ризику: зб. матер. Всеукр. наук. конф. (м. Дніпро, 23 квітня 2021 р.). Дніпро: ВПД «Формат А+», 2021. С. 82–88.
4. Ліщинська О.А. Якість психосоціального простору як передумова безпеки спільноти. *Соціальна психологія*. Спеціальний випуск. 2007. С. 136–141.
5. Медіаграмотність. Лише 14% українців можуть відрізнити фейки від правди. Що робити з медіаграмотністю в Україні? Як дезінформація може зашкодити життю та здоров'ю. The village Україна, 22 червня 2023. URL: <https://www.village.com.ua/village/knowledge/mediagramotnist/340405-scho-robiti-z-mediagramotnistyu-v-ukrayini>.
6. Петрунько О. В. Деконсолідувальні ефекти медіасоціалізації. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2015. Вип. 3-4. С. 54–59.
7. Савченко С.В., Караман О.Л. Абераційна соціалізація в контексті соціалізації особистості в сучасному інформаційному суспільстві. *Освіта та педогогічна наука*. 2019. №2 (171). С. 60–68.
8. Савченко С.В., Курило В. С. Формування критичного мислення як одна з умов успішної соціалізації сучасної особистості. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*, 2019. № 6 (329). Ч.1. С. 64–71.
9. Beck U. *The metamorphosis of the world*. Cambridge: Polity Press, 2016. 200 p.
10. Giddens, Anthony. *Runaway World: How Globalization is Reshaping Our Lives*. London: Profile, 1999. 124p.
11. Nath, Hiranya K. The Information Society. *Space and Culture, India*. March 2017. Vol. 4, No. 3. 4(3), pp. 19–28. DOI:10.20896/saci.v4i3.248.
12. Pinter, Robert. Conceptualizing information society as risk society. *Periodica Polytechnica. Social and Management Sciences*. 2003. Vol. 11, No. 1, pp. 35–44.

REFERENCES:

1. Naidonova, L. A., & Sliusarevskyi, M. M. (2016). *Kontseptsiiia vprovadzhennia mediaosvity v Ukraini (nova redaktsiia)* [Concept of implementation of media education in Ukraine (new edition)]. Kyiv [in Ukrainian].
2. *Kontseptsiiia Novoi ukrainskoi shkoly* (2016). [Concept of the New Ukrainian School]. Kyiv [in Ukrainian].
3. Kryvoshein, V. V. (2021). *Suspilstvo ryzyku v (post)pandemichnyi period: ukrainskyi kontekst* [Risk society in the (post)pandemic period: the Ukrainian context]. Proceedings from: Vseukrainska naukova konferentsiia «Ukraina yak suspilstvo ryzyku» – All-Ukrainian scientific conference «Ukraine as a risk society». (pp.82–88). Dnipro: VPD "Format A+" [in Ukrainian].

4. Lishchynska, O. A. (2007). Yakist psykhosotsialnoho prostoru yak peredumova bezpeky spilnoty [The quality of psychosocial space as a prerequisite for community safety]. *Sotsialna psykholohiia. Spetsialnyi vypusk – Social psychology. Special issue*, 136–141 [in Ukrainian].
5. Mediahramotnist. Lyshe 14% ukraintyv mozhut vidriznyty feiky vid pravdy. Shcho robyty z mediahramotnistiu v Ukraini? Yak dezinformatsiia mozhe zashkodyty zhyttiu ta zdoroviu. (2023). [Media literacy. Only 14% of Ukrainians can distinguish fakes from the truth. What to do with media literacy in Ukraine? How misinformation can harm life and health]. *The village Ukraine – The village Ukraine*, Retrieved from <https://www.village.com.ua/village/knowledge/mediahramotnist/340405-scho-robiti-z-mediagramotnistyu-v-ukrayini> [in Ukrainian].
6. Petrunko, O. V. (2015). Dekonsoliduvalni efekty mediasotsializatsii. [Deconsolidating effects of media socialization]. *Pedahohichni protsesy: teoriia i praktyka – Pedagogical process: theory and practice*, 3-4, 54–59 [in Ukrainian].
7. Savchenko, S. V., & Karaman, O.L. (2019a). Aberatsiina sotsializatsiia v konteksti sotsializatsii osobystosti v suchasnomu informatsiinomu suspilstvi [Aberrational socialization in the context of personality socialization in the modern information society]. *Osvita ta pedohohichna nauka – Education and pedagogical science*, 2 (171), 60–68 [in Ukrainian].
8. Savchenko, S.V., & Kurylo, V. S. (2019b). Formuvannia krytychnoho myslennia yak odna z umov uspishnoi sotsializatsii suchasnoi osobystosti [The formation of critical thinking as one of the conditions for the successful socialization of a modern personality]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Taras Shevchenko LNU*, 6 (329), 1, 64–71 [in Ukrainian].
9. Beck, U. (2016). *The metamorphosis of the world*. Cambridge: Polity Press.
10. Giddens, A. (1999). *Runaway World: How Globalization is Reshaping Our Lives*. London: Profile.
11. Nath, H. K. (2017). *The Information Society*. *Space and Culture, India*, 4(3), 19–28. DOI:10.20896/saci.v4i3.248.
12. Pinter, R. (2003). Conceptualizing information society as risk society. *Periodica Polytechnica. Social and Management Sciences*, 11, 1, 35–44.

УДК 364.3

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.6>

Андрій КАМБУР

кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та соціальної роботи, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, Україна, 58002
ORCID: 0000-0002-3751-7228

Бібліографічний опис статті: Камбур, А. (2024). Ліберальна перебудова соціальної держави: новий контекст для розвитку неприбуткових організацій у сфері надання соціальних послуг. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 37–43, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.6>

ЛІБЕРАЛЬНА ПЕРЕБУДОВА СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ: НОВИЙ КОНТЕКСТ ДЛЯ РОЗВИТКУ НЕПРИБУТКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ

У статті досліджується процес ліберальної перебудови соціальної держави та її вплив на функціонування неприбуткових організацій у сфері надання соціальних послуг. Автор аналізує зміни в політиці соціального забезпечення та перетворення системи соціальних послуг у контексті ліберальних ідеологій і ставить собі за мету визначити, які виклики та можливості виникають для неприбуткових організацій у зв'язку з цими трансформаціями.

У дослідженні використано історико-порівняльний, гіпотетико-дедуктивний, логічні методи. Основними результатами дослідження є положення про те, що в контексті ліберальної розбудови соціальної держави, неприбуткові організації у сфері надання соціальних послуг стають ключовими учасниками в розвитку соціального сектору. Розвиток неприбуткових організацій у цьому новому контексті відображає зміни у способах забезпечення соціального захисту та підтримки населення, що сприяє поліпшенню якості життя.

Автор докладає зусиль для розкриття ключових аспектів взаємодії між державним сектором і неприбутковими організаціями, наголошуючи на важливості такої співпраці для поліпшення якості та доступності соціальних послуг для населення. Крім того, у статті проводиться аналіз впливу ліберальних реформ на фінансування, управління та стратегічне планування неприбуткових організацій у сфері надання соціальних послуг.

Автор доходить висновку про те, що неоліберальні тренди впливають на якісні зміни взаємовідносин між державою, ринком і неприбутковим сектором. В останні десятиліття вони породжують попит на недержавні інститути та механізми, здатні зняти з держави частину зобов'язань. Теоретично це означає перегляд зобов'язань із забезпечення соціального добробуту громадян між ринком, суспільними інститутами (сім'я та об'єднання громадян) і державою в бік скорочення ролі останньої.

Ключові слова: ліберальна перебудова, соціальна держава, неприбуткові організації, соціальне забезпечення, соціальні послуги.

Andrii Kambur

PhD in Sociology, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Social Work, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, 2 Kotsiubynskoho str., Chernivtsi, Ukraine, 58002
ORCID: 0000-0002-3751-7228

To cite this article: Kambur, A. (2024). Liberalna perebudova sotsialnoi derzhavy: novyi kontekst dlia rozvytku neprybutkovykh orhanizatsii u sferi nadannia sotsialnykh posluh [Liberal restructuring of the welfare state: a new context for the development of non-profit organizations in the field of social services]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 37–43, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.6>

LIBERAL RESTRUCTURING OF THE WELFARE STATE: A NEW CONTEXT FOR THE DEVELOPMENT OF NON-PROFIT ORGANIZATIONS IN THE FIELD OF SOCIAL SERVICES

The article examines the process of liberal restructuring of the welfare state and its impact on the functioning of non-profit organizations in the field of social services. The author analyzes the changes in social welfare policy and the transformation of the social service system in the context of liberal ideologies and aims to identify the challenges and opportunities for non-profit organizations in connection with these transformations.

The study uses historical and comparative, hypothetical and deductive, and logical (analysis and synthesis) methods. The main findings of the study are that in the context of the liberal development of the welfare state, non-profit organizations in the field of social services are becoming key players in the development of the social sector. The development of non-profit organizations in this new context reflects changes in the ways of providing social protection and support to the population, which contributes to improving the quality of life.

The author makes an effort to reveal the key aspects of interaction between the public sector and non-profit organizations, emphasizing the importance of such cooperation for improving the quality and accessibility of social services for the population. In addition, the article analyzes the impact of liberal reforms on the financing, management and strategic planning of non-profit organizations in the field of social services.

The author comes to the conclusion that neoliberal trends affect qualitative changes in the relationship between the state, the market, and the nonprofit sector. In recent decades, they have generated a demand for non-state institutions and mechanisms that can relieve the state of some of its obligations. Theoretically, this means a revision of the obligations to ensure the social welfare of citizens between the market, social institutions (family and citizens' associations) and the state in the direction of reducing the role of the latter.

Key words: liberal restructuring, welfare state, non-profit organizations, social security, social services.

Актуальність проблеми. В Україні система надання соціальних послуг ґрунтується на різних формах власності, які включають державний і приватний сектори. Окрім закладів, що перебувають у державній власності, існують і ті, що належать до недержавного сектору. Серед них – громадські, благодійні, релігійні установи та приватні особи, які також здійснюють діяльність у сфері соціальних послуг. Управління цим сектором регулюється відповідно до чинного законодавства та статутних положень.

За результатами зарубіжних досліджень, у багатьох розвинених країнах приватні неприбуткові організації виступають як ключові учасники в секторі соціального обслуговування, що фінансується державою. Наприклад, майже три чверті італійських постачальників соціальних послуг представлено у формі неприбуткових організацій, у Німеччині майже дві третини послуг із догляду вдома надають такі організації, а НПО, що діють у сфері соціального захисту в Японії, становлять понад третину всіх волонтерських організацій.

У період ліберальної реформи соціальної держави, недержавні організації беруть значну участь у сфері соціального захисту і в Україні. Сьогодні, в нашій державі спостерігається тенденція до зростання впливу громадянського суспільства в соціальній сфері. Ці організації традиційно орієнтовані на захист прав людини та задоволення потреб уразливих груп населення, які держава не може повністю врахувати через різні обмеження. Такі інститути громадянського суспільства відіграють особливу роль у перерозподілі благ, залучаючи різноманітні ресурси від приватних домогосподарств,

бізнес-структур, державних органів, інших неприбуткових організацій та реалізуючи їх у формі соціальних послуг і матеріальної допомоги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток теоретичних аспектів діяльності неприбуткових організацій у соціально-економічній сфері зробили такі міжнародні науковці, як М. Дженсен, Ю. Фам, А. БенНер, Б. Вайсброд, Р. Бунеева, Д. Мур, К. Арроу, Д. Еспрін-Андерсен, та інші. Вони розробили різні теорії щодо причин існування неприбуткових організацій, такі як теорія «суспільного блага», теорія «вад ринку», теорія «субсидій», теорія «контролю споживача», теорія «соціального походження» та інші. Вони також дослідили історію розвитку та становлення неприбуткових організацій (НПО) та розкрили теоретичні підходи до управління ними.

Дослідження стану формування громадянського суспільства в Україні та розвитку окремих його інститутів, зокрема неприбуткових організацій, є предметом вивчення вітчизняних науковців, таких як О. Гарань, А. Карась, О. Колодій, В. Полохало, С. Рябов та ін. Аналіз внеску та особливостей діяльності українських НПО у сфері соціальних послуг проведено в дослідженнях представників Інституту лідерства та управління Українського Католицького Університету, а окремі аспекти розглянуті в працях О. Авчукової, О. Макарової, О. Кочеміровської, Д. Горелова та інших.

Мета дослідження. Вивчення впливу ліберальної перебудови соціальної держави на розвиток неприбуткових організацій у сфері надання соціальних послуг та виявлення нових можливостей і викликів для їхньої діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Лібертаріанство, яке сьогодні визначається як сучасна інтерпретація класичного лібералізму, має величезний вплив на сучасний світ. У більшості країн світу було досягнуто значних перемог у різних галузях, як-от: відокремлення церкви і держави, запровадження конституційних обмежень на владу, забезпечення свободи слова, відмова від меркантилізму на користь вільної торгівлі, заборона рабства, захист особистої свободи та толерантне ставлення до різноманітних меншин, включно з релігійними, етнічними, мовними та сексуальними, а також захист власності. Також відзначається перемога над фашизмом, нацизмом, комунізмом і апартеїдом (Баган, 2019).

Ці досягнення стали можливими завдяки великим зусиллям численних інтелектуалів та активістів. Не всіх можна перелічити, але кожен із них зробив свій внесок у те, щоб цей світ став кращим – більш справедливим, мирним і вільним.

Ще одним доказом вищесказаного є слова відомого журналіста Фаріда Закарії: «Якщо Ви шукаєте пам'ятник, озирніться навколо. Подивіться на той світ, у якому ми живемо – світський, науковий, демократичний, з домінуючим середнім класом. Подобається Вам те чи ні, але це світ, створений лібералізмом. За останні двісті років лібералізм (разом з його союзником капіталізмом) зруйнував устрій, що панував у суспільстві впродовж двох тисячоліть – устрій, у якому домінувала влада, релігія, традиція, земля та королі. Зі своєї коліски, Європи, лібералізм проник до Сполучених Штатів і, наразі, активно трансформує переважну частину Азії» (Zakaria, 2009).

Сучасна Україна існує як ліберальна демократія за політичним устроєм і як соціальна держава за Конституцією, де громадянам мають бути забезпечені основні трудові права і свободи. Ці права включають право на працю та одержання справедливої винагороди за неї, заробітну плату, яка не може бути нижчою за встановлений законом рівень, а також гарантовані належні, безпечні та здорові умови праці, відпочинок, соціальний захист, і свободу об'єднання для колективного захисту своїх прав.

Дослідники називають три основних критерії, які дозволяють охарактеризувати лібералі-

зацію соціальної держави. Вони розкривають механізми залучення організацій третього сектору до виробництва соціальних послуг. Ми звертаємо на них увагу, оскільки ці критерії можна використати для аналізу українського випадку, щоб визначити ті підстави, за якими законодавчі зміни у сфері неприбуткових організацій та перегляд принципів управління соціальною політикою в Україні можуть бути віднесені до неоліберальних трендів. Це дозволить охарактеризувати особливості реформ, реалізованих у системі соціального управління.

До основних показників лібералізації соціальної держави можна віднести такі:

- зміна ролі держави у системі соціального забезпечення;
- скорочення соціальних витрат на соціальні програми;
- зміна ролі громадян.

Зміна ролі держави у системі соціального забезпечення. Показником є приватизація соціальної сфери та поява нових способів управління соціальною політикою, які передбачають збільшення модерацийних функцій державних органів та скорочення безпосередньої участі державних установ у виробництві послуг.

Скорочення державних витрат на соціальні програми. Почасти це похідне від змін першого порядку, оскільки конкурсні процедури дають змогу вибрати менш витратні проекти і провести приватизацію економічно неефективних державних установ соціального забезпечення. Крім того, індивідуальне та цільове фінансування окремих програм і проектів також дають змогу скоротити витрати на соціальне забезпечення. Розвиток таких ринкових механізмів, як страхування за допомогою приватних компаній, дає змогу перенести тягар витрат з держави на суспільство.

Зміна ролі громадян. Орієнтація на потреби покупця (адресна допомога неблагополучним сім'ям і громадянам) приходиться на зміну егалітаризму та ідеалу рівності. Тепер для отримання соціальних бенефіцій від держави громадяни змушені розширювати свої знання про те, як працює система соціального забезпечення, які можливості вона надає і що необхідно зробити, щоб ними скористатися. Крім цього, підвищення відповідальності громадян за свій добробут (наприклад, управління накопичувальною частиною пенсії, приватне соціальне

страхування, підвищення кваліфікації та рівня освіти) призводить до того, що вони з пасивних споживачів стають покупцями на ринку соціальних послуг.

Таким чином, неоліберальні тренди перетворюють модель держави добробуту, переглядаючи міру відповідальності суспільства, ринку і держави за соціальне забезпечення. Загалом реалізація соціально значущих проєктів стає завданням не лише держави, а й переважно – організацій третього сектору, що є виправданим з погляду ліберально забарвленої політики скорочення державних видатків на соціальні потреби та підвищення ефективності управління. Ставка на недержавні структури робиться з огляду на спроможність НПО здійснювати надання соціально значущих послуг населенню зі значно меншими витратами (на відміну від державних органів влади та установ). До того ж інноваційний характер діяльності неприбуткових організацій та створення нових соціальних технологій робить їх більш успішними у вирішенні певного кола завдань. Скорочуючи бюджетні видатки та впроваджуючи нові технології, організації третього сектору стають затребуваними у справі розвитку сфери соціальних послуг. Таким чином, діяльність неприбуткових організацій з виробництва соціальних послуг, професіоналізація та маркетингова їхньої діяльності виявляються безпосередньо пов'язаними з неоліберальними трендами.

Одна із сучасних інтерпретацій змін, що відбуваються в третьому секторі, розглядає їх як наслідки трансформації держави добробуту. Характерні ознаки цього процесу: по-перше, монополія держави у сфері надання соціальних послуг поступається місцем створенню та регулюванню ринкових механізмів; і по-друге, трансформація ролі громадян, які беруть на себе частину соціальних зобов'язань і стають «покупцями» послуг.

Ринкові механізми та соціальні інновації громадських організацій стають дедалі більш затребуваними в умовах бюджетної економії та орієнтації на ефективне, якісне управління, в тому числі в соціальній сфері. Повсюдне впровадження принципу субсидіарності і делегування повноважень з вирішення соціальних питань на нижчий рівень у країнах Європейського Союзу, аутсорсинг частини державних функцій і проєктне фінансування діяльності

комерційних організацій, соціальних антрепренерів і неприбуткових об'єднань – основні менеджеріальні механізми, що характерні для неоліберальних трендів. У результаті їх укорінення спостерігається повсюдне вибудовування недержавних механізмів надання послуг нужденним категоріям громадян. Зміни, що відбуваються, розмивають межі між державним, приватним і громадським сектором і сприяють перегляду моделі взаємовідносин між ними (Макарова, 2015).

З метою простежити взаємозв'язок між моделями соціальної політики та особливостями розвитку неприбуткового сектору (переважна роль у суспільстві, розмір, джерела фінансування та участь громадян), ми пропонуємо звернути увагу на ліберальну (Велика Британія та США), корпоративістську (Німеччина) та соціально-демократичну (Скандинавські країни) моделі соціальної політики.

Можна сказати, що для ліберальної моделі характерний великий обсяг робочих місць, зайнятих у неприбутковому секторі, і навіть середній чи високий рівень залучення волонтерів до діяльності організацій. Навіть якщо Сполучені Штати відрізняються від Великобританії інтенсивністю регулювання діяльності третього сектору, схожість цих двох країн у тому, що суспільство забезпечує вирішення низки соціально значущих питань своїми зусиллями, і це вважається нормою. Здатність громадян до самоорганізації та до колективних ініціатив, таких як волонтерство, благодійність, розвиток приватних фондів, дозволяє на довгостроковій основі забезпечувати цю функцію неприбуткового сектору. Звичайно, уряди різною мірою та в різний час підтримують та/або створюють умови для розвитку громадських ініціатив. Неоліберальні тенденції останніх десятиліть посилюють регулюючу функцію держави та залучення НПО у надання послуг на конкурсній основі за рахунок бюджетних коштів.

Якщо звернутися до корпоративістської моделі, то зауважимо, що вона вирізняється тісними взаємовідносинами між неприбутковими організаціями та урядовими структурами. Характерною рисою німецької моделі є високий рівень кооперації між органами влади та асоціаціями добробуту й іншими видами неприбуткових організацій, що працюють у соціальній сфері. Державна підтримка дає змогу реалізо-

увати урядові програми з часткою варіативності, яку привносять неприбуткові організації, підлаштовуючись під конкретні локальні ситуації. Неоліберальні тенденції лише посилюють цю модель, стимулюючи уряд віддавати на аутсорсинг соціальні послуги, залучаючи також комерційні організації та соціальних адміністраторів.

В умовах соціально-демократичної моделі третій сектор, навпаки, відносно невеликий за обсягом у сенсі надання робочих місць, а рівень залучення волонтерів – досить високий, на відміну від ліберальної моделі, де соціальне забезпечення віддано на відкуп некомерційному сектору, ринку та домашнім господарствам, там обсяг сектору є доволі великим з погляду робочих місць, та й рівень участі волонтерів є відносно високим.

Отже, соціально-демократична модель характеризується значним обсягом неприбуткового сектору за рахунок високого рівня участі волонтерів у діяльності організацій, що сприяє збільшенню фінансування організацій завдяки членським внескам. Організації задіяні в представництві інтересів значно більше, ніж у попередніх двох моделях. Роль уряду у фінансуванні діяльності НПО виявляється на середньому рівні порівняно з іншими моделями. Основними характеристиками соціал-демократичної моделі розвитку неприбуткового сектору є такі: «громадські організації здебільшого представляють інтереси різних соціальних груп, а також забезпечують взаємозв'язок із політичними партіями (робітничий рух, ієрархічно зорганізовані зацікавлені групи); держава забезпечує широкі соціальні гарантії громадянам, надаючи їм фінансову підтримку, а також організовуючи державні заклади соціальної допомоги» (Ільчук, 2015).

Як видно з опису трьох моделей неприбуткового сектору, висвітлених у співвіднесенні із соціальними моделями держави, патерни його розвитку відображають ту міру відповідальності, яку несе уряд, бізнес і суспільство у забезпеченні суспільного добробуту. Проведений аналіз показує, яким чином особливості управління соціальною сферою в державі пов'язані з недостатнім розвитком третього сектору. Насамперед цей підхід дає змогу передбачити обсяг сектору, його ресурсне підґрунтя та роль у соціальному та в політичному житті суспільства. Крім цього, отримані резуль-

тати дають змогу пояснити домінування функції представництва інтересів (соціально-демократична модель) або виробництва соціальних послуг (ліберальна модель).

Отже, співпраця в соціальній сфері в контексті принципу субсидіарності та децентралізації управління загалом сприяє тому, що багато соціальних проєктів віддано на аутсорсинг неприбутковому сектору. Спільним спостереженням для всіх моделей є те, що лібералізація соціальної держави сприяє професіоналізації неприбуткового сектору та посиленню співпраці з органами влади в соціальній сфері.

Відомо, що сучасні теорії щодо виникнення неприбуткових організацій поділяються на три основні категорії: економічні, політологічні та соціологічні. Ці теорії розглядають причини виникнення та природу неприбуткових організацій з різних точок зору та аргументують різні чинники, що впливають на їхній розвиток.

Наприклад, автори «теорії соціального походження» стверджують, що неприбуткові організації виникли внаслідок впливу специфічних умов розвитку конкретних країн і складних соціально-політичних та економічних контекстів. З цього погляду, поява неприбуткових організацій пояснюється традиціями та уявленнями про постачальників соціальних благ, що сформувалися в кожній конкретній країні, і може бути реалізована через ліберальну або соціал-демократичну модель (Борисова, 2015).

Сьогодні, у зв'язку з активним розвитком громадянського суспільства, діяльність неприбуткових організацій стає дедалі поширенішою як в Україні, так і в усьому світі. Сектор неприбуткових організацій сприяє виникненню та розвитку галузі соціального бізнесу. Завдання цього сектору можуть включати поширення соціальних ідей, створення та управління інформаційними базами даних, а також надання відповідної підтримки у відборі соціальних партнерів. Важливими аспектами такої діяльності є інформування та поширення досвіду у сферах благодійності, соціальної співпраці та фандрайзингу.

Останнім часом, фандрайзинг став значущим і активно розвивається завдяки зусиллям неприбуткових організацій. Поширення цього виду діяльності пов'язане з тим, що такі організації стикаються з проблемою забезпечення матеріальних ресурсів для надання соціальної допомоги тим, хто її потребує.

На практиці, неприбуткові організації використовують два підходи до фандрайзингу: застосування маркетингових принципів для успішної реалізації фандрайзингових заходів. У рамках цього підходу НПО визначають цільову аудиторію, формулюють завдання та розробляють маркетингову стратегію; і друге, *фандрайзинг відносин*. Цей підхід ґрунтується на важливості встановлення довгострокових партнерських взаємовідносин із благодійниками, спонсорами та меценатами.

Зазвичай, у сфері соціальної діяльності НПО використовують фандрайзинг для залучення донорів і благодійників для розв'язання проблем і надання підтримки найбільш незахищеним верствам населення, таким як малозабезпечені сім'ї, інваліди, ветерани, літні люди та інші. Фандрайзинг, як соціальна технологія, необхідний для досягнення таких цілей, як: залучення коштів і ресурсів для підтримки соціальних програм і проєктів; інформування потенційних спонсорів про місію, мету і стратегію організації; поліпшення умов життя окремих громадян, соціальних груп і суспільства загалом шляхом реалізації соціальних програм та ініціатив.

Розширення та еволюція фандрайзингової діяльності призвели до виникнення нових інструментів, спрямованих на підтримку неприбуткових організацій та загальний розвиток суспільства.

Наприклад краудсорсинг – це використання цифрових технологій для залучення коштів та ідей від широкого кола людей з метою вирішення проблем у політиці, економіці, культурі та соціальній сфері. Ця ініціатива ґрунтується на волонтерській участі та бажанні спільноти безкоштовно ділитися своїми знаннями та ідеями. Головні цілі такої діяльності – надання безоплатної допомоги та стимулювання інтересу у вті-

ленні власних ідей. Головна мета краудсорсингу полягає в тому, щоб надати людям можливість не тільки виступати як споживачам, а й контролювати процес виробництва товарів або послуг. Ця технологія дає змогу кожній людині розкрити свій особистий і творчий потенціал, опанувати різні види діяльності, знайти нетрадиційний спосіб самовираження та взяти участь у розв'язанні соціальних проблем.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, слід звернути увагу, що дослідники пов'язують початок трансформації держави добробуту з комплексом чинників як політичного (представництво консерваторів, роль ідеології), так і неполітичного характеру (роль бюрократії та зацікавлених груп, вплив глобалізації та поширення бізнес-технологій у соціальній сфері). Для трансформації (лібералізації) соціальної держави характерні зниження ролі держави в безпосередньому забезпеченні населення соціальними послугами та скорочення відповідних видатків, розвиток соціального підприємництва та прихід недержавних інститутів на ринок соціальних послуг, кристалізація стратегій громадян-покупців (а не пасивних споживачів) соціальних послуг.

Емпіричні приклади та спостереження доводять, що на якісні зміни взаємовідносин між державою, ринком та неприбутковим сектором впливають неоліберальні тренди. В останні десятиліття вони породжують попит на недержавні інститути та механізми, здатні зняти з держави частину зобов'язань. Теоретично це означає перегляд зобов'язань із забезпечення соціального добробуту громадян між ринком, суспільними інститутами (сім'я та об'єднання громадян) і державою в бік скорочення ролі останньої.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баган О. Неолібералізм як ідеологія: його сутності й загрози. Економічний націоналізм та соціальна справедливість : Збірник матеріалів Шостих Бандерівських читань. Київ : НАЦ «УССД», 2019. С. 179–184.
2. Борисова Т. М. Маркетинг неприбуткових організацій у розрізі сфер діяльності: теорія і практика : монографія. Тернопіль : Астон, 2015. 284 с.
3. Борисова Т. М. Тенденції змін та перспективи розвитку підприємств вітчизняної некомерційної сфери. *Вісник львівського університету. Серія економічна*. 2013. випуск 50. С. 3–12. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/13617/1/6434-12280-1-PB.pdf>
4. Дуднева Ю. Е., Обиденнова Т. С., Васильєва М. О. Особливості менеджменту неприбуткових організацій. *Modern Economics*. 2020. № 21. С. 84–88. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V21\(2020\)-13](https://doi.org/10.31521/modecon.V21(2020)-13).

5. Ільчук Л. Світовий досвід моделей соціальної політики та їх можливість використання в Україні. *Центр перспективних соціальних досліджень Міністерства соціальної політики України*. URL: <http://ipzn.org.ua/svitovyj-dosvid-modelej-sotsialnoyi-polityky-ta-yih-mozhlyvist-vykorystannya-v-ukrayini/> (дата звернення: 19.04.2024).
6. Макарова О. В. Соціальна політика в Україні : монографія. Київ : «Сочінський», 2015. 244 с.
7. Позняк-Хоменко Н. Волонтери : сила небайдужих. Тернопіль : Джура, 2020. 360 с.
8. Zakaria F. The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad. (W.W. Norton & Company; 2003) ISBN 0-393-04764-4.

REFERENCES:

1. Bahan, O. (2019). Neoliberalizm yak ideolohiia: yoho sutnosti y zahrozy [Neoliberalism as an Ideology: Its Essence and Threats]. *Ekonomichnyi natsionalizm ta sotsialna spravedyvist : Zbirnyk materialiv Shostykh Banderivskykh chytan – Economic Nationalism and Social Justice: Proceedings of the Sixth Bandera Readings*. Kyiv: USSI, 179–184 [in Ukrainian].
2. Borysova, T. M. (2015). Marketynh neprybutkovykh orhanizatsii u rozrizi sfer diialnosti: teoriia i praktyka [Marketing of non-profit organizations in the context of their activities: theory and practice]. Ternopil : Aston [in Ukrainian].
3. Borysova, T. M. (2013). Tendentsii zmin ta perspektyvy rozvytku pidpriemstv vitchyznianoj nekomertsiinoi sfery [Trends and Prospects for the Development of Domestic Nonprofit Enterprises]. *Visnyk lvivskoho universytetu. Serii ekonomichna – Bulletin of Lviv University. Economic series*, 50, 3–12 [in Ukrainian].
4. Dudnieva, Yu. E., Obydiennova, T. S., & Vasylieva, M. O. (2020). Osoblyvosti menedzhmentu neprybutkovykh orhanizatsii [Management features of non-profit organizations]. *Modern Economics*, 21, 84–88. Retrieved from [https://doi.org/10.31521/modecon.V21\(2020\)-13](https://doi.org/10.31521/modecon.V21(2020)-13) [in Ukrainian].
5. Ilchuk, L. (2015). Svitovyi dosvid modelei sotsialnoi polityky ta yikh mozhlyvist vykorystannia v Ukraini [The global experience of social policy models and their applicability in Ukraine]. *Tsentr perspektyvnykh sotsialnykh doslidzhen Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy – Center for Advanced Social Studies of the Ministry of Social Policy of Ukraine*. Retrieved from <http://ipzn.org.ua/svitovyj-dosvid-modelej-sotsialnoyi-polityky-ta-yih-mozhlyvist-vykorystannya-v-ukrayini/> [in Ukrainian].
6. Makarova, O.V. (2015). Sotsialna polityka v Ukraini [Social policy in Ukraine]. Kyiv : «Sochinskyi» [in Ukrainian].
7. Pozniak-Khomenko, N. (2020). Volontery : syla neбайдужykh [Volunteers: the power of those who care]. Ternopil : Dzhura [in Ukrainian].
8. Zakaria, F. The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad. (W.W. Norton & Company; 2003) ISBN 0-393-04764-4.

УДК 351.84(477):364]:"364"](045)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.7>

Ірина КАРПИЧ

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичина, вул. Садова, 28, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300

ORCID: 0000-0001-5658-0081

Бібліографічний опис статті: Карпич, І. (2024). Державна політика України щодо організації надання соціальних послуг в умовах воєнного стану. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 44–50, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.7>

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті розглянуто питання щодо організації надання соціальних послуг особам, які опинилися у складних життєвих обставинах в умовах воєнного стану. Метою статті є висвітлення державної політики України щодо організації надання соціальних послуг в умовах воєнного стану.

Методами дослідження є моніторинг, аналіз, систематизація, узагальнення та синтез.

Науковою новизною статті є те, що в роботі висвітлено сучасну державну політику України щодо організації надання соціальних послуг в умовах воєнного стану та виокремлено пріоритетні напрямки соціальної політики у розвитку системи надання соціальних послуг.

Вважаємо, що організація надання соціальних послуг є важливою складовою реалізації соціальної політики країни на сучасному етапі.

Виокремлено основні напрями державної політики щодо надання соціальних послуг: визначення правових засад профілактики потрапляння осіб та/або сімей у складні життєві обставини, подолання або мінімізації негативних наслідків таких обставин; управління системою надання соціальних послуг; створення умов для формування та розвитку ринку соціальних послуг; розроблення та виконання державних та місцевих цільових програм; визначення переліку соціальних послуг; організація надання соціальних послуг; здійснення науково-методичного, інформаційного, кадрового забезпечення системи надання соціальних послуг; забезпечення дотримання державних стандартів соціальних послуг.

Встановлено, що виклики, які постали перед соціальною сферою потребують системних змін у розвитку системи соціальних послуг. Пріоритетними напрямками у розвитку системи надання соціальних послуг є: цифровізація соціальної сфери; робота над посиленням спроможностей громад та розвитку у них необхідних соціальних послуг. Реалізація поставлених завдань в країні відбувається шляхом запровадження окремих експериментальних проєктів у відібраних громадах.

Ключові слова: державна політика, політика, соціальні послуги, надання соціальних послуг, війна, воєнний стан.

Ірина KАРPYCH

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 28 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0001-5658-0081

To cite this article: Karpuch, I. (2024). Derzhavna polityka Ukrainy shchodo orhanizatsii nadannia sotsialnykh posluh v umovakh voiennoho stanu [The state policy of Ukraine regarding the organization of the provision of social services in the conditions of martial law]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 44–50, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.7>

THE STATE POLICY OF UKRAINE REGARDING THE ORGANIZATION OF THE PROVISION OF SOCIAL SERVICES UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL

The article deals with the organization of providing social services to persons who find themselves in difficult life circumstances under martial law. The purpose of the article is to highlight the state policy of Ukraine regarding the organization of the provision of social services under martial law.

Research methods are monitoring, analysis, systematization, generalization and synthesis.

The scientific novelty of the article is that the work highlights the modern state policy of Ukraine regarding the organization of social services provision in the conditions of martial law and highlights the priority directions of social policy in the development of the system of social services provision.

We believe that the organization of the provision of social services is an important component of the implementation of the country's social policy at the current stage.

The main directions of the state policy regarding the provision of social services are highlighted: determination of the legal basis for preventing individuals and/or families from falling into difficult life circumstances, overcoming or minimizing the negative consequences of such circumstances; management of the social services provision system; creation of conditions for the formation and development of the market of social services; development and implementation of state and local target programs; determination of the list of social services; organization of provision of social services; implementation of scientific and methodical, informational, personnel support of the system of providing social services; ensuring compliance with state standards of social services.

It was established that the challenges faced by the social sphere require systemic changes in the development of the social services system. The priority directions in the development of the system of providing social services are: digitalization of the social sphere; work on strengthening the capacities of communities and developing the social services they need. Implementation of the set tasks in the country takes place through the introduction of individual experimental projects in selected communities.

Key words: state policy, politics, social services, provision of social services, war, martial law.

Постановка проблеми. Сучасні несприятливі тенденції та проблеми в соціальній сфері, зокрема збройна агресія росії проти України спричинили значне збільшення кількості осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Сьогодні як ніколи все більше людей опинилися у ситуаціях, які потребують соціальної допомоги та підтримки. Одним із механізмів виведення людини із складних життєвих обставин є надання необхідних соціальних послуг. Враховуючи актуальність означеної проблеми є потреба у дослідженні питання щодо організації надання соціальних послуг в умовах воєнного стану.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Дослідженням означеного питання присвячені праці науковців, які розкривають різні аспекти проблеми: К. Кулі-Іванченко (реформування законодавства про надання соціальних послуг, 2023); О. Данилюк (організація соціальних послуг в умовах війни, 2023); Я. Павлович-Сенета (територіальні громади в умовах воєнного стану в Україні: адміністративно-правове забезпечення та особливості функціонування, 2022); І. Панов (забезпечення надання соціальних послуг в умовах воєнного часу, 2023).

Зокрема, К. Кулі-Іванченко здійснює детальний аналіз реформування законодавства про надання соціальних послуг шляхом соціального замовлення в контексті розбудови в Україні соціальної держави (Кулі-Іванченко К., 2023).

І. Панов розглядає питання вдосконалення законодавства у сфері надання соціальних

послуг в умовах воєнного стану, появі нових механізмів надання соціальних послуг, нових соціальних випадків та розширенню повноважень надавачів послуг (Панов І., 2023).

Незважаючи на наявність наукових праць з досліджуваної нами теми, які розкривають різні аспекти проблеми, проте, враховуючи складність та актуальність теми, є потреба у більш детальному вивченні даного питання.

Мета статті – висвітлити державну політику України щодо організації надання соціальних послуг в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Організація надання соціальних послуг є важливою складовою реалізації державної соціальної політики країни на сучасному етапі.

Законодавче забезпечення організації надання соціальних послуг в Україні ґрунтується на Конституції України, складається з Закону України «Про соціальні послуги», інших законів та нормативно-правових актів, що регулюють відносини у системі надання соціальних послуг, та міжнародних договорів України з питань надання соціальних послуг, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (Закон України «Про соціальні послуги», 2019).

Останніми роками були зроблені певні кроки щодо запровадження системної реформи у сфері надання соціальних послуг. Реформування сфери соціального захисту загалом, а також сфери надання соціальних послуг зокрема, триває з часу здобуття незалежності України.

У 2003 році був прийнятий Закон України «Про соціальні послуги», який визначав основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг особам, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги. Тобто метою даного Закону було лише подолання складних життєвих обставин (*Закон України «Про соціальні послуги», 2003*).

І вже 2019 року був прийнятий новий Закон України «Про соціальні послуги», який визначає основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг, які спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання або мінімізацію їх негативних наслідків, особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах. Тобто законодавчо було визнано, що соціальні послуги спрямовані на профілактику, подолання або мінімізація складних життєвих обставин (*Закон України «Про соціальні послуги», 2019*).

Варто зауважити, що відповідно до нового Закону було додано і ще одну категорію осіб, які належать до отримувачів соціальних послуг, такими отримувачами стали вразливі групи населення, до яких відносяться особи та/або сім'ї, що мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників (особи з інвалідністю; люди похилого віку, одинокі, маломобільні; внутрішньо переміщені особи (ВПО); сім'ї/особи, які мають статус малозабезпечених та одиноких; опікунські родини) (*Закон України «Про соціальні послуги», 2019*).

У Законі України «Про соціальні послуги» (2019) поняття «Складні життєві обставини» трактується у такому значення – обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа/сім'я не може подолати самотійно. Такими обставинами можна розглядати як втрата роботи, втрата дому чи інша шкода, яка завдана пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією тощо (*Закон України «Про соціальні послуги», 2019*).

Відтепер, згідно статтею 1 зазначеного Закону, звернутися щодо отримання соціальних послуг може не лише потребує особа,

а й особа, яка представляє інтереси цієї людини (*Закон України «Про соціальні послуги», 2019*).

Зазначеним Законом визначено 18 базових послуг, що можуть надаватися на рівні громади. Важливо нагадати, що не всі особи мають право на безкоштовне отримання соціальних послуг. Для цього проводиться попередній аналіз та враховуються різні фактори, такі як рівень доходу, наявність рідних або близьких тощо (*Закон України «Про соціальні послуги», 2019*).

Серед основних напрямів державної політики у сфері надання соціальних послуг можна назвати такі: визначення правових засад профілактики потрапляння осіб/сімей у складні життєві обставини, подолання або мінімізації негативних наслідків таких обставин; управління системою надання соціальних послуг; створення умов для формування та розвитку ринку соціальних послуг; розроблення та виконання державних та місцевих цільових програм; визначення переліку соціальних послуг; організація надання соціальних послуг; здійснення науково-методичного, інформаційного, кадрового забезпечення системи надання соціальних послуг; забезпечення дотримання державних стандартів соціальних послуг (*Павлович-Сенета Я., 2022*).

Відповідно до Постанови КМУ від 01.06.2020 р. № 587 затверджено Порядок організації надання соціальних послуг. Перелік соціальних послуг, їхній короткий опис та строки надання, а також перелік категорій отримувачів цих послуг визначається Класифікатором соціальних послуг (Постанова КМУ від 23.06.2020 р. № 429), який містить 43 соціальні послуги.

У статті 17 Закону України «Про соціальні послуги» (2019) зазначається, що надання соціальних послуг повинно організовуватися відповідно до затверджених Міністерством соціальної політики державних стандартів. Загальні положення щодо встановлення державних стандартів передбачені Законом України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії». Наразі існує 29 таких державних стандартів – тобто не для всіх соціальних послуг, що є у Класифікаторі.

Згідно чинного законодавства відповідальність за процес оцінювання, планування та надання соціальних послуг покладається на органи місцевого самоврядування.

Проте, у зв'язку введенням воєнного стану в країні, система та процедура надання соціальних послуг потребувала змін. Так, 14 квітня 2022 року Парламент вніс зміни до Закону України «Про соціальні послуги» щодо надання соціальних послуг у разі введення на території України надзвичайного або воєнного стану (*Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України*).

Зокрема ці зміни стосувалися того, що обласні, Київська міська, державні (військові) адміністрації отримали право визначати особливості порядку організації надання соціальних послуг на місцевому рівні, тобто органам державної влади надано право керуватись не тільки постановою Кабміну від 01.06.2020 № 587 (*Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України*).

Законом України «Про соціальні послуги» визначено, що у разі оголошення надзвичайного або воєнного стану для невідкладного надання соціальних послуг органи соціального захисту населення можуть надати право надавачам соціальних послуг державної/комунальної власності самостійно приймати рішення про надання послуг екстрено (кризово) особам/сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах через шкоду, завдану пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією (*Закон України «Про соціальні послуги», 2019*).

Тобто, мається на увазі, що органи місцевого самоврядування можуть надавати право комунальній установі, яка займається організацією надання соціальних послуг надавати соціальні послуги за спрощеною процедурою екстрено/кризово, зокрема послуги почали надаватися без рішення органу соціального захисту та без ведення випадку і безоплатно (*Закон України «Про соціальні послуги», 2019*).

Зазначимо, що екстрено/кризові послуги це ті послуги, які надаються невідкладно, тобто протягом доби у зв'язку з обставинами, що загрожують життю та/або здоров'ю людини.

Відповідно до зазначеного Закону визначено перелік послуг, які можуть надаватися екстрено/кризово, а саме: консультування, надання притулку, догляд вдома, підтримане проживання, короткотермінове проживання, натуральна допомога, транспортні послуги,

представництво інтересів, інформування тощо (*Закон України «Про соціальні послуги», 2019*).

Необхідно звернути увагу на той факт, що особа, яка потрапила у складні життєві обставини саме через війну, то вона буде отримувати усі ці послуги безкоштовно.

Нагадаємо, що за класичною процедурою організація надання соціальних послуг передбачає ведення випадку за певними етапами: аналіз заяви/звернення про надання соціальних послуг, повідомлення про осіб/сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах або в ситуаціях, що загрожують життю чи здоров'ю особи; оцінювання потреб особи/сім'ї у соціальних послугах; прийняття рішення про надання соціальних послуг з урахуванням індивідуальних потреб особи/сім'ї; розроблення індивідуального плану надання соціальних послуг; укладення договору про надання соціальних послуг; виконання договору про надання соціальних послуг та індивідуального плану надання соціальних послуг; здійснення моніторингу надання соціальних послуг та оцінки їх якості (*Закон України «Про соціальні послуги», 2019*).

Проте, якщо послуга надається екстрено/кризово процедура ведення випадку не застосовується. В цьому випадку важливо наголосити на важливості налагодження взаємозв'язку між органами місцевого самоврядування та надавачами послуг – щоб органи державної влади знали, хто, кому і що надає (*Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України*).

На сьогодні система надання соціальних послуг все ще перебуває у стані реформування, фундаментом якого став уже згаданий Закон України «Про соціальні послуги» (2019). За останні роки було підготовлено низку важливих нормативних актів, зокрема було розроблено та затверджено Класифікатор соціальних послуг, розроблена певна кількість державних стандартів надання соціальних послуг тощо (*Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України*).

Наразі пріоритетним напрямом у сфері надання соціальних послуг є цифровізація соціальної сфери. Так, 11 вересня 2023 р. з метою створення єдиної електронної системи, електронної персональної картки людини з її соціальною історією, задля швидшого та ефективнішого розуміння потреб особи у соціальних

послугах, в Україні стартувало бета-тестування системи кейс-менеджменту для сфери соціальних послуг. Воно відбулося одразу у Вінницькій, Дніпропетровській, Полтавській та Черкаській областях (*Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України*).

Виклики для соціальної сфери, які зумовлені війною потребують системних змін у розвитку системи соціальних послуг. Важливими напрямами соціальної політики у розвитку системи надання соціальних послуг є робота над посиленням спроможностей громад та розвитку у них необхідних соціальних послуг.

Реалізація поставлених завдань відбувається шляхом запровадження окремих експериментальних проєктів у відібраних громадах. Зокрема експериментального проєкту щодо запровадження комплексної соціальної послуги формування життєстійкості; експериментального проєкту щодо участі соціального працівника в мультидисциплінарних реабілітаційних командах; експериментального проєкту щодо програми соціального відновлення для військовослужбовців, військовослужбовиць та їхніх родин; експериментального проєкту щодо навчання соціальних працівників при територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки; експериментального проєкту щодо забезпечення соціального супроводу військових та їхніх сімей у військових частинах ЗСУ; експериментального проєкту щодо надання адміністративних послуг ветеранам і ветеранкам за принципом «єдиного вікна» (*Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України*).

Важливого значення для ефективної організації надання соціальних послуг на сьогодні є перетворення установ у комунальні некомерційні підприємства.

Так, міністерка соціальної політики Оксана Жолнович вважає, що система соціальної підтримки набагато ефективніша, коли послуга закуповується і коли є конкуренція, тому наголосила на важливості відходити від формату утримання установ та на необхідності установам перетворюватися у комунальні некомерційні підприємства (*Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України*).

Під час роботи панельної дискусії (Форум розвитку громадянського суспільства від ІСАР Єднання Мінсоцполітики), яка була присвячена

питанням партнерства держави, бізнесу та громадського сектору, міністерка соціальної політики Оксана Жолнович зазначила, що «Соціальна політика і громадська діяльність має одну мету – підтримати людину. У світі величезну кількість соціальних послуг надає громадський сектор. Ми також до цього рухаємося» (*Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України*).

Держава закуповує соціальні послуги в неурядових організаціях – саме з таким слоганом на Форумі (метою якого було налагодження взаємодії між Міністерством і неурядовими організаціями та з метою залучення останніх у ролі надавачів соціальних послуг в обидва пілотні проєкти) було презентовано 2 експериментальні проєкти:

1. Надання комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості. Суть проєкту – у системній психосоціальній підтримці осіб, сімей та груп осіб, які належать до вразливих груп населення, або перебувають у складних життєвих обставинах.

2. Послуга супроводу військовослужбовців та членів їхніх сімей у військових частинах (підрозділах) ЗСУ. Ключова мета цього проєкту – допомогти військовим у цивільних питаннях (*Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України*).

Крім того, варто згадати і про інші проєкти, які на сьогодні реалізуються. Так, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 21 березня 2023 року №248 Міністерством соціальної політики України запроваджено державний експериментальний проєкт надання соціальних послуг особам похилого віку, особам з інвалідністю з числа внутрішньо переміщених осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, з метою розширення мережі надавачів соціальних послуг та забезпечення надання соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам з найбільш вразливих категорій громадян, а саме з числа осіб з інвалідністю, осіб похилого віку (*Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України*).

У межах даного проєкту можна отримати соціальні послуги у двох санаторіях, які належать до сфери Міністерства соціальної політики – в Державному некомерційному підприємстві «Миргородський санаторій «Слава» та Державному некомерційному підприємстві

«Трускавецький санаторії «Батьківщина» (*Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України*).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, сьогодні система організації надання соціальних послуг в Україні зазнає значних змін, зокрема зміни викликані війною. Сучасна система надання соціальних послуг це правова основа, принципи, способи і форми надання соціальних послуг, сукупність суб'єктів, що взаємодіють на всіх

етапах організації надання соціальних послуг особам, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Гуманне ставлення до осіб, які опинилися в складних життєвих обставинах, розуміння та індивідуальний підхід до потреб кожного клієнта стало підґрунтям до формування принципу адресності у соціальній роботі, що дає можливість ефективно надавати потребуєчій особі необхідні соціальні послуги, врахувавши правильне використання державних коштів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Данилюк О. І. Організація соціальних послуг в умовах війни. *Науковий погляд: економіка та управління*, 2023. № 1 (81). С. 150–155.
2. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» (2000 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text>.
3. Закон України «Про соціальні послуги» (2003 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-15#Text>.
4. Закон України «Про соціальні послуги» (2019 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.
5. Кулі-Іванченко К. Реформування законодавства про надання соціальних послуг шляхом соціального замовлення в контексті розбудови в Україні соціальної держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право, 2023. Том 1 № 75. С. 110–114.
6. Сайт Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/>.
7. Наказ Міністерства соціальної політики України від 23.06.2020 р. №429 «Про затвердження Класифікатора соціальних послуг». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#n8>.
8. Павлович-Сенета Я. П. Територіальні громади в умовах воєнного стану в Україні: адміністративно-правове забезпечення та особливості функціонування. *Аналітичне-порівняльне правознавство*. ДВНЗ «УжНУ» – Ужгород, 2022. №4. С. 209–214.
9. Панов І. В. Забезпечення надання соціальних послуг в умовах воєнного часу. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*, 2023. №2 (46). С. 203–214.
10. Постанова КМУ від 01.06.2020 р. № 587 «Про організацію надання соціальних послуг». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#Text>.

REFERENCES:

1. Danylyuk, O. (2023). Orhanizatsiya sotsial'nykh posluh v umovakh viyny [Organization of social services in war conditions]. *Naukovyy pohlyad: ekonomika ta upravlinnya – Scientific view: economics and management*, 1 (18), 150–155 [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy «Pro derzhavni sotsial'ni standarty ta derzhavni sotsial'ni harantiyi» [Law of Ukraine «On State Social Standards and State Social Guarantees»] (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text> [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrayiny «Pro sotsial'ni posluhy» [Law of Ukraine «On Social Services»] (n.d.). (2003). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-15#Text> [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrayiny «Pro sotsial'ni posluhy» (2019) [Law of Ukraine «On Social Services»] (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> [in Ukrainian].
5. Kuli-Ivanchenko, K. (2023). Reformuvannya zakonodavstva pro nadannya sotsial'nykh posluh shlyakhom sotsial'noho zamovlennya v konteksti rozbudovy v Ukrayini sotsial'noyi derzhavy [Reforming the legislation on the provision of social services through social ordering in the context of building a social state in Ukraine]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, 75, 110–114 [in Ukrainian].
6. Sayt Ministerstva sotsial'noyi polityky Ukrayiny [Website of the Ministry of Social Policy of Ukraine]. msp.gov.ua. Retrieved from <https://www.msp.gov.ua/> [in Ukrainian].
7. Nakaz Ministerstva sotsial'noyi polityky Ukrayiny vid 23.06.2020 r. №429 «Pro zatverdzhennya Klyasyfikatora sotsial'nykh posluh» [Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine dated June 23, 2020 No. 429 «On approval of the Classifier of social services»]. Retrieved from. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#n8> [in Ukrainian].

8. Pavlovych-Seneta, YA. (2022). Terytorial'ni hromady v umovakh voyennoho stanu v Ukrayini: administratyvno-pravove zabezpechennya ta osoblyvosti funktsionuvannya [Territorial communities in the conditions of martial law in Ukraine: administrative and legal support and peculiarities of functioning]. *Analitychne-porivnyal'ne pravoznavstvo – Analytical and comparative jurisprudence*, 4, 209–214 [in Ukrainian].

9. Panov, I. (2023). Zabezpechennya nadannya sotsial'nykh posluh v umovakh voyennoho chasu [Ensuring the provision of social services in wartime conditions]. *Aktual'ni problemy prava: teoriya i praktyka – Actual problems of law: theory and practice*, 2 (46), 203–214 [in Ukrainian].

10. Postanova KМУ vid 01.06.2020 r. № 587 «Pro orhanizatsiyu nadannya sotsial'nykh posluh» [Resolution of the CMU of June 1, 2020 No. 587 «On the Organization of the Provision of Social Services»]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

УДК 364.3-058.862

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.8>

Альона СТАДНИК

кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри філософії та соціології, Маріупольський державний університет, просп. Повітрофлотський, 31, м. Київ, Україна, 03037

ORCID: 0000-0003-2986-9765

Віктор КУЗЬМІН

кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, Національний університет «Запорізька політехніка», вул. Жуковського, 64, м. Запоріжжя, Україна, 69063

ORCID: 0000-0003-4940-9395

Марія КУЗЬМІНА

старший викладач кафедри соціальної роботи, Національний університет «Запорізька політехніка», вул. Жуковського, 64, м. Запоріжжя, Україна, 69063

ORCID: 0000-0003-2101-0630

Ігор МЕЩАН

кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри Філософії НТУУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», просп. Берестейський, 37, м. Київ, Україна, 03056

ORCID: 0000-0002-8883-264X

Бібліографічний опис статті: Стадник, А., Кузьмін, В., Кузьміна, М., Мещан, І. (2024). Правові засади соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування в Україні. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 51–58, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.8>

ПРАВОВІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ-СИРОТАМИ ТА ДІТЬМИ, ПОЗБАВЛЕНИМИ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ В УКРАЇНІ

Проблема забезпечення соціальних гарантій дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є однією з найбільш актуальних проблем сучасного українського суспільства. Актуальність дослідження полягає в тому, що в Україні зареєстровано понад 100 тисяч дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах та не мають батьківського піклування. Діти, з тих чи тих причин позбавлені опіки батьків, потрапляють до дитячих будинків або установ інтернатного типу і найчастіше опиняються у виключно несприятливих для повноцінного розвитку і успішної соціалізації умовах та перебувають у вразливому становищі, яке може негативно вплинути на їхній фізичний, емоційний та соціальний розвиток. Все це позначається на сучасному поколінні дітей у цілому і, безумовно, відіб'ється на майбутніх поколіннях, що набуває сьогодні виняткової важливості. Ця категорія дітей потребує особливої уваги соціальних служб та органів влади, адже їхнє майбутнє залежить від того, наскільки ефективно будуть забезпечені їхні соціальні гарантії. Забезпечення соціальних гарантій вимагає комплексного підходу до системи підтримки, який би забезпечив їм право на гідне життя та розвиток.

За результатами аналізу сучасного стану організації соціального захисту та забезпечення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, в розвинутих країнах можливо зробити висновок про те, що в Україні існує низка проблемних питань, що потребують уваги та розв'язання. Серед проблем слід виділити: недосконале законодавство, недостатню фінансову підтримку, неефективну систему установ дитячого перебування та системи опіки, недостатню увагу до індивідуальних потреб кожної дитини. Необхідно посилити координацію між органами влади та громадськими організаціями, забезпечити достатню кількість кваліфікованих працівників у сфері соціального захисту, а також створити належну інфраструктуру для утримання дітей. Однак є перспективи для поліпшення правових засад соціальної роботи з дітьми-сиротами та позбавленими батьківського піклування в Україні: реформа законодавства, покращення умов життєдіяльності дітей в установах та розвиток програм соціальної підтримки. Важливо розвивати програми психологічної та соціальної підтримки для дітей, а також надавати різнобічну підтримку прийомним сім'ям. Також необхідно спрощувати процедури усиновлення та опіки для забезпечення швидшого знаходження нових сімей для дітей.

Аналіз правових засад соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування в Україні потребує комплексного погляду на проблему та системних змін. Важливо поєднувати зусилля надавачів правової допомоги, громадських організацій, урядових структур та міжнародних організацій для забез-

печення ефективної системи соціального захисту цих дітей. Це вимагає удосконалення законодавства, розвитку соціальних послуг та залучення громадськості до питань захисту прав дитини.

Ключові слова: правові засади, соціальна робота, діти-сироти, позбавлені батьківського піклування.

Alona STADNYK

Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor Associate Professor of the Department of Philosophy and Sociology, Mariupol State University, 31 Povitroflotskyi ave., Kyiv, Ukraine, 03037

ORCID: 0000-0003-2986-9765

Viktor KUZMIN

Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor Associate Professor of the Department of Psychology, National University Zaporizhzhia Polytechnic, 64 Zhukovskoho str., Zaporizhzhia, Ukraine, 69063

ORCID: 0000-0003-4940-9395

Maria KUZMINA

teacher of the department of social work, National University Zaporizhzhia Polytechnic, 64 Zhukovskoho str., Zaporizhzhia, Ukraine, 69063

ORCID: 0000-0003-2101-0630

Ihor MESHCHAN

PhD in Sociologi, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Philosophy, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute, 37 Beresteyskiy ave., Kyiv, Ukraine, 03056

ORCID: 0000-0002-8883-264X

To cite this article: Stadnyk, A., Kuzmin, V., Kuzmina, M., Meshchan, I. (2024). Pravovi zasady sotsialnoi roboty z ditmy-syrotamy ta ditmy, pozbavlenymy batkivskoho pikluvannia v Ukraini [Legal principles of social work with orphans and children deprived of parental care in Ukraine]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 51–58, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.8>

LEGAL PRINCIPLES OF SOCIAL WORK WITH ORPHANS AND CHILDREN DEPRIVED OF PARENTAL CARE IN UKRAINE

The problem of ensuring social guarantees for orphans and children deprived of parental care is one of the most urgent problems of modern Ukrainian society. The relevance of the study is that more than 100,000 children are registered in Ukraine who are in difficult life circumstances and do not have parental care. Children deprived of parental care for one reason or another end up in orphanages or boarding-type institutions and most often find themselves in extremely unfavorable conditions for full development and successful socialization and are in a vulnerable position that can negatively affect their physical, emotional and social development. All this affects the current generation of children as a whole and will certainly affect future generations, which is of utmost importance today. This category of children needs special attention from social services and authorities, because their future depends on how effectively their social guarantees will be provided. Providing social guarantees requires a comprehensive approach to the support system, which would ensure their right to a dignified life and development.

Based on the results of the analysis of the current state of the organization of social protection and provision of orphans and children deprived of parental care in developed countries, it is possible to conclude that there are a number of problematic issues in Ukraine that require attention and resolution. Among the problems, the following should be highlighted: imperfect legislation, insufficient financial support, an inefficient system of child care institutions and guardianship systems, insufficient attention to the individual needs of each child. It is necessary to strengthen the coordination between authorities and public organizations, to ensure a sufficient number of qualified workers in the field of social protection, and also to create an appropriate infrastructure for the maintenance of children. However, there are prospects for improving the legal basis of social work with orphans and children deprived of parental care in Ukraine: legislative reform, improvement of living conditions of children in institutions, and development of social support programs. It is important to develop programs of psychological and social support for children, as well as to provide multifaceted support to foster families. It is also necessary to simplify adoption and guardianship procedures to ensure faster finding of new families for children.

Analysis of the legal basis of social work with orphans and children deprived of parental care in Ukraine requires a comprehensive view of the problem and systemic changes. It is important to combine the efforts of legal aid providers, public

organizations, government structures and international organizations to ensure an effective system of social protection for these children. This requires the improvement of legislation, the development of social services, and the involvement of the public in matters of child rights protection.

Key words: *legal principles, social work, orphans deprived of parental care.*

Актуальність проблеми. Забезпечення соціальних гарантій дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є важливим завданням для кожної соціальної і правової держави. Це завдання передбачає розроблення та виконання нормативно-правових актів, які забезпечують права та інтереси цієї категорії дітей. Для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дитинство є особливо складним. Вони можуть зазнавати емоційного та психологічного стресу, бути позбавленими доступу до необхідних матеріальних та моральних ресурсів, які забезпечують нормальний розвиток дитини. Одна з найбільших проблем, з якою зіштовхуються діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування – це соціальна ізоляція. Вони можуть бути виключені з соціальних груп, не мати друзів та близьких людей, які б допомагали їм у складних життєвих ситуаціях.

Іншою проблемою є недостатній доступ до освіти та медичної допомоги. Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, не завжди мають можливість отримати якісну освіту та медичну допомогу, що може серйозно позначитися на їхньому майбутньому. Також ці діти можуть зазнавати насильства та зловживання з боку опікунів або інших людей, що може призвести до психологічних травм та інших проблем зі здоров'ям. Отже, проблеми пов'язані з їхньою соціальною ізоляцією, недостатнім доступом до освіти та медичної допомоги, насильством та зловживанням. Для вирішення цих проблем необхідно забезпечити дітям доступ до необхідних ресурсів та послуг, а також гарантувати їхню безпеку та захист від будь-яких форм насильства та зловживання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему забезпечення соціальних гарантій дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, вивчали вчені А.В. Бутенко, О.С. Гавриш, О.В. Дубинська, Н.М. Кондратюк, Л.О. Макаренко, С.М. Романова та інші. Вони досліджували проблеми забезпечення соціальних гарантій цих дітей та розробляли

рекомендації щодо поліпшення їх правового та соціального захисту.

В сучасних зарубіжних дослідженнях з проблеми забезпечення права соціального захисту таких дітей учені проводять критичний огляд літератури щодо системи соціального захисту, розробляють програми та ініціативи для покращення забезпечення соціальних гарантій (М. Кортні, Дж. Гваєр, Дж. Дрейк, Ч. Каплан, К. Коулборн Фаллер, Д. Вейнер, Р. Барт).

Головні аспекти, які досліджують в наукових працях з цієї проблематики: система соціального захисту дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування (О.П. Іванова, Н.С. Петрова), правовий захист (Л.М. Сидоренко), психологічні аспекти виховання та опіки (Т.О. Ковальчук), соціальна реабілітація та інтеграція дітей у суспільство (В.І. Семенова). У своїх дослідженнях О.В. Бутенко, О.С. Гавриш, О.В. Дубинська, Н.М. Кондратюк, Л.О. Макаренко, С.М. Романова, Л.В. Сорокіна, О.М. Шевченко розглядають проблему соціальної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування, та надають практичні рекомендації щодо організації соціальної роботи з цією категорією дітей.

Мета дослідження – проаналізувати правові засади соціальної роботи з дітьми-сиротами та позбавленими батьківського піклування в Україні, визначити проблеми та перспективи проведення соціальної роботи з цією категорією дітей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Один із найважливіших нормативно-правових актів, що регулює забезпечення соціальних гарантій дітям-сиротам та дітям позбавленим батьківського піклування на міжнародному рівні є Конвенція про права дитини. Цей міжнародний документ гарантує всім дітям право на захист від будь-яких форм насильства, зловживання або експлуатації. Конвенція також зобов'язує держави забезпечувати дітям-сиротам та позбавленим батьківського піклування в Україні, доступ до освіти, медичної допомоги та соціальних послуг. У Конвенції зазначено, що дитина, яка тимчасово або постійно позбав-

лена сімейного оточення або яка в її власних якнайкращих інтересах не може залишатися в такому оточенні, має право на особливий захист і допомогу, що надає держава (ст.20); закріплено право на життя (ст.6), право на ім'я та громадянство (ст.7), право на користування найбільш досконалими послугами системи охорони здоров'я (ст.24), право на соціальне забезпечення (ст.26), право на освіту (ст.29), право на відпочинок та дозвілля (ст.31), право на захист від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуальних розбещень (ст.34), право на захист від усіх форм експлуатації (ст. 36), право на правову допомогу та гуманне ставлення (ст.37) (2014).

На національному рівні, тобто в нашій країні розроблено законодавство, яке забезпечує соціальні гарантії дітям-сиротам та позбавленим батьківського піклування: право на безпечне і комфортне житло; на якісну освіту, яка забезпечує їхній розвиток та майбутнє; на доступ до якісної медичної допомоги та лікування; на соціальний захист, який гарантує їхній матеріальний добробут та безпеку; на усиновлення, яке забезпечує їм нову сім'ю та можливість розвиватися в нормальних умовах.

Україна має сформовану законодавчу базу, яка є підґрунтям для правових засад соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, а саме: Конституція України, міжнародні нормативно-правові акти, закони України, акти Президента України, постанови Кабінету Міністрів України та інші нормативно-правові акти України.

Структура соціально-правового захисту дитинства в Україні складається з чотирьох етапів: локальний, регіональний, державний, міжнародний. Ця система являє собою комплекс соціальних інститутів, що регламентує їхню роботу, нормативні документи, права дітей, механізми реалізації та захисту цих прав (Пилипенко, 2018).

Соціальний захист дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, регулює законодавство на міжнародному, державному, регіональному та місцевому рівнях. Соціальний захист таких дітей регулюють законодавча, виконавча та судова гілки влади в цілому, а також окремі їхні органи. Україна через органи влади формує пріоритетні напрямки і стратегію у сфері соціально-правового захисту цих

дітей, забезпечує її реалізацію, гарантує захист дітей цієї категорії. Також соціальний захист реалізують через свою діяльність і політичні партії, благодійні фонди, громадські організації, засоби масової інформації, дитячі і юнацькі організації.

Особливу роль в соціально-правовому захисті та захисті прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, відіграють спеціалізовані служби в соціальній сфері: служби у справах дітей, органи опіки та піклування, система стаціонарних установ, притулків, дитячих будинків, інтернатів, будинки сімейного типу, патронатні родини, установи додаткової освіти та розвитку дітей, спеціалізовані центри психолого-медико-соціального та педагогічного супроводу, консультаційні та реабілітаційні служби і ін., що беруть на себе обов'язки щодо забезпечення всіх немайнових і майнових прав та інтересів неповнолітніх осіб, які не можуть самостійно захищати і реалізувати власні права, обслуговувати себе і фінансово забезпечувати. Права і обов'язки цих установ передбачено чинною відповідною законодавчою базою.

Основним документом нормативно-правового регулювання захисту дітей в Україні є Конституція України, яка гарантує конституційні права та свободи громадян, зокрема і дітей (розділ II). Згідно зі ст. 46 Конституції України, «громадяни мають право на соціальний захист». Ст. 52 Конституції України передбачає, що обов'язок щодо утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, покладено на державу.

Основним законом, який регулює соціальний захист та забезпечення дітей, є Закон України «Про основи соціального захисту дітей в Україні» (Про забезпечення організаційно-правових умов, 2020). Цей Закон визначає правовий статус дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, встановлює права та обов'язки установ, органів опіки та піклування, а також батьків та опікунів щодо захисту дітей від насильства, зловживання та знущань.

Закон України «Про охорону дитинства» (2001) визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет і покликаний забезпечити реалізацію прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист та всебічний розвиток, вста-

новивши основні засади державної політики в цій сфері. Згідно із Законом, діти, які внаслідок смерті батьків, позбавлення батьків батьківських прав, хвороби батьків чи з інших причин залишилися без батьківського піклування, мають право на особливий захист і допомогу з боку держави (ст. 25).

У межах Закону України «Про соціальну роботу з дітьми і молоддю» визначено організаційні та правові засади соціальної роботи з дітьми та молоддю.

Правові, організаційні, соціальні засади та гарантії державної підтримки визначено у Законі України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (2020), який є складником законодавства про охорону дитинства.

Сімейним кодексом визначено право та порядок усиновлення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Зокрема, передбачено облік дітей, які можуть бути усиновлені та потенційних усиновителів. Облік здійснюється за вертикаллю районних, обласних та центральних органів виконавчої влади. Передбачено нагляд органів опіки за дотриманням прав дитини після усиновлення до досягнення нею повноліття. Крім того, Кодексом передбачено такі форми влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, як опіка (для дітей до 14 років), піклування (від 14 до 18 років) та патронат.

Турботу держави про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування підкріплено низкою урядових документів:

1 Указами Президента України: від 11.07.2005 № 1086/2005 «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей»; від 04.05.2007 № 376/2007 «Про додаткові заходи щодо захисту прав та законних інтересів дітей»; від 05.05.2008 № 411/2008 «Про заходи щодо забезпечення захисту прав і законних інтересів дітей»; від 27.11.2008 № 1088/2008 «Про День усиновлення»; від 16.12.2011 № 1163/2011 «Про питання щодо забезпечення реалізації прав дітей в Україні».

2 Постановами Кабінету Міністрів України: від 05.04.1994р. № 226 «Про поліпшення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування»; від

18.08.1994р. № 565 «Про порядок повного державного утримання та забезпечення учнів державних професійних навчально-виховних закладів безкоштовним харчуванням і стипендією»; від 27.12.2001р. № 1751 «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми»; від 26.04.2002 р. № 565 «Про затвердження Положення про прийомну сім'ю»; від 26.04.2002 р. № 564 «Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу»; від 31.01.2007 р. № 81 «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом «гроші ходять за дитиною»; від 17.10.2007 р. № 1242 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»; від 05.03.2008 р. № 146 «Деякі питання надання одноразової грошової допомоги дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування»; від 24.09.2008 р. № 866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини»; від 02.11.2011 р. №1123 «Про внесення змін до Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей»;

3 Розпорядженнями КМУ: від 11.05.2006 р. № 263-р «Про схвалення Концепції Державної програми реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»;

В Україні існує розгалужена мережа державних органів, на яких покладено обов'язок піклуватися про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, зокрема: служби у справах дітей, органи опіки та піклування, органи освіти та науки, управління (відділи) у справах молоді та спорту, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді й інші. Основною метою діяльності таких центрів є створення соціальних умов для життєдіяльності, гармонійного й різнобічного розвитку дітей і молоді, захист їхніх конституційних прав, свобод і законних інтересів, задоволення культур-

них та духовних потреб (Смагіна, 2016). В рамках Постанови КМУ №226 від 5 квітня 1994 р. було запроваджено мережу навчально-виховних закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених піклування, та встановлені вимоги до персоналу цих закладів (сердечність, доброта, відповідальність). Мережа поєднує 36 загальноосвітніх шкіл-інтернатів, 11 спеціальних шкіл-інтернатів дітей, 37 дитячих будинків, 42 будинки дитини. Запроваджено систему дитячих будинків сімейного типу та встановлені вимоги до вихователів у таких закладах. Закладено основи соціального захисту дітей-сиріт. Передбачено забезпечення освітою, житлом, робочими місцями, пільговими кредитами тощо.

Важливим рубежем у формуванні політики щодо дітей-сиріт став Указ Президента №1153 від 17 жовтня 1997 року «Про затвердження Заходів щодо поліпшення становища дітей сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків», у рамках якого було закріплено комплекс організаційних та правових заходів покращення становища дітей сиріт, передбачалось створення банку даних дітей-сиріт, системи інформації про сім'ї потенційних усиновителів та опікунів. Загалом рекомендували поширення різних форми родинного виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, з особливою увагою на створення прийомних та патронажних сімей. При дитячих будинках та інтернатних закладах необхідно було створювати опікунські ради.

Постанова КМУ від 26.04.2002 №564 «Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу» визначає порядок влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених піклування, у дитячі будинки сімейного типу. При цьому наголошено, що фінансування дитячих будинків сімейного типу відбувається із районних бюджетів та бюджетів міст обласного та республіканського значення. Відповідно до норм, встановлених Міносвіти, виділяють кошти на харчування, одяг, предмети гігієни, іграшки, книжки, відшкодовують вартість житлово-комунальних послуг та ін.

Слід зазначити, що 9 серпня 2017 року Уряд схвалив Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей, спрямовану на реалізацію права кожної дитини на сім'ю, що була затверджена Поста-

новою Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2007 р. № 1242 (Пилипенко, 2014). Метою Програми стало створення умов для реалізації державних гарантій і конституційних прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, шляхом: здійснення реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в інтересах кожної дитини; рішення стосовно влаштування кожної дитини в сім'ю громадян для усиновлення, під опіку та піклування, в прийомну сім'ю, дитячий будинок сімейного типу та до закладів на основі комплексної оцінки її потреб; забезпечення пріоритетності влаштування дитини в родину; влаштування дітей, що позбавлені батьківського піклування перших років життя, до закладів, якщо з певних причин немає можливості влаштувати її на виховання в сім'ю громадян; переміщення дітей із закладу в заклад лише тоді, коли не існує можливостей для поліпшення їхнього стану в інший спосіб; забезпечення дотримання принципу родинного походження при влаштуванні дітей у сім'ї громадян і до закладів.

В результаті проведеного аналізу нормативно-правової бази, було виділено основні засади державної політики щодо соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування: створення умов для реалізації права кожної дитини на виховання в сім'ї; виховання та утримання дітей за принципом родинності; сприяння усиновленню дітей, створення системи заохочення та підтримки усиновлювачів; забезпечення пріоритету форм влаштування; захист майнових, житлових та інших прав та інтересів таких дітей; створення належних умов для їхнього фізичного, інтелектуального і духовного розвитку, підготовка дітей до самостійного життя; забезпечення права на здоровий розвиток; забезпечення соціально-правових гарантій; створення умов для надання психологічної, медичної та педагогічної допомоги; формування системи соціальної адаптації; забезпечення вільним вибором сфери професійної діяльності, яка б оптимально відповідала потребам та бажанням особистості дитини, а також запитам ринку праці; належне матеріально-технічне забезпечення незалежно від форми влаштування; вжиття заходів щодо забезпечення доступу до безоплатної правової допомоги.

Ст. 8 ЗУ «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (2020) встановлює, що держава повністю забезпечує дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа. Допомога та утримання таких дітей не можуть бути нижчими за встановлені мінімальні стандарти, що забезпечують кожній дитині рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального та соціального розвитку на рівні, не нижчому за встановлений прожитковий мінімум для таких осіб. Право на повне державне забезпечення в навчальних закладах мають діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, віком до 18 років та особи з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, при продовженні навчання до 23 років або до закінчення відповідних навчальних закладів.

Державні соціальні стандарти на утримання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, встановлюють на рівні не меншому за встановлений прожитковий мінімум для осіб відповідного віку, незалежно від того, де така дитина перебуває на утриманні та вихованні.

Одним з основних видів соціальної підтримки дітей, позбавлених батьківського піклування, є прийомна сім'я. Прийомні сім'ї – це сім'ї, які приймають у своє піклування дитину. Органи опіки та піклування забезпечують вибір та підготовку прийомних сімей, а також надають фінансову допомогу та психологічну підтримку для сімей, які приймають дитину у своє піклування.

Слід зазначити, що на сьогодні в Україні відбуваються процеси перегляду основних напрямків у державній політиці щодо створення умов для задоволення потреб, інтересів дітей, позбавлених батьківського піклування та реалізації їх прав. Зокрема, головним вектором у сфері охорони дитинства є спрямованість на виховання дитини у родинному оточенні, на підтримку сім'ї; створення альтернативи в разі відсутності батьківського піклування – на формування середовища розвитку дитини, максимально наближеного до сімейного (Позитивний досвід, 2023). Така спрямованість вимагає змін у соціальному забезпеченні дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Доля і добробут всіх дітей не байдужі дер-

жаві, тому законодавча база передбачає особливе ставлення до дітей, які залишилися без опіки батьків. Подібні процеси передбачають і гарантують не тільки українські юридичні акти, а й міжнародні правові нормативи. Відповідно до законодавства, діти і підлітки, які на певний або обмежений термін, постійно або тимчасово були позбавлені свого звичного сімейного оточення, мають законне право на соціальну опіку, всебічну допомогу, правову підтримку і захист з боку держави. Такими ж привілеями мають можливість скористатися діти, які з метою забезпечення власних інтересів були позбавлені свого звичного оточення певними діями з боку судових або виконавчих органів.

Слід зазначити, що на сьогодні організація соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування в Україні має низку проблем, але також має потенціал для подальшого розвитку. Однією з основних проблем є перевантаженість системи дитячого соціального захисту. Число дітей, які опиняються у складних життєвих обставинах та потребують системної соціальної роботи, є дуже великим, що призводить до перевантаження дитячих будинків, шкіл-інтернатів та прийомних сімей. Це може негативно впливати на якість догляду та надання підтримки цим дітям. Ще однією проблемою є недостатня кількість усиновлень та прийомних сімей. Багато дітей-сиріт залишаються у системі довгий час через брак сімей, які готові їх прийняти або усиновити. Це створює стрес для дітей та може негативно впливати на їхній психологічний стан та розвиток. Також важливою проблемою є недостатня фінансова підтримка для системи соціального захисту та соціальної роботи з дітьми-сиротами. Бюджетні обмеження не сприяють покращенню умов проживання та догляду за цими дітьми, а також розвитку програм психологічної та соціальної підтримки.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У процесі дослідження було виявлено, що організація соціальної роботи та правового захисту дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні потребує подальшого вдосконалення. Серед проблемних аспектів можна виділити недостатню координацію між різними органами та установами, які відпо-

відають за ці питанням, недостатню кількість соціальних працівників, а також брак фахових закладів для розміщення та утримання цих дітей. Проте в Україні також існують перспективи для подальшого розвитку системи соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Наприклад, важливим кроком є подальший розвиток програми усиновлення та розширення мережі прийомних сімей. Також можливим є подальше впровадження нових психологічних та соціальних програм для допомоги дітям-сиротам та їх прийомним сім'ям.

Подальший розвиток системи соціального захисту дітей-сиріт також потребує більшої уваги до психологічних та емоційних потреб цих дітей, а також до професійної підготовки працівників системи дитячого соціального захисту. Загалом, в Україні існує потенціал для подальшого розвитку системи соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, але це потребує комплексного підходу, включно з функціонуванням системи усиновлення, розвиток прийомних сімей, покращення фінансування та забезпечення якості догляду та психологічної підтримки для цих дітей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конвенція про права дитини: станом на 20.11.2014. *Верховна Рада України*. Офіц. вид. Київ: Парлам. вид-во, 2014.
2. Пилипенко П. Д. Законодавче регулювання відносин соціального забезпечення в Україні. *Університетські наукові записки*. 2018. № 1 (13–14). С. 160–165.
3. Позитивний досвід надання соціальних послуг в країнах Південно-Східної Європи. URL: <http://www.ilo.org/public> (дата звернення: 21.09.2023).
4. Право соціального забезпечення України: підручник / за ред. П. Д. Пилипенка; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. 4-те вид., переробл. і доповн. Київ: Ін Юре, 2014. 476 с.
5. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 16.12.2020. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2005. № 6. ст.147). Зі змінами, внесеними згідно із Законами № 1095-IX від 16.12.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text> (дата звернення: 21.09.2023).
6. Про охорону дитинства Закон України від 2001. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 30, ст.142 Із змінами, внесеними згідно із Законами № 1256-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>. (дата звернення: 21.09.2023).
7. Соціально-правовий захист дитинства / за ред. І. І. Смагіна. Житомир: ОІППО, 2016. 356 с.
8. Шевченко О. М. Соціальна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. Київ: Видавництво Київський університет, 2016. 302с.

REFERENCES:

1. Konventsiya pro prava dytyny: stanom na 20.11.2014. [Convention on the Rights of the Child: as of November 20, 2014]. Verkhovna Rada Ukrayiny. Ofits. vyd. Kyiv: Parlam. vyd-vo [in Ukrainian].
2. Pylypenko P. D. (2018). Zakonodavche rehulyuvannya vidnosyn sotsial'noho zabezpechennya v Ukrayini [Legislative regulation of social security relations in Ukraine]. *Universytet-s'ki naukovi zapysky – University scientific notes*. № 1 (13–14). S. 160–165 [in Ukrainian].
3. Pozytyvnyy dosvid nadannya sotsial'nykh posluh v krayinakh Pivdenno-Skhidnoyi Yevropy [Positive experience of providing social services in the countries of Southeast Europe]. Retrieved from <http://www.ilo.org/public>.
4. Pravo sotsial'noho zabezpechennya Ukrayiny: pidruchnyk [Law of social security of Ukraine: textbook]. / za red. P. D. Pylypenka; L'viv. nats. un-t im. Ivana Franka. 4-te vyd., pererobl. i dopovn. Kyiv: In Yure, 476 s [in Ukrainian].
5. Pro zabezpechennya orhanizatsiyno-pravovykh umov sotsial'noho zakhystu ditey-syrit ta ditey, pozbavlenykh bat'kivs'koho pikluvannya: Zakon Ukrayiny vid 16.12.2020 [On ensuring organizational and legal conditions for social protection of orphans and children deprived of parental care: Law of Ukraine dated 16.12.2020]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text> [in Ukrainian].
6. Pro okhoronu dytynstva Zakon Ukrayinyvid 2001 [On the protection of childhood, the Law of Ukraine of 2001]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> [in Ukrainian].
7. *Sotsial'no-pravovyy zakhyst dytynstva*. (2016). [Socio-legal protection of childhood]. / za red. I. I. Smahina. Zhytomyr: OIPPO, 356 s [in Ukrainian].
8. Shevchenko O.M. (2016). *Sotsyal'na robota z dit'my-syrotamy ta dit'my, pozbavleny my bat'kivs'koho pikluvannya* [Social work with orphans and children deprived of parental care]. Kyiv: Vydavnytstvo Kyivys'kyu universytet, 302 s [in Ukrainian].

УДК 37.015.31:316.42-057.87

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.9>

Олена КУПЕНКО

доктор педагогічних наук, професор, доцент кафедри психології, політології та соціокультурних технологій, Сумський державний університет, вул. Харківська, 116, м. Суми, Україна, 40007

ORCID:0000-0001-9131-5179

Scopus-Author ID: 55654031100

Бібліографічний опис статті: Купенко, О. (2024). Обґрунтування функцій педагогічного середовища для розвитку соціальної зрілості студентів соціономічних спеціальностей. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 59–64, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.9>

ОБҐРУНТУВАННЯ ФУНКЦІЙ ПЕДАГОГІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ СТУДЕНТІВ СОЦІОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Соціальна зрілість людини розглядається як здатність бути щасливою і в добробуті – з одного боку, як здатність справлятися зі складністю та надзвичайними подіями – з іншого. Акцент також зроблено на соціальній зрілості людини як її позитивному внеску у добробут спільноти в цілому.

Надзвичайна ситуація розглянута як ситуація прояву, розвитку або зміни «вектору» соціальної зрілості людини. При цьому схарактеризовано ймовірніший характер розвитку соціальної зрілості людини. Його результат залежить від стійкості, вразливості, рівня морального розвитку людини та докладених вольових зусиль, але не обмежується цим.

Завдання розвитку соціальної зрілості пропонується вирішувати в рамках педагогічного середовища, що передбачає свободу індивідуальної освітньої траєкторії студентів і свободу людини в широкому розумінні.

Для обґрунтування функцій педагогічного середовища розвитку соціальної зрілості застосовано ряд теоретичних положень К. Роджерса («хороше життя», «свобода»), Л. Кольберга («рівні морального розвитку»), К. Гілган («мораль турботи»), Т. Кеннона («компоненти вразливості»). Обґрунтовано такі функції: 1) надання зразків й організація обговорень моральних дилем на порозі складності; 2) організації реальних практик турботи про інших людей; 3) забезпечення інклюзивної підтримки за запитом із врахуванням вразливості; 4) створення умов для взаємин людини з людиною та свободи стати самим собою.

Соціальну зрілість розглянуто як мета-якість відносно загальних і фахових компетентностей, програмних результатів навчання.

Обґрунтовано, що педагогічне середовище є надмірним відносно змісту освітніх компонентів освітньої програми соціономічних спеціальностей. Однак така надмірність потрібна. Вона розширює можливості індивідуальної освітньої траєкторії студентів не лише до заданих компетентностей та програмних результатів навчання, але й до самовизначення та соціальної зрілості. Орієнтуємося на студентоцентроване педагогічне середовище, в якому людина все більше становиться сама собою; тим самим робить більший позитивний внесок у колективний добробут спільноти в цілому.

Ключові слова: Соціальна зрілість, стійкість, вразливість, рівень морального розвитку, ймовірність, педагогічне середовище, індивідуальна освітня траєкторія, мета-якість.

Olena KUPENKO

Doctor of Pedagogy, Professor, Associate Professor of the Department of Psychology, Political Science and Socio-Cultural Technologies of Sumy State University, 116 Kharkivska str., Sumy, Ukraine, 40007

ORCID:0000-0001-9131-5179

Scopus-Author ID: 55654031100

To cite this article: Kupenko, O. (2024). Obgruntuvannia funktsii pedahohichnoho seredovyshcha dlia rozvytku sotsialnoi zrilosti studentiv sotsionomichnykh spetsialnostei [Justification of the functions of the pedagogical environment for the development of social maturity of students of socioeconomic specialties]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 59–64, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.9>

JUSTIFICATION OF THE FUNCTIONS OF THE PEDAGOGICAL ENVIRONMENT FOR THE DEVELOPMENT OF SOCIAL MATURITY OF STUDENTS OF SOCIONOMIC SPECIALTIES

The social maturity of a person is considered as the ability to be happy and in prosperity – on the one hand, as the ability to cope with complexity and extraordinary events – on the other. Emphasis is also made on the social maturity of a person as one's positive contribution to the well-being of the community as a whole.

An emergency situation is considered as a situation of manifestation, development or change of the «vector» of a person's social maturity. At the same time, the probabilistic nature of the development of a person's social maturity is characterized. Its result depends on resilience, vulnerability, the level of moral development of a person and the willful efforts made, but is not limited to this.

The task of developing social maturity is proposed to be solved within the framework of the pedagogical environment, which provides for the freedom of the individual educational trajectory of students and human freedom in the broadest sense.

A number of theoretical propositions by K. Rogers («good life», «freedom»), L. Kohlberg («moral stages»), K. Gilligan («ethic of care»), T. Cannon («components of vulnerability») were applied to substantiate the functions of the pedagogical environment for the development of social maturity. The following functions of the pedagogical environment for the development of social maturity of students of socionomic specialties are substantiated: 1) providing samples and organizing discussions of moral dilemmas on the threshold of complexity; 2) organizations of real practices of caring for other people; 3) providing inclusive vulnerability-sensitive support upon request; 4) creation of conditions for human-to-human relations and freedom to become oneself.

Social maturity is considered as a meta-quality in relation to general and professional competencies, program learning outcomes.

It is substantiated that the pedagogical environment is excessive in relation to the content of the educational components of the educational programs of socionomic specialties. However, such excess is necessary. It expands the possibilities of the individual educational trajectory of students not only to the set competencies and program learning outcomes, but also to self-determination and social maturity. We focus on a student-centered pedagogical environment in which a person becomes more and more himself; thereby making a greater positive contribution to the collective well-being of the community as a whole.

***Key words:** social maturity, resilience, vulnerability, moral stages, probability, pedagogical environment, individual educational trajectory, meta-quality.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасній науковій літературі поняття «зрілість» розкрито достатньо системно та відображає повноцінне функціонування людини як здорового дорослого в індивідуальному, міжособистісному та соціальному розрізах. Фундамент для подальших наукових розвідок і педагогічної практики забезпечили своїми працями В. Радул (соціальна зрілість), С. Баранова (особистісна зрілість), серед іноземних досліджень – Е. Грінбергер (психосоціальна зрілість) та інші.

Із досягненням людиною **соціальної зрілості** пов'язують її добробут. Як формулюють М. Шафі та М. Й. Генай, бути у добробуті – це **бути щасливим**, однак добробут не обмежується індивідуальним виміром. Висловлюється припущення: чим більше людей у суспільстві досягли соціальної зрілості, тим більш співчутливим і згуртованим, справедливим та інклюзивним є суспільство; позитивні зв'язки між людьми підвищують добробут суспільства в цілому (Shafi, Ganai, 2023). Це узгоджується з позицією, сформульованою Р. Кеганом. Він розглянув соціальну зрілість людини як її здат-

ність **справлятися зі складністю**, вирішувати конфлікти з емпатією, а також як здатність до позитивного внеску у **колективний добробут спільноти в цілому** (Kegan, 1982).

Свого часу К. Роджерс, характеристику зрілої дорослої особистості пов'язав із поняттям «хороше життя». Однак для нього такі слова як «щастя», «приємність», «блаженство», «задоволеність» не повною мірою характеризують «хороше життя», хоча і не виключені з нього. «Хороше життя», за К. Роджерсом, включає ясніше почуття гніву, але й ясніше почуття кохання; глибше відчуття страху, але й сильніші прояви мужності. «Хороше життя» – це життя з більшою амплітудою почуттів на основі глибокої впевненості у собі як у суб'єкті життя. Тому зміст поняття «хороше життя» К. Роджерс пов'язав із такими прикметниками, як «збагачуюче», «захоплююче», «винагороджувальне», «перспективне», «осмислене», які, відповідно, є й ознаками соціальної зрілості (Rogers, 1961).

Наш час – час випробувань війною, потрясінь від надзвичайних ситуацій – дає підстави переосмислити поняття «соціальна зрілість» і можливості відповідного розвитку людини,

в тому числі в процесі професійної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стосовно соціальної зрілості в контексті надзвичайних ситуацій актуальними представляються, зокрема, дослідження В. Клімчука та С. Баранової. В. Клімчук сфокусував увагу на явищі посттравматичного зростання (на прикладі надзвичайної ситуації коронавірусної пандемії) як досвіді позитивних змін у результаті боротьби з важкими життєвими кризами; запропонував авторський підхід на основі дискурсивної фасилітації посттравматичного зростання, включаючи принципи методологічного рівня (лінгвістичний, соціального конструювання, трансформаційно-дискурсивний) та методичного рівня (фасилітативний, інтеграційний, вчинків, інтеракційний, позиціонування) (Клімчук, 2021). С. Баранова запропонувала соціально-психологічну концепцію становлення особистісної зрілості в умовах суспільних трансформацій. Дослідниця застосовує поняття «ситуація особистісного росту», коли особистість стикається із дилемами й їх розв'язання є одним із механізмів розвитку (Баранова, 2020). Зазначене дає ґрунтовну основу для проектування педагогічних засобів розвитку соціальної зрілості людини.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Наявні дослідження більшою мірою стосуються наявного потенціалу стійкості людини взагалі і представників різних соціальних груп зокрема. Разом із цим важливим представляється врахувати й вразливість людини, що загострюється в умовах надзвичайних ситуацій, і певним чином впливає на процеси розвитку соціальної зрілості людини.

Цілі статті – визначити теоретичні позиції щодо уточнення змісту поняття «соціальна зрілість» у контексті стійкості та вразливості людини в надзвичайній ситуації; на підставі цього обґрунтувати функції педагогічного середовища ЗВО для розвитку соціальної зрілості студентів соціономічних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стійкість розглядаємо як здатність людини долати труднощі та негативні події, функціонувати у них та відновлюватися до стану добробуту. Стійкість має потенціал розвитку, що дає людині можливість подолати нові, сильніші виклики і відновитися. Зростаюча стійкість

впливає на зрілість людини. Існує ймовірність, що вплив цей впливає на емпатію та втілюється в турботі про інших, тим самим створюються передумови суспільного відновлення і добробуту.

Вразливість – це якість, протилежна стійкості, це підвищена чутливість і знижена здатність справлятися з «хвилями» труднощів та негативних подій. Збільшення вразливості на індивідуальному та соціальному рівнях означає, що в подальшому менші збурення призводять до більшого руйнування. Вразливість людини може стати перепоною на шляху до її соціальної зрілості, але цього можна уникнути через усвідомлене життя та зовнішню підтримку.

Отже, в надзвичайній ситуації наявний і потенційний рівень стійкості та вразливості людини впливають на те, чи проявить себе людина як соціально зрілу і чи розвиватиметься соціальна зрілість, але результати такого впливу мають ймовірнісний характер. Як зазначив Р. Кеган: нові рівні соціального/емоційного розвитку з'являються, коли людина стає здатною бачити себе у ширшій соціальній перспективі. Однак бачення ці можуть бути різними і тоді виникає питання: який «вектор» зрілості буде сформовано?

Доцільним представляється звернутися до рівнів морального розвитку, виокремлених Л. Кольбергом:

доконвенційний: I – поганий вчинок передбачає покарання, а правильний – нагороду; на цьому рівні людина керується тим, як я можу запобігти покарання; II – рівень наївної гедоністичної орієнтації; людина керується тим, які є користь і задоволення для неї;

конвенційний: III – рівень орієнтації на відповідність ближньому оточенню, людина визнає інтереси іншого чи відповідної групи, шукає схвалення оточуючих; IV – людина позиціонує себе як член суспільства, має установку на усталений порядок соціальної справедливості і зафіксовані правила, її мораль відповідає встановленим нормам і законам, при цьому для людини важливо відповідати соціальній ролі;

постконвенційний: V – з'являються роздуми про спільне благо, про права людини для всіх членів суспільства та навіть тих, хто знаходиться в меншості; для цього рівня характерним є уявлення про мораль як про продукт суспіль-

ного договору; VI – власні моральні принципи і совість як регулятор прийняття рішень і поведінки, свобода волі та уявлення про справедливість виправдовують іноді порушення певних соціальних правил (Kohlberg, 1984).

Кожен із названих рівнів морального розвитку не виключає повноцінного функціонування людини як здорового дорослого в індивідуальному, міжособистісному, соціальному розрізах, в її суб'єктній активності і соціальній відповідальності. Тому наведене розглядаємо як вказівку на різні «вектори» соціальної зрілості: доконвенційний, конвенційний і постконвенційний. Якщо розглядати надзвичайну ситуацію як ситуацію з високою вірогідністю моральних дилем, то в ній проявляється, може розвиватися і бути змінено «вектор» соціальної зрілості. Такі зміни – результат напруженої внутрішньої роботи самої людини. Цей результат залежить від рівня її стійкості та вразливості, наявного рівня морального розвитку, інших властивостей й вольового акту прийняття рішення. Тут важливим представляється згадати психотерапевтичний парадокс К. Роджерса: людина в ситуації дилеми має вільний вибір, але він детермінований усім попереднім досвідом, тобто вибір людини обмежений, але все-таки людина може відчувати абсолютну свободу (Rogers, 1961).

Отже, очевидним представляється, що в надзвичайній ситуації наявні передумови для розвитку соціальної зрілості та зміни її «вектору», але результат цих процесів має ймовірнісний характер. У цьому сенсі рекомендації щодо розвитку соціальної зрілості студентів соціономічних спеціальностей представляється доцільним формулювати не в контексті педагогічної технології, а в контексті педагогічного середовища, що передбачає свободу індивідуальної освітньої траєкторії студентів. Які складові такого середовища? Наразі візьмемо до уваги чотири вихідні положення.

1. За Л. Кольбергом, моральні зразки важливі, але природним чином людина вирішує наявну перед нею дилему на власному моральному рівні. Подальшому ж розвитку може сприяти обговорення дилеми з тим, хто озвучує роздуми всього на один моральний рівень вище. В ідеальній ситуації вищий рівень морального розвитку буде досягнутий, коли у процесі розгляду пропонованого зразка людина визнає його як розумну норму (Kohlberg, 1984).

2. Колега та опонент Л. Кольберга – К. Гіліган – зазначила, що його (Кольберга) мораль справедливості є позаперсональною, натомість запропонувала етику турботи – етику персональних зв'язків між людьми, що передують переконаності в правильному й неправильному у моральних принципах; тобто практика розмірковування і розв'язання моральних дилем має бути узгодженою із практикою безпосередньої турботи (Gilligan, 1982).

3. Врахуємо право людини на вразливість. Щоб розкрити цю позицію звернемося до компонентів, де може проявлятися вразливість, за Т. Кенноном: 1) засоби до існування; 2) добробут і базовий стан; 3) самозахист; 4) соціальний захист; 5) врядування. Якщо за компонентами 1–3 не виявлено стійкості, а навпаки – вразливість (інвалідність, вікові особливості, фінансовий стан тощо), то людина потребує зовнішньої допомоги по компонентам 4 та 5 (Cannon, 2008). Тобто соціальна зрілість людини не виключає, що за певних складних життєвих обставин і надзвичайної ситуації необхідною може стати зовнішня допомога.

4. Поняття «хороше життя» К. Роджерс розробляє виходячи із ситуації, коли людина звертається за допомогою. Він висловлюється про оптимальну психотерапію як таку, в якій терапевт був би здатним увійти в особистісні взаємини з клієнтом, взаємини людина з людиною. Йдеться про входження терапевта у відношення, не знаючи когнітивно, куди вони ведуть; це б дало клієнту можливість відчувати найбільшу свободу стати самим собою, дослідити найбільш незнайомі, дивні і небезпечні почуття в собі, розуміючи, що його приймають без всяких умов (Rogers, 1961). Зазначене відкриває перспективи розвитку.

Сформульовані вихідні положення визначають функції педагогічного середовища для розвитку соціальної зрілості студентів соціономічних спеціальностей:

- 1) надання зразків й організація обговорень моральних дилем на порозі складності;
- 2) організації реальних практик турботи про інших людей;
- 3) забезпечення інклюзивної підтримки за запитом із врахуванням вразливості;
- 4) створення умов для взаємин людини з людиною та свободи стати самим собою.

Особливістю педагогічного середовища для студентів соціономічних спеціальностей має бути

наочність, що не лише дозволяє скористатися його перевагами, але й зрозуміти його функції та складові, щоб далі проектувати і реалізовувати подібні середовища для своїх майбутніх клієнтів.

Виходячи із виконаного аналізу соціальна зрілість представляється мета-якістю відносно загальних і фахових компетентностей, програмних результатів навчання. Хоча, зазначимо, що поняття «мета-якість» застосовуємо скоріше як інструмент наукового дослідження, ніж маркер більшої важливості цієї якості для життєдіяльності людини.

Педагогічне середовище із представленим набором функцій розвитку соціальної зрілості студентів соціономічних спеціальностей є певним чином надмірним по відношенню до освітньої програми, її освітніх компонентів, заданих компетентностей та програмних результатів навчання. Саме поняття «педагогічне середовище» (в складових «суб'єкти», «процеси», «предмети») представляється ширшим, ніж поняття «освітня програма». Натомість якщо звернутися до концепції самооцінювання освітньої програми, яка наразі застосовується Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, то в ній знаходить своє відображення саме ширше поняття «педагогічного середовища», де освітня програма є одним із його складових; інші складові – це, зокрема: людські ресурси, включаючи представленість різних стейкхолдерів; процеси сучасного ЗВО, серед яких наукові, освітні, пов'язані із «третьою місією» університету, тощо; складові інформаційного середовища і матеріальних ресурсів ЗВО.

Дискусія. Фокусуєчи прикладний аспект цього дослідження на професійній підготовці студентів соціономічних спеціальностей дискусійним представляється таке питання. Виходячи з виокремлених Л. Кольбергом доконвенційного, конвенційного і постконвенційного рівнів морального розвитку, за аналогією акцентуємо увагу на відповідних «векторах» соціальної зрілості. Наша позиція полягає в тому, що майбутні професіонали соціономічних спеціальностей мають розвиватися за конвенційним і частково постконвенційним «векторами» соціальної зрілості. Саме на такий розвиток спрямовані сформульовані функції педагогічного середовища. Однак процес розвитку соціальної зрілості носить ймовірнісний характер. З іншого ж боку, призначення педагогічного

середовища вбачаємо саме в тому, щоб забезпечити ймовірнісні процеси для можливостей індивідуальних освітніх траєкторій студентів, щоб надати їм свободи стати самим собою.

Орієнтуємося на студентоцентроване середовище. Однак при цьому виходимо із висловленого К. Роджерсом: по мірі того, які людина всі більше становиться сама собою, вона все більше соціалізується.

Висновки.

1. Педагогічне середовище ЗВО покликане надати більше можливості свободи індивідуальної освітньої траєкторії студентів, ніж сукупність освітніх компонентів окремої освітньої програми. Педагогічне середовище ЗВО має в собі потенціал більший, ніж забезпечення заданих компетентностей та програмних результатів навчання здобувачів за освітніми програмами. Цей потенціал – надати студентам можливості свободи становлення себе самих, а також розвитку мета-якостей, наприклад соціальної зрілості.

2. В умовах високої динаміки суспільних змін і викликів надзвичайних ситуацій зміст і способи розвитку мета-якостей доцільним представляється аналізувати в контексті стійкості та вразливості людини. Саме таким чином в даній статті аналізується соціальна зрілість.

3. Функції педагогічної системи розвитку соціальної зрілості студентів соціономічних спеціальностей обґрунтовані в смислового полі на перетині понять «моральна дилема», «практика турботи», «інклюзивна підтримка», «свобода стати собою».

4. На прикладі функцій розвитку соціальної зрілості людини в цій статті висуваємо припущення, що такі процеси в педагогічному середовищі ЗВО мають ймовірнісний характер.

Напрями подальших досліджень. У цій статті запропоновані висновки, які носять теоретичний характер. Однак у кожній людині з віком формується власне уявлення про дорослість. Розуміння наявних уявлень студентів про досліджуване поняття дозволить уточнити складові педагогічного середовища розвитку соціальної зрілості майбутніх професіоналів соціономічних спеціальностей. Іноземними науковцями розроблені відповідні методики і виконані дослідження для різних вікових груп. Однак не вдалося виявити досліджень щодо позицій українських студентів. Цьому й представляється доцільним присвятити подальшу наукову роботу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Cannon T. Reducing People's Vulnerability to Natural Hazards: Communities and Resilience : WIDER Working Paper No. 2008/34 / United Nations University, World Institute for Development Economic Research. 2008. 17 p. URL: <http://surl.li/tfhzo> (Last accessed: 28.04.2024).
2. Gilligan C. In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development. Cambridge, MA : Harvard University Press. 1982. 184 p. URL: <http://surl.li/tfiau> (Last accessed: 28.04.2024).
3. Kegan R. The Evolving Self: Problem and Process in Human Development. Cambridge, MA : Harvard University Press. 1982. 336 p.
4. Kohlberg L. Moral stages and moralization: The cognitive developmental approach. The psychology of moral development: The nature and validity of moral stages. San Francisco : Harper & Row, 1984. P. 170–205.
5. Rogers C. On Becoming a Person: A Therapists View of Psychotherapy. Boston : Houghton Mifflin, 1961. 420 p. URL: <http://surl.li/fbtze> (Last accessed: 28.04.2024).
6. Shafi M., Ganai M. Y. Social Maturity: A Gateway to Lasting Well-Being. The International Journal of Indian Psychology. 2023. Vol. 11, Issue 4. P. 2508–2513. DOI: 10.25215/1104.235 (Last accessed: 28.04.2024).
7. Баранова С. В. Особистісна зрілість та відповідальність: соціально-психологічний аспект : монографія. Київ : Інтерконтиненталь-Україна, 2020. 364 с. URL: <http://surl.li/nosuv> (дата звернення: 28.04.2024).
8. Климчук В. О. Психологія посттравматичного зростання : монографія / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2021. 158 с. URL: <http://surl.li/suymf> (дата звернення: 28.04.2024).

REFERENCES:

1. Cannon, T. (2008). Reducing People's Vulnerability to Natural Hazards: Communities and Resilience (WIDER Working Paper No. 2008/34). United Nations University; World Institute for Development Economic Research. Retrieved from <http://surl.li/tfhzo>.
2. Gilligan, C. (1982). In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development. Harvard University Press.
3. Kegan, R. (1982). The Evolving Self: Problem and Process in Human Development. Harvard University Press.
4. Kohlberg, L. (1984). Moral stages and moralization: The cognitive developmental approach. In The psychology of moral development: The nature and validity of moral stages (pp. 170–205). Harper & Row.
5. Rogers, C. (1961). On Becoming a Person: A Therapists View of Psychotherapy. Houghton Mifflin. Retrieved from <http://surl.li/fbtze>.
6. Shafi, M., & Ganai, M. Y. (2023). Social Maturity: A Gateway to Lasting Well-Being. The International Journal of Indian Psychology, 11(4), 2508–2513. DOI: 10.25215/1104.235.
7. Baranova, S. V. (2020). Osobystisna zrilist ta vidpovidalnist: sotsialno-psykhologichnyi aspect [Personal maturity and responsibility: socio-psychological aspect]. Interkontynental-Ukraina. Retrieved from <http://surl.li/nosuv> [in Ukrainian].
8. Klymchuk, V. O. (2021). Psykholohiia posttravmatychnoho zrostantia [Psychology of post-traumatic growth] (2nd ed.). Imeks-LTD. Retrieved from <http://surl.li/suymf> [in Ukrainian].

УДК364(477.4)“1917/1919”

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.10>

Геннадій КУЧЕРОВ

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук, Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», вул. Годованця, 13, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл., Україна, 32300

ORCID: 0000-0002-7979-0855

Анатолій СКРИПНИК

доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук, Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», вул. Годованця, 13, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл., Україна, 32300

ORCID: 0000-0002-3812-918X

Scopus ID: 57210734859

Бібліографічний опис статті: Кучеров, Г., Скрипник, А. (2024). Добродійні практики сільських «Просвіт» Правобережної України (1917-1919 рр.). *Ввічливість. Humanitas*, 2, 65–71, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.10>

ДОБРОДІЙНІ ПРАКТИКИ СІЛЬСЬКИХ «ПРОСВІТ» ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ (1917-1919 РР.)

На основі аналізу архівних матеріалів та публікацій регіонального періодичного друку характеризується благодійна діяльність сільських «Просвіт» Правобережної України у 1917-1919 рр., що є метою статті. Незважаючи на велику увагу наукового співтовариства до феномену філантропії, остання не стала предметом міждисциплінарних спеціальних досліджень (у нашому випадку соціальної роботи та історії України).

З'ясовано, що сільські «Просвіти» регіону здійснювали благодійну діяльність на постійній основі. Вони, перебуваючи ближче до народу, як правило, якісніше, ніж державні та військові органи, справлялися з вирішенням багатьох соціальних проблем на місцях.

Визначено та охарактеризовано основні напрями, форми, мотиви благодійності просвітницьких товариств. Зокрема, пріоритетною для благодійних намірів сільських «Просвіт» була сфера освіти, а серед різноманітних форм роботи, за рахунок яких здобувалися кошти нужденним, помітне місце посідали театральні заходи. Показано внесок сільських просвітян у становлення і розвиток системи дошкільного виховання.

Встановлено активну участь «Просвіт» у фінансовій підтримці учнів та студентів через призначення стипендій.

У дослідженні наголошується, що діяльність сільських «Просвіт» регіону на терені благодійності була активною, різноманітною, в ній переважали безоплатна праця і велика організаторська робота, що привертало увагу громадськості до актуальних соціальних проблем різних категорій населення. Просвітяни активно залучалися до громадської діяльності, набували навичок плідного співробітництва як з органами державної влади, так і місцевим населенням.

На основі проведеного дослідження автори пропонують дослідити благодійну роботу сільських просвітян у контексті одного з найважливіших елементів розвитку громадянського суспільства того часу.

Ключові слова: сільські «Просвіти», товариство, Правобережна Україна, благодійність, допомога.

Gennadiy KUCHEROV

PhD in Historical Sciences, Associate Professor of the Department of Inclusive Education, Rehabilitation and Humanities, Educational Rehabilitation Institution of Higher Education “Kamianets-Podilskyi State Institute”, 13 Hodovantsya str., Kamianets-Podilskyi, Khmelnytskyi region, Ukraine, 32300

ORCID: 0000-0002-7979-0855

Anatolii SKRYPNYK

Doctor of Historical Sciences, Associate Professor, Lecturer at the Chair of Inclusive Education, Rehabilitation, and Humanities, Educational Rehabilitation Institution of Higher Education “Kamianets-Podilskyi State Institute”, 13 Hodovantsya str., Kamianets-Podilskyi, Khmelnytskyi region, Ukraine, 32300

To cite this article: Kucherov, G., Skrypnyk, A. (2024). Dobrodiini praktyky silskykh «Prosvit» Pravoberezhnoi Ukrainy (1917-1919 rr.) [Charitable practices of rural "Prosvit" of Right Bank Ukraine (1917-1919)]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 65–71, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.10>

CHARITY PRACTICES OF RURAL «PROSVIT» OF RIGHT BANK UKRAINE (1917-1919)

On the basis of the analysis of archival materials and publications of regional periodicals, the charitable activity of rural «Prosvit» of Right Bank Ukraine in 1917-1919 is characterized, which is the purpose of the article. Despite the great attention of the scientific community to the phenomenon of philanthropy, the latter has not become the subject of interdisciplinary special research (in our case, social work and the history of Ukraine).

It was found that the rural «Prosvit» of the region carried out charitable activities on a permanent basis. They, being closer to the people, as a rule, better than the state and military bodies, coped with the solution of many social problems on the ground.

The main directions, forms, motives of charity of educational societies are defined and characterized. In particular, the priority for the charitable intentions of the rural «Prosvit» was the sphere of education, and among the various forms of work, at the expense of which money was raised for the needy, theatrical events occupied a prominent place. The contribution of rural educators to the formation and development of the preschool education system is shown.

The active participation of «Prosvit» in the financial support of pupils and students through the awarding of scholarships has been established.

The study emphasizes that the activity of rural «Prosvit» in the region in the field of charity was active, diverse, it was dominated by unpaid work and great organizational work, which drew the public's attention to the current social problems of various categories of the population. Enlightened people were actively involved in public activities, acquired the skills of fruitful cooperation both with state authorities and the local population.

Based on the conducted research, the authors propose to investigate the charitable work of rural enlightened people in the context of one of the most important elements of the development of civil society at that time.

Key words: rural «Prosvit», society, Right Bank Ukraine, charity, help.

Актуальність проблеми. У другій половині XIX-початку XX ст. благодійність в Україні набуває широкого розмаху. Це було пов'язано як із загостренням соціальних протиріч у пореформений період, так і з активізацією громадянської ініціативи та прагненням громадськості, згладивши негативні наслідки модернізації, забезпечити соціальне благополуччя в умовах слабкої державної політики у цій сфері.

Особливе місце у системі філантропства займали культурно-освітні товариства «Просвіти». Разом із суто просвітницькою діяльністю, як-от: організацією бібліотек-читалень, книгозбірень, відкриттям освітніх закладів, дитячих садків, влаштуванням театральних заходів, літературно-музичних вечорів, лекцій, виданням і поширенням літератури та періодичних видань тощо, вони займалися й благодійною діяльністю – наданням допомоги соціально незахищеним категоріям громадян.

У XIX-початку XX ст. філантропія набула нової якості. Допомога людям, які потрапили у скрутне становище, стала усвідомленою необхідністю. Благодійність сприяла пом'якшенню соціальних протиріч, гармонізації суспільних відносин і підтримці соціальної стабільності.

Відтак вивчення та врахування історичної практики благодійності є важливим для оптимізації суспільно-політичної ситуації в сучасній Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У радянський період історії України благодійність розглядалася як буржуазне поняття несумісне з класовою боротьбою. У працях науковців вона аналізувалася переважно, у контексті, народної освіти. Після Другої світової війни про філантропію або взагалі мовчали, або піддавали критиці. Лише з кінця 80-х років XX ст. інтерес до благодійності починає відроджуватися.

Ретроспективний огляд теоретичних та емпіричних напрямів досліджень у сучасній літературі доброчинності здійснили В.М. Ніколаєвський і В.В. Омельченко (Ніколаєвський, Омельченко, 2014, с. 27-37).

Тема діяльності громадських благодійних організацій в Україні в роки Першої світової війни зацікавила Н.І. Загребельну та І.А. Коляду. Для цього періоду, на думку науковців, характерна більш активна громадська благодійна діяльність, ніж у попередні десятиліття. Вони відзначили роль церкви, влади, гро-

мадських організацій і суспільства в допомозі цивільному населенню та військовим в умовах війни, добродійну діяльність миколаївської «Просвіти» (Загребельна, Коляда, 2006).

Ю.В. Сербалюк простежив процес становлення соціальної опіки на території Правобережної України у 1860-х-1914 рр. (Сербалюк, 2015).

К.С. Світич проаналізувала благодійну діяльність жінок з надання допомоги українським військовослужбовцям під час Першої світової війни. Акцентувала увагу, що у благодійній діяльності брали участь особи різного віку і соціальних груп тощо (Світич, 2017).

Також науковців зацікавили юридичні особи, які займалися організацією благодійної допомоги. Зокрема, Н.М. Лаврушина вказала на етапи та тенденції функціонування українських товариств допомоги дітям у 1918-1939 рр. Дослідниця описала діяльність організацій, товариств і комітетів, які надавали допомогу дітям, визначила позитивні та негативні сторони такої підтримки, встановила причини ліквідації товариств тощо (Лаврушина, 2020).

Окресленої проблеми частково торкалися у своїх дисертаційних дослідженнях Ю.І. Гузенко (Гузенко, 2004), Ф.Я. Ступак (Ступак, 2010), Т.М. Курінна [Курінна, 2004] та ін.

Як бачимо, в українській історіографії відсутні праці, в яких докладно висвітлювалася історія сільських «Просвіт» у контексті благодійної діяльності. Тому розгляд питання їхньої філантропічної роботи у роки Української революції залишається актуальним.

Мета статті. Проаналізувати благодійність як важливий аспект соціальної роботи сільських «Просвіт» Правобережної України у 1917-1919 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Свого найвищого розвитку філантропічна діяльність у російській імперії досягла в другій половині XIX-на початку XX ст. Пожвавлення благодійності відбувалося в надзвичайні періоди в історії країни, зокрема під час воєн. Після приєднання до останньої влітку 1914 р. росії, що одразу набуло глобального значення, існуюча авторитарна влада не змогла самостійно перебудувати всі сфери суспільного життя для успішного управління в нових умовах. Відтак зросла роль громадських об'єднань у зв'язку з недостатньою гнучкістю бюрократичного

апарату щодо належної організації надання допомоги військовослужбовцям і цивільному населенню.

З 1917 р. на розвиток громадської благодійності, крім подій Першої світової війни, мало вплив виборювання української державності. Через це проблеми багатьох категорій громадян залишалися невирішеними. До їх розв'язання приєдналися й сільські «Просвіти» Правобережної України. Перед товариствами, які безпосередньо на місцях здійснювали культурно-освітню роботу, постали питання найбільш продуктивної організації власної діяльності, надання відчутної, постійної допомоги особам і закладам, що найбільше її потребують, контролю за використанням коштів.

Питання добродійства було предметом розгляду багатьох форумів, які відбувалися на території регіону. Зокрема, навесні 1917 р. з'їзд представників подільського духовенства й мирян постановив пропонувати Центральній Раді й Подільській «Просвіті» розіслати листки у церкви для збирання пожертв на національні справи (З'їзд, 1917, с. 3). За свідченням архівних документів, на сільських сходах члени осередків ставили питання про фінансову підтримку Центральній Раді. Як правило, селяни сприймали цю інформацію позитивно й ухвалювали рішення про те, що «сход наклав на себе «податок на рідну справу» (ДАКО, ф. 1447, оп. 1, спр. 10, арк. 1).

Одним із напрямів неформальної соціальної підтримки освіти було надання комплексної підтримки незаможним учням і студентам. Ще з кінця XIX ст. така допомога надавалася студентам, які здобували освіту у середніх, професійно-технічних навчальних закладах, університетах та коледжах. І хоча через діяльність благодійних організацій було неможливо розв'язати всі освітні проблеми України, проте це компенсувало брак її державного фінансування. До цієї роботи долучилися й сільські просвітницькі товариства. Зокрема, 20 жовтня 1918 р. «Просвіта» с. Женишківцеве Летичівського повіту Подільської губернії поставила виставу І. Тогобочного «Борці за мрію». На чистий прибуток керівництво товариства закупило підручники для малозабезпечених дітей місцевих початкових і середніх шкіл, безкоштовно поширило літературу (По Україні, Нова Рада, 1918, №200, с. 3).

Сфера освіти була пріоритетною для благодійних намірів сільських «Просвіт», оскільки суспільство потребувало освічених громадян, економіка вимагала працівників зі спеціальними знаннями тощо. З іншого боку, можливості багатьох осередків були обмежені й недостатні для розв'язання об'ємних завдань. Відтак, на порядку денному постало питання об'єднання фінансових засобів товариств. Кошти, акумульовані в межах повіту чи губернії, можна було б вкласти для вирішення більш актуальних проблем. Так, «Просвіти» Бердичівського повіту до просвітницького шкільного фонду спрямували частину коштів на розвиток української школи у повіті. Маючи у своєму розпорядженні грошові ресурси повітове товариство асигнувало 8 тис. крб. на українські книжки для місцевих шкіл (По Україні, Селянська думка, 1917, №1, с. 4).

Серед різноманітних форм роботи сільських просвітян надзвичайно помітне місце займали театральні заходи. Зазвичай, вистави були платні, щоб компенсувати витрати на їх проведення та отримати прибуток. Для багатьох осередків це було основним джерелом доходу. Гроші, зібрані від театральних заходів, зазвичай використовувалися на просвітницькі або благодійні цілі: на допомогу бідним дітям, особам із інвалідністю, українським військовим, ветеранам війни, Національному фонду тощо. Іноді товариства безкоштовно організували вистави для тих чи інших категорій громадян. Так, зусиллями Софії Крекотень у с. Козацькому Київської губернії у 1917 р. засновано товариство «Просвіта». Просвітяни поставили кілька вистав. Прибуток із першої спрямували на допомогу родичам загиблих військових та у фонд осередку, з прибутку другої – 40% на школу, 35% – на допомогу українським військовим, 25% – на користь товариства (По Україні, Народна воля, 1917, №98, 13 вересня/31 серпня, с. 2).

Якщо ж фінансовий стан просвітницьких товариств зміцнювався, вектор їхньої діяльності зміщувався в сторону опіки над соціально незахищеними категоріями громадян. Головна увага приділялася становищу учнівської молоді та дітям, позбавленим батьківської турботи. Так, драмгурток «Просвіти» с. Соколівки Уманського повіту протягом перших місяців року поставив кілька вистав, чистий прибуток від

яких розподілив: на потреби школи (300 крб.), на декорацію для майбутніх вистав (100 крб.), на організацію свята Т. Шевченка (40 крб.), на просвітницьку бібліотеку-читальню (155 крб.). Не забули просвітяни і про 2-х сиріт місцевих селян, виділивши їм 60 крб. (Дописи, Союз, 1918, №5, 19 (6) квітня, с. 3). Артистичний гурток згадуваного вже товариства «Просвіта» с. Женишковець 20 жовтня 1918 р. поставив виставу «Борці за мрії» І. Тогобочного. Незважаючи на те, що для малограмотних глядачів захід виявився не зрозумілим і нудним, збір був повним. Чистий прибуток із вистави товариство призначило на придбання підручників для бідних учнів місцевих початкової та вищої початкової шкіл (По Україні, Нова Рада, 1918, №200, с. 3). 22 жовтня 1918 р. вийшла одноденна газета «Свято Поділля» – видання Подільської «Просвіти». Прибуток від її реалізації передано бідним студентам-українцям Кам'янець-Подільського державного українського університету. На користь цих же студентів місцева «Просвіта» організувала концерт-виставу (Хроніка, Свято Поділля, 1918, 22 жовтня, с. 8). На фоні інфляції воєнного часу фінансовий стан молоді був украй важким. Тому навіть незначна допомога просвітян частково сприяла розв'язанню фінансових негараздів юних здобувачів освіти.

Розбудова України як держави висунула нові вимоги до системи освіти, зокрема нагальну потребу у творчих, активних, обдарованих, інтелектуально, творчо та духовно розвинених особистостях. Через це одним із першочергових завдань тодішньої сфери освіти стало зосередження педагогічної та суспільної уваги на формуванні у талановитій молоді прагнення до особистісного становлення, самовизначення, соціальної єдності, культурного розвитку тощо. 1 липня 1918 р. гетьман П. Скоропадський схвалив 350 стипендій для українських середніх і загальноосвітніх шкіл (імені Т. Шевченка, Г. Сковороди, І. Котляревського, Є. Гребінки, П. Гулака-Артемівського, М. Костомарова, П. Куліша та інших) (Стипендії, Відродження, Київ, 1918, 10 серпня, № 87, с. 4) та постановив виділити 77 500 крб. для бідних українських студентів (Нариси, 2011, с. 309). Сільські «Просвіти» також приєдналися до цієї справи. У статуті багатьох із них включалися «добродіє» пункти. Це налаштовувало просвітян на

активну соціальну роботу з різними категоріями населення. Зокрема, у статуті Кропивлянської «Просвіти», що на Поділлі, зазначено, що товариство «заводить різні фонди і стипендії для допомоги кращим учням продовжувати свою науку далі» (ДАВО, ф.р.-841, оп.1, спр.10, арк. 50). Сприяння розвитку молодих талантів підтримувало й місцеве населення, виказуючи шану до просвітницьких осередків.

Враховуючи важливість виховання дітей та брак фахівців у системі дошкільного виховання, сільські «Просвіти» Правобережної України акцентували свою увагу на цій ділянці роботи. На відміну від Західної Європи та США, у царській росії рівень розвитку дошкільного виховання у сільській місцевості було зведено до мінімуму, зокрема в Україні нараховувалося всього 47 дитячих садків (Народна, 1967, с. 191). Тож увага до цього питання після 1917 р. мала неабияке значення. Ще за Центральної Ради було розпочато створення мережі зразкових дитячих виховних закладів (садків та ясел, притулків, захистків тощо), які мали стати основою для подальшої розбудови системи дошкільного виховання. Заходами органів місцевого самоврядування, «Просвіт» та інших інституцій розпочато справу поширення зазначених дитячих установ, особливо у сільській місцевості. До цієї справи долучилися самі селяни. Вони писали заяви у відділ дошкільного виховання при губернському земстві, у яких висловлювали бажання відкрити дитячі садки. Така заява, наприклад, надійшла від мешканців с. Грузького Гайсинського повіту Подільської губернії. У ній зазначено, що місцева «Просвіта» виділила на цю справу 6 тис. крб. (По Україні, Нова Рада, 1919, №20, 29 (16) січня, с. 3). Отже, спільними зусиллями громади і сільських просвітян справа дошкільного виховання поліпшувалася.

Не залишали поза увагою просвітяни і про членів своїх товариств. У випадку виникнення скрути їм, залежно від фінансових можливостей, надавалася підтримка. Наприклад, просвітяни с. Топорі Сквирського повіту з постановки двох вистав «Нова дорога» і «Бувальщина» 500 крб. надали членам осередку, які опинилися у скрутному становищі, як-то: через хворобу, пожежу та інші подібні випадки. Крім того, керівництво осередку призначило п'ять стипендій по 20 крб. кожна кращим учням,

чий батьки чи вони самі були членами «Просвіти» (Загоднюк, 1919, с. 4). Така робота спонукала просвітян і членів їхніх родин до більш активної діяльності серед місцевого населення та була більш мотивованою та ефективною.

Однією з благодійних ініціатив сільських «Просвіт», зважаючи на воєнний час, невдачі на фронтах, стала підтримка українських військових: їм дарували книжки із бібліотек та книгарень, хворим, що перебували у шпиталях роздавали продукти харчування, тютюн тощо. З огляду на їхнє важке становище, товариства інколи проводили безкоштовні заходи. Командир Н Сагайдачного полку Жупінас висловив від імені українських військових подяку державному інспектору Н Запорожської дивізії Варчуку за організацію вистави. Останній у свою чергу через часопис «Вісник УНР» висловив подяку режисеру аматорського театру гуртка проскурівської «Просвіти» Азовському та його гурткові, хоріві товариства та його керівнику Пугачу, лекторові Таращуку і оркестрові Галицького корпусу за організацію безкоштовної лекції, вистави і концерту для козаків і старшин дивізії (Лист, 1919, с. 4).

До допомоги українським військовим долучилося й міністерство народної освіти (департамент позашкільної освіти). Він звернув особливу увагу на просвітницькі театри і хори, зокрема вимагав фінансову допомогу для них, а також розпочав підготовку для цих інституцій спеціальних інструкторів. Планувалося організувати мандрівний театр виключно для фронту. Передбачалося також, що у театрах буде надаватися щодня безкоштовно 300 місць для козаків, а щопонеділка організуватимуться безкоштовні вистави (Міністерство, 1919, с. 2).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, сільські «Просвіти» Правобережної України на постійній основі здійснювали благодійну діяльність. Перебуваючи ближче до народу, вони, як правило, якісніше, ніж державні та військові органи, справлялися з вирішенням багатьох соціальних проблем на місцях. Кошти, виручені за рахунок просвітницьких заходів спрямовувалися нужденним, зокрема освітнім закладам, дошкільним установам, учням і студентам, військовим тощо. Займаючись практичною роботою на ниві благодійності, просвітяни долучалися до громадської діяльності, набували навичок плідного співробітництва

як з органами державної влади, так і місцевим населенням.

Благодійна робота сільських просвітян, безсумнівно, будучи школою відповідальності,

стала одним із найважливіших елементів розвитку громадянського суспільства того часу.

Саме на цей аспект доречно звернути увагу у наступних наукових пошуках.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гузенко Ю. І. Становлення і діяльність громадських благодійних об'єднань на Півдні України в другій половині XIX-на початку XX ст. (на матеріалах Херсонської губернії) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України». Черкаси, 2004. 18 с.
2. Державний архів Вінницької області, ф.р.-841, оп.1, спр.10, 163 арк.
3. Державний архів Київської області, ф. 1447, оп. 1, спр. 10, 17 арк.
4. Дописи. *Союз* (Умань). 1918. №5. 19 (6) квітня. С. 3.
5. Загоднюк Й. Хроніка. С. Топорі. *Воля* (м. Сквиря). 1919. №10. 23 січня. С. 4.
6. Загребельна Н. І., Коляда І. А. Велика війна: Українство і благодійність (1914-1917 рр.). Київ: Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Ін-т Історії України НАН України, 2006. 194 с.
7. З'їзд подільського духовенства й мирян. *Нова Рада*. 1917. №35. 10 травня. С. 2–3.
8. Курінна Т.М. Розвиток благодійності на Середньому Подніпров'ї (кінець XVIII – початок XX ст.) : дис... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України». Київ, 2004. 167 арк.
9. Лаврушина Н. Етапи та тенденції діяльності товариств допомоги дітям в Україні (1918-1930-ті рр.) [Електронний ресурс]. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип 27. Том 3. С. 186–192. URL : http://www.aphn-journal.in.ua/archive/27_2020/part_3/34.pdf.
10. Лист до редакторів. *Вісник УНР* (Вінниця, Кам'янець-Подільський). 1919. Ч.34. 6 серпня. с.4.
11. Міністерство народної освіти (по департаменту позашкільної освіти). *Народна воля* (м. Кам'янець-Подільський). 1919. Ч.14. 13 листопада (31 жовтня). С. 2.
12. Нариси історії української революції 1917–1921 років / Ред. кол.: В.А.Смолій (голова), Г.В.Боряк, В.Ф.Верстюк, С.В.Кульчицький, В.М.Литвин, Р.Я.Пиріг, О.П.Рєєнт, О.С.Рубльов, В.Ф.Солдатенко, Ю.І.Терещенко. НАН України. Інститут історії України. Київ : НВП "Видавництво "Наукова думка" НАН України", 2011. Кн. 1. 390 с.
13. Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР (1917-1967) : монографія / [А. Г. Бондар, О. Г. Дзевєрін, Б. С. Кобзар та ін.]. Київ : Рад. шк., 1967. 482 с.
14. Ніколаєвський В.М., Омельченко В.В. Добродійність у ретро (перспективі): огляд теоретичних та емпіричних напрямів досліджень у сучасній літературі. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. Серія «Теорія культури і філософія науки». 2014. Вип. 52. С.27–37.
15. По Україні. *Нова Рада*. 1918. №200. 30 (17) жовтня. С. 3.
16. По Україні. *Нова Рада*. 1919. №20. 29 (16) січня. С.3.
17. По Україні. *Селянська думка* (м.Бердичів). 1917. №1. 11 вересня. С. 3-4.
18. По Україні. *Народна воля* (м. Київ). 1917. №98. 13 вересня/31 серпня. С. 2.
19. Світич К.С. Жіноча благодійність в сфері надання допомоги військовослужбовцям періоду Першої світової війни. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Гендерні дослідження. 2017. Вип. 3. С. 148–155.
20. Сербалюк Ю.В. Соціальна опіка в правобережній Україні (1860-ті-1914 рр.): історичний аспект : монографія. Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори – 2006», 2015. 220 с.
21. Стипендії імені українських діячів. *Відродження* (Київ). 1918. 10 серпня. № 87. С. 4.
22. Ступак Ф. Я. Благодійність та суспільна опіка в Україні (кінець XVIII-початок XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України». Переяслав-Хмельницький, 2010. 40 с.
23. Хроніка. *Свято Поділля*. 1918. 22 жовтня. С. 8.

REFERENCES:

1. Huzenko, Yu.I. (2004). Stanovlennya i diyal'nist' hromads'kykh blahodiynykh ob'yednan' na Pivdni Ukrayiny v druhiy polovyni XIX-na pochatku XX st. (na materialakh Khersons'koyi huberniyi) [Formation and activity of public charitable associations in the South of Ukraine in the second half of the 19th and early 20th centuries. (based on the materials of the Kherson province)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Cherkasy [in Ukrainian].
2. Derzhavnyy arkhiv Vinnyts'koyi oblasti, f.r.-841, op.1, spr.10, 163 ark.
3. Derzhavnyy arkhiv Kyuyivs'koyi oblasti, f. 1447, op. 1, spr. 10, 17 ark.
4. Dopysy [Posts] (1918). *Soyuz (Uman') – Soyuz (Uman)*, 5, 3 [in Ukrainian].

5. Zahodnyuk, Y. (1919). Khronika. S. Topori [Chronicle. S. Topori]. *Volya (m. Skvyra) – Volya (Skyra city)*, 10, 4 [in Ukrainian].
6. Zahrebel'na, N. I., & Kolyada, I. A. (2006). *Velyka viyna: Ukrayinstvo i blahodiynist' (1914-1917 rr.) [The Great War: Ukrainianism and Charity (1914-1917)]*. Kyiv: Nats. ped. un-t im. M.P. Drahomanova. In-t Istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny [in Ukrainian].
7. Z'yizd podil's'koho dukhovenstva y myryan [Congress of Podil clergy and laity] (1917). *Nova Rada – New Council*, 35, 2–3.
8. Kurinna, T. M. (2004). Rozvytok blahodiynosti na Seredn'omu Podniprovyi (kinets' XVIII – pochatok KhKh st.) [Development of philanthropy in the Middle Dnieper region (late 18th – early 20th centuries)]. *Extended abstract of candidate's thesis* [in Ukrainian].
9. Lavrushyna, N. Etapy ta tendentsiyi diyal'nosti tovarystv dopomohy dityam v Ukrayini (1918-1930-ti rr.) [Stages and trends of activities of children's aid societies in Ukraine (1918-1930s)]. *Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk – Current issues of humanitarian sciences*, 27, 3. 186–192. Retrieved from http://www.apnh-journal.in.ua/archive/27_2020/part_3/34.pdf [in Ukrainian].
10. Lyst do redaktoriv [Letter to the editors] (1919). *Visnyk UNR – Herald of the UNR*. Ch.34, 4 [in Ukrainian].
11. Ministerstvo narodnoyi osvity (po departamentu pozashkil'noyi osvity) [Ministry of Public Education (under the Department of Extracurricular Education)] (1919). *Narodna volya (m. Kam'yanets'-Podil's'kyi) – Narodna volya (Kamyanets-Podil'skyi)*. Ch.14, 2 [in Ukrainian].
12. Smoliiy, V. (Ed.). (2011). *Narysy istoriyi ukrayins'koyi revolyutsiyi 1917–1921 rokiv [Essays on the history of the Ukrainian revolution of 1917–1921]*. (Book 1). Kyiv : NVP "Vydavnytstvo "Naukova dumka" NAN Ukrayiny" [in Ukrainian].
13. Bondar, A. H., Dzeverin, O. H., Kobzar B. S., & ta in. (1967). Narodna osvita i pedahohichna nauka v Ukrayins'kiy RSR (1917-1967) [Public education and pedagogical science in the Ukrainian SSR (1917-1967)]. Kyiv : Rad. shk. [in Ukrainian].
14. Nikolayevs'kyi, V.M., & Omel'chenko, V.V. (2014). Dobrochynnist' u retro (perspektyvi): ohlyad teoretychnykh ta empirychnykh napryamiv doslidzhen' u suchasniy literaturi [Philanthropy in retro (perspective): a review of theoretical and empirical directions of research in modern literature]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu im. V.N. Karazina. Seriya «Teoriya kul'tury i filosofiya nauky» – Bulletin of Kharkiv National University named after V.N. Karazin. Series "Theory of Culture and Philosophy of Science"*, 52, 27–37 [in Ukrainian].
15. Po Ukrayini [Across Ukraine] (1918). *Nova Rada – New Council*, 200, 3 [in Ukrainian].
16. Po Ukrayini [Across Ukraine] (1919). *Nova Rada – New Council*, 20, 3 [in Ukrainian].
17. Po Ukrayini [Across Ukraine] (1917). *Selyans'ka dumka (m.Berdychiv) – Peasant opinion (Berdychiv)*, 1, 3–4 [in Ukrainian].
18. Po Ukrayini [Across Ukraine] (1917). *Narodna volya (m. Kyiv) – People's will (Kyiv)*, 98, 2 [in Ukrainian].
19. Svitych, K. S. (2017). Zhinocha blahodiynist' v sferi nadannya dopomohy viys'kovosluzhbovtshym periodu Pershoi svitovoyi viyny [Women's charity in the field of assistance to servicemen during the First World War]. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya». Seriya : Henderni doslidzhennya – Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". Series: Gender studies*, 3, 148–155 [in Ukrainian].
20. Serbalyuk, Yu. (2015). Sotsial'na opika v pravoberezhniy Ukrayini (1860-ti-1914 rr.): istorychnyy aspekt [Social welfare in right-bank Ukraine (1860s-1914): historical aspect]. *Kam'yanets'-Podil's'kyi : PP «Medobory – 2006»* [in Ukrainian].
21. Stypendiyi imeni ukrayins'kykh diyachiv [Scholarships named after Ukrainian figures] (1918). *Vidrodzhennya (Kyiv) – Renaissance (Kyiv)*, 87, 4 [in Ukrainian].
22. Stupak, F. Ya. (2010). Blahodiynist' ta suspil'na opika v Ukrayini (kinets' XVIII-pochatok XX st.) [Charity and public welfare in Ukraine (late 18th-early 20th centuries)]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Pereyaslav-Khmel'nyts'kyi [in Ukrainian].
23. Khronika [Chronicle] (1918). *Svyato Podillya – Holiday of Podillia*, 8 [in Ukrainian].

УДК 364-787.26:005.53

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.11>

Віктор ЛЯХ

Президент Фонду Східна Європа, вул. Саксаганського 83, м. Київ, Україна, 01033

ORCID: 0009-0007-7159-4212

Бібліографічний опис статті: Лях, В. (2024). Підходи до класифікації соціальних проєктів громадських організацій. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 72–79, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.11>

ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЄКТІВ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Громадські організації України є повноправними суб'єктами соціальної роботи, що доведено їх коломальним внеском в її розвиток до воєнного часу і особливо – у цей непростий період, який переживає зараз наша держава. Їхня роль буде провідною і у повоєнний час, коли перед громадянським суспільством постане завдання відновлення України, вирішення численних викликів та завдань, що постануть у всіх площинах і векторах функціонування і відновлення держави. Тому, не можна недооцінювати ролі громадських організацій, які мають унікальну особливість – швидко реагувати на ці виклики, оцінюючи проблеми українського суспільства, виявляти актуальні потреби членів громад, розробляти та реалізовувати потужні національні, регіональні і локальні соціальні проєкти, спрямовані на вирішення визначених проблем і задоволення діагностованих ними потреб населення.

Встановлено, що громадські організації використовують соціальне проєктування як інноваційну соціальну технологію, спрямовану на прогнозування та програмно-цільову реалізацію соціальних нововведень. Розробляючи та реалізуючи соціальні проєкти, громадські організації мають можливість вирішувати соціальні проблеми територіальних громад, окремих вразливих категорій отримувачів соціальних послуг, сприяти покращенню якості життя людей, розвивати волонтерську діяльність та підвищувати соціальну активність осіб, які реалізують соціальні проєкти, або є їх стейкхолдерами.

У статті автором на основі досвіду Фонду Східна Європа виокремлено підходи до класифікації соціальних проєктів. Визначено і проаналізовано шість класифікаційних ознак, за якими групуються проєкти, а саме: за розміром проєкту (монопроєкти; мультипроєкти; мегапроєкти); за обсягом фінансування проєкту (малі; середні; великі); за призначенням проєкту (інвестиційні; інноваційні; науково-дослідницькі; соціально-едукативні; змішані); за тривалістю (короткострокові; середньострокові; довгострокові); за географічною ознакою (у межах певного населеного пункту; регіональні; міжнародні); за рівнем організованості зсередини організації (локальні; корпоративні).

Фонд Східна Європа – українська благодійна неприбуткова організація, історія якої бере початок ще від 1992 року. Сьогодні Фонд Східна Європа є одним із лідерів громадського сектору в Україні, реалізуючи понад 100 соціальних програм різного масштабу, тривалості та складності. Серед напрямків проєктної діяльності – розвиток демократії та громадянського суспільства, впровадження електронного урядування, розвиток малого та середнього бізнесу і соціального підприємництва, енергоефективні проєкти, соціальна підтримка вразливих категорій населення та ін. У своїй роботі фахівці фонду спираються на широкую мережу партнерів: державні та місцеві органи влади, громадських лідерів, НДО, асоціації, університети, дослідні інституції та організації, що надають технічну допомогу. Фонд Східна Європа є членом Мережі Фонду Євразія (Eurasia Partnership Network), тож має доступ до досвіду організацій Фонду Євразія у пострадянських країнах.

Ключові слова: проєкт; види проєктів; соціальний проєкт; соціальне проєктування; неурядові організації; громадські організації; проєктна діяльність громадських організацій; громадянське суспільство.

Viktor LIAKH

President of East Europe Foundation, 83 Saksakhanskogo str., Kyiv, Ukraine, 01033

ORCID: 0009-0007-7159-4212

To cite this article: Liakh, V. (2024). Pidkhody do klasyfikatsiyi sotsial'nykh proyektiv hromads'kykh orhanizatsiy [Approaches to Classification of Social Projects of Public Organizations]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 72–79, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.11>

APPROACHES TO CLASSIFICATION OF SOCIAL PROJECTS OF PUBLIC ORGANIZATIONS

Public organizations in Ukraine are full-fledged subjects of social work, as evidenced by their colossal contribution to its development before the war and especially during this difficult period that our country is currently experiencing. Their role will also be leading in the post-war period, when civil society will face the task of rebuilding Ukraine, resolving numerous challenges and tasks that will arise in all planes and vectors of the state's functioning and restoration. Therefore, the role of public organizations, which have a unique feature – to quickly respond to these challenges, assessing the problems of Ukrainian society, identifying the current needs of community members, developing and implementing powerful national, regional and local social projects aimed at solving identified problems and satisfying the needs of the population diagnosed by them.

It has been established that public organizations use social design as an innovative social technology aimed at forecasting and program-targeted implementation of social innovations. By developing and implementing social projects, public organizations have the opportunity to solve social problems of territorial communities, individual vulnerable categories of recipients of social services, contribute to improving the quality of people's lives, develop volunteer activities and increase the social activity of people who implement social projects or are their stakeholders.

In the article, the author, based on the experience of the East Europe Foundation, identifies approaches to the classification of social projects. Six classification features are identified and analyzed, according to which projects are grouped, namely: by project size (monoprojects; multiprojects; megaprojects); by the amount of project financing (small; medium; large); by project purpose (investment; innovative; research; socio-educational; mixed); by duration (short-term; medium-term; long-term); by geographical feature (within a certain settlement; regional; international); by the level of organization within the organization (local; corporate).

East Europe Foundation is a Ukrainian non-profit charitable organization whose story starts all the way back in 1992. Today East Europe Foundation is one of the leaders in Ukraine's civil society sector, having completed more than 100 programs of various scales, duration, and complexity. Our areas of activity include the development of democracy and civil society, instituting e-government, developing small and medium enterprises and social entrepreneurship, supporting projects in energy efficiency, and much more. In our work, we rely on a broad network of partners: state and local government agencies, community leaders, NGOs, associations, universities, research institutes, and technical assistance organizations—because we firmly believe that in partnership lies our strength. East Europe Foundation is a member of the Eurasia Partnership Network, which gives us access to the Eurasia Foundation's experience in all post-soviet countries.

Key words: *project; types of projects; social project; social design; non-governmental organizations; public organizations; project activities of public organizations; civil society.*

Постановка проблеми. Відомо, що у світі вже склалася практика державної та приватної підтримки діяльності громадських організацій через фінансування їхніх соціальних проєктів. Таким чином, сам формат громадської організації, а також державна політика у сфері розвитку та підтримки громадянського суспільства надають соціальним проєктам особливого значення, розглядаючи соціальний проєкт як особливу технологію перетворення навколишньої дійсності, механізм вирішення соціальних проблем й інструмент покращення якості життя вразливих категорій населення в громадах.

Тому, не можна недооцінювати ролі громадських організацій, які мають унікальну особливість – швидко реагувати на ці виклики, оцінюючи проблеми українського суспільства, виявляти актуальні потреби членів громад, розробляти та реалізовувати потужні національні, регіональні і локальні соціальні проєкти, спрямовані на вирішення визначених проблем і задоволення діагностованих ними потреб населення (Лях, Спіріна, Лехолетова

2022). Проєктна діяльність тарує їм шлях до здобуття досвіду розроблення і надання соціальних послуг, їх вдосконалення та розвитку, отримання соціального замовлення (Петрочко & Датченко, 2023).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті теми нашої статті певний науковий інтерес становлять публікації, де проаналізовано теоретичні основи проєктування та соціального проєктування, таких дослідників, як: Г. Антонюк, О. Безпалько, Ю. Бринідков, Т. Бутченко, Р. Вайнола, Н. Гевчук, В. Глазичев, М. Довга, Т. Дрізд, А. Дуля, Т. Журавель, Н. Заверико, І. Зверєва, Н. Зимівець, А. Капська, О. Карпенко, В. Киричук, Н. Клішевич, Т. Костева, Г. Лактіонова, Н. Лапін, Г. Лемко, М. Лехолетова, В. Лютий, Т. Лях, Г. Михайлишин, Г. Нагорна, О. Песоцької, Ж. Петрочко, В. Поліщук, О. Пометун, Д. Пузіков, Л. Романовська, С. Сапіга, Т. Семигіна, Г. Скіпальська, А. Слозанська, Т. Спіріна, Ж. Тощенко, Л. Тюття, Н. Харитонов, С. Харченко, С. Чернета, Н. Чернуха, О. Швед, В. Шкурко, Т. Цюман та ін.

У соціальній роботі проектування визначають як індивідуалізовану творчість соціального працівника, особистісний стиль, ідеологію менеджера соціальної роботи (Костева, 2016), конструювання соціальної дійсності (Безпалько, 2010). Його можна розглядати як складник управління соціальних установ і, відповідно, менеджменту фахівців соціальної сфери, як соціальну технологію, метою якої є прогнозування та програмно-цільова реалізація соціальних нововведень (Карпенко та ін., 2023). Відповідно, соціальне проектування можна зарахувати до інноваційної діяльності, оскільки воно передбачає чітко сконструйовані дії, локалізовані за часом, місцем і ресурсами (Romanovska, 2020).

Науковиця О. Безпалько розглядає соціальне проектування як одночасно науково-теоретичну і практичну діяльність із розроблення проєктів розвитку соціальних об'єктів, систем, інститутів на основі соціального передбачення, прогнозування та планування їхніх соціальних характеристик, властивостей і якостей (Безпалько, 2010, с. 6).

Соціальне проектування – це конструювання індивідом, групою чи організацією дії, спрямованої на досягнення соціально значущої мети, яка є локалізованою за місцем, часом і ресурсами (Денисюк та ін., 2023). Сутність соціального проектування полягає в конструюванні бажаних станів майбутнього. Метою соціального проектування є організація процесу, що стимулює зміни у соціальному середовищі (Киричук та ін., 2014, с. 7).

Соціальний проєкт має тенденцію до технологізації, алгоритмізації дій, чіткого структування інформації та передбачуваності результатів, робить акцент на вимірюваності результатів, впливів, ресурсів, наслідків, інтервенцій завдяки запровадженню системи моніторингу і оцінки (Бондаренко та ін., 2012; Дуля & Лютий, 2023; Спіріна, 2022). Моніторинг і оцінка соціальних проєктів є найважливішою складовою управління, орієнтованого на результат. А управління, орієнтоване на результат, це підхід до управління соціальним проєктом, чи соціальною програмою, заснований на чіткому визначенні бажаних результатів і використанні методів та інструментів, необхідних для їх оцінювання. Ці ідеї активно мультиплікують науково-педагогічні працівники кафе-

дри соціальної педагогіки та соціальної роботи Факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, реалізуючи унікальну магістерську освітньо-професійну програму «Моніторинг і оцінка соціальних програм» за спеціальністю 231 Соціальна робота (ОПП Моніторинг і оцінка соціальних програм спеціальності 231 Соціальна робота, 2019).

Серед проблем, пов'язаних із розробленням і реалізацією соціальних проєктів, помічають брак теоретичних знань управлінців стосовно соціального проектування як такого, а також відсутність розуміння його технологій і методів, що призводить до низького рівня забезпечення розробників проєктів власною теорією і технологією підготовки соціального проєкту (Романовська, 2020, с. 107). У контексті цього, набуває важливого значення виокремлення класифікаційних ознак, за якими можна згрупувати види соціальних проєктів.

Мета статті. Проаналізувати підходи до класифікації соціальних проєктів, які реалізуються громадськими організаціями.

Виклад основного матеріалу. Проєкт – це сукупність дій, обмежених у часі і спрямованих на вирішення певної проблеми або досягнення конкретної мети. Він має ряд ознак: обмеженість у часі; необхідність для його провадження ресурсів; керування змінами; має унікальний і часто непередбачуваний результат (Денисюк та ін., 2023). Також важливо відзначити, що проєкт, на відміну від процесу, завжди має високу ступінь невизначеності, хоча і складається з відомих заздалегідь процесів (Швед & Спіріна, 2023).

Групування проєктів за класифікаційними ознаками дозволяє виділити процеси, інструменти, методи проєктного управління для різних типів проєктів. Це, в свою чергу, дає можливість незалежно розвивати різні методи та інструменти проєктного управління в організації. У результаті виробляється своя унікальна методологія, яка враховує всі особливості організації та отримувачів її послуг.

Проєкти розрізняють за *сферами діяльності*, що дозволяє визначити технологію й етапи реалізації проєкту, його фази. До цієї класифікаційної ознаки належать такі проєкти:

– *технічні* (спрямовані на створення фізичного продукту проєкту із чітко визначеними

технічними параметрами для забезпечення базових потреб громад);

– *інституційного розвитку* (спрямовані на посилення потенціалу органів місцевого врядування, організацій громадянського суспільства, зміну або посилення організаційної структури та процесів організації; часто реалізуються з метою розвитку організації);

– *економічні* (спрямовані на отримання прибутку підприємств за допомогою реалізації товарів чи їх активів);

– *екологічні* (присвячені екологічній тематиці, спрямовані на розв'язання екологічних проблем);

– *культурні* (національно-патріотичні, фольклорно-звичаєві, культурно-релігійні, культурно-мистецькі тощо);

– *соціальні* (неприбуткові; спрямовані на вирішення певної соціальної проблеми, отримання певного соціального ефекту; підвищують соціальний статус організації та довіру від отримувачів її послуг; можуть бути спрямовані як на зовнішніх стейкхолдерів, так і на співробітників організації для підвищення якості рівня їхнього життя);

– *змішані* (містять одразу декілька елементів з вище викладених типів).

Ми сфокусуємося на класифікації саме соціальних проєктів, які розробляють та реалізують громадські організації, використовуючи досвід проєктної діяльності Фонду Східна Європа – української благодійної неприбуткової організації, історія якої бере початок ще від 1992 року. Наразі Фонд Східна Європа є одним із лідерів громадського сектору в Україні, реалізувавши понад 100 соціальних програм різного масштабу, тривалості та складності. Серед напрямків програмної і проєктної діяльності – розвиток демократії та громадянського суспільства, впровадження електронного урядування, розвиток малого та середнього бізнесу і соціального підприємництва, енергоефективні проєкти, соціальна підтримка вразливих категорій населення та ін.

У своїй роботі фахівці фонду спираються на широку мережу партнерів: державні та місцеві органи влади, громадських лідерів, НДО, асоціації, університети, дослідні інституції та організації, що надають технічну допомогу.

Фонд Східна Європа є членом Мережі Фонду Євразія (Eurasia Partnership Network), тож має

доступ до досвіду організацій Фонду Євразія у всіх пострадянських країнах (Головна | Фонд Східна Європа, б. д.).

Отже, першою класифікаційною ознакою соціальних проєктів, на нашу думку, є їхній *розмір* (обсяг, рівень результату), що дозволяє об'єднувати їх у групи і програми. Серед них такі:

– *мікропроєкти* (окремі соціальні проєкти, що реалізуються поза соціальними програмами організації зазвичай у партнерстві або підтримці локальних громадських організацій);

– *комплексні проєкти* (комплексні соціальні проєкти, які складаються з окремих мікропроєктів, спрямовані на отримання складного інноваційного результату; вони об'єднують різні типи діяльності у межах проєктів, спрямованих на досягнення однієї мети);

– *мегапроєкти* (багатоцільова комплексна програма, яка об'єднує мультипроєкти різної складності і спрямовані на досягнення різних цілей в межах певного сектору; вони об'єднують кілька мультипроєктів, спрямованих на реалізацію групи цілей). Результат на рівні впливу (Impact)

Найчастіше можна зустріти спробу класифікувати проєкти за їхньою *тривалістю*. З-поміж них розрізняють такі:

– *короткострокові* (тривалістю до одного року);

– *середньострокові* (тривалістю від одного до трьох років);

– *довгострокові* (тривалістю понад три роки).

Ще однією класифікаційною ознакою, за якою можна згрупувати види соціальних проєктів, є: *за обсягами фінансування проєкту*. Так, розрізняють: *малі, середні та великі* проєкти.

Наступна класифікаційна ознака «*за призначенням проєкту*» дозволяє організації сфокусуватися на ключових цілях та результатах соціальних проєктів. Визначають такі види проєктів за цією класифікаційною ознакою:

– *інституційного розвитку* (спрямовані на розвиток організаційного потенціалу організації та потенціалу організації у реалізації діяльності та досягненні цілей);

– *інноваційні* (спрямовані на створення та/або розвиток нових «продуктів», платформ, послуг, для громадян та різноманітних соціальних інституцій або організацій);

– *адвокаційні* (спрямовані на просування захист, або відстоювання інтересів певних груп населення, організацій тощо);

– *гуманітарні* (спрясовані на забезпечення першочергових потреб вразливих верств населення у продовольчих або непродовольчих товарах);

– *науково-дослідницькі та аналітичні проекти* (проекти зі створення нових дослідницьких матеріалів або аналітичних продуктів у галузі соціальної роботи, соціальних послуг, соціального розвитку тощо);

– *соціально-едукативні* (спрямовані на підвищення компетентності у предметній галузі, або підвищення обізнаності певних або широких верств населення щодо суспільно-важливої тематики);

– *проекти реформування системи/елементів державного управління* (проекти, пов'язані із моделюванням, розробкою та допомогою у реіормуванні органів державного управління та посилення їх організаційного потенціалу)

– *економічного розвитку* (створення економічних можливостей для покращення якості життя уразливих груп населення, постраждалих внаслідок воєнних дій громад, створення економічної бази для соціальних інституцій).

За географічною ознакою проекти поділяються на:

– *місцеві* (зазвичай, у цьому випадку команда соціального проекту знаходиться в межах одного населеного пункту, що значно спрощує взаємодію її членів);

– *регіональні проекти* (члени команди соціального проекту перебувають у межах певного регіону, чи однієї країни, що вимагає застосування додаткових методів й інструментів налагодження їхньої взаємодії);

– *міжрегіональні* (члени команд соціального проекту перебувають у кількох регіонах, але використовують однакові за підходом, але різні у реалізації (через різний контекст) інструменти);

– *національні* (діяльність яких охоплює всю територію України і);

– *міжнародні проекти* (члени команди такого проекту знаходяться у декількох країнах, що вимагає розроблення і узгодження чітких та доволі складних процедур комунікації та взаємодії).

Наприкінці, важливо також згадати про класифікаційну ознаку «за рівнем організованості всередині організації». Таке групування видів проектів має вплив на рівні управління ними. Так, за цією класифікаційною ознакою розрізняють такі види проектів:

– *локальні проекти* (де ідея належить організації-партнеру (зазвичай на локальному рівні), а громадська організація надає ресурси для впровадження та фахову консультаційну підтримку);

– *партнерські проекти* (проекти, в яких громадська організація виступає одним з партнерів у виконанні проекту, а головну координаційну функцію здійснює партнерська організація, надаючи загальні настанови та підходи до впровадження проектів)

– *проекти у межах кластера* (реалізуються у межах портфеля соціальних проектів окремо функціонального підрозділу – кластера; використовуються лише ресурси функціонального підрозділу);

– *корпоративні* (реалізуються із залученням більшості проектних підрозділів організації у межах загального соціального проекту/програми; використовуються всі наявні ресурси організації).

Починаючи з одного параметра класифікації, методологія громадської організації може розвиватися вводячи додаткові параметри або рівні класифікації в рамках уже існуючих. Це дозволить розвивати методологію в різних напрямках, підлаштовуючись під зміни на ринку та в самій організації.

Отже, нами було запропоновано шість класифікаційних ознак, за якими згруповано різні види соціальних проектів, які реалізують громадські організації (рис. 1).

У своїй Фонд Східна Європа керується найкращими міжнародними стандартами діяльності неприбуткових організацій: прозорість, відкритість і демократичне управління. Саме ці підходи забезпечують високу якість реалізації проектів і програм Фонду.

Окрім того, Фонд у своїй роботі спирається на політики та процедури, які дозволяють професійно адмініструвати соціальні проекти і програми, що фінансуються донорами, відповідно до міжнародних стандартів. До таких політик і процедур, зокрема, належать положення з управління проектами, політика з моні-

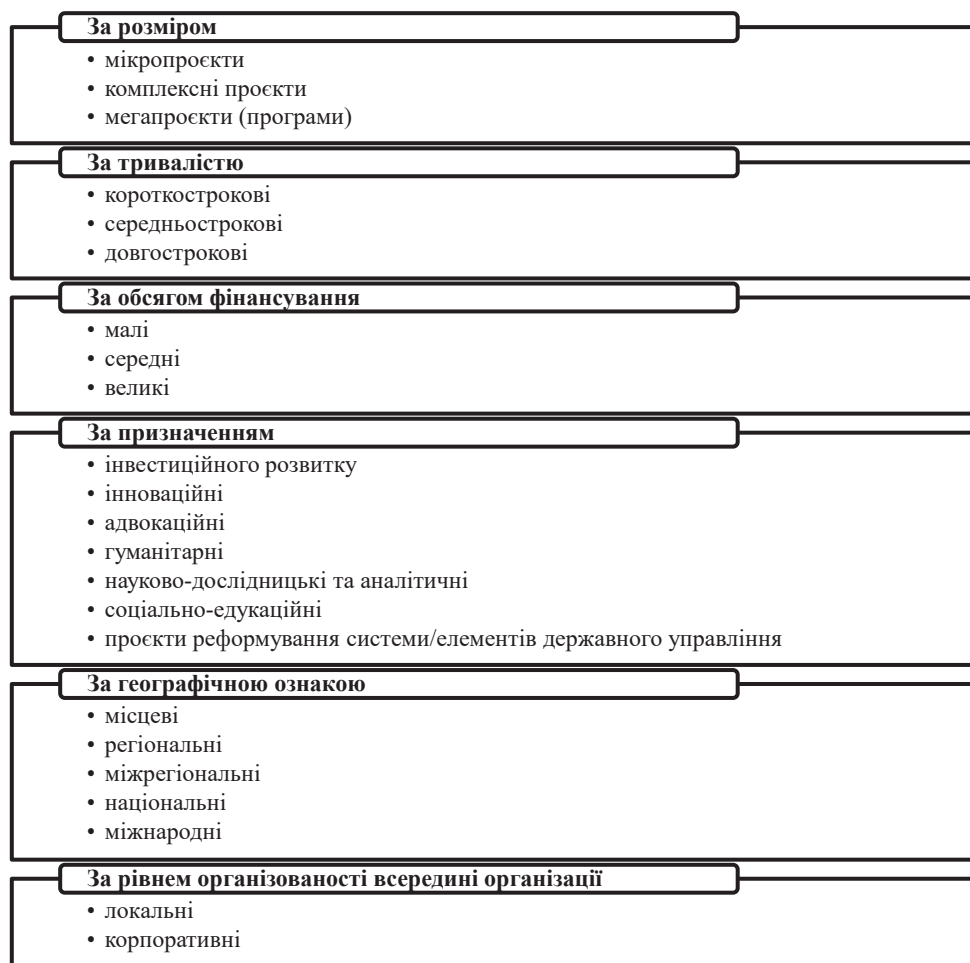

Рис. 1. Класифікація соціальних проєктів (В. Лях)

торингу і оцінки, фінансового менеджменту; антикорупційна політика, етичні принципи, політика надання субгрантів/субконтрактів і проведення закупівель, комунікаційна політика тощо.

Висновки. Проектна діяльність є важливим аспектом діяльності громадських організацій України. Реалізуючи соціальні проєкти і програми, громадські організації не тільки розвивають сильне громадянське суспільство, але й вирішують низку соціальних проблем місцевих громад, вразливих категорій населення,

підвищують якість життя населення і окремих груп, які перебувають у складних життєвих обставинах, стимулюють розвиток волонтерського руху, соціальну активність громадян, є повноправними суб'єктами соціальної роботи.

Фонд Східна Європа однією зі стратегічних цілей має інституційний розвиток громадських організацій та органів влади. Аналізуючи досвід проектної діяльності громадських організацій, які підтримує Фонд, автор запропонував класифікацію соціальних проєктів за різними ознаками.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О. Денисюк та ін. ; ред.: О. Епель, Т. Лях, І. Силантьєва. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/47338/>.
2. Безпалько О. В. Соціальне проектування : навч. посіб. Київ : КУБГ, 2010. 127 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/2615/1/o_bezpalko_sp_il_kubg.pdf (дата звернення: 18.04.2024).
3. Головна | Фонд Східна Європа. *East Europe Foundation*. URL: <https://eef.org.ua/> (дата звернення: 18.04.2024).
4. Дуля А., Лютий В. Досвід представництва інтересів внутрішньо переміщених осіб недержавними організаціями. *Humanitas*. 2023. № 3. С. 15–22. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.3> (дата звернення: 18.04.2024).

5. Карпенко О., Петрочко Ж., Спіріна Т. Діяльність громадських і благодійних організацій, спрямована на допомогу постраждалим від домашнього насильства, у період пандемії COVID-19. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 4. С. 70–77. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.10> (дата звернення: 18.04.2024).
6. Костева Т. Особливості технології проектування в соціальній сфері. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили*. 2016. Т. 270, № 258. С. 47–51.
7. Менеджмент волонтерських груп від А до Я : навч. посіб. / З. Бондаренко та ін. ; ред. Т. Лях. Київ : Версо-04, 2012. 288 с. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/3486/> (дата звернення: 18.04.2024).
8. Лехолетова М. М., Лях Т. Л., Спіріна Т. П. Методи оцінки територіальною громадою власних потреб. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота* / ред. О. Бартош. Ужгород, 2022. С. 178–181. URL: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2022.50.178-181> (дата звернення: 18.04.2024).
9. ОПП «Моніторинг і оцінка соціальних програм» спеціальності 231 Соціальна робота. *Факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка*. URL: <https://fprso.kubg.edu.ua/struktura/kafedry-fakultetu/kafedra-sotsialnoi-pedahohiky-ta-sotsialnoi-roboty/osvitni-prohramy/druhyimahisterskyi-riven/2648-231-00-03-monitorynh-i-otsinka-sotsialnykh-prohram.html> (дата звернення: 18.04.2024).
10. Петрочко Ж., Датченко Н. Міжнародний досвід упровадження соціального замовлення як засобу забезпечення найкращих інтересів дитини. *Науковий вісник Ужгородського Університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна Робота»*. 2023. No. 2(53). P. 112–116. URL: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2023.53.112-116> (дата звернення: 18.04.2024).
11. Романовська Л. Особливості соціального проектування в соціальній роботі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. Т. 1, № 68. С. 104–108. URL: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.68-1.21> (дата звернення: 18.04.2024).
12. Спіріна Т. Прийняття ефективних рішень як складова професійної культури соціального працівника. *Information and innovative technologies in the turbulence era* : монографія. Katowice, 2022. P. 232–249. URL: <https://doi.org/10.54264/M014> (дата звернення: 18.04.2024).
13. Технології проектування в практиці роботи загальноосвітнього навчального закладу : теоретико-практичний аспект : посібник / В. О. Киричук та ін. Київ : Ін-т обдар. дитини НАПН України, 2014. 336 с.
14. Швед О., Спіріна Т. Роль міжнародних та українських неурядових організацій у протидії сексуальному насильству стосовно дітей. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 1. С. 144–151. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.21> (дата звернення: 20.02.2024).

REFERENCES:

1. Bezpalko, O. V. (2010). *Sotsialne projektuvannia [Social design]*. KUBG. https://elibrary.kubg.edu.ua/2615/1/o_bezpalko_sp_il_kubg.pdf [in Ukrainian].
2. Bondarenko, Z., Zhuravel, T., Liakh, T., Serheieva, K., Spirina, T., & Tymoshenko, N. (2012). *Menedzhment volonterskykh hrup vid A do Ya [Management of volunteer groups from A to Z]* (T. Liakh, Red.). Verso-04. <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/3486/> [in Ukrainian].
3. Denysiuk, O., Dulia, A., Vainola, R., Epel, O., Zhukov, V., Karpenko, O., Klishevych, N., Kotelevets, A., Lekholetova, M., Liutyi, V., Liakh, T., Ostrolutska, L., Petrochko, Zh., Sapiha, S., Sylantieva, I., Spirina, T., Sulitskyi, V., Faidiuk, O., & Shved, O. (2023). *Aktualni pytannia sotsialnoi roboty [Current issues of social work]* (O. Epel, T. Liakh & I. Sylantieva, Red.). RIK-U. <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/47338/> [in Ukrainian].
4. Dulia, A., & Liutyi, V. (2023). Dosvid predstavnytstva interesiv vnutrishno peremishchenykh osib nederzhavnymy orhanizatsiiamy [Experience of representation of the interests of internally displaced persons by non-governmental organizations]. *Vvichlyvist. Humanitas*, (3), 15–22. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.3>
5. *Holovna | Fond Skhidna Yevropa. [East Europe Foundation]* (b. d.). East Europe Foundation. <https://eef.org.ua/> [in Ukrainian].
6. Karpenko, O., Petrochko, Zh., & Spirina, T. (2023). Diialnist hromadskykh i blahodiinykh orhanizatsii, spriamovana na dopomogu postrazhdalym vid domashnoho nasylystva, u period pandemii covid-19 [Work of non-governmental and charitable organizations to support domestic violence survivors during the COVID-19 pandemic]. *Vvichlyvist. Humanitas*, (4), 70–77. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.10> [in Ukrainian].
7. Kostieva, T. (2016). Osoblyvosti tekhnolohii proektuvannia v sotsialnii sferi [Peculiarities of design technology in the social sphere]. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnogo universytetu imeni Petra Mohyly*, 270(258), 47–51 [in Ukrainian].
8. Lekholetova, M. M., Liakh, T. L., & Spirina, T. P. (2022). Metody otsinky terytorialnoiu hromadoiu vlasnykh potreb [Methods of assessment by the territorial community of its own needs]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriiia : Pedahohika. Sotsialna robota*, (pp. 178–181). DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2022.50.178-181> [in Ukrainian].

9. Kyrychuk, V. O., Nedilko, V. P., Rudenko, S. A., Prashko, O. V., Smotrin, V. O., Melnyk, M. Yu., Androsovych, K. A., Veselka, Yu. B., & Davydova, M. O. (2014). *Tekhnolohii proiektuvannia v praktytsi roboty zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu : Teoretyko-praktychnyi aspekt [Design technologies in the practice of work of a general educational institution: Theoretical and practical aspects]*. Instytut obdarovanoi dytyny NAPN Ukrainy [in Ukrainian].

10. OPP «Monitorynh i otsinka sotsialnykh prohram» spetsialnosti 231 Sotsialna robota [EP «Monitoring and evaluation of social programs» specialty 231 Social work]. (2019). Fakultet psykholohii, sotsialnoi roboty ta spetsialnoi osvity Kyivskoho universytetu imeni Borysa Hrinchenka. <https://fprsso.kubg.edu.ua/struktura/kafedry-fakultetu/kafedra-sotsialnoi-pedahohiky-ta-sotsialnoi-roboty/osvitni-prohramy/druhyi-mahisterskyi-riven/2648-231-00-03-monitorynh-i-otsinka-sotsialnykh-prohram.html> [in Ukrainian].

11. Petrochko, Zh., & Datchenko, N. (2023). Mizhnarodnyi dosvid uprovadzhennia sotsialnoho zamovlennia yak zasobu zabezpechennia naikrashchykh interesiv dytyny [International experience on social commissioning in the best interests of the child]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Universytetu. Serii: «Pedahohika. Sotsialna Robota»*, (2(53)), 112–116. <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2023.53.112-116>

12. Romanovska, L. (2020). Osoblyvosti sotsialnoho proiektuvannia v sotsialnii roboti [Pedagogy of the formation of a creative person in higher and secondary schools]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*, 1(68), 104–108. <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.68-1.21> [in Ukrainian].

13. Shved, O., & Spirina, T. (2023). Rol mizhnarodnykh ta ukrainskykh neuriadovykh orhanizatsii u protydiv seksualnomu nasyilstvu stosovno ditei [The role of international and Ukrainian non-governmental organizations in combating sexual violence against children]. *Vvichlyvist. Humanitas*, (1), 144–151. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.21> [in Ukrainian].

14. Spirina, T. (2022). Pryiniattia efektyvnykh rishen yak skladova profesiinoi kultury sotsialnoho pratsivnyka [Making effective decisions as a component of the professional culture of a social worker]. U *Information and innovative technologies in the turbulence era* (s. 232–249). Publishing House of University of Technology. <https://doi.org/10.54264/M014> [in Ukrainian].

УДК 364-787.2-053.9:355.01

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.12>

Тетяна ЛЯХ

кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0000-0002-8807-0497

Scopus-Author ID: 57192588245

Максим КУЗНЕЦОВ

магістр спеціальності 231 Соціальна робота кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0009-0009-9423-3908

Бібліографічний опис статті: Лях, Т., Кузнецов, М. (2024). Похилий вік як фактор вразливості у період воєнного часу. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 80–85, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.12>

ПОХИЛИЙ ВІК ЯК ФАКТОР ВРАЗЛИВОСТІ У ПЕРІОД ВОЄННОГО ЧАСУ

Люди похилого віку є вразливою категорією населення і, саме тому, у практиці соціальної роботи вони розглядаються як специфічна, особлива група, яка потребує задоволення спеціалізованих індивідуальних потреб. Наразі, їх реалізація забезпечується шляхом соціальних гарантій, соціального страхування; надання соціальної допомоги, соціальної підтримки, соціальних послуг; впровадженням соціальних проєктів і програм, спрямованих на розвиток життєстійкості людей похилого віку.

Автори статті зазначають, що повномасштабне вторгнення росії на територію нашої держави 24 лютого 2022 року, мало негативний вплив на життя та здоров'я людей похилого віку, загрожуючи їхній життєстійкості загалом. Наразі, перед суспільством постають виняткові, незвичні й надзвичайні проблеми: зміна пріоритетів, створення нових форм допомоги й соціальної підтримки людей похилого віку, надання притулків, шелтерів для тимчасового проживання, пошук шляхів їхньої інтеграції та соціальної адаптації у середовище приймаючих громад, навчання фахівців для роботи у надзвичайних умовах.

Враховуючи воєнний стан в Україні, для аналізу потреб людей похилого віку варто зосередитися на їхніх ключових труднощах (самообслуговування, втрата соціальних зв'язків, віддалення від дорослих дітей та друзів, психосоціальна, морально-ціннісна дезадаптація у суспільстві, самотність, самоізоляція, низька якість життя).

У статті зазначається, що у перші дні повномасштабної російської агресії, під загрозою перебували базові потреби людини, як от: потреба у воді, захисті, здоров'ї, харчуванні. Через війну, люди похилого віку постійно переживають загрозу щодо власного життя, здоров'я, втрачають відчуття безпеки, захищеності й захисту рідних, можливості проживання у комфортних умовах.

Наразі, актуальним й нагальним є питання безпеки конкретної людини та, загалом, національної безпеки. Водночас, не контрольованість зазначеного питання, призводить до розгубленості, тривоги, хвилювання, занепокоєння, стресу, дезорієнтації тощо. Це призводить до зміни поведінки, людина починає демонструвати злість, агресію, роздратування, низький рівень самоконтролю, посилюються панічні настрої.

Ключові слова: люди похилого віку, вразливість, вразливі групи населення, потреби, соціальні послуги, воєнний час, оцінка потреб.

Tetiana LIAKH

PhD in Education, Professor, Head of Social Pedagogy and Social Work Department, Faculty of Psychology, Social Work and Special Education, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, 18/2 I. Shamo Boulevard, Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0000-0002-8807-0497

Scopus-Author ID: 57192588245

Maksym KUZNIETSOV

master of specialty 231 Social work at Social Pedagogy and Social Work Department, Faculty of Psychology, Social Work and Special Education, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, 18/2 I. Shamo Boulevard, Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0009-0009-9423-3908

To cite this article: Liakh, T., Kuznietsov, M. (2024). Pokhylyy vik yak faktor vrazlyvosti u period voyennoho chasu [Elderly age as a vulnerability factor during wartime]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 80–85, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.12>

ELDERLY AGE AS A VULNERABILITY FACTOR DURING WARTIME

Elderly people are a vulnerable population, and therefore, in the practice of social work, they are considered a specific, special group that requires the satisfaction of specialized individual needs. Currently, their implementation is ensured through social guarantees, social insurance; provision of social assistance, social support, social services; implementation of social projects and programs aimed at developing the resilience of the elderly.

The authors of the article note that the full-scale invasion of Russia into our country's territory on February 24, 2022, had a negative impact on the lives and health of the elderly, threatening their overall resilience. Currently, society is facing exceptional, unusual, and extraordinary challenges: changing priorities, creating new forms of assistance and social support for the elderly, providing shelters for temporary accommodation, seeking ways for their integration and social adaptation into host communities, and training professionals to work in emergency conditions.

Given the wartime situation in Ukraine, it is important to focus on the key challenges faced by the elderly for needs analysis. These challenges include self-care difficulties, loss of social connections, separation from adult children and friends, psychosocial and moral-value disadaptation in society, loneliness, self-isolation, and low quality of life.

The article states that in the early days of full-scale Russian aggression, basic human needs such as the need for water, protection, health, and food were under threat. Due to the war, elderly people constantly experience threats to their own lives, health, lose the sense of security, protection of their loved ones, and the ability to live in comfortable conditions.

Currently, the issue of individual and national security is both relevant and urgent. However, the lack of control over this issue leads to confusion, anxiety, agitation, concern, stress, disorientation, and so on. These factors can result in behavioral changes, with individuals displaying anger, aggression, irritability, low self-control, and heightened panic moods.

Key words: elderly people, vulnerability, vulnerable population groups, needs, social services, wartime, needs assessment.

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення Росії на територію нашої держави 24 лютого 2022 року, мало негативний вплив на життя та здоров'я людей похилого віку, загрожуючи їхній життєстійкості загалом.

Наразі, актуальним й нагальним є питання безпеки конкретної людини та, загалом, національної безпеки. Водночас, не контрольованість зазначеного питання, призводить до розгубленості, тривоги, хвилювання, занепокоєння, стресу, дезорієнтації тощо. Це призводять до зміни поведінки, людина починає демонструвати злість, агресію, роздратування, низький рівень самоконтролю, посилюються панічні настрої.

У перші дні повномасштабної російської агресії, під загрозою перебували базові потреби людини, як от: потреба у воді, захисті, здоров'ї, харчуванні. Через війну, люди похилого віку постійно переживають загрозу щодо власного життя, здоров'я, втрачають відчуття безпеки,

захищеності й захисту рідних, можливості проживання у комфортних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міжнародний досвід надання соціальних послуг людям похилого віку вивчає Н. Кабаченко; особливості соціалізації людей похилого віку досліджували Ю. Лисенко, А. Мокряк; потреби людей похилого віку в сучасних умовах досліджувала О. Грибко; потреби людей похилого віку в умовах воєнного стану розглядали Т. Лях, М. Кузнецов; проблеми соціального захисту людей похилого віку в Україні розглядають М. Житинська, Н. Іваненко, І. Титаренко; соціальна робота з людьми похилого віку є предметом наукового пошуку І. Іванової, В. Суліцького; специфіку соціальної адаптації людей похилого віку до умов нового соціального середовища вивчали Т. Коленіченко, О. Новікова; характеристики людей похилого віку як особливу соціальну групу обґрунтовували Н. Коляда, М. Лукашевич, О. Тополь, Т. Семігіна.

Мета дослідження. Проаналізувати соціальні та демографічні процеси, які відбуваються, наразі, у суспільстві, зазначити основні характеристики людей похилого віку як особливої соціальної групи, що можуть слугувати факторами вразливості у період російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. Соціальна робота є дієвим інструментом надання соціальних послуг людям похилого віку у територіальній громаді (Енциклопедія освіти, 2021).

Соціальний працівник, здійснюючи індивідуальне консультування, допомагає соціально вразливим категоріям населення вирішувати життєві проблеми й підвищувати їхню життєстійкість. Він здійснює координацію соціальних послуг та ресурсів, соціальну підтримку, консультування людей похилого віку, забезпечуючи їхню соціальну інтеграцію й соціальну адаптацію у територіальній громаді. Надаючи соціальну підтримку людям похилого віку, становище яких і раніше було вразливим, необхідно враховувати ризики російсько-української війни та особливості зазначеної групи населення (Спіріна, Бодня, 2023).

Люди похилого віку є вразливою категорією населення і, саме тому, у практиці соціальної роботи вони розглядаються як специфічна, особлива група, яка потребує задоволення спеціалізованих індивідуальних потреб. Наразі, їх реалізація забезпечується шляхом соціальних гарантій, соціального страхування; надання соціальної допомоги, соціальної підтримки, соціальних послуг; впровадженням соціальних проєктів і програм, спрямованих на розвиток життєстійкості людей похилого віку (Актуальні питання соціальної роботи, 2023).

Кабінет Міністрів ухвалив рішення щодо надання, найбільш вразливим групам населення, які через бойові опинилися у важких життєвих ситуаціях, окремих спеціалізованих соціальних послуг: надання притулків, підтриманого проживання, стаціонарного догляду, соціальної адаптації (Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, 2024)

Людям похилого віку зазначені послуги надаватимуться безоплатно. Отож, найбільш вразливим категоріям населення, гарантується не лише надання тимчасових притулків, шелтерів, а й соціальна підтримка з урахуванням

індивідуальних, особливих потреб (Лях, 2023).

Старіння населення спонукало міжнародну спільноту до пошуку дієвих стратегій задля забезпечення гідної старості, покращення, оптимізації й удосконалення соціальної роботи з людьми похилого віку, шляхом забезпечення їхніх потреб у особистісному соціокультурному розвитку. Існує безліч економічних, психосоціальних, фізіологічних, соціокультурних факторів, індивідуальних особливостей людей похилого віку, які впливають на процес старіння.

Наявні у суспільстві стереотипи щодо людей похилого віку не завжди мають реальне підґрунтя. Це відбувається через недостатність знань про механізми їхньої позитивної адаптації, що заважає приймати людей похилого віку з певними відмінностями, які у них наявні. Таке, сприйняття людей похилого віку у соціальному середовищі призводить до негативних наслідків як для них самих, так і для суспільства загалом.

Важливо наголосити, що ці люди також можуть мати проактивну життєву позицію, що проявляється у здібностях організовувати свою життєдіяльність, мінімізувавши потребу у сторонній допомозі, самостійно вирішувати проблеми, пов'язані зі змінами звичного способу життя. Люди похилого віку потребують спілкування, соціальної комунікації, розуміння задля обговорення власних потреб та вирішення проблемних питань.

Зокрема, можемо зазначити (демографічні, психофізіологічні, соціальні, цільова група соціальної роботи) характеристики щодо людей похилого віку (Каркач, Кравченко, Семигіна, 2022):

- демографічні: вікові межі, за якими ідентифікують людей похилого віку є доволі умовними. Наголошуючи на певних соціокультурних особливостях сприйняття віку, ООН визначає, що люди похилого віку є особами старше 60 років. Однак, як зазначається у документах Європейського Союзу, це залежить від оригінальних, індивідуальних властивостей людини, від зовнішніх факторів, які здатні уповільнити процес старіння;

- психофізіологічні: численні біологічні теорії старіння пояснюють їх як генетично запрограмовані чи випадкові процеси: депресивні стани, загострення хронічних захворювань, зменшення соціальних контактів, розумові

порушення, невисокий рівень фізичної активності, погане самопочуття, погіршення стану здоров'я, послаблення функцій організму, функціональні обмеження нижніх кінцівок тощо. Однак, науковці ставлять під сумнів соціокультурні стереотипи щодо залежності усіх людей похилого віку від інших, наголошуючи, що така залежність може бути спричинена станом здоров'я, мало мобільністю, між поколінними стосунками тощо;

- соціальні: люди похилого віку беруть активну участь в соціально-економічній, політичній, соціально-культурній, релігійній сферах життя, однак, наявні обмеження щодо отримання певного соціального статусу. В Україні спостерігається невисокий соціально-економічний статус людей похилого віку. За прогнозами Організації Об'єднаних Націй, у зв'язку з російсько-українською війною, 90% населення України зазнають високого ризику бідності, граничної економічної вразливості або можуть опинитися за межею бідності (Дев'яносто відсотків населення України можуть опинитись у бідності, 2022).

О. Тополь виділяє об'єктивні (економічно-політична, демографічна ситуація в країні, нормативно-правова база, соціальна політика щодо людей похилого віку) та суб'єктивні (психосоціальна чутливість людей похилого віку, фінансові можливості, морально-ціннісні орієнтації, адаптаційні можливості, соціальна проактивність, довіра до соціальних працівників) чинники, які визначають соціальний статус людей похилого віку в умовах невизначеності, незахищеності, небезпеки (Тополь, 2012).

Науковці, для людей похилого віку, визначають такі соціально-психологічні особливості: брак спілкування та уваги найближчого оточення, самотність, несила вести звичний спосіб життєдіяльності, проблеми з адаптацією до нових соціокультурних умов, відсутність бажання подальшого саморозвитку, занурення у хвороби, депресія і страх за власне життя. Результати досліджень стверджують, що майже 70% людей похилого віку перебувають у стані депресії (Грибко, 2023).

ООН безперервно й цілеспрямовано працює над поширенням норм соціокультурної політики щодо людей похилого віку, виокремлюючи такі ключові напрями діяльності: включення людей похилого віку до розбудови фізичного

й соціального середовища, охорони здоров'я та їхнього добробуту, організація передумов, які сприяють індивідуальному розвитку людей похилого віку протягом життя (Мокряк, 2009).

Відтак, у період воєнного часу, перед суспільством постають виняткові, незвичні й надзвичайні проблеми: зміна пріоритетів, створення нових форм допомоги й соціальної підтримки людей похилого віку, надання притулків, шелтерів для тимчасового проживання, пошук шляхів їхньої інтеграції та соціальної адаптації у середовище приймаючих громад, навчання фахівців для роботи у надзвичайних умовах.

Наразі, через російську агресію, для людей похилого віку, актуальними є наступні проблеми: погіршення матеріального становища, необхідність адаптуватися до соціокультурних перетворень, радикальної зміни умов життєдіяльності, зниження рівня самоповаги, зневага зі сторони соціуму, самотність, погіршення стану здоров'я, обмеження спілкування й соціальна ізоляція, підвищується схильність до депресії (Мокряк, 2009).

Для соціальної роботи з людьми похилого віку, у суспільному середовищі варто враховувати їхні індивідуальні потреби, можливості. Ключовим аспектом при плануванні, реалізації та оцінюванні соціальних втручань для людей похилого віку є гарантування якості надання спеціалізованих соціальних послуг й дотримання державного стандарту догляду вдома для кожної людини (Лях, Кузнецов, 2024). Соціальна послуга з догляду вдома, яка надається фізичною особою є досить новою формою визначеної послуги. Важливо, щоб фізична особа (близькі родичі, знайомі, сусіди) діяла професійно, дотримуючись вимог законодавства й норм державного стандарту соціальної. Основні заходи зазначеної послуги передбачають для людей похилого віку: допомогу у самообслуговуванні, пересуванні по помешканню, веденні домашнього господарства, оформленні документів; психосоціальну, безоплатну правову допомогу тощо. Важливо, що послуга може надаватись виключно за місцем фактичного проживання людини похилого віку послуги (Горчинський, Лях, Петрович, 2022).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Соціальні, демографічні, психологічні процеси, що відбуваються наразі

в Україні, сприяють зростанню кількості людей похилого віку, що потребують соціальної допомоги та соціальної підтримки.

Їхні потреби актуалізуються ще й тому, що більшість з них є самотніми людьми, які у подальшому потребуватимуть не лише соціальної підтримки, але й спеціалізованих соціальних послуг й додаткового обслуговування.

Через повномасштабне збройне вторгнення росії на територію України, ситуація щодо людей похилого віку кардинально змінилась. Хоч більшість людей похилого віку залишилась

в межах України, але все ж таки, можемо стверджувати, що відбулось розлучення з рідними, друзями, з місцем постійного проживання, з соціальними працівниками, які надавали соціальну допомогу та соціальну підтримку, враховуючи їхні індивідуальні потреби.

Варто зазначити, що люди похилого віку є найбільш вразливою групою населення у період воєнного часу. Відтак, можемо виокремити такі причини: маломобільність, погіршення стану здоров'я, відмова від евакуації тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/374582040_Aktualni_pitanna_socialnoi_roboti/related#fullTextFileContent (дата звернення: 12.05.2024).
2. Горчинський Р. А., Лях Т. Л., Петрович В. С. Соціальна послуга догляду вдома як інструмент деінституалізації соціального обслуговування. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. № 5. С. 13–19. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.2>.
3. Грибко О. В. Потреби людей похилого віку та можливості їх реалізації в сучасних умовах. *Вісник Національного технічного університету "ХПІ". Сер. : Актуальні проблеми розвитку українського суспільства*. Харків : НТУ "ХПІ", 2023. № 1. С. 46–55.
4. Енциклопедія освіти / ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 1144 с.
5. Каркач А., Кравченко О., Семигіна Т. Сучасні підходи до розуміння літніх людей як особливої соціальної групи. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2022. Вип. 2 (9). С. 77–90.
6. Лях В. (2023). Екстрена соціальна допомога внутрішньо переміщеним особам у воєнний час. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. Вип. 1. С. 59–63 .
7. Лях Т. Л., Кузнецов М. Л. Потреби людей похилого віку в умовах воєнного часу. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія «Соціально-педагогічна»*. 2024. № 39. С. 94–98. URL: <https://zb-socped.kpnu.edu.ua>.
8. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України : державний сайт України. URL: <https://minre.gov.ua/> (дата звернення: 12.05.2024).
9. Мокряк А. Г. Особливості соціалізації людей похилого віку в умовах інформаційного суспільства: соціально-педагогічний аспект. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2009. № 3. С. 109–112.
10. Спіріна Т. П., Бодня А. Кейс-менеджмент у роботі з вразливими групами населення. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. Вип. 2. С. 145–150.
11. Тополь О. Старість у контексті соціальної роботи : монографія. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. 308 с.
12. Nebehay S. Ninety percent of Ukrainian population could face poverty in protracted war – UNDP. *Reuters*. 2022. March 16. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/ninety-percent-ukrainian-population-could-face-poverty-protracted-war-undp-2022-03-16/> (last accessed: 12.05.2024).

REFERENCES

1. Epel, O. V., Liakh, T. L., & Sylantieva, I. V. (Eds.). *Aktualni pytannia sotsialnoi roboty [Current issues of social work]*. Uzhhorod : RIK-U, 2023. 420 s. URL: https://www.researchgate.net/publication/374582040_Aktualni_pitanna_socialnoi_roboti/related#fullTextFileContent [in Ukrainian].
2. Horchynskiy, R. A., Liakh, T. L., & Petrovych, V. S. (2022). Sotsialna posluha dohliadu vdoma yak instrument deinstyualizatsii sotsialnoho obsluhovuvannya [Social care service at home as a tool of deinstitutionalization of social care]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 13–19. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.2> [in Ukrainian].
3. Hrybko, O. V. (2023). Potreby liudei pokhyloho viku ta mozhlyvosti yikh realizatsii v suchasnykh umovakh [The needs of the elderly and the possibilities of their implementation in modern conditions]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu "KhPI". Ser. : Aktualni problemy rozvytku ukrainskoho suspilstva – Bulletin of the National Technical University "KhPI". Ser. : Actual problems of the development of Ukrainian society*, 1, 46–55 [in Ukrainian].

4. Kremen, V. H. (Ed.). *Entsyklopediia osviti [Encyclopedia of education]*. Kyiv : Yurinkom Inter, 2021. 1144 s [in Ukrainian].
5. Karkach, A., Kravchenko, O., & Semyhina, T. (2022). Suchasni pidkhody do rozuminnia litnikh liudei yak osoblyvoi sotsialnoi hrupy [Modern approaches to understanding the elderly as a special social group]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita – Social work and social education*, 2(9), 77–90 [in Ukrainian].
6. Liakh, V. (2023). Ekstrena sotsialna dopomoha vnutrishno peremishchenym osobam u voiennyi chas [Emergency social assistance to internally displaced persons during wartime]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 59–63 [in Ukrainian].
7. Liakh, T., & Kuznetsov, M. (2024). Potreby liudei pokhyloho viku v umovakh voiennoho chasu [Needs of the elderly in wartime conditions]. *Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka – Collection of scientific works of Kamianets-Podilskiy National University named after Ivan Ohienko*, № 39. С. 94–98 [in Ukrainian].
8. Ministerstvo z pytan reintehratsii tymchasovo okupovanykh terytorii Ukrainy : derzhavnyi sait Ukrainy [Ministry of Reintegration of the Temporarily Occupied Territories of Ukraine: State website of Ukraine]. Retrieved from <https://minre.gov.ua/> [in Ukrainian].
9. Mokriak, A. H. (2009). Osoblyvosti sotsializatsii liudei pokhyloho viku v umovakh informatsiinoho suspilstva: sotsialno-pedahohichniy aspekt [Peculiarities of socialization of the elderly in the conditions of the information society: socio-pedagogical aspect]. *Pedahohika, psykholohiia ta medyko-biologichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu – Pedagogy, psychology and medical and biological problems of physical education and sports*, 3, 109–112 [in Ukrainian].
10. Spirina, T. P., & Bodnia, A. (2023). Keis-menedzhment u roboti z vrazlyvymy hrupamy naseleння [Case management in working with vulnerable population groups]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 145–150 [in Ukrainian].
11. Topol, O. (2012). *Starist u konteksti sotsialnoi roboty [Old age in the context of social work]*. Kyiv : Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova, 2012. 308 s. [in Ukrainian].
12. Nebehay, S. (2022, March 16). Ninety percent of Ukrainian population could face poverty in protracted war – UNDP. *Reuters*. Retrieved from <https://www.reuters.com/world/europe/ninety-percent-ukrainian-population-could-face-poverty-protracted-war-undp-2022-03-16/>.

УДК 316.614.5 :616.896

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.13>

Тетяна МАРТИНЮК

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, пр. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-9288-8179

Євгенія ЄМЕЛЬЯНЕНКО

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, Національний університет «Запорізька політехніка», вул. Жуковського, 64, м. Запоріжжя, Україна, 69063

ORCID: 0000-0001-5271-7677

Юрій ГРИНЕВИЧ

аспірант кафедри соціальної роботи, Національний університет «Запорізька політехніка», вул. Жуковського, 64, м. Запоріжжя, Україна, 69063

ORCID: 0009-0004-3790-5492

Бібліографічний опис статті: Мартинюк, Т., Ємельяненко, Є., Гриневич, Ю. (2024). Порівняльний аналіз методик психотерапевтичної взаємодії з дітьми-аутистами та їх родинами. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 86–94, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.13>

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МЕТОДИК ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З ДІТЬМИ-АУТИСТАМИ ТА ЇХ РОДИНАМИ

Визначено, що аутизм або розлад спектру аутизму (РСА) – це неврологічний розлад, що характеризується низкою симптомів, зокрема дефіцитом соціальної взаємодії, повторюваною поведінкою та стереотипним мисленням, когнітивними інтересами, руховою активністю, наслідуванням. Складність діагностики та труднощі соціальної адаптації дітей з РСА стають важким тягарем для оточення дитини, особливо членів родини. Таку ситуацію можна пояснити соціальним середовищем і власними реакціями членів родини на ритуальну поведінку, специфікою психологічних процесів, соціальною ізоляцією дитини, яка може проявлятися в негативних директивах (осуд, презирство, уникнення) та нейтральні або позитивні реакції (співчуття, жалість). У багатьох випадках через ланцюги асоціацій соціальні інструкції передаються від дитини до її найближчого оточення, особливо до батьків, як людей, які тісно взаємодіють з носієм розладу, в даному випадку – дітьми-аутистами («асоційована стигма»). Або отримувати інструкції від членів родини щодо своїх стосунків із соціальним оточенням («самостигматизація»). Такий хід подій визначає якість життя родини та ступінь її соціалізації, що виражається в рухливості та мобільності членів родини, їх участі в суспільному житті, специфіці стосунків усередині родини, статусів батьків та соціуму, психологічне, емоційне здоров'я та родинне щастя.

В українському науковому дискурсі про соціальну роботу є лише поодинокі дослідження, в яких висвітлюються специфічні проблеми хворих на РСА та потреби родин, які їх підтримують. Вітчизняна наукова спільнота розглядає це питання більше в дискурсі психології, психіатрії та педагогіки, ніж у контексті соціальних інтервенцій, які передбачають акцентування уваги дослідників на особливостях психічної діяльності людей з аутизмом, міжособистісних стосунків у родині, деталі процесу навчання дітей з аутизмом, але ігнорування соціального та родинного благополуччя.

Аналіз методик психотерапевтичної взаємодії з дітьми-аутистами та їх сім'ями показав, що особливу увагу слід приділяти збалансованості адаптаційних потреб сім'ї з її можливостями і ресурсами. У контексті адаптивної соціалізації роль соціальної роботи зосереджена на забезпеченні соціальної підтримки сімей, які виховують дітей з аутизмом, на мікрорівні (індивід і сім'я) і макрорівні (суспільство). Вона зосереджена на підтримці стійкості сім'ї шляхом розширення можливостей кожного члена та сім'ї для включення в соціальний процес.

Ключові слова: діти, діти-аутисти, РСА, розлад спектру аутизму, соціальна робота, психотерапевтичні методики.

Tetiana MARTYNIUK

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the department of social Work and Pedagogy of the Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-9288-8179

Yevheniia YEMELIANENKO

PhD in Philosophy, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Philosophy, National University Zaporizhzhia Polytechnic, 64 Zhukovskoho str., Zaporizhzhia, Ukraine, 69063

ORCID: 0000-0002-9288-8179

Yuriy HRYNEVICH

Postgraduate student of the Department of Social Work, National University Zaporizhzhia Polytechnic, 64 Zhukovskoho str., Zaporizhzhia, Ukraine, 69063

ORCID: 0009-0004-3790-5492

To cite this article: Martyniuk, T., Yemelianenko, Ye., Hrynevich, Yu. (2024). Porivnialnyi analiz metodyk psykhoterapevtychnoi vzaiemodii z ditmy-autystamy ta yikh rodynamy [Meaningful component of forming legal competence among future specialists of the social work]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 86–94, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.13>

MEANINGFUL COMPONENT OF FORMING LEGAL COMPETENCE AMONG FUTURE SPECIALISTS OF THE SOCIAL WORK

Autism or autism spectrum disorder (PCA) has been defined as a neurological disorder characterized by a number of symptoms, including deficits in social interaction, repetitive behavior and stereotyped thinking, cognitive interests, motor activity, and imitation. The complexity of the diagnosis and the difficulty of social adaptation of children with RSA become a heavy burden for the child's environment, especially family members. Such a situation can be explained by the social environment and the family members' own reactions to ritual behavior, the specifics of psychological processes, the child's social isolation, which can manifest itself in negative directives (condemnation, contempt, avoidance) and neutral or positive reactions (sympathy, pity). In many cases, through chains of associations, social instructions are transmitted from the child to his immediate environment, especially to parents, as people who closely interact with the carrier of the disorder, in this case – autistic children ("associated stigma"). Or receiving instructions from family members about their relationship with the social environment ("self-stigmatization"). This course of events determines the quality of family life and the degree of its socialization, which is expressed in the mobility and mobility of family members, their participation in social life, the specificity of relationships within the family, the status of parents and society, psychological and emotional health and family happiness.

In the Ukrainian scientific discourse on social work, there are only isolated studies that highlight the specific problems of patients with RSA and the needs of families who support them. The domestic scientific union considers this issue more in the discourse of psychology, psychiatry and pedagogy than in the context of social interventions, which involve researchers focusing on the peculiarities of the mental activity of people with autism, interpersonal relationships in the family, details of the process of learning children with autism, but ignoring the social and family well-being.

The analysis of the methods of psychotherapeutic interaction with autistic children and their families showed that special attention should be paid to balancing the adaptation needs of the family with its capabilities and resources. In the context of adaptive socialization, the role of social work focuses on providing social support to families raising children with autism at the micro (individual and family) and macro (society) levels. It focuses on maintaining family resilience by empowering each member and family to be included in the social process.

Key words: children, autistic children, RSA, autism spectrum disorder, social work, psychotherapeutic methods.

Актуальність проблеми. Сучасна соціально-психологічна робота за домінуючу мету і результат практичної діяльності приймає цінність, що визначає якість життя індивіда чи соціальної групи. Це можливо завдяки розви-

тку соціальної справедливості, розширенню індивідуальних прав і зміцненню колективної відповідальності, а також розвитку інклюзивного соціального середовища, що виявляється в повазі до різноманітності.

Зараз у кожному суспільстві є соціальні групи, які зазнають дискримінації, стигматизації або інституційної ізоляції через обмежений доступ до послуг, доступних у громаді. До таких груп належать родини, в яких виховуються діти з психічними захворюваннями, особливо з аутизмом.

Стрімке зростання кількості дітей із розладами аутистичного спектру породило багато соціальних проблем, які стосуються не лише самої дитини, а й її найближчого оточення, наприклад родини.

Частково це пов'язано з недостатньою обізнаністю в суспільстві, а також із стигмою та правилами, які існують щодо того, що люди з аутизмом вважаються такими, що мають психічний розлад і, можливо, становлять загрозу для навколишнього середовища. А вже донедавна нозологія аутизму визначалася як «дитяча шизофренія». Досі в Україні не вистачає розрізнення між шизофренією чи іншими психіатричними діагнозами та неврологічними розладами, про що свідчить відсутність точної статистики щодо кількості людей з аутизмом (на відміну від тих, кому був поставлений діагноз), що і спонукає до вивчення даної проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В цілому вивченням проблем і важливості соціальної підтримки родин, які виховують дітей з порушеннями розвитку, в тому числі з аутизмом займається широке коло науковців, серед яких: Островська К. О., Шульженко Д. І., Скрипник Т. В., Тарасун В. В., Яблуновська Л. С., Столярик О., Семигіна Т., Костін І. А. та інші. Водночас аналіз теорії та досвіду практики соціальної роботи в рамках досліджуваної теми дозволяє виявити суттєві прогалини в наявних знаннях, які потребують глибшого наукового та системного вивчення проблеми.

Мета дослідження – аналіз і обґрунтування актуальної соціально-психологічної методики допомоги родинам, які виховують дітей з аутизмом.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Родини, що виховують дітей із розладами аутистичного спектру, стикаються з багатьма проблемами соціальної адаптації та функціонування, що, у свою чергу, впливає на родинне благополуччя, соціальне благополуччя та якість життя родини. Наукові дослідження, присвя-

чені питанням соціальної роботи з родинами, що виховують дітей із розладами аутистичного спектру, показали, що родини, що виховують дітей із розладами аутистичного спектру відчувають більший стрес, ніж родини, що виховують дітей без аутизму (Grant, 2016).

Дослідники зосереджуються на потребах родин у соціальній підтримці, зокрема розширенні прав родин та можливостей надання послуг, пов'язаних із соціальним захистом, реабілітацією та підтримкою. Соціальні проблеми, з якими стикається родина, призводять до їх соціальної ізоляції або ізоляції, вириваючи їх із соціальних відносин і знижуючи якість їхнього життя. Відстороненість від соціальної реальності знижує стійкість родин до життєвих труднощів і обмежує функціональну здатність задовольняти потреби особистості, родини, суспільства, а також потреби дітей з аутизмом. Ці труднощі висувають нові вимоги до постачальників соціальних послуг щодо створення методів соціальної роботи, які можуть допомогти членам родин об'єднатися для вирішення власних проблем і покращити якість життя за мінімальних витрат.

Вітчизняні наукові дискусії щодо втручання в роботу родин для дітей з порушеннями розвитку зосереджуються на дискурсі про психологічну та психіатричну допомогу, а не в контексті класичної соціально-психологічної роботи (Dushka, 2017).

Проте результати аналізу зарубіжних досліджень дозволили відібрати та сконструювати наукові методи та стратегії, доступні соціальній роботі на основі методологічного, технічного та інструментального змісту програм інтервенції для родин, що виховують дітей із розладами аутистичного спектру.

Розвиток і зміцнення положень теорії соціального конструктивізму в соціальній роботі визначило об'єктивні показники якості життя родини в залежності від контексту, в якому вона функціонує в суспільстві (соціальне походження, культурні особливості, екологічні умови, політична ситуація). У новому розумінні соціальної роботи в родині з'явився еко-соціальний підхід.

Фахівці із соціальної роботи повинні створювати реальні кейси, які допомагають родинам, що виховують дітей із розладами аутистичного спектру, з вадами розвитку, підсилити

або іншим чином мінімізувати вплив факторів, які визначають соціальні аспекти їх присутності (Hammond, 2010).

При розробці програм соціально-психологічної роботи в родині інші дослідники пропонують використовувати рамку екологічної валідності (від англ. «ecological validity framework», EVF), згідно з якою якість життя в родині чутлива до екологічних, соціальних і культурних умов за якою вона працює (Zuna, 2009).

Соціальне походження визначає положення родини в системі соціальних відносин, а культурне походження формує соціальну оцінку умов життя дітей з аутизмом.

Екологічний підхід враховує сприйняття набутого соціального досвіду членами родини та власну оцінку ситуації родиною. Розглядаючи проблему аутизму крізь призму екологічного контексту, доцільно виділити деякі труднощі, з якими стикаються родини, такі як культурна стигматизація особи / дитини з вадами розвитку, пов'язана стигматизація батьків/опікунів, наявність бар'єрів в доступі до послуг, ізоляція родини (Bronfenbrenner, 1994).

Екологічний підхід у соціальній роботі базується на екологічній моделі розвитку особистості У. Бронфенбренна та теорії соціального конструктивізму Дж. Брунера. Цей підхід рекомендує соціальним працівникам розглянути, що думають члени родини щодо того, що з ними сталося, і використовувати їхні відповіді та дії для змін як інструмент для аналізу якості життя. Відповідно до концепції спорідненості екологічного підходу, родина, по суті, і теорія систем є підтримуючою самодостатньою системою (Bronfenbrenner, 1994).

Системний підхід ґрунтується на системній теорії, яка розглядає родину як соціальну систему, що складається з незалежних структурних елементів (підсистем) «чоловік-дружина», «батько-дитина», «батько-аутична дитина-розширена родина».

Екосистемні моделі – це холістичний показник взаємозалежності екологічного та системознавчого підходів, згідно з яким родини є компонентами загальносоціальних систем і мають власну соціальну підтримку в мережевому середовищі. У підсистемах існують незалежні міжрольові зв'язки та досвід соціальної взаємодії, які визначаються наявністю та кількістю мереж соціальної підтримки, від-

повідністю ресурсів потребам родини, впливом членів родини на особисті соціальні мережі та їхнім впливом на життя родини, особливо у випадку соціального конфлікту в підсистемі. Системи взаємодіють і впливають одна на одну, пропонуючи поєднання екологічного та системного підходів, які є нерозривно пов'язаними та синергічними.

Це наукове припущення знаходить відгук у концепції синергетичного підходу до організації та надання соціальної підтримки родини [54]. Підхід враховує синергію впливу зовнішніх умов, в яких функціонує домогосподарство, на показники його внутрішнього добробуту, і навпаки, суб'єктивне благополуччя домогосподарства може визначати успішність домогосподарства в системі. Соціальні відносини, що лежать в основі та містять у собі положення та принципи еколого-системного підходів, суб'єктивні оцінки якості життя родини базуються на зовнішній оцінці її можливостей у середовищі (Вакар, 2019).

На думку вітчизняного дослідника А. Душки, колаборативна модель підтримки родин дітей з вадами розвитку передбачає відмову від поширених моделей і технік роботи та анонсує широкий спектр потенційно адаптивних стратегій для максимізації впливу втручання. Схожої наукової позиції дотримується Н. Горішна, яка наголошує на єдності екологічного та системного підходів у практиці соціальної роботи, але акцентує увагу дослідників на необхідності розробки концептуальних засад соціального супроводу інтервенцій родин, які виховують дітей з обмеженими можливостями (Карпук, 2017).

Соціальна робота має здійснюватися на мікрорівні (реконструкція стосунків підсистеми родини) та макрорівні (взаємозв'язок родини та соціального середовища), що відповідає реальній ситуації зарубіжної практики соціальної роботи (Hartman, 1978).

Синергія системного та екологічного підходів передбачає впровадження моделей соціальної роботи для покращення якості життя клієнта, у даному випадку родинам, що виховують дітей із розладами аутистичного спектру. Виходячи з наведених наукових припущень, можна сказати, що така позиція за своєю практичною спрямованістю є клієнтоцентричною, а отже, родинно-орієнтованою.

Е. Хартман, як один із засновників родинно-орієнтованого підходу до теорії та моделей соціальної роботи, підтримує існування синергії та рекомендує використовувати інструменти в роботі родини не лише на основі системного підходу до соціальної роботи, а й з урахуванням екологічного методу, особливо баланс між родиною та зовнішнім середовищем, набагато ширший, ніж природні умови існування, включаючи складні соціальні, політичні, економічні структури та системи відносин, які будують люди. Важливими практичними результатами дослідників є екологічні карти та родинні дерева (Mc. Clelland, 1992).

У наукових працях Е. Гартмана через екологічний погляд на функціонування родини в її зовнішньому середовищі, особливо через часовий і соціальний досвід її членів, історичні шляхи становлення, розвитку, набутий соціальний досвід і повторювані моделі поведінки, родини і стосунки як складні соціальні системи.

У зовнішній розвідці родинно-центричний підхід називають родинно-центрованою практикою (від англ. «family-centered practice», FCP). У 1980-х роках Асоціація піклування про здоров'я дітей (АССН) розробила основні припущення родинно-орієнтованої практики, які слід враховувати при формулюванні інтервенцій психологічної роботи родинам, що виховують дітей із розладами аутистичного спектру (Zuna, 2009).

АССН особливо підкреслює, що взаємодію між родинами, фахівцями та професіоналами, які надають соціальні послуги, необхідно сприяти на індивідуальному, родинному та системному рівнях, що підтверджує пропозицію теорії якості життя родинам, що виховують дітей із розладами аутистичного спектру N. Zuna та соціальне втручання повинні бути зосереджені на кожного члена родини та переваги для всієї родини.

Аналіз результатів наукових досліджень щодо організації родинно-орієнтованих практик дозволив виявити її механізми, зокрема:

1. Родина та експерти приймають однакові рішення.
2. У центрі уваги – інформаційне забезпечення, опосередкування процесів, що відбуваються в родині, взаємодія родини із зовнішніми соціальними системами.
3. Адаптивна соціалізація родини.

4. Формування стійкості. Фахівці із психологічної роботи формують ресурсний потенціал для ефективного функціонування родин з акцентом на розширення можливостей (обладнання) та соціальний супровід.

5. Практикуйте гнучкість. Родинно-орієнтована практика будується через призму індивідуальних і потреб родини, пріоритетів, цінностей, інтересів і можливостей родини.

6. Орієнтація на сильні сторони (ресурси) родини як соціальної системи. Сильні сторони та переваги кожного члена та всієї родини є наріжним каменем, на якому будуються практики соціального втручання (Azar, 2006).

Зважаючи на таке розуміння механізмів родинної психологічної роботи, можна виділити основні поняття, навколо яких повинна орієнтуватися практика соціальних працівників: адаптивна соціалізація родини, розвиток стійкості перед життєвими негараздами з метою покращення якості життя, з одного боку як метод і інструмент, а з іншого боку як принцип соціальної роботи, є основою наукового підходу, що зосереджується на сильних сторонах родини.

Родинна адаптивна соціалізація – це процес життєдіяльності родини, що виховує дітей із розладами аутистичного спектру, і за своєю сутністю є невід'ємною частиною процесу соціальної інтеграції. Складні соціальні ситуації, з якими стикаються родини, що виховують дітей з аутизмом, вимагають зміни існуючих або створення нових стратегій якісної адаптації відповідно до існуючих умов. Тільки тоді родина буде включена в систему соціальних відносин і соціалізації всіх її членів, відбудеться розвиток адаптаційних здібностей (зокрема, мобільності, впевненості в собі, гнучкості, консолідації зусиль, активного життєвого статусу тощо).

Незадоволені адаптаційні потреби є детермінантою соціальної ізоляції родини, що вимагає повторної переоцінки труднощів і пошуку та формування нових адаптивних стратегій подолання.

Особливу увагу слід приділяти збалансованості адаптаційних потреб родини з її можливостями і ресурсами. У контексті адаптивної соціалізації роль психологічної роботи зосереджена на забезпеченні соціальної підтримки родин, що виховують дітей із розладами аутистичного спектру, на мікрорівні (індивід

і родина) і макрорівні (суспільство). Вона зосереджена на підтримці стійкості родини шляхом розширення можливостей кожного члена та родини для включення в соціальний процес (Вакар, 2019).

На рис. 1. представлена концептуальна модель соціальної адаптації в родині, де виховуються діти з аутизмом, тобто група адаптується до соціальних умов життя за допомогою психологічної роботи.

Частково розуміння природи адаптивної соціалізації в дослідженні впливає з наукового

рецепту теорії соціально-психологічної адаптації сім'ї – подвійної моделі ABCX Х. Мак Кьюбена (Roberts, 2019).

Відповідно до теорії психосоціальної адаптації сім'ї, соціальна адаптація та якість сімейного життя (фактор X) – це сімейні стресори та сімейні потреби (фактор А), офіційна та неофіційна соціальна підтримка та сімейні ресурси (фактор В), особи через дитячий аутизм (фактори С) і сімейні стратегії подолання проблем (фактори VS) для інтерпретації життєвих ситуацій. Теоретична основа моделі дозволяє соці-

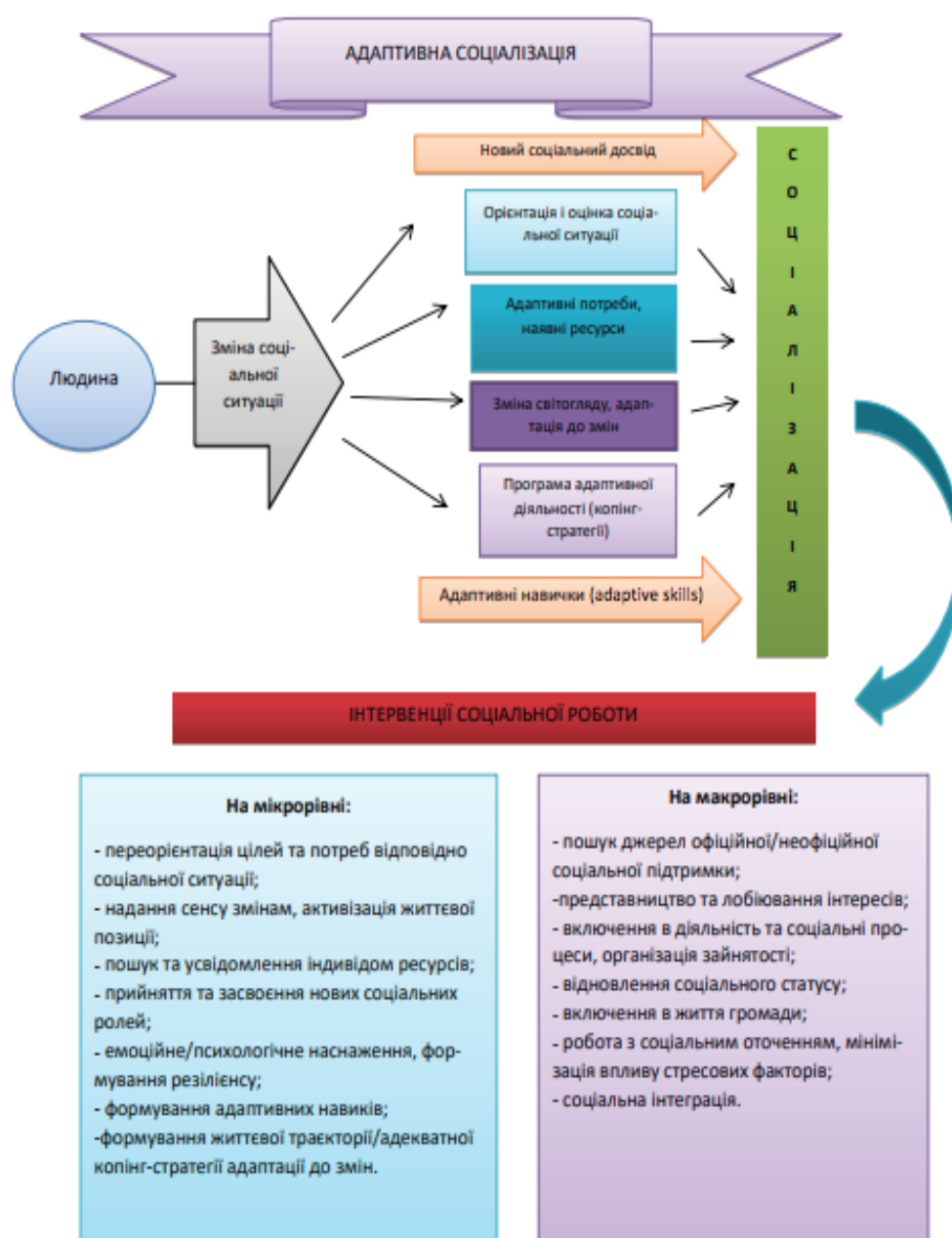

Рис. 1. Концептуальна модель адаптивної соціалізації

альним працівникам спостерігати за тим, як сімейна інтерпретація сімейної ситуації впливає на вибір найкращого вирішення проблеми. Відіграє важливу роль у збалансуванні потреб і ресурсів сім'ї із залученням зовнішньої соціальної підтримки для забезпечення життєдіяльності.

Концепція стійкості сім'ї (від англійського слова «family resilience») передбачає, що життєздатність сім'ї, тобто «стійкість» сім'ї перед життєвими труднощами, формується в результаті вирішення кризових ситуацій. Ця конструкція була введена в науковий обіг і підтверджена дослідниками С. Лютаром, Д. Чіккетті та Б. Беккером (Poston, 2003).

Сучасні розуміння структури в науковому дискурсі ґрунтуються на концепції стійкості Ф. Уолша, адаптивній психосоціальній дуальній моделі АВСХ Х. Маккаббена та концепції сімейних реакцій на стресори Дж. Паттерсона з модифікаціями, запропонованими дослідником П. Позо. Відповідно до концепції стійкості, «щоб вважатися стійкими, сім'ї повинні протистояти складним життєвим обставинам і мобілізувати власні особисті ресурси та можли-

вості, щоб позитивно вплинути на вирішення проблемних ситуацій» (Roberts, 2019).

Слід зазначити, що родину, яка не вдало подолала перешкоди на життєвому шляху, не можна назвати «стабільною». Наявність труднощів є основною передумовою формування стійкості. Ф. Уолш при розгляді формування сімейної стабільності важливу роль відводить активам, ресурсам і силі сім'ї. Тобто стрижнем стабільності сім'ї є її сильні сторони, і її розвиток має орієнтуватися в практиці соціальних працівників через призму оснащення сім'ї на всіх етапах втручання (Рис. 2).

Спіраючись на синергію системних і екологічних підходів, зосереджуючись на сильних сторонах сімей і реагуючи на зміни зовнішнього середовища, соціальна робота з сім'ями повинна бути чутливою і враховувати ці зміни при структуруванні власних втручань. Онлайн або цифрова соціальна робота, заснована на силі сім'ї, займає особливе місце в методах сімейної соціальної підтримки дітей з аутизмом, стаючи стратегією реагування сімейної соціальної роботи на появу та поширення коронавірусу. Хвороба, правда, народилася набагато швидше.

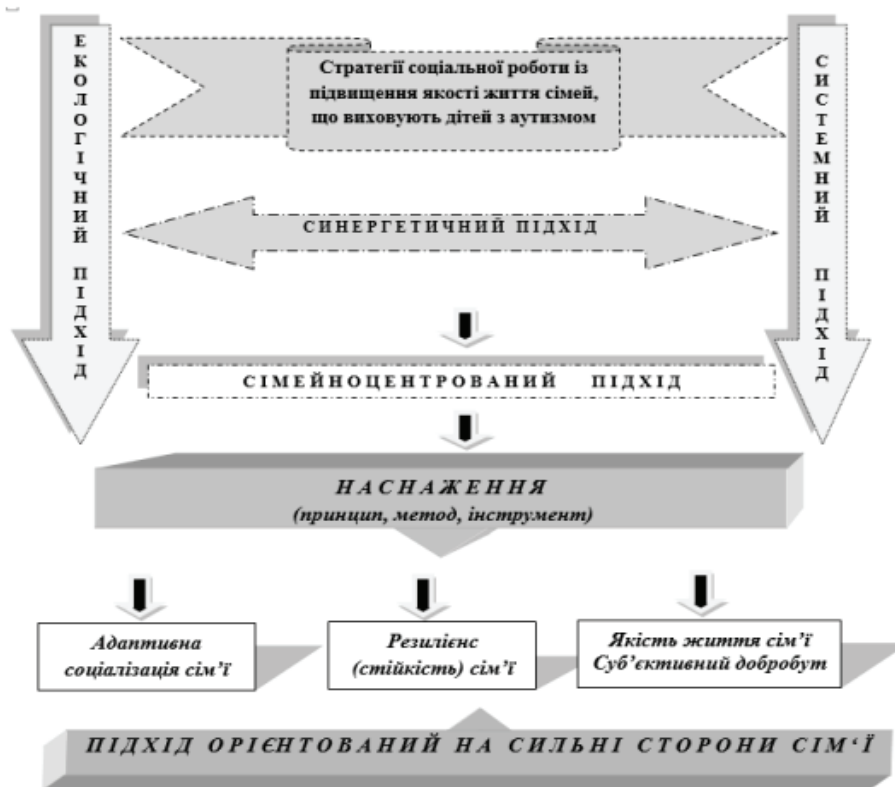

Рис. 2. Концептуальна рамка родинноцентрованої практики з опертям на сильні сторони родини

Практика швидко поширюється в епоху цифрових технологій, і її впровадження також було пов'язане з пандемією COVID-19, де соціальне дистанціювання та проблеми з дистанціюванням посилювалися через протиепідемічні заходи.

На спеціальних інтернет-майданчиках, сайтах, у соціальних мережах, чатах і месенджерах спонтанно створюються окремі офіційні (правила роботи пропагують і регулюють соціальні працівники) та неофіційні (ініціаторами самих сімей, іноді за участю експертів). Батьки дітей з аутизмом можуть отримати тут консультації, вести власний блог/щоденник, якийсь «наратив» чи «розповідь», взаємодіяти з іншими батьками, створювати карти цілей, виконувати домашнє завдання тощо.

Онлайн-соціальна робота також отримує переваги від відеоплатформ Zoom, Microsoft Teams, Google Meet як для інформаційних (відеолекції, семінари, круглі столи), так і для навчальних (навчання, наставництво) цілей (Parker, 2017).

Існує окреме наукове дослідження, присвячене вивченню досвіду онлайн-соціальної роботи в тематичних групах мережі Facebook, присвячене інформаційній та емоційній підтримці сімей дітей з аутизмом. Дослідження, проведене в Малайзії, вивчало ролі та цілі спілкування батьків дітей з аутизмом у групах, створених у месенджері What's App та онлайн-платформі SPARISK. Для демонстрації неформальної соціальної підтримки між сім'ями вчені виокремили такі «сімейні» теми (Halstead,

2018): спосіб життя та повсякденне життя дітей з аутизмом (фізіологічні потреби, харчування, проблеми зі сном, сенсорна чутливість, навички самообслуговування), позитивний освітній досвід. (методи корекції поганої поведінки, запобігання агресії тощо), емоційна підтримка (стрес, емоційне вигорання, депресія), інформаційна підтримка (досвід спілкування та взаємодії з агентствами служби підтримки аутистів, рекомендаційний відгук).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз сучасних стратегій і наукових методів соціальної роботи в сім'ях, які виховують дітей з аутизмом, дозволяє прослідкувати загальну тенденцію – важлива роль у покращенні якості життя сім'ї зумовлена її власною діяльністю, ресурсним потенціалом і активами, які роблять буфер проти життєвих негараздів, стресу та соціальних негараздів.

Головні завдання психотерапевтичної взаємодії із сім'ями, які виховують дітей з аутизмом полягають в тому, щоб виробити механізми міжособистісної поведінки, закріпити її, щоб вони могли керувати собою в навколишньому світі. Фахівцям важливо не тільки допомогти дитині, а й зосередитися на проблемах і можливостях всієї родини. Батькам дитини необхідно почати з себе і переглянути своє ставлення до дитини, також створити в дитині динаміку, що означає необхідність показати їй цінності нашого світу, і наступний крок – розробка програми реабілітації відповідно до потреб та можливостей дитини.

ЛІТЕРАТУРА.

1. Azar M., Badr L. K. The adaptation of mothers of children with intellectual disability in Lebanon. *Journal of Transcultural Nursing*, 17(4), 2006. P. 375–380.
2. Bakar R. A. Understanding support for parents of autistic children through a whatsapp group. *Asia Proceedings of Social Sciences*. 2019. 4(2). P. 17–120.
3. Bronfenbrenner U. Ecological models of human development. *Readings on the development of children*. 1994. 2(1). P. 37–43.
4. Dushka A. L. Synergetic model of self-organization of family with children with disabilities. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. 2017. 20(2). P. 8–19.
5. Grant N., Rodger S., Hoffmann T. Intervention decision-making processes and information preferences of parents of children with autism spectrum disorders. *Child: care, health and development*. 2016. 42(1). P. 125–134.
6. Halstead E. J., Griffith G. M., Hastings R. P. Social support, coping, and positive perceptions as potential protective factors for the well-being of mothers of children with intellectual and developmental disabilities. *International Journal of Developmental Disabilities*. 2018. 64(4-5). P. 288–296.
7. Hartman A. Diagrammatic assessment of family relationships. *Social casework*. 1978. 59(8). P. 465–476.
8. Hammond W. Principles of strength-based practice. *Resiliency initiatives*, 12(2), 2010. P. 1–7.
9. Karpur A., Lello A., Frazier T., Dixon P. J., Shih A. J. Health disparities among children with autism spectrum disorders: analysis of the national survey of children's health 2016. *Journal of autism and developmental disorders*, 49(4), 2017. P. 1652–1664.

10. McClelland R. J., Eure D. G. Central conduction time in childhood autism. *British Journal of Psychiatry*. 1992. P. 659–663.
11. Parker M. L., Molteni J. Structural family therapy and autism spectrum disorder: Bridging the disciplinary divide. *The American Journal of Family Therapy*, 45(3), 2017. P. 135–148.
12. Poston D., Turnbull A., Park J., Mannan H., Marquis, J., Wang M. Family quality of life: A qualitative inquiry. *Mental retardation*. 2003. 41(5). P. 313–328.
13. Roberts C. A., Smith K. C., Sherman A. K. Comparison of online and face-to-face parent education for children with autism and sleep problems. *Journal of autism and developmental disorders*. 2019. 49(4). P. 1410–1422.
14. Zuna N. I., Turnbull A., Summers J. A. Family quality of life: Moving from measurement to application. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*. 2009. 6(1). P. 25–31

REFERENCES:

1. Azar, M., & Badr, L. K. (2006). The adaptation of mothers of children with intellectual disability in Lebanon. *Journal of Transcultural Nursing*, 17(4). P. 375–380.
2. Bakar, R. A. (2019). Understanding support for parents of autistic children through a whatsapp group. *Asia Proceedings of Social Sciences*. 4(2). P. 17–120.
3. Bronfenbrenner, U. (1994). Ecological models of human development. *Readings on the development of children*. 2(1). P. 37–43.
4. Dushka, A. L. (2017). Synergetic model of self-organization of family with children with disabilities. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. 20(2). P. 8–19.
5. Grant, N., Rodger, S., & Hoffmann, T. (2016). Intervention decision-making processes and information preferences of parents of children with autism spectrum disorders. *Child: care, health and development*. 42(1). P. 125–134.
6. Halstead, E. J., Griffith, G. M., & Hastings, R. P. (2018). Social support, coping, and positive perceptions as potential protective factors for the well-being of mothers of children with intellectual and developmental disabilities. *International Journal of Developmental Disabilities*. 64(4-5). P. 288–296.
7. Hartman, A. (1978). Diagrammatic assessment of family relationships. *Social casework*. 59(8). P. 465–476.
8. Hammond, W. (2010). Principles of strength-based practice. *Resiliency initiatives*, 12(2). P. 1–7.
9. Karpur, A., Lello, A., Frazier, T., Dixon, P. J., & Shih, A. J. (2017). Health disparities among children with autism spectrum disorders: analysis of the national survey of children's health 2016. *Journal of autism and developmental disorders*, 49(4). P. 1652–1664.
10. McClelland, R.J., & Eure, D.G. (1992). Central conduction time in childhood autism. *British Journal of Psychiatry*. P. 659–663.
11. Parker, M. L., & Molteni, J. (2017). Structural family therapy and autism spectrum disorder: Bridging the disciplinary divide. *The American Journal of Family Therapy*, 45(3). P. 135–148.
12. Poston, D., Turnbull, A., Park, J., Mannan, H., Marquis, J., & Wang, M. (2003). Family quality of life: A qualitative inquiry. *Mental retardation*. 41(5). P. 313–328.
13. Roberts, C. A., Smith, K. C., & Sherman, A. K. (2019). Comparison of online and face-to-face parent education for children with autism and sleep problems. *Journal of autism and developmental disorders*. 49(4). P. 1410–1422.
14. Zuna, N. I., Turnbull, A., & Summers, J. A. (2009). Family quality of life: Moving from measurement to application. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*. 6(1). P. 25–31

УДК 362.63-027.553:070

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.14>

Ярослав МУДРИЙ

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та соціальної роботи, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, вул. М. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, Чернівецька обл., Україна, 58012

ORCID: 0000-0002-1632-9439

Марія ГУЛЯЄВА

кандидат педагогічних наук, асистент, асистент кафедри педагогіки та соціальної роботи, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, вул. М. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, Чернівецька обл., Україна, 58012

ORCID: 0000-0003-2963-6881

Бібліографічний опис статті: Мудрий, Я., Гуляєва, М. (2024). Інформаційно-просвітницькі кампанії як засіб профілактики домашнього насильства. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 95–102, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.14>

ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОСВІТНИЦЬКІ КАМПАНІЇ ЯК ЗАСІБ ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Мета статті – розкрито суть та висвітлено можливості інформаційно-просвітницьких кампаній у профілактиці домашнього насильства. Аналіз наукових, публіцистичних, довідкових джерел, Інтернет-ресурсів, узагальнення, систематизація матеріалу дозволила зробити висновок, що такі кампанії мають важливе значення у привертанні уваги громадськості до теми, яка часто страждає від замовчування та стигматизації.

Змістом і метою інформаційно-просвітницьких кампаній є підвищення обізнаності, що включає в себе зусилля, спрямовані на підвищення рівня знань про причини та наслідки різних видів насильства, боротьбу зі ставленням, переконаннями та нормами, які потурають домашньому насильству, а також інформування людей про відповідні закони, політику, послуги та права.

Ключовими моментами інформаційних заходів є наступні: підвищення обізнаності, як обов'язкова умова та фундамент для запобігання насильству; врахування можливостей інформаційно-просвітницького підходу; розуміння обмежень такої діяльності; розробка ефективних заходів з підвищення обізнаності.

Встановлено, що найпотужніші міжнародні та національні кампанії – це інтерактивні кампанії. Саме вони привертють увагу глядачів і змушують їх замислитися над серйозністю проблеми. Такі кампанії можуть варіюватися від проникнення у сферу маркетингу та розміщення актуальної інформації на товарах і продуктах до встановлення рекламних та довідкових щитів, автоматів з інформацією про боротьбу з насильством.

Інші кампанії проти домашнього насильства намагаються привернути увагу громадськості, використовуючи впізнавану іконографію. Коли глядач стикається з чимось знайомим, проблема здається набагато реальнішою. Наведено приклади таких кампаній, які включають зображення відомих персонажів, наприклад, принцес, які зазнали насильства, ляльок Барбі з синцями та закривавлених героїв мультфільмів або ж фото реальних чи відомих людей тощо.

Ключові слова: домашнє насильство, гендерно обумовлене насильство, інформаційно-просвітницькі кампанії, профілактика, підвищення обізнаності.

Yaroslav MUDRYI

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Senior Lecturer of the Pedagogics and Social Work Department, Yurii Fedkovych Chernivtsi National University, 2 Kotsiubynskoho str., Chernivtsi, Chernivtsi region, Ukraine, 58012

ORCID: 0000-0002-1632-9439

Mariia HULIAIEVA

PhD in Pedagogy, Assistant, Lecturer of the Pedagogics and Social Work Department, Yurii Fedkovych Chernivtsi National University, 2 Kotsiubynskoho str., Chernivtsi, Chernivtsi region, Ukraine, 58012

ORCID: 0000-0003-2963-6881

To cite this article: Mudryi, Y., Hulciaeva, M. (2024). Informatsiino-prosvitnytski kampanii yak zasib profilaktyky domashnioho nasylstva [Informational and Educational Campaigns as a Means of Preventing Domestic Violence]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 95–102, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.14>

INFORMATIONAL AND EDUCATIONAL CAMPAIGNS AS A MEANS OF PREVENTING DOMESTIC VIOLENCE

The aim of the article is to reveal the essence and highlight the possibilities of informational and educational campaigns in preventing domestic violence. Analysis of scientific, journalistic, reference sources, internet resources, generalization, and systematization of material allowed to conclude that such campaigns play an important role in drawing public attention to a topic that often suffers from silence and stigma.

The content and purpose of informational and educational campaigns are to increase awareness, which includes efforts aimed at raising the level of knowledge about the causes and consequences of various types of violence, combating attitudes, beliefs, and norms that tolerate domestic violence, as well as informing people about relevant laws, policies, services, and rights.

Key points of informational activities include the following: increasing awareness as a mandatory condition and foundation for preventing violence; considering the possibilities of an informational and educational approach; understanding the limitations of such activities; developing effective awareness-raising measures.

It has been established that the most powerful international and national campaigns are interactive campaigns. They attract viewers' attention and make them reflect on the seriousness of the problem. Such campaigns can range from infiltrating the marketing sphere and placing relevant information on goods and products to installing advertising and informational billboards, vending machines with information about combating violence.

Other campaigns against domestic violence seek to attract public attention using recognizable iconography. When the viewer encounters something familiar, the problem seems much more real. Examples of such campaigns are given, which include images of well-known characters, such as princesses who have experienced violence, Barbie dolls with bruises and bloody cartoon heroes, or photos of real or famous people, etc.

Key words: domestic violence, gender-based violence, informational and educational campaigns, prevention, raising awareness.

Актуальність проблеми. Незважаючи на декларовані принципи всезагальної рівності та недискримінації, поваги до особистих меж і кордонів, свободи, гідності та недоторканності особи, а головне – визнання здоров'я та життя людини найвищими цінностями, – спостерігаємо процвітання та вкорінення жорстокості і насильницьких форм поведінки, зокрема, в сім'ї, у сучасному суспільстві.

Соціальна робота із запобігання домашньому насильству є одним із напрямів загальнодержавної соціальної профілактики. Водночас потребують перегляду та актуалізації форми і методи первинної профілактики як найбільш «універсального» та загального рівня (напрямку) профілактики, який передбачає заходи інформаційно-просвітницького характеру щодо проблеми насильства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти соціально-педагогічної роботи із запобігання сімейному насильству над дітьми у своїх працях розкривають К. Бабенко, О. Мальцева, Т. Перцева, Я. Овсяннікова, В. Огоренко. Питання гендерно обумовленого насильства досліджували Т. Веретенко,

О. Дудоров, Я. Климчук, Т. Любімова, В. Полу-бінський, М. Хавронюк, Н. Шведова. Заходи профілактики домашнього насильства описані у роботах В. Андрєєнкової, О. Артюх, В. Бондарської, Л. Булах, Т. Журавель, Н. Комарової, К. Чернець.

Мета дослідження – розкрити зміст, можливості та умови ефективності інформаційно-просвітницьких кампаній у профілактиці домашнього насильства.

Виклад основного матеріалу. Інформаційно-просвітницькі заходи широко використовуються і відіграють важливу роль у запобіганні домашнього насильства. Хоча й малоімовірно, що виключно інформаційно-просвітницькі заходи здатні суттєво зменшити рівень насильства. Часто існує невідповідність між запланованими цілями інформаційно-просвітницьких заходів і тим, чого вони повинні досягнути. Наприклад, організація може поширювати інформацію про новий закон про протидію домашньому насильству з метою зниження рівня насильства з боку чоловіків, але сама по собі ця стратегія навряд чи досягне цього.

Важливо розуміти, чого можна досягнути за допомогою заходів з підвищення обізнаності, якими власне і є інформаційно-просвітницькі кампанії. Це може стати основою для прийняття рішень щодо впровадження інформаційно-просвітницьких підходів, розробити і впровадити зміни, пов'язані з інтервенційними заходами, і визначити найкращі практики для більш ефективних зусиль з підвищення обізнаності.

Розпочати варто з поняття *«підвищення обізнаності»*, що охоплює різноманітні види діяльності і часто включає в себе зусилля, спрямовані на підвищення рівня знань про причини та наслідки різних видів насильства, боротьбу зі ставленням, переконаннями та нормами, які потурають домашньому насильству, а також інформування людей про відповідне законодавство, послуги та права.

Підвищення обізнаності здійснюється через різні способи передачі повідомлень: телебачення, радіо, підкасти, виставки, білборди, вистави, Інтернет, комікси, журнали та інші публікації, театр, музику, плакати, мистецтво, соціальні мережі, семінари, громадські діалоги чи дебати. Підвищення обізнаності є обов'язковою умовою та фундаментом для запобігання насильству.

Кампанії та заходи, спрямовані на запобігання домашньому насильству та насильству за ознакою статі (гендерно обумовленого насильства – ГОН), такі як щорічні «16 днів проти насильства», також супроводжуються заходами з підвищення обізнаності. Вони спрямовані на різні аудиторії – широку громадськість, національні та місцеві органи влади, окремих осіб тощо.

Такі заходи варіюються від одноразових повідомлень до довгострокових програм, таких як телевізійні чи радіопередачі, або як частина постійної активістської кампанії. Багато підходів до підвищення обізнаності спрямовані на зміну ставлення до насильства, сексуальної експлуатації, а також гендерних норм, які визначають прийнятні та належні дії для жінок і чоловіків у певній групі чи суспільстві (Гурковська, 2020). Наприклад, переконання в тому, що бити дружину морально неприйнятно, відрізняється від очікування, що постраждала особа не повідомить про насильство в правоохоронні органи.

Інформаційно-просвітницькі кампанії з підвищення обізнаності привабливі тим, що вони

можуть генерувати знання про певні проблеми та охопити значну аудиторію за відносно низьких затрат. Надаючи інформацію, яка ставить під сумнів гендерні норми або стигматизує небажану поведінку, вони можуть підтримувати позитивні норми та спонукати до роздумів про шкідливі норми, які призводять до домашнього насильства (Перцева, 2021).

Засоби масової інформації як творці культури можуть суттєво вплинути на громадську думку щодо домашнього насильства. Це важливо, оскільки ставлення, ролі та небажані соціальні норми, які посилюють гендерну нерівність, є потужним чинником насильства над жінками та можуть стати перешкодою для соціальних змін, якщо їх не змінити.

Підходи, спрямовані на підвищення обізнаності, можуть допомогти оприлюднити відповідні закони та політику щодо протидії домашньому насильству та ГОН, у свою чергу це може дати поштовх для розуміння, що насильство є неприйнятним. Заходи з підвищення обізнаності можуть підтримувати рухи за права жінок і створювати сприятливе середовище для реалізації жінками своїх прав, формуючи підтримку громади або політичну волю (Веретенко, 2021).

Інформаційні кампанії мають потенціал для підвищення рівня знань щодо законодавства про насильство, негативні наслідки домашнього насильства та право жінок жити без насильства і повідомляти про нього. Умовами їх ефективності мають бути скоординованість, інноваційність та достатнє фінансування. Також має бути моніторинг та їх оцінка, щоб отримати докази їхнього впливу на протидію домашньому насильству. Оцінки проведених інформаційно-просвітницьких кампаній засвідчили, що вони сприяли змінам у ставленні до гендерної проблематики та зменшенню рівня прийняття насильства щодо жінок як такого (Гурковська, 2020).

Дослідження, проведене в Леоні, Нікарагуа, задокументувало значне зниження рівня фізичного насильства з боку інтимних партнерів за 20-річний період. Одним із можливих чинників такого зниження були широкомасштабні інформаційні кампанії, очолювані жіночим рухом, які документували зміни в законодавстві і політиці щодо запобігання насильству стосовно жінок та дівчат (Violence Against Women and Girls – VAWG), мали на меті трансформувати шкідливі

соціальні норми та заохочувати жінок до реалізації їхніх прав (Ellsberg, 2020).

Підходи, спрямовані на підвищення обізнаності, інформують не тільки про існуючі закони чи політику, вони висвітлюють наявність та діяльність певних служб реагування, що допомагає зменшити бар'єри для доступу до підтримки або вплинути на прийняття постраждалими рішення про те, чи повідомляти про випадки насильства. Підвищення обізнаності може допомогти подолати мовчання та стигму, пов'язані з розкриттям фактів насильства, а також підтримати емпатію та солідарність з постраждалими від насильства.

Підходи до підвищення обізнаності відігравали особливу роль у кризових ситуаціях, таких як пандемія COVID-19, оскільки кампанії можна було реалізовувати дистанційно та безпечно під час локдаунів і періодів соціального дистанціювання. Зокрема, італійська урядова кампанія із запобігання домашньому насильству, розпочата під час пандемії COVID-19, призвела до різкого збільшення кількості дзвінків на національну гарячу лінію з питань домашнього насильства. Однак медіакампанія призвела до зменшення кількості повідомлень у районах із сильними гендерними стереотипами, що свідчить про необхідність також боротися з останніми, щоб збільшити кількість повідомлень про домашнє насильство (Deiana, 2020).

Домашнє насильство та ГОН зумовлені не лише ставленням, переконаннями та нормами, але й низкою інших чинників (наприклад, відсутність навичок побудови стосунків, поганий стан психічного здоров'я, зловживання алкоголем), саме тому інформаційно-просвітницькі заходи самі по собі часто є недостатніми для зниження рівня насильства.

Зміна ставлення до ГОН та гендерної рівності вимагає більш інтенсивних втручань, ніж зазвичай пропонують інформаційно-просвітницькі підходи, оскільки ставлення може бути глибоко вкоріненими переконаннями, сформованими в дитячі роки, які постійно підкріплюються (Greene, 2020).

Більше того, зміна обізнаності та ставлення не обов'язково призводить до зміни поведінки. Як показують дослідження у сфері громадського здоров'я, люди можуть знати, що певна поведінка є шкідливою, але продовжують її

здійснювати – наприклад, вести малорухливий спосіб життя, мати надмірну вагу або продовжувати палити (Лимаренко, 2022).

Цінності, переконання, ставлення, норми і поведінка впливають один на одного, і їхні взаємовідносини є складними. Надання інформації не обов'язково призводить до оптимального вибору, оскільки люди не завжди зважають переваги та наслідки вибору, щоб потім прийняти раціональне рішення щодо найкращого способу дій (Дудоров, 2019).

Досвід реалізації програм з профілактики насильства доводить, що соціальне середовище може стати перешкодою на шляху до стійких змін у поведінці. Щоб підтримати людей у зміні та підтримці нової поведінки, підвищення обізнаності має бути частиною багатокомпонентних інтервенцій і відігравати додаткову роль до інших ефективних компонентів (Mannell, 2019).

Зусилля з підвищення обізнаності мають більше шансів бути результативними, якщо вони адаптовані до аудиторії, на яку розраховані, і спонукають людей думати і відчувати щось про те, що їм пояснюють або показують.

Проведення формативних досліджень (інтерв'ю та фокус-групових дискусій) може допомогти визначити ставлення, переконання та норми, що переважають у цільовій аудиторії (Ткаченко, 2020) Це може допомогти визначити, наскільки сильними або жорсткими є переконання та норми, а також де існують можливості для змін. Переконання можуть бути особливо мінливими, якщо люди не впевнені в тому, як інші поводитимуть себе в тій чи іншій ситуації, або не мають достатнього досвіду. Так, людина, яка ніколи раніше не повідомляла про випадок домашнього насильства, може бути більш відкритою до зміни своїх переконань щодо ймовірності отримання співчутливої реакції на розкриття порівняно з тими, хто вже мав негативний досвід повідомлення про насильство.

Важливо також консультиватися з постраждалими (різними за статтю та гендерною ідентичністю, сексуальною орієнтацією, віком, етнічним походженням, класом, інвалідністю) щодо змісту та меседжів кампанії. Повідомлення повинні бути попередньо протестовані серед цільових аудиторій, щоб переконатися, що вони є доречними, правильно зрозумілими та звести до мінімуму будь-які непередбачувані негативні наслідки.

Загальна стратегія підвищення обізнаності полягає в тому, щоб підкреслити поширеність домашнього насильства та ГОН. Наприклад, широко використовується інформація, що «кожна третя жінка зазнала домашнього насильства» Але ця ж стратегія може ненавмисно «нормалізувати» насильство або зобразити його як частину культури, що може бути використано для виправдання насильства. Крім того, такі глобальні цифри можуть не стосуватися кожного середовища – показники можуть бути значно вищими або нижчими в різних умовах.

Ефективні підходи до підвищення обізнаності мають бути достатньо інтенсивними та охоплювати широкі, проте конкретні цільові аудиторії.

Позитивне прагнення (підкреслення переваг ненасильницьких, рівноправних стосунків) має набагато більше шансів зацікавити аудиторію, ніж «каральні» чи жорстко регламентуючі поведінку повідомлення (наприклад, підкреслення виключно наслідків насильства або визначення факторів ризику як неявних причин насильства). Адже останні можуть ненавмисно викликати опір або зворотню реакцію. Так, медійні та комунікаційні матеріали, розроблені для програми «SASA!», намагаються представити позитивні ненасильницькі реалії та запропонувати переконливий приклад у місцевому контексті. Вони уникають звинувачень, закидів, підтримують гідність людей (Raising Voices. Media and Communications). Висвітлення спільної користі позитивних норм може бути більш ефективним, ніж боротьба з укоріненими негативними нормами.

Матеріали, які вказують людям, що вони повинні думати, рідко мають значущий вплив на їхнє ставлення чи поведінку. Ось чому важливо запрошувати людей до дискусій і запитань, поєднуючи підвищення обізнаності з подальшими можливостями для діалогу та роздумів. Хоча засоби масової інформації можуть поширювати інформацію, саме спілкування між людьми та взаємодія сприяють зміні установок та є більш впливовими з часом.

Розглянемо вже реалізовані всесвітньо відомі інформаційно-просвітницькі кампанії профілактики домашнього насильства:

Domestic Violence Cartoon Illustrations / Ілюстрації до мультфільмів про домашнє насиль-

ство (2014). Італійський художник Александро Паломбо ілюструє карикатурні пари на тему домашнього насильства у своїй серії під назвою «Що ти за чоловік? – Зупини насильство над жінками». Тривожні зображення зображують відомих вигаданих жінок, які нібито перебувають у хороших, довготривалих стосунках.

Такі пари, як Білосніжка і Мисливець, Попелюшка і Чарівний Принц, стереотипно живуть довго і щасливо, але Паломбо хоче, щоб ви побачили щось більше. Принц не такий вже й чарівний, коли стоїть над закривавленим тілом Попелюшки з каменем у руці. Навіть більш сучасні партнерські стосунки, такі як Пітер і Лоїс Гріффін та Мардж і Гомер Сімпсон, зображені у ситуації домашнього насильства. Обидві жінки зображені поруч зі своїми усміхненими чоловіками з чорними очима і товстими губами.

Серія ілюстрацій покликана привернути увагу до проблеми домашнього насильства. Паломбо закликає глядачів звертати увагу на промовисті ознаки побиття жінок – адже навіть якщо з ними поведуться «як з принцесами» на публіці, це не означає, що так само з ними поведуться і в приватному житті.

«Ефект сарани» (2014) – це книга та мультимедійна кампанія, яка має на меті підвищити обізнаність про повсякденне домашнє насильство та інші форми насильства, що трапляються в усьому світі. У книзі стверджується, що ключ до подолання бідності лежить у вирішенні проблеми подолання насильства в сім'ї. Мультимедійна кампанія включає приголомшливу і тривожну інфографіку, а також відеоролик (URL: <https://youtu.be/cZRMXkyRd7Q>), який показує тяжке становище людей, які не мають нікого і нічого, щоб захистити їх від щоденного насильства. Кампанія є творінням Міжнародної місії «Справедливість».

Abused Princess Ads / Побиті принцеси, або ж Принцеси, що потерпають від насильства (2014). Близькосхідний графічний ілюстратор Saint Ноах («Святий Містифікатор») створив зображення побитих принцес Діснея в рамках рекламної кампанії проти домашнього насильства. Зображення викликають жах, адже на них зображені традиційно задоволені та щасливі героїні мультфільмів з порізами, синцями та подряпинами.

Кампанія під іронічною назвою «Щасливі як ніколи» зображує класичних прин-

цес Діснея – Аріель, Попелюшку, Аврору та Жасмін – з обличчями, сповненими жахливих травм. Кожне з зображень просить глядача замислитися над тим, чи належним чином до них ставиться їхня друга половинка, запитуючи: «Коли він перестав ставитися до тебе, як до принцеси?», а потім: «Ніколи не пізно покласти цьому край». Святий Містифікатор сподівається, що шокуючі образи діснеївських принцес допоможуть постраждалим від домашнього насильства зробити крок вперед і повідомити про ці жахливі випадки.

Revised Abuse Campaigns, The «Don't Edit, Don't Hide» campaign / «Переглянути» кампанії проти зловживань, кампанія «Не редагуй, не приховуй» (2014). Кампанія «Не редагуй, не приховуй» проходила на фан-сторінці Demus у Facebook і розповідає про Розіту – персонаж, який був створений, щоб представляти жінок, які стикаються з насильством у всьому світі. Розіта навмисно залишала суперечливі коментарі на сторінці у Facebook, що миттєво змушувало інших виступати проти її висловлювань. Люди з гострим оком помітили б, що пости Розіти були позначені як «відредаговані», а відкриття історії редагування посту показало б більше про сумну історію Розіти і про те, як вона виправдовувала дії нападника, наприклад, припускаючи, що вона заслуговувала на звалтування, бо фліртувала з ним.

Ця кампанія проти насильства від Demus використовує можливість редагування постів у соціальних мережах, проводячи порівняння з тим, як постраждалі часто перекручують свою історію, щоб якимось звинуватити себе у вчиненому (URL: <https://youtu.be/9nWc2T45InQ>).

Anti-Abuse Fashion Shows / Модні покази проти зловживань (2015). У рамках міжнародної кампанії «16 днів проти насильства» N'wetі влаштувала шокуючий трюк для підвищення обізнаності про домашнє насильство під час Тижня моди в Мозамбіку. Сподіваючись донести сильне послання про гендерне насильство, на незвичайному дефіле жінки вийшли на подіум з макіяжем у вигляді синців і побоїв, в розірваному одязі. Хоча покази часто використовуються для демонстрації стилів, які стануть популярними в майбутньому, цей показ був представлений як такий, «якого не повинно було статися», а також як такий, що не повинен бути джерелом натхнення для майбутнього. На

завершення показу моделі пройшли по подіуму з табличками, які вказували, куди постраждалі насильства можуть звернутися за допомогою (URL: <https://youtu.be/y3NXIfhte08>).

Anti-Gender Violence Campaigns, «The She reported him, but she was killed anyway» campaign / Кампанії проти гендерного насильства, кампанія «Вона повідомила про нього, але її все одно вбили» (2021). Александро Паломбо, відомий італійський художник та активіст, нещодавно розпочав кампанію, спрямовану на підвищення обізнаності про гендерне насильство. Серія робіт під назвою «Вона заявила на нього, але її все одно вбили» підкреслює жахливі наслідки насильства над жінками – злочину, який здебільшого залишається безкарним. Кампанія поширює зображення таких відомих жінок, як Кейт Міддлтон та Камала Харріс, як постраждалих від домашнього насильства. Під зображеннями побитих облич читаються твердження: «Вона заявила на нього – Але їй ніхто не повірив – Але вона залишилася сама – Але вона не була захищена – Але він не був заарештований – Але її все одно вбили». Такими постерами митець сподівається привернути увагу до поганої реакції політиків на проблему гендерно обумовленого насильства», продемонструвавши, наскільки неефективною є система підтримки та захисту постраждалих.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Протидія домашньому насильству є завданням всього цивілізованого світу, у багатьох країнах реалізуються ефективні методи боротьби і урегулювання проблеми насильства. Інформаційно-просвітницькі кампанії проти домашнього насильства мають важливе значення для привернення уваги громадськості до теми, яка страждає від замовчування та стигматизації. Вони привертають увагу глядачів і змушують їх замислитися над серйозністю проблеми. Заходи можуть варіюватися від проникнення у сферу маркетингу та розміщення актуальної інформації на товарах і продуктах до встановлення рекламних та довідкових щитів, автоматів з інформацією про боротьбу з насильством тощо.

Незважаючи на важливість інформаційно-просвітницьких кампаній, їх ефективність у протидії домашньому насильству самостійно, без інших дій та заходів не доведена. Розробка та впровадження інтервенцій, спрямованих

на зниження рівня домашнього насильства, потребує групових занять за участю всіх учасників, критичного осмислення проблем влади та гендерної нерівності, навчання на власному

досвіді, розвитку навичок взаємовідносин та зусиль, спрямованих на підтримку розширення прав і можливостей потенційних та фактичних постраждалих від насильства осіб.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Актуальні проблеми сімейного насильства: монографія / Т.О. Перцева, В.В. Огоренко, Г.М. Кожина та ін.; за заг. ред. проф. Т.О. Перцевої та проф. В.В. Огоренко. Дніпро, 2021. 188 с.
2. Веретенко Т., Климчук Я. Технології соціальної роботи із жінками, які постраждали від домашнього насильства. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип 33, том 1. С. 286–291.
3. Гурковська К. А., Нікітін А. А. Протидія домашньому насильству: міжнародний досвід. *Альманах міжнародного права*. 2020. Випуск 24. С. 97–104.
4. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / За ред. М.І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2019. 288 с.
5. Лимаренко Ю. С. Детермінанти домашнього насильства на мікрорівні (за матеріалами Харківського регіону). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 3. С. 208–210.
6. Ткаченко І. Домашнє насильство у сучасному світі: прояви та правові методи боротьби. *Збірник наукових праць Національної академії внутрішніх справ*. 2020. Т 2. С. 111–114.
7. Deiana C., Geraci A., Giua L. Hang Up on Stereotypes: Domestic Violence and Anti- Abuse Helpline Campaign. SSRN. 2020. [Electronic resource]. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3643922.
8. Eellsberg M. et al. Long-term change in the prevalence of intimate partner violence: A 20-year follow-up study in León, Nicaragua, 1995-2016. *BMJ Global Health*. 2020.
9. Greene C.A., Haisley L., Wallace C., Ford J.D. Intergenerational effects of childhood maltreatment: A systematic review of the parenting practices of adult survivors of childhood abuse, neglect, and violence. *Clin Psychol Rev*. 2020. No. 80:101891. doi: 10.1016/j.cpr.2020.101891.
10. Mannell J. et al. Why interventions to prevent intimate partner violence and HIV have failed young women in southern Africa. *Journal of the International AIDS Society*. 2019. No. 22(8).
11. Raising Voices. Media and Communications. How to develop communication materials. SASA! Start Activist Kit. [Electronic resource]. URL: <https://raisingvoices.org/activism/media-communications/>

REFERENCES:

1. Pertseva, T.O., Ohorenko, V.V., Kozhyna, H.M. and oth. (2021). Aktualni problemy simeinoho nasylystva [Current Issues of Domestic Violence]. Edited by Prof. T.O. Pertseva and Prof. V.V. Ohorenko. Dnipro. 188 p [in Ukrainian].
2. Veretenko, T., & Klymchuk, Y. (2020). Tekhnolohii sotsialnoi roboty iz zhinkamy, yaki postrazhdaly vid domashnioho nasylystva [Technologies of Social Work with Women Affected by Domestic Violence]. *Current Issues in Humanities*. Issue 33, Volume 1. pp. 286–291 [in Ukrainian].
3. Hurkovska, K.A., & Nikitin, A.A. (2020). Protydiia domashnomu nasylystvu: mizhnarodnyi dosvid. [Countering Domestic Violence: International Experience]. *Almanac of International Law*. Issue 24. pp. 97–104 [in Ukrainian].
4. Dudorov, O.O., & Khavroniuk, M.I. (2019). Vidpovidalnist za domashnie nasylystvo i nasylystvo za oznakoiu stati (naukovo-praktychnyi komentar novel Kryminalnoho kodeksu Ukrainy) [Responsibility for Domestic Violence and Gender-Based Violence (Scientific-Practical Commentary on the Amendments to the Criminal Code of Ukraine)]. Ed. by M.I. Khavronyuk. Kyiv: Vayte, 288 p [in Ukrainian].
5. Lymarenko, Yu.S. (2022). Determinanty domashnoho nasylystva na mikrorivni (za materialamy Kharkivskoho rehionu). [Determinants of Domestic Violence at the Micro Level (Based on Materials from the Kharkiv Region)]. *Legal Scientific Electronic Journal*. No. 3. pp. 208–210 [in Ukrainian].
6. Tkachenko, I. (2020). Domashnie nasylystvo u suchasnomu sviti: proiavy ta pravovi metody borotby. [Domestic Violence in the Modern World: Manifestations and Legal Methods of Combat]. *Collection of Scientific Papers of the National Academy of Internal Affairs*. Vol. 2. pp. 111–114 [in Ukrainian].
7. Deiana, C., Geraci, A., & Giua, L. (2020). Hang Up on Stereotypes: Domestic Violence and Anti- Abuse Helpline Campaign. SSRN. [Electronic resource]. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3643922.
8. Eellsberg, M. et al. (2020). Long-term change in the prevalence of intimate partner violence: A 20-year follow-up study in León, Nicaragua, 1995-2016. *BMJ Global Health*.
9. Greene, C.A., Haisley, L., Wallace, C., & Ford, J.D. (2020). Intergenerational effects of childhood maltreatment: A systematic review of the parenting practices of adult survivors of childhood abuse, neglect, and violence. *Clin Psychol Rev*. No. 80:101891. doi: 10.1016/j.cpr.2020.101891.

10. Mannell, J. et al. (2019). Why interventions to prevent intimate partner violence and HIV have failed young women in southern Africa. *Journal of the International AIDS Society*. No. 22(8).
11. Raising Voices. Media and Communications. How to develop communication materials. SASA! Start Activist Kit. [Electronic resource]. URL: <https://raisingvoices.org/activism/media-communications/>.

УДК 304:334

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.15>

Олена ОМЕЛЬЧЕНКО

старший викладач кафедри бізнесу і права, Вінницький соціально-економічний інститут Університету «Україна», вул. Дмитра Майбороди, 6, м. Вінниця, Україна, 21036

ORCID: 0000-0002-5121-0222

Scopus ID: 57210956039

Бібліографічний опис статті: Омельченко, О. (2024). Еволюція фандрайзингу в соціальній роботі: від традиційних методів до сучасних стратегій. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 103–109, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.15>

ЕВОЛЮЦІЯ ФАНДРАЙЗИНГУ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ: ВІД ТРАДИЦІЙНИХ МЕТОДІВ ДО СУЧАСНИХ СТРАТЕГІЙ

Ця стаття присвячена всебічному аналізу еволюції фандрайзингу в контексті соціальної роботи, досліджуючи його перехід від традиційних практик збору коштів до сучасних стратегій, адаптованих до цифрової доби. Вона відображає історичний розвиток фандрайзингу, виокремлюючи ключові моменти трансформації, що включають зміни у методах, стратегіях, та використанні технологій, що значно розширили можливості залучення ресурсів. Стаття описує етапи розвитку фандрайзингу, від ранніх форм філантропії до професійного і стратегічного підходу в сучасних умовах, з акцентом на вплив цифровізації та глобалізації.

Мета роботи полягає в детальному розгляді еволюції фандрайзингу, аналізі його ролі в соціальній роботі та вивченні впливу сучасних цифрових технологій на стратегії залучення ресурсів.

Особлива увага приділяється порівняльному аналізу різних визначень фандрайзингу, які демонструють його еволюцію від простого збору коштів до комплексної стратегічної діяльності. Через це дослідження виявляються основні тенденції, які формують сучасний ландшафт фандрайзингу, та оцінюється їхній потенційний вплив на майбутнє соціальної роботи.

Стаття покликає забезпечити фахівців у галузі соціальної роботи, фандрайзингу, а також інших зацікавлених осіб глибоким розумінням розвитку та сучасного стану фандрайзингу, надаючи інсайти щодо використання інноваційних підходів для ефективного залучення ресурсів.

Методологія дослідження базується на аналізі наукової літератури, історичних даних, а також сучасних практик фандрайзингу. В статті використані порівняльний аналіз, систематизація та узагальнення існуючих підходів до фандрайзингу з акцентом на їх еволюцію та інноваційні аспекти.

Наукова новизна виявляється в комплексному підході до аналізу історії та розвитку фандрайзингу, виявленні ключових тенденцій та змін у методах залучення ресурсів, особливо в контексті використання цифрових технологій. Автор вносить вклад у розуміння того, як цифровізація та глобалізація впливають на сучасні стратегії фандрайзингу, збагачуючи теоретичну базу в цій галузі.

Висновки. Фандрайзинг як елемент соціальної роботи пройшов значну еволюцію, від простих форм філантропії до складних стратегій, що включають сучасні технології. Це розвиток відображає зміни в суспільних потребах та можливостях, пропонує нові шляхи для підвищення ефективності та результативності соціальної роботи. Адаптація до швидко змінюваних умов, інтеграція новітніх технологій і стратегічний підхід до залучення коштів визначатимуть майбутнє фандрайзингу, сприяючи стійкості та інноваційному розвитку соціальних програм.

Ключові слова: фандрайзинг, соціальна робота, історія фандрайзингу, цифровізація фандрайзингу, стратегії залучення коштів, еволюція благодійності.

Olena OMELCHENKO

Department of Business and Law, Vinnytsia Institute of University «Ukraine», 23a Dmytra Maiborody str., Vinnytsia, Ukraine, 21036

ORCID: 0000-0002-5121-0222

Scopus ID: 57210956039

To cite this article: Omelchenko, O. (2024). Evoliutsiia fandraizynhu v sotsialnii roboti: vid tradytsiinykh metodiv do suchasnykh stratehii [The evolution of fundraising in social work: from traditional methods to modern strategies]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 103–109, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.15>

THE EVOLUTION OF FUNDRAISING IN SOCIAL WORK: FROM TRADITIONAL METHODS TO MODERN STRATEGIES

This article provides a comprehensive analysis of the evolution of fundraising in the context of social work, exploring its transition from traditional fundraising practices to modern strategies adapted to the digital age. It reflects the historical development of fundraising, highlighting key moments of transformation, including changes in methods, strategies, and the use of technology that have significantly expanded the possibilities of raising resources. The article describes the stages of fundraising development, from early forms of philanthropy to a professional and strategic approach in the modern context, with a focus on the impact of digitalization and globalization.

The purpose of the paper is to examine in detail the evolution of fundraising, analyze its role in social work, and study the impact of modern digital technologies on fundraising strategies.

Particular attention is paid to the comparative analysis of different definitions of fundraising, which demonstrate its evolution from simple fundraising to complex strategic activities. Through this research, the main trends that shape the current fundraising landscape are identified and their potential impact on the future of social work is assessed.

The article is intended to provide social work and fundraising professionals, as well as other stakeholders, with a deep understanding of the development and current state of fundraising, providing insights into the use of innovative approaches to effectively raise resources.

The research methodology is based on the analysis of scientific literature, historical data, and modern fundraising practices. The article uses a comparative analysis, systematization and generalization of existing approaches to fundraising with a focus on their evolution and innovative aspects.

The scientific novelty is manifested in an integrated approach to analyzing the history and development of fundraising, identifying key trends and changes in the methods of attracting resources, especially in the context of the use of digital technologies. The author contributes to the understanding of how digitalization and globalization affect modern fundraising strategies, enriching the theoretical framework in this area.

Conclusions. Fundraising as an element of social work has undergone a significant evolution, from simple forms of philanthropy to complex strategies that incorporate modern technologies. This development reflects changes in social needs and opportunities, offering new ways to improve the efficiency and effectiveness of social work. Adaptation to rapidly changing conditions, integration of the latest technologies and a strategic approach to fundraising will determine the future of fundraising, contributing to the sustainability and innovative development of social programs.

***Key words:** fundraising, social work, history of fundraising, digitalization of fundraising, fundraising strategies, evolution of charity.*

Актуальність проблеми. У сучасному світі соціальна робота відіграє ключову роль у вирішенні широкого спектра соціальних проблем, від підтримки вразливих груп населення до реагування на кризові ситуації. Фінансування таких ініціатив є критичним аспектом, який безпосередньо впливає на їхню ефективність та стійкість. В цьому контексті фандрайзинг виступає не просто як інструмент залучення коштів, а як стратегічний елемент, що визначає потенціал соціальних програм розширювати свій вплив та адаптуватися до змінюваних потреб спільноти.

Розвиток інструментів фандрайзингу, особливо в умовах швидкого прогресу технологій та змін у соціально-економічному ландшафті, відкриває нові можливості для соціальної роботи. Це стосується не лише залучення фінансових ресурсів, але й розвитку громад, зміцнення партнерств та підвищення обізнаності щодо соціальних питань. Отже, дослідження використання інструментів фандрайзингу є актуальним, оскільки дозволяє оцінити та оптимізувати ці процеси, сприяючи

більш ефективній та результативній соціальній роботі.

Вивчення цієї теми набуває особливої важливості у контексті зростаючих соціальних викликів, таких як бідність, нерівність, бездомність, соціальна ізоляція та інші, де потреби значно перевищують наявні ресурси. Адаптація та інновація у фандрайзингу можуть забезпечити більш стабільне та довгострокове фінансування, що дозволить соціальним програмам не лише виживати, але й процвітати, відповідно реагуючи на змінювані потреби суспільства.

Таким чином, актуальність теми зумовлена високою соціальною значущістю фандрайзингу в контексті соціальної роботи, потребою в глибокому розумінні сучасних викликів і можливостей, а також необхідністю розробки ефективних стратегій для забезпечення стійкості та розвитку соціальних служб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо теорії та практики фандрайзингу як інноваційного інструменту тільки починає порушуватися. Наявні публікації присвячені лише окремим аспектам фандрайзингу. Тео-

ретичне підґрунтя цього дослідження склали публікації вітчизняних і зарубіжних дослідників: О. Комаровського (Комаровський, 2007), Т. Крупського (Крупський, 2005), С. Куца (Куц, 2008), І. Мінгазутдінова (Мінгазутдінов, 2000), А. Соколової (Соколова, 2013), та інших.

В науковій літературі фандрайзинг охоплює різні сфери. Б.В. Бусленко, О.В. Лісовець розглядають фандрайзинг у сфері діяльності громадських організацій в Україні. Зокрема, О.В. Лісовець у своїй праці «Теорія і методика роботи з дитячими та молодіжними організаціями України» трактує його як діяльність, «спрямована на забезпечення організації ресурсами, необхідними для реалізації її статутних завдань» (Лісовець, 2011).

Фандрайзинг як самостійний вид економічної діяльності висвітлюється у працях вітчизняних і зарубіжних дослідників. Досить актуальним сьогодні є фандрайзинг і в закладах освіти. С. Воронкова, зокрема, стверджує, що фандрайзинг у науковій діяльності закладів вищої освіти відкриває можливість залучення коштів закладу на проведення досліджень і реалізацію проєктів наукової та організаційної діяльності. (Воронкова, 2011). Питаннями означеного явища в соціальній сфері займалися О.В. Грабчак, Н.А. Сейко, О.В. Чернявська та ін. Н.А. Сейко, досліджуючи особливості формування практико-орієнтованих умінь майбутніх соціальних педагогів у процесі вивчення курсу «Соціальний фандрайзинг» так як і Я.М. Буздуган пов'язує його з благодійною діяльністю та дають подібне трактування (Сейко, 2016).

Отже, фандрайзинг в соціальній роботі можна трактувати як процес залучення фінансових та інших ресурсів (матеріальних, нематеріальних (людських, інформаційно-методичних, фінансових), які потрібні для реалізації певного соціального проєкту або програми з метою вирішення соціальних проблем різних верств населення.

Мета дослідження полягає в детальному аналізі історичного розвитку фандрайзингу як ключового елемента соціальної роботи, вивченні переходу від традиційних методів залучення коштів до інноваційних стратегій у контексті сучасних цифрових технологій. Стаття має на меті оглянути еволюційні зміни в практиках фандрайзингу, проаналізувати різноманітні підходи та методи, що застосо-

вуються в сучасних умовах, та оцінити вплив цифровізації на ефективність та результативність залучення ресурсів. Окрім того, стаття прагне виявити ключові тенденції та виклики, з якими стикаються професіонали у сфері фандрайзингу, і визначити перспективи розвитку цієї діяльності у майбутньому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фандрайзинг, як інтегральна частина соціальної роботи, пройшов значний шлях розвитку, відображаючи зміни в суспільних умовах, економічних реаліях та соціальних цінностях. Його еволюція може бути висвітлена через кілька ключових історичних етапів:

I. Етап. Ранні форми філантропії

Давні цивілізації (Стародавній Єгипет, Рим, Греція): фандрайзинг у своїй первісній формі часто асоціювався з релігійними або благодійними даруваннями. Багатії та знатні особи надавали підтримку менш забезпеченим, фінансували громадські заходи, будівництво храмів і пам'ятників.

II. Етап. Середньовіччя та Ренесанс

Заснування госпіталів та благодійних інститутів: у цей період з'явилися госпіталі, притуки, сиротинці та інші благодійні установи, які фінансувалися за рахунок приватних пожертвувань, церков та монастирів.

III. Етап. Просвітництво і промислова революція

Зародження сучасної благодійності (18-19 століття): розвиток промисловості та міського життя призвів до зростання соціальних проблем, що стимулювало розвиток організованої благодійної діяльності. Філантропія стала більш структурованою, з'явилися спеціалізовані благодійні організації.

IV. Етап. Розквіт професійного фандрайзингу (20 століття)

Післявоєнний період (після Першої та Другої світових воєн): Значні суспільні зміни, потреби відновлення після воєн сприяли інтенсифікації благодійної діяльності. Благодійні фонди, які з'явилися, почали використовувати більш систематизовані підходи до залучення коштів.

Розвиток некомерційного сектору (60-70-ті роки 20 століття): Суспільні рухи, спрямовані на захист прав громадян, навколишнього середовища та інших соціальних питань, призвели до зростання числа некомерційних організацій і, відповідно, потреби в професійному фандрайзингу.

V. Етап. ра цифровізації та глобалізації у фандрайзингу (кінець 20 – початок 21 століття).

Глобалізація та цифрова революція: з появою інтернету та соціальних медіа фандрайзинг увійшов у нову еру. Онлайн-платформи для краудфандингу, соціальні мережі та електронні платежі революціонізували збір коштів, роблячи його більш доступним, швидким і ефективним.

Професіоналізація фандрайзингу: фандрайзинг став визнаною професією з власними стандартами, етичними кодексами та освітніми програмами. Організації почали впроваджувати більш стратегічні та даними підкріплені підходи до залучення коштів.

Кожен з цих етапів відіграв важливу роль у формуванні сучасного розуміння фандрайзингу як важливої частини соціальної роботи, де залучення ресурсів служить не лише для підтримки поточних потреб, але й для стратегічного розвитку організацій та вирішення довготривалих соціальних викликів.

Термін «фандрайзинг» було запозичено у США, де він використовується багато десятиліть переважно в області залучення фінансування в так званій «третьій сектор», що розвивається з кінця XIX – початку XX ст. і покликаний реалізовувати завдання, які ігнорувалися приватним і державним секторами. З 1980-х рр. фандрайзинг в США остаточно оформився у самостійну управлінську дисципліну.

Американське поняття фандрайзинг (fundraising), як нерідко це трапляється з англійськими економічними термінами, не має адекватного перекладу на українську мову. Складний термін «фандрайзинг» утворений із двох англійських слів – fund (фонд, кошти) і rising (підвищення, поліпшення становища, надбавка до зарплати). Дослівно це підвищення грошових коштів, а за змістом – пошук грошей. Зрозуміло, що мова йде про додаткове фінансування, про взаємодію з фондами, за допомогою яких поліпшується ситуація в тій чи іншій сфері людської життєдіяльності (Огородник, 2014). Цей термін з'явився у англійському вжитку в першій половині 20 століття і з часом став широко використовуватися в контексті некомерційної діяльності, де головною метою є залучення фінансових ресурсів для підтримки соціальних, культурних, освітніх, наукових та інших проєктів.

Американський дослідник Джон Баглі визначає фандрайзинг як мобілізацію ресурсів для діяльності; процес збору добровільних внесків у вигляді грошей або інших ресурсів від пожертвувачів приватних осіб, компаній, благодійних фондів (Баглі, 2006).

Снігульська В. трактує фандрайзинг наступним чином: «це добровільна мобілізація внутрішніх та залучення зовнішніх ресурсів для безкорисного здійснення суспільно важливої діяльності» (Снігульська, 2009).

Мінгазутдінов І.О. розглядає фандрайзинг як комплексну систему заходів по залученню ресурсів для реалізації некомерційних проєктів (Мінгазутдінов, 2000).

Крупський Т. у своїх працях зазначає, що фандрайзинг виступає як діяльність по залученню ресурсів для реалізації соціально значимих проблем та підтримки неприбуткових організацій (Крупський, 2005).

На основі праць українських та зарубіжних науковців ми об'єднали визначення фандрайзингу за трьома основними напрямками: традиційне, сучасне та всебічне.

Традиційне визначення: Фандрайзинг – це процес залучення ресурсів, зокрема грошей, від індивідуальних донорів, компаній, благодійних фондів або урядових організацій для підтримки некомерційних ініціатив або конкретних соціальних проєктів.

Сучасне визначення: Фандрайзинг – це стратегічна діяльність, яка включає планування, організацію та виконання ініціатив, спрямованих на залучення фінансових ресурсів та інших видів підтримки, використовуючи різноманітні методи та підходи, включаючи прямі звернення, гранти, спеціальні заходи та кампанії.

Всебічне визначення: Фандрайзинг – це комплексна діяльність, яка об'єднує стратегію залучення ресурсів, взаємодію з донорами, створення та підтримку відносин з зацікавленими сторонами, а також планування та реалізацію кампаній зі збору коштів. Вона вимагає розуміння мотивації донорів, ефективного комунікаційного плану та чіткої стратегії використання зібраних ресурсів для досягнення місії організації.

Порівняння визначень дає змогу зробити наступні висновки:

– Традиційне визначення зосереджене переважно на фінансовому аспекті, тоді як

Порівняння визначень поняття «фандрайзинг»

Критерій	Традиційне визначення	Сучасне визначення	Всебічне визначення
Сфера застосування	Зосереджене на залученні грошових коштів.	Охоплює залучення фінансових ресурсів та інших видів підтримки за допомогою різноманітних методів.	Включає широкий спектр діяльностей: залучення ресурсів, взаємодія з донорами, стратегічне планування, реалізація кампаній.
Стратегічна складова	Фокус на самому процесі збору коштів.	Підкреслюється необхідність стратегічного планування та організації ініціатив.	Включає розробку та виконання комплексних стратегій, що об'єднують різні аспекти фандрайзингу та вимагають глибокого аналізу, планування та взаємодії.
Взаємодія з донорами	Не виражено явно.	Включає ініціативи, спрямовані на залучення фінансових ресурсів, але не фокусується безпосередньо на відносинах з донорами.	Включає створення та підтримку відносин з донорами, що є ключовим для забезпечення їхньої довгострокової підтримки. Детально описує процеси ідентифікації, залучення, та збереження донорів.
Основна мета	Збір коштів для підтримки конкретних проектів або ініціатив.	Залучення ресурсів через різноманітні методи для підтримки різних проектів та програм.	Комплексний підхід до залучення ресурсів, що включає стратегічне планування, ефективне управління відносинами з донорами, та відповідальне використання ресурсів для досягнення місії організації.

сучасне і всебічне визначення охоплюють ширший спектр ресурсів та стратегій.

– Сучасне та всебічне визначення підкреслюють стратегічний підхід, в той час як традиційне більше сфокусоване на самому процесі збору коштів.

– Всебічне визначення включає в себе розвиток відносин з донорами та зацікавленими сторонами, що є ключовим аспектом для забезпечення довгострокової підтримки.

Найбільш повним та актуальним визначенням на нашу думку є наступне: Фандрайзинг – це комплексна, стратегічно орієнтована діяльність, яка включає ідентифікацію, залучення, та збереження донорів шляхом розробки та виконання різноманітних кампаній та ініціатив зі збору ресурсів. Вона вимагає глибокого розуміння цінностей та потреб донорів, ефективної комунікації місії організації, та чіткої відповідальності за використання зібраних коштів у відповідності з метою та цілями організації.

Фандрайзинг став активно розвиватися в Україні в 1990-х і на початку 2000-х років у зв'язку з розширенням некомерційного сектору. Оскільки їхня діяльність була спрямована не на отримання прибутку, а на розв'язання соціально значущих проблем, залучення коштів на їхню діяльність стало актуальним питанням.

Фандрайзинг – це спеціально організований процес залучення ресурсів (передусім коштів) для некомерційних організацій, благодійних фондів або соціально значущих програм.

На сьогодні сектор громадських організацій та благодійності отримав значний розвиток внаслідок широкомасштабної війни в Україні, саме це призвело до уваги та необхідності розгляду фандрайзингу. Зростаюча увага до теми використання інструментів фандрайзингу у соціальній роботі, особливо в умовах війни в Україні, може бути пояснена кількома ключовими факторами:

1. Підвищення гостроти соціальних потреб. Війна призводить до масштабних гуманітарних криз, зокрема, збільшення числа внутрішньо переміщених осіб, потреб у реабілітації поранених, допомозі біженцям, відновленні зруйнованої інфраструктури та психологічній підтримці постраждалого населення. Все це вимагає значних ресурсів, які можуть бути залучені через ефективний фандрайзинг.

2. Збільшення міжнародної підтримки. У контексті війни, існує зростаюча солідарність та готовність до допомоги з боку міжнародної спільноти. Фандрайзинг стає ключовим інструментом для мобілізації цих ресурсів, забезпечуючи критично необхідну фінансову, матеріальну, технічну та експертну підтримку.

3. Потреба в адаптації до швидко змінюваних умов. Військові конфлікти створюють динамічне і непередбачуване середовище, де потреби можуть змінюватися швидко та радикально. Фандрайзинг дозволяє організаціям соціальної роботи бути гнучкими та оперативними у залученні ресурсів, необхідних для негайної реакції на нові виклики.

4. Використання інноваційних технологій у фандрайзингу. Сучасні технології, зокрема онлайн платформи для збору коштів, соціальні медіа та мобільні додатки, надають унікальні можливості для залучення коштів на велику відстань, дозволяючи міжнародній спільноті легко підтримувати Україну.

5. Зростаюча роль громадського сектору. У воєнний час традиційні механізми допомоги можуть бути перевантажені або неефективні, тому громадські організації та ініціативи набувають особливого значення в наданні невідкладної допомоги та підтримці населення. Фандрайзинг є вирішальним для забезпечення їхньої діяльності.

6. Зміцнення внутрішньої солідарності та самопомоги. Війна спонукає до об'єднання громадянського суспільства, активізуючи внутрішні ресурси та потенціал для самопомоги. Фандрайзинг стимулює локальні ініціативи та сприяє розвитку культури філантропії та волонтерства.

У цих умовах, фандрайзинг не просто спосіб залучення фінансових ресурсів, а стратегічний інструмент, що сприяє стійкості, адаптивності та ефективності соціальної роботи в екстремальних умовах, що склалися внаслідок війни в Україні.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Всебічний аналіз еволюції фандрайзингу в контексті соціальної роботи, продемонстрував його перехід від традиційних методів збору коштів до адаптації передових стратегій у цифрову еру. Значне місце у дослідженні зайняли історичні зміни в методах фандрайзингу, які еволюціонували відповідно до потреб суспільства і впливу технологічного прогресу. Розвиток фандрайзингу відображає більш широкі соціокультурні зміни, що сталися в суспільстві протягом різних історичних періодів, і підкреслює роль цієї діяльності у зміцненні соціальної сфери та забезпеченні ресурсами для вирішення соціальних викликів.

Цифровізація та глобалізація відкрили нові горизонти для фандрайзингових стратегій, розширюючи можливості залучення ресурсів і водночас ставлячи нові виклики перед професіоналами у цій галузі. Стратегічний підхід до фандрайзингу, що включає інноваційні технології, ефективну комунікацію з донорами та відповідальне управління залученими ресурсами, є ключовим для досягнення успіху в цій сфері.

Перспективи подальших досліджень у сфері фандрайзингу в соціальній роботі обіцяють бути багатогранними, з огляду на швидкі технологічні зміни та еволюцію глобальних соціальних викликів. Особлива увага має бути приділена дослідженню впливу цифрових технологій на методи та стратегії фандрайзингу, з акцентом на використання штучного інтелекту, блокчейна та великих даних для оптимізації процесів залучення ресурсів. Це дозволить не лише підвищити ефективність збору коштів, а й забезпечити більшу прозорість та відповідальність у використанні зібраних коштів.

Крім того, важливим напрямком для майбутніх досліджень є аналіз глобалізаційних процесів і їх впливу на фандрайзинг, зокрема вивчення міжнародних партнерств та крос-культурних взаємодій у залученні коштів. Також необхідно розглянути етичні аспекти та виклики соціальної відповідальності, які супроводжують фандрайзингові ініціативи, з метою визначення найкращих практик, які балансують між ефективністю залучення ресурсів та високими стандартами прозорості та відповідальності.

Крім того, важливим напрямком для майбутніх досліджень є аналіз глобалізаційних процесів і їх впливу на фандрайзинг, зокрема вивчення міжнародних партнерств та крос-культурних взаємодій у залученні коштів. Також необхідно розглянути етичні аспекти та виклики соціальної відповідальності, які супроводжують фандрайзингові ініціативи, з метою визначення найкращих практик, які балансують між ефективністю залучення ресурсів та високими стандартами прозорості та відповідальності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Багли Д. Успішний фандрайзинг. К.: Атика, 2006. 264 с.
2. Воронкова С. Елементи фандрайзингу в діяльності менеджера освіти. *Сучасна школа України*. 2011. № 2 (230). С. 34–37.
3. Комаровський О.В. Фандрайзинг у питаннях, відповідях та цитатах. Луганськ, 2007. 54 с.
4. Крупський Т. Пошук ресурсів для діяльності організації (Fund Rasing). К.: Коаліція «Свобода вибору», 2005. 10 с.
5. Куц С. Фандрайзинг ABC: Посібник для початківців. К.: Центр філантропії, 2008. 92 с.

6. Лісовець О.В. Теорія і методика роботи з дитячими та молодіжними організаціями України. Київ: ВЦ «Академія», 2011. 256 с.
7. Мінгазутдінов І.О., Шнирков О.І. Фандрайзинг: основні особливості та форми. К.: Інститут міжнародних відносин КНУ ім. Т.Шевченка, 2000. 50 с.
8. Огородник В.О. Фандрайзинг – інструмент активізації соціально відповідальної взаємодії суб'єктів суспільних відносин. *Економіка і організація управління*. 2014. № 1(17)–2(18). С. 195–199
9. Сейко Н.А. Формування практико орієнтованих умінь майбутніх соціальних педагогів у процесі вивчення курсу «соціальний фандрайзинг». *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка: серія «Педагогічні науки»*. 2016. Вип. 4 (86). С.149–154.
10. Снігульська В. Що таке соціальний фандрайзинг, або як продати громаді участь у добрих справах. *Газета «Соціальний педагог»*. 2009. № 8. С. 100–107.
11. Соколова А.М., Чернявська О.В. Фандрайзинг. К.: «Центр учбової літератури», 2013. 188 с.

REFERENCES:

1. Bahly, D. (2006). Uspishnyi fandraizynh [Successful fundraising]. Kyiv: Atyka, 264 [in Ukrainian]
2. Voronkova, S. (2011). Elementy fandraizynghu v dijalnosti menezhnera osvity [Elements of fundraising in the activity of an education manager]. *Suchasna shkola Ukrainy – Modern School of Ukraine*, 2(230), 34–37 [in Ukrainian].
3. Komarovskiy, O. (2007). Fandreizynh u pytanniakh, vidpovidiakh ta tsytatakh [Fundraising in questions, answers and quotes]. Luhansk, 54 [in Ukrainian].
4. Krupskiy, T. (2005). Poshuk resursiv dlia diialnosti orhanizatsii (Fund Rasing) [Finding resources for the organization's activities (Fund Rasing)]. Kyiv: Koalitsiia «Svoboda vyboru», 10 [in Ukrainian].
5. Kuts, S. (2008). Fandraizynh AVS: Posibnyk dlia pochatkivtsiv [ABC Fundraising: A Beginner's Guide]. Kyiv: Tsentri filantropii, 92 [in Ukrainian].
6. Lisovec, O. (2011). Teorija i metodyka roboty z dytjachymy ta molodizhnymy orghanizacijamy Ukrainy [Theory and methods of working with children's and youth organizations of Ukraine]. Kyiv: VCz «Akademiya». 256 [in Ukrainian].
7. Minhazutdinov, I., & Shnyrkov, O. (2000). Fandraizynh: osnovni osoblyvosti ta formy [Fundraising: main features and forms]. Kyiv: Instytut mizhnarodnykh vidnosyn KNU im. T.Shevchenka, 50 [in Ukrainian].
8. Ohorodnyk, V. (2014). Fandraizynh – instrument aktyvizatsii sotsialno vidpovidalnoi vzaiemodii subiektiv suspilnykh vidnosyn [Fundraising is a tool for activating the socially responsible interaction of the subjects of public relations]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia – Economics and management organization*, 1(17) – 2(18), 195–199 [in Ukrainian]
9. Sejko, N. (2016). Formuvannja praktyko orijentovanykh uminj majbutnikh socialjnykh pedaghoghiv u procesi vyvchennja kursu «socialjnyj fandraizyngh» [Formation of practically oriented skills of future social pedagogues in the process of studying the course «social fundraising»]. *Visnyk Zhytomirskogho derzhavnogho universytetu imeni Ivana Franka: serija «Pedagogichni nauky» – Bulletin of Zhytomyr State University named after Ivan Franko: series «Pedagogical sciences»*, 4 (86), 149–154 [in Ukrainian].
10. Snihulska, V. (2009). Shcho take sotsialnyi fandreizynh, abo yak prodaty hromadi uchast u dobrykh spravakh [What is social fundraising, or how to sell participation in good deeds to the community]. *Hazeta «Sotsialnyi pedahoh» – Newspaper «Social teacher»*, 8, 100–107 [in Ukrainian].
11. Sokolova, A., & Cherniavska, O. (2013). Fandraizynh [Fundraising]. Kyiv: «Tsentri uchbovoi literatury», 188 [in Ukrainian].

УДК 364-3:338.46]:[338.439:338.246](477-21) «364»

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.16>

Світлана САДРИЦЬКА

кандидат соціологічних наук, доцент закладу вищої освіти кафедри соціології управління та соціальної роботи, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, м. Харків, Україна, 61022

ORCID: 0000-0002-9469-2313

Інна ВІТКОВСЬКА

старший викладач закладу вищої освіти кафедри соціології управління та соціальної роботи, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, м. Харків, Україна, 61022

ORCID: 0000-0001-5624-4301

Бібліографічний опис статті: Садрицька, С., Вітковська, І. (2024). Взаємодія комунальних соціальних служб з організаціями «третього сектору» як механізм забезпечення продовольчої безпеки мешканців мегаполіса в умовах війни. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 110–115, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.16>

ВЗАЄМОДІЯ КОМУНАЛЬНИХ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ З ОРГАНІЗАЦІЯМИ «ТРЕТЬОГО СЕКТОРУ» ЯК МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ МЕШКАНЦІВ МЕГАПОЛІСА В УМОВАХ ВІЙНИ

Стаття присвячена дослідженню продовольчої безпеки мешканців мегаполіса в умовах війни в рамках реалізації міжнародного науково-дослідного проекту «FUSILLI» (Fostering the Urban Food System Transformation through Innovative Living Labs Implementation), який фінансується за програмою досліджень та інновацій Європейського Союзу «Горизонт 2020» H2020-CE-FNR-07-2020 відповідно до грантової угоди № 101000717.

Військова агресія Росії проти України негативно вплинула на рівень та якість життя населення й загострила проблему продовольчої безпеки населення. Третій рік поспіль ворог руйнує нашу енергетичну інфраструктуру, зерносховища, спалює та замінює поля з врожаєм, викрадає та знищує сільськогосподарську техніку та постійно створює загрози, спрямовані на підлив продовольчої безпеки населення. Тому зараз головним питанням постає протидія загрозам спричинених війною, усунення наслідків за зменшення ризиків у найближчому майбутньому. Це актуалізує дослідження механізмів взаємодії комунальних соціальних служб з організаціями «третього сектору» задля забезпечення продовольчої безпеки мешканців мегаполіса в умовах війни.

Мета статті: розкрити можливості ефективної взаємодії комунальних соціальних служб з організаціями «третього сектору» як механізму соціального захисту мешканців мегаполіса у сфері продовольчої безпеки (на прикладі м. Харкова).

За результатами он-лайн опитування експертів комунальних соціальних служб м. Харкова, проведеного за участі авторок статті, було визначено, що ефективна взаємодія комунальних соціальних служб з організаціями «третього сектору» як механізму соціального захисту мешканців мегаполіса у сфері продовольчої безпеки полягає у регулярній видачі продуктових наборів, гарячого харчування та інших видів допомоги вразливим верствам населення, що перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги.

Ключові слова: воєнний стан, мегаполіс, організації «третього» сектору, продовольча безпека, соціальний захист, соціальні служби.

Svitlana SADRYTSKA

PhD in Sociology, Associate Professor Higher Education Institution of Sociology of Management and Social Work Department, V. N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody sq., Kharkiv, Ukraine, 61022

ORCID: 0000-0002-9469-2313

Inna VITKOVSKA

Senior Lecture Higher Education Institution of Sociology of Management and Social Work Department, V. N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody sq., Kharkiv, Ukraine, 61022

ORCID: 0000-0001-5624-4301

To cite this article: Sadrytska, S., Vitkovska, I. (2024). Vzaiemodiia komunalnykh sotsialnykh sluzhb z orhanizatsiiamy «tretoho sektoru» yak mekhanizm zabezpechennia prodovolchoi bezpeky meshkantsiv mehapolisa v umovakh viiny [Interaction of communal social services with organizations of the «third sector» as a mechanism for ensuring the long-term safety of residents of a metropolis in wartime]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 110–115, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.16>

INTERACTION OF COMMUNAL SOCIAL SERVICES WITH ORGANIZATIONS OF THE «THIRD SECTOR» AS A MECHANISM FOR ENSURING THE LONG-TERM SAFETY OF RESIDENTS OF A METROPOLIS IN WARTIME

The article is devoted to the study of the food security of the citizens of the metropolis in the conditions of war as part of the implementation of the international research project «FUSILLI» (Fostering the Urban Food System Transformation through Innovative Living Labs Implementation), which is financed by the research and innovation program of the European Union «Horizon 2020» H2020- CE-FNR-07-2020 under grant agreement № 101000717.

Russia's military aggression against Ukraine negatively affected the level and quality of life of the population and exacerbated the problem of food security of the population. For the third year in a row, the enemy is destroying our energy infrastructure, granaries, burning and mining fields with crops, stealing and destroying agricultural machinery and constantly creating threats aimed at undermining the food security of the population. Therefore, now the main issue is countering the threats caused by the war, eliminating the consequences while reducing the risks in the near future. This actualizes the study of the mechanisms of interaction of communal social services with organizations of the "third sector" in order to ensure food security of the residents of the metropolis in conditions of war.

The purpose of the article: to reveal the possibilities of effective interaction of communal social services with organizations of the «third sector» as a mechanism of social protection of residents of the metropolis in the field of food security (on the example of the city of Kharkiv).

According to the results of an online survey of experts of communal social services of the city of Kharkiv, conducted with the participation of the authors of the article, it was determined that the effective interaction of communal social services with organizations of the «third sector» as a mechanism of social protection of residents of the metropolis in the field of food security consists in the regular issuance of food kits, hot meals and other types of assistance to vulnerable sections of the population who are in difficult life circumstances and need external assistance.

Key words: martial law, metropolis, «third» sector organizations, food security, social protection, social agencies.

Актуальність проблеми. Цінність життя й здоров'я разом із родинними цінностями завжди посідали перше місце у системі цінностей українців. Саме тому загрози, спрямовані на підриг продовольчої безпеки населення використовуються як головний тригер в інформаційній війні проти українців. Народ, в історичні пам'яті якого закарбувалися згадки про голодомор, завжди буде особливо чутливим до загроз голоду. Руйнуючи енергетичну інфраструктуру, зерносховища, спалюючи та мінуючи поля з врожаєм, викрадаючи та знищуючи сільськогосподарську техніку, ворог намагається залякувати українців голодом та холодом. В той час, як сили оборони безпосередньо чинять опір військовій агресії ворога, на регіональні військові адміністрації покладено відповідальність за захист населення від наслідків війни, у тому числі й в продовольчому секторі.

Якщо до повномасштабного вторгнення проблема продовольчої безпеки в Україні розглядалася в контексті доступу до екологічно чистих продуктів харчування, відповідаль-

ного споживання, вторинного перероблення сировини та збереження природних ресурсів, то зараз головним питанням постає протидія загрозам спричинених війною, усунення наслідків за зменшення ризиків у найближчому майбутньому. Це актуалізує дослідження механізмів взаємодії комунальних соціальних служб з організаціями «третього сектору» задля забезпечення продовольчої безпеки мешканців мегаполіса в умовах війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Осмисленням та дослідженням актуальних питань продовольчої безпеки займаються науковці різних сфер. Проаналізувавши наукові публікації сучасних українських вчених за останні п'ять років ми визначили, що теоретичні підходи до визначення дефініції «продовольча безпека» представлені у працях З. Живко, В. Залізняка, І. Павловської, Є. Стариченко, Л. Шелудько та інших. Продовольчу безпеку як стратегічний пріоритет аграрної політики досліджують Н. Зеліско, І. Княженко, С. Кушнір, А. Смалійчук, Н. Яремчук та інші.

Практичним аспектам дослідження продовольчої безпеки регіонів та України в цілому присвячені публікації В. Гмирі, К. Дідур, Б. Єгорова, О. Коломицева, І. Кузнецової, В. Мартинець, Н. Палапи, М. Тавриля, В. Франчук та інших. Продовольчу безпеку як складову державної політики досліджують А. Баранов, О. Вараксіна, І. Іртищева, О. Ніколюк, К. Рябченко, А. Халецька, О. Шевченко. Дослідженням питання якості та доступності продуктів харчування займаються Л. Киш та Г. Кундєєва. Продовольчу безпеку України в умовах війни досліджують Л. Артеменко, А. Баранов, Л. Гац, Л. Каїра, І. Крамар, Т. Курман, Н. Мариненко, В. Мартинець, Х. Патицька, О. Петренко, А. Шевченко та інші.

Варто відзначити, що науковці соціологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна ще на початку 2021 року активно долучилися до дослідження продовольчої безпеки в рамках реалізації міжнародного науково-дослідного проєкту «FUSILLI»¹ – «Сприяння трансформації міської системи харчування через впровадження інноваційних лабораторій життя». Але повномасштабне вторгнення змінило фокус й напрями дослідження, адже з перших тижнів війни мешканці Харкова зіштовхнулися з проблемами у постачанні продовольства та іншими аспектами продовольчої кризи. Тому міська влада разом з аграріями, екологами, економістами, соціологами, представниками бізнесу та недержавних організацій спрямовували свої зусилля на пошук дієвих механізмів підтримки продовольчої безпеки мешканців мегаполіса в умовах війни. Практичні напрацювання та результати своєї роботи були представлені на першому продовольчому форумі «Харків на шляху продовольчої безпеки: харчові практики та принципи 5R» (07 грудня 2023 р.) та другому продовольчому форумі «Харків на шляху до продовольчої безпеки: виклики, ризики, перспективи їх подолання» (18 квітня 2024 р.). Результати власних досліджень науковці соціологічного факультету Каразінського університету представили у спеціальному випуску міждисциплінарного електронного збірника

наукових праць з соціології та соціальної роботи «SOCIOПРОСТІР» (SOCIOПРОСТІР, 2023). Однак наразі відсутні наукові публікації, присвячені дослідженню механізмів взаємодії комунальних соціальних служб з організаціями «третього сектору» у забезпеченні продовольчої безпеки мешканців мегаполіса, особливо вразливих верств населення, в умовах війни.

Мета статті: розкрити можливості ефективної взаємодії комунальних соціальних служб з організаціями «третього сектору» як механізму соціального захисту мешканців мегаполіса у сфері продовольчої безпеки (на прикладі м. Харкова). Проблема продовольчої безпеки населення розглядається з позицій соціальної роботи, оскільки є складовою соціальної безпеки суспільства та об'єктом соціальної політики держави.

Виклад основного матеріалу. Продовольча безпека – це захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності (Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України, 2004).

Системний соціологічний аналіз продовольчої безпеки як складової соціальної безпеки потребує уваги до чинників різного рівня, що зумовлюють як соціальну політику в цілому, так і ситуацію на рівні окремих громад. Зовнішні чинники переважно впливають на дії держави, підписання міждержавних угод та договорів, співпрацю з партнерами та конкурентами, допомогу від недержавних міжнародних організацій та інше. Це у першу чергу безпекові, політичні, економічні, міжнародні та соціальні чинники. Разом з головним фактором – війною, можна виокремити й такі соціальні загрози як масова міграція внаслідок війни, демографічна криза, зростання безробіття, поляризація соціальної структури, бідність населення, відсутність кваліфікованої робочої сили, збільшення вразливих категорій населення, технологічне відставання економіки. Серед чинників, що на мезорівні впливають на продовольчу безпеку в Україні є нерівність довоєнного територіального розвитку (існування промислово розвинутих регіонів, регіонів з переважаючим розвитком сільського господарства, відмінності у розвитку в сільській та міській місцевості).

¹ Офіційна назва англійською мовою – «Fostering the Urban food System Transformation through Innovative Living Labs Implementation». Проєкт фінансується за програмою досліджень та інновацій Європейського Союзу «Горизонт 2020» H2020-CE-FNR-07-2020 відповідно до грантової угоди № 101000717. Офіційний сайт проєкту: www.fusilli-project.eu

На сьогодні визначальним регіональним чинником стає наближеність до зони ведення бойових дій, а також наявність окупованих, деокупованих, замінованих територій.

Спираючись на те, що головну увагу ми приділяємо продовольчій безпеці міста Харкова, більш детально розглянемо проблеми, що визначають продовольчу безпеку саме на рівні місцевої громади.

На нашу думку, складовими продовольчої безпеки в регіоні є, по-перше – формування необхідного запасу та підтримка норм продуктового забезпечення протягом всього періоду війни для військових і цивільних, забезпечення належної якості та умов зберігання продуктів харчування. По-друге, це розробка системи продовольчої безпеки регіону завдяки створенню та відновленню на території постійних потужностей з виробництва, переробки та зберігання продуктів харчування. Якщо першу складову визначає та забезпечує переважно держава, то друга знаходиться під контролем місцевих громад та органів місцевого самоврядування.

Дії держави із забезпечення продовольчої безпеки населення реалізуються через систему соціального захисту, як цілеспрямованої діяльності по реалізації прав та свобод людини й громадянина, де соціальна захищеність – це стан забезпеченості у суспільстві гарантій і свобод. Сучасною тенденцією в системах соціального захисту різних країн світу є те, що вони поширюються не лише на допомогу вразливим групам, а на всі категорії населення незалежно від віку чи соціального статусу. Такий підхід є особливо актуальним і для України в контексті глобального ускладнення життєвих обставин українського населення (Садрицька, 2021, С. 168–171). Водночас зміст соціального захисту, форми та механізми мають бути різними, адже одна людина може потребувати гуманітарної харчової допомоги як умови виживання, а інша – захисту інтелектуальної власності або права на інформацію про склад та безпечність продуктів. Однак найважливішим завданням соціального захисту попри війну є підвищення рівня і якості життя людей, сприяння гармонійному розвитку, зниження рівня бідності та забезпечення соціальної справедливості. Це передбачає дії у двох головних напрямках: 1) надати можливість всім громадянам рівні можливості забезпечити власною працею гід-

ний рівень добробуту; 2) підтримати соціально вразливі групи населення (недієздатних, непрацездатних, переселених та інших). Забезпечення соціального захисту в окремих громадах тісно пов'язане із процесами децентралізації влади, що поступово перетворює місцеву владу на головних суб'єктів відповідальних за соціальну безпеку в тому числі й продовольчу. Крім того, продовольча самодостатність громад під час війни стає ключовим питанням особливо на прифронтових територіях таких як Харків. Проаналізуємо, які особливості є ключовими для цього регіону.

Чимало бізнесів, які до лютого 2022 року працювали та надавали робочі місця зараз або не працюють, або релокувались, або їх об'єкти зруйновані, деякі перебувають на тимчасово окупованій території або в зоні ведення бойових дій. Через це загострюється друга проблема — це складність зберігання та переробки вирощеного врожаю для подальшого використання. На думку фахівців, це може призводити до профіциту продуктів у певний період часу та до дефіциту в інші періоди. Для вирішення цих завдань, що напряду пов'язані із продовольчою безпекою громади, необхідні заходи щодо кооперації влади з населенням громади та з місцевим бізнесом для пошуку додаткового фінансування на закупівлю обладнання для переробки продукції, транспортування. Слід зауважити, що розміщувати потужності з переробки поблизу прикордонних територій дуже небезпечно, тому потрібна співпраця та співробітництво з іншими громадами. Наприклад, у харківських громадах вирощувати певні позиції, а зберігати та переробляти в полтавських громадах. Не менш важливо забезпечити часткове зберігання продукції безпосередньо у домогосподарствах містян на випадок критичної ситуації.

Для забезпечення продовольчої безпеки громад з великою кількістю населення важливим є системний підхід, який складається із забезпечення багаторівневої переробки продукції на місцях, з метою уникнення лише сировинного використання та створення запасу продуктів більш тривалого зберігання. Влада має розглядати забезпечення продовольчої безпеки не як отримання гуманітарної продовольчої допомоги, а як частину повного циклу: від вирощування до переробки та зберігання.

В умовах війни продовольча безпека не лише гарантує доступ населення до харчових ресурсів, але й впливає на психологічну та фізичну стійкість громади. Тому науковцями кафедри соціології управління та соціальної роботи соціологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна в межах проєкту «FUSILLI» було проведено соціологічне дослідження на тему: «Роль соціальних служб міста Харкова в забезпеченні продовольчої безпеки населення в умовах війни»².

За результатами опитування найчастіше клієнти комунальних соціальних служб отримували такі види допомоги як «одяг, взуття» (56,5%), «продуктові набори» (52,2%), «гаряче харчування, гарячі обіди, готові до вживання страви (43,5%), «побутові прилади та речі такі як електрочайник, ковдра, постільна білизна (30,4%) та інші.

На питання «У який спосіб організовано приготування гарячого харчування у Вашій організації в умовах війни?» більша частина опитаних експертів (66,7%) зазначили, що готові страви для харчування людей їхнім організаціям надають різні благодійні фонди, громадські організації міста. Серед основних проблем, які виникають в організацій при забезпеченні гарячим харчуванням мешканців міста в умовах війни є: недостатня кількість персоналу (30,8%), відсутність транспорту (30,8%), перебої з електропостачанням та водопостачанням (30,8%), відсутність безпечного приміщення, укриття (15,4%), нестача продуктів (15,4%) та їх висока ціна.

Окрім гарячого харчування комунальні соціальні служби забезпечують вразливі категорії населення також й продуктовими наборами. На питання «У який спосіб організовано формування продуктових наборів у Вашій організації в умовах війни?» 81,8% респондентів зазначили, що готові продуктові набори їм надають різні благодійні фонди, громадські організації міста. Продуктовий набір в середньому містить 6-10 найменувань до якого входять продукти тривалого зберігання (борошно, макаронні вироби, крупи, олія, цукор, чай тощо), консервовані продукти та печиво як вітчизняних, так і закордонних виробників. Серед основних проблем, які виникають в організацій при забезпе-

ченні продуктовими наборами мешканців міста в умовах війни є: відсутність транспорту (35%), висока ціна на продукти (30%), недостатнє фінансування (25%), відсутність безпечного приміщення, укриття (25%).

В дослідженні ми з'ясували, що до забезпечення продовольчими товарами мешканців міста Харків через комунальні соціальні служби долучилися як міжнародні, так і вітчизняні недержавні організації. Це: ЮНІСЕФ, Гуманітарна організація ООН «Word Food programme», МБО «World Central Kitchen», Американська продовольча компанія «Cargill», гуманітарна організація Acted Ukraine, МБФ «Українська фундація громадського здоров'я», Товариство Червоного Хреста України, БО «ВБФ» «Єдина нація», БО КМБФ «Фудбенк», БО «БФ» Незламний Харків, БО «Паралельні світи», БО «БФ «Мирне небо Харкова», ГО «Я врятований», ГО сімейний центр «Ю ТУ», ХОБФ «Соціальна служба допомоги», ГО «Благовіст 2013», БФ «Фонд допомоги вагітним», БО БФ «Карітас Харків», БФ «Право на захист» та інші.

Таким чином, тільки тісна співпраця комунальних соціальних служб м. Харкова з військовою адміністрацією, бізнес-структурами, міжнародними неурядовими організаціями, благодійними фондами, громадськими та релігійними організаціями, спонсорами та партнерами допомагають уникнути продовольчої кризи серед мешканців мегаполіса, особливо вразливих верств населення, що перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги.

Висновки. Кінцевим результатом соціального захисту є соціальна безпека населення в тому числі й продовольча. Жодна з інституцій соціального захисту не здатна самотужки подолати виклики зумовлені війною, тож актуальною є активізація спільних дій та залучення партнерів. Результати дослідження дозволяють зробити висновок щодо ефективності практик взаємодії як дієвого механізму забезпечення продовольчої безпеки мешканців громади. Важливо враховувати досвід міжвідомчої взаємодії для поширення та розвитку співпраці з метою створення сталого системи забезпечення продовольчої безпеки регіону, що є особливо актуальним в контексті євроінтеграційних процесів. Слід зазначити, що формат продовольчих

² Опитування експертів комунальних соціальних служб м. Харкова проводилось у період з березня по квітень 2024 р. шляхом он-лайн опитування.

форумів не лише сприяє налагодженню корисних зв'язків, привертає увагу до загострення проблем пов'язаних із продовольчою безпекою, але й висвітлює діяльність спрямовану на подолання викликів. Це дозволяє впливати на громадську думку та запобігати спекуляціям на темі голоду в інформаційній війні проти України.

Дослідження, що було проведено, має розвідувальний характер та узагальнює основні шляхи взаємодії комунальних соціальних служб

з організаціями «третього сектору» в рамках соціального захисту мешканців у сфері продовольчої безпеки. Наукові дослідження проблеми продовольчої безпеки, на нашу думку, важливо зберігати в міждисциплінарному полі, максимізуючи зусилля науковців різних галузей. Одним із перспективних напрямів соціологічного дослідження може стати вивчення потреб та можливостей мешканців та місцевих бізнесів для забезпечення продовольчої безпеки в громаді.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Артеменко Л., Мариненко Н., Крамар І., Гац Л. Продовольча безпека України в умовах військової агресії: стан та перспективи. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2023. Вип. 1. С. 115–128. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2023/23albstp.pdf>.
2. Каїра Л. Г. Продовольча безпека: оцінка сучасного стану. *Інтелект XXI*. 2023. № 1. С. 16–20. <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2023-1.3>.
3. Патицька Х. О. Продовольча безпека в умовах війни: проблеми та шляхи забезпечення в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2023. Вип. 2. С. 43–49. <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2023-2-6>.
4. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24.06.2004 № 1877-IV. Дата оновлення : 31.12.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text>
5. Садрицька С. В. Практична соціальна робота в умовах глобального ускладнення життєвих обставин українського населення. *Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології* : матеріали V Міжнар. наук.-пр. конф. (Київ, 12-13 березня 2021 року) / За ред. Ю. М. Швалба. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2021. С. 168–171.
6. Шевченко А., Петренко О. Продовольча безпека України в умовах війни та пріоритетні напрямки врегулювання її стану. *Економіка та суспільство*. 2024. № 59. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-24>
7. SOCIOPROSTIR: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи. № 13. 2023. <https://doi.org/10.26565/2218-2470-2023-13>.

REFERENCES:

1. Artemenko, L., Marynenko, N., Kramar, I., & Hats, L. (2023). Prodovolcha bezpeka Ukrainy v umovakh viiskovoi ahresii: stan ta perspektyvy [Food security of Ukraine in conditions of military aggression: state and prospects]. *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava – Socio-economic problems and the state*, 1, 115–128. Retrieved from <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2023/23albstp.pdf> [in Ukrainian].
2. Kaira, L. H. (2023). Prodovolcha bezpeka: otsinka suchasnoho stanu [Food security: assessment of the current state]. *Intelekt XXI – Intellect XXI*, 1, 16–20 [in Ukrainian].
3. Palytska, Kh. O. (2023). Prodovolcha bezpeka v umovakh viiny: problemy ta shliakhy zabezpechennia v Ukraini [Food security in the conditions of war: problems and ways of ensuring it in Ukraine]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy – Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, 2, 43–49 [in Ukrainian].
4. Pro derzhavnu pidtrymku silskoho hospodarstva Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 24. 06. 2004 № 1877-IV [On state support of agriculture of Ukraine: Law of Ukraine dated 06. 24. 2004 №1877-IV]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text> [in Ukrainian].
5. Sadrytska, S. V. (2021). Praktychna sotsialna robota v umovakh hlobalnoho uskladnennia zhyttievkykh obstavyn ukrainskoho naseleння [Practical social work in conditions of global complication of life circumstances of the Ukrainian population]. *Rozvyvalnyi potentsial suchasnoi sotsialnoi roboty: metodolohiia ta tekhnolohii : materialy V Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii – The development potential of modern social work: methodology and technologies: materials of the 5th International Scientific and Practical Conference*. (pp. 168–171). Kyiv: KNU imeni Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].
6. Shevchenko, A., & Petrenko, O. (2024). Prodovolcha bezpeka Ukrainy v umovakh viiny ta priorytetni napriamky vrehulivannia yii stanu [Food security of Ukraine in the conditions of war and priority directions of its state regulation]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economics and society*, 59 [in Ukrainian].
7. SOCIOPROSTIR: mizhdystyplinarnyi elektronnyi zbirnyk naukovykh prats z sotsiolohii ta sotsialnoi roboty [SOCIOPROSTIR: the interdisciplinary online collection of scientific works on sociology and social work] [in Ukrainian].

УДК 364-322

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.17>

Наталія ГЕВЧУК

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл., Україна, 32300

ORCID: 0000-0002-4067-0311

Тетяна ОПАЛЮК

доктор педагогічних наук, професор, декан факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл., Україна, 32300

ORCID: 0000-0003-1704-4184

Бібліографічний опис статті: Гевчук, Н., Опалюк, Т. (2024). Волонтерство як чинник формування соціальної активності студентської молоді. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 116–125, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.17>

ВОЛОНТЕРСТВО ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті здійснено теоретичний аналіз понять «волонтер», «волонтерство», «волонтерська діяльність» як форми соціальної активності молоді. Визначено, що волонтерство – це форма благодійності, яку людина здійснює добровільно, безкорисливо та усвідомлено, що виражається через особисте надання різних соціальних послуг та ґрунтується на принципах законності, гласності, гуманності, рівності та здійснюється для досягнення суспільно-значущих цілей. Подано класифікацію видів студентської волонтерської діяльності, а саме: формальне, неформальне волонтерство, державне, соціальне, проектне та медіа волонтерство. Визначено, що такий різновид громадської активності як залучення студентів до волонтерської роботи має переваги порівняно з навчально-професійною діяльністю. Проведено аналіз освітньо-професійної програми «Соціальна допомога» першого (бакалаврського) рівня освіти за спеціальністю 232 Соціальне забезпечення, що дозволив визначити дисципліни, що включають вивчення особливостей здійснення волонтерської діяльності у соціальній роботі. Визначено ставлення майбутніх фахівців соціальної сфери до волонтерства. За результатами опитування, встановлено, що метою волонтерської діяльності майбутні соціальні працівники вважають «надання допомоги особам з інвалідністю, хворим, самотнім, людям похилого віку та іншими особами, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребують підтримки та допомоги»; «підтримку малозабезпечених, безробітних, багатодітних, безпритульних осіб, що потребують соціальної допомоги»; «надання допомоги особам, які через свої психофізичні порушення обмежені в реалізації своїх прав і законних інтересів»; «проведення заходів, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища»; «організація активності спрямованої на допомогу та підтримку тих, хто цього дуже потребує», «надання різних видів допомоги, тим хто цього потребує» тощо. Визначено мотивацію студентів до реалізації волонтерської діяльності, а також особистісні риси, якими повинен володіти волонтер.

Ключові слова: волонтерство, волонтерська діяльність, волонтер, соціальна активність, студентська молодь.

Nataliia HEVCHUK

Head of the Department of Social Work, PhD in Pedagogy, Associate Professor, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, 61 Ohienko str., Kamyanets-Podilsky, Ukraine, 32300

ORCID: 0000-0002-4067-0311

Tetiana OPALIUK

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Special Education, Psychology, and Social Work, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, 61 Ohienko str., Kamyanets-Podilsky, Khmelnytskyi region, Ukraine, 32300

ORCID: 0000-0003-1738-1084

To cite this article: Hevchuk, N., Opaliuk, T. (2024). Volonterstvo yak chynnyk formuvannia sotsialnoi aktyvnosti studentskoi molodi [Volunteering as a factor in the formation of social activity of student youth]. Vvichlyvist. Humanitas, 2, 116–125, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.17>

VOLUNTEERING AS A FACTOR IN THE FORMATION OF SOCIAL ACTIVITY OF STUDENT YOUTH

The article provides a theoretical analysis of the concepts of "volunteer", "volunteering", "volunteer activity" as a form of social activity of youth. It is determined that volunteering is a form of charity that a person carries out voluntarily, unselfishly and consciously, which is expressed through the personal provision of various social services and is based on the principles of legality, transparency, humanity, equality and is carried out to achieve socially significant goals. A classification of types of student volunteer activities is presented, namely: formal, informal volunteering, state, social, project and media volunteering. It is determined that such a type of public activity as involving students in volunteer work has advantages over educational and professional activities. An analysis of the educational and professional program "Social Assistance" of the first (bachelor's) level of education in the specialty 232 Social Security was carried out, which allowed to identify disciplines that include the study of the peculiarities of volunteering in social work. The attitude of future social workers to volunteering has been determined. According to the survey results, it was found that the purpose of volunteer activity of future social workers is "to provide assistance to persons with disabilities, sick, lonely, elderly and other persons who, due to their physical, material or other characteristics, need support and assistance"; "support for low-income, unemployed, large families, homeless persons in need of social assistance"; "assistance to persons who, due to their psychophysical disorders, are limited in the exercise of their rights and legitimate interests"; "conducting activities related to environmental protection"; "organizing activities aimed at helping and supporting those who are in great need"; "providing various types of assistance to those in need", etc. The motivation of students to implement volunteer activities, as well as the personal traits that a volunteer should have, are determined.

Key words: volunteering, volunteer activity, volunteer, social activity, student youth.

Актуальність проблеми. Добровільна праця є одним із актуальних феноменів людської цивілізації, який свідчить про те, що на фоні технічного прогресу здійснюється еволюція людської свідомості. Ж. Сегеда, аналізуючи теорію потреб А. Маслоу, зауважив, що люди, які виконують добровільну працю, досягли вершини піраміди потреб людини, і тому успішно реалізують прагнення у особистій самореалізації (Безпалько, 2001, с. 13).

Роль добровільної праці на сьогоdnішньому етапі розвитку суспільства підтверджується її визнанням сформульованим Організацією Об'єднаних Націй, як суспільно-корисної діяльності на добровільній основі, яка повинна бути важливою складовою будь-якої стратегії, направленої на ефективне подолання проблем, особливо в таких сферах як боротьба з бідністю, охорона здоров'я, соціальна інтеграція осіб з особливими освітніми потребами, подолання соціальної нерівності та дискримінації (Бондаренко, 2012, с. 20-21).

На думку науковців волонтерство – це форма благодійності, яку людина здійснює добровільно, безкорисливо та усвідомлено, що виражається через особисте надання різних соціальних послуг та ґрунтується на принципах законності, гласності, гуманності, рівності

та здійснюється для досягнення суспільно-значущих цілей. Волонтерство – це завжди добровільний вибір, що відображає особисті погляди та позицію особистості; це активна участь громадянина у суспільному житті, що знаходить відображення, як правило, у соціальній діяльності і в межах різноманітних комунікацій. Волонтерство є інструментом соціального, культурного, економічного та екологічного розвитку. Волонтерство спрямоване на поліпшення рівня якості життя людей, їх особистісне зростання, поглиблення почуття підтримки та солідарності у соціумі.

Волонтерська діяльність не має жодних вікових, релігійних, етнічних, політичних, расових та географічних обмежень. О. Холіна пояснила волонтерство як «форму побудови суспільних взаємовідносин, знаходити та розвивати застосування своїм духовним, моральним чеснотам, здобувати корисні навички, а також надавати людям допомогу» (Корнієвський, 2015).

На думку І.Д. Зверевої, волонтерський рух – це добровільна робота, яка здійснюється фізичними особами на засадах неприбуткової діяльності, заради благополуччя та процвітання окремих осіб та суспільства в цілому. Людину, яка добровільно надає безоплатну соціальну допомогу та послуги особам з інвалідністю,

хворим та соціальним групам, що опинилися в складній життєвій ситуації, називають волонтером (Зверева, 2004).

Основоположним нормативно-правовим актом у цій сфері є Закон України «Про волонтерську діяльність», згідно з яким волонтерська діяльність – добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги. Водночас безоплатне виконання роботи або надання послуг особами, що здійснюється на основі сімейних, дружніх чи сусідських відносин, не є волонтерською діяльністю. Закон визначає, що волонтерська діяльність ґрунтується на принципах законності, добровільності, безоплатності, неприбутковості, гуманності, рівності.

О. Литовченко та Н. Романовою (Романова, 2008, с. 56) було визначено, що метою волонтерської діяльності є мобілізація добровільних зусиль небайдужих та активних членів соціуму задля позитивних змін у суспільстві, а також ефективного вирішення спільних завдань та актуальних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На думку В. Голуба, волонтерська діяльність людини, як і будь-яка інша, потребує не лише особистісного бажання та фізичної можливості, а й наявності базового рівня знань, умінь і навичок, а також змістовної теоретико-практичної підготовки для її якісного проведення. Ця робота потребує «підготовлених фахівців своєї справи, які володіють відповідними уміннями та волонтерськими технологіями щодо активізації громади, визначення її проблемних зон, організації членів громади для задоволення потреб» (Горелов, 2015).

Мета дослідження – здійснити теоретичний аналіз понять «волонтер», «волонтерство», «волонтерська діяльність», дослідити готовність майбутніх фахівців соціальної сфери здійснювати волонтерську діяльність.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Волонтерство безпосередньо впливає на формування ціннісних орієнтирів студентства. Крім того, залучення молоді до волонтерської діяльності дозволяє удосконалити їх професійну підготовку.

В Україні студентські волонтерські групи функціонують майже при кожному закладі вищої освіти, центрах соціальних служб для

сім'ї, дітей та молоді, численних громадських організаціях, здійснюючи переважно соціально-педагогічну роботу у профілактичному, просвітницькому, реабілітаційному, рекреативному, інформаційному, охоронно-захисному та соціально-побутовому напрямах (Заверико, 2005). Студенти навчальних закладів різного типу здійснюють волонтерську роботу під час проходження практики. Після її закінчення частина з них залишається працювати волонтерами в організації, яка за профілем близька до їх майбутньої професійної діяльності.

Існує різна *класифікація видів студентської волонтерської діяльності*, почати треба з традиційної класифікації, яка включає в себе:

1. Формальне волонтерство є тим, що передбачає роботу волонтера на тривалій основі за визначеними правилами: робота на повний робочий день, щоденне надання послуг та дотримання встановленого плану роботи.

2. Неформальне волонтерство відбувається переважно в місцевих громадах, для вирішення локальних питань. Волонтери, як правило, є членами цієї спільноти, які об'єднуються в рамках спільного інтересу, і працюють для його благополучного вирішення. Цей вид волонтерства не має чіткої структури, і волонтери не мають визначених ролей. Мотивацією для залучення волонтерів до цих громадських організацій, зазвичай, є обмін досвідом та взаємодопомогою.

3. Державне волонтерство містить роботу в секторах управління та адміністрування і передбачає роботу керівництва. Для цього виду волонтерської роботи потрібно володіти лідерськими якостями та навиками оратора і дипломата. Ці добровольці несуть високий рівень відповідальності та підзвітності, мають спеціальні системи та процедури, які слід виконувати з метою дотримання правил прозорості та звітування перед зацікавленими сторонами.

4. Соціальне волонтерство по суті близьке до неформального. Якщо в неформальному волонтерстві здійснюються локальні дії, то в соціальному більш глобальні та важливіші за значенням. Ці волонтерські групи можуть бути дещо неструктурованими. За часом виконання волонтерської діяльності не має чітких обмежень, адже волонтери працюють на конкретний суспільний результат. У наш час соціальне волонтерство є найпопулярнішим, бо воно містить роботу

з пенсіонерами, ветеранами і дітьми з особливими освітніми потребами по всьому світу.

5. Проектне волонтерство – це один з найпоширеніших видів волонтерства у світі. В залежності від того якими навичками володіє волонтер, до тих проектів він і може бути залучений. Зазвичай, це може бути організація заходів для усіх охочих, адже як правило вхід на них безкоштовний. Тобто, цей вид волонтерської діяльності передбачає те, що усі охочі збираються для того, щоб надати допомогу в організації конкретної масштабної події.

6. Медіа волонтерство є відносно новим видом волонтерської роботи. До такої діяльності залучають фотографів, журналістів, блогерів, які в інтернеті висвітлюють діяльність волонтерських організацій, і таким чином інформують населення і сприяють залученню нових людей до волонтерства.

Волонтерська діяльність у закладі вищої освіти сприяє професійному становленню студентів, сприяє саморозвитку та самореалізації студентів, дає можливість засвоювати соціальний досвід та виступає одним з напрямів позанавчальної роботи. Студентство є одним із найважливіших ресурсів волонтерської діяльності, про що свідчать дослідження З. Бондаренко. Найчисельнішою групою волонтерів, які працюють у соціальній сфері, є студентська молодь, у цьому і полягає особливість волонтерського руху в Україні (Бондаренко, 2012).

Апробація розробленої методики дослідження готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до волонтерської діяльності дозволила визначити особливості та рівень її сформованості у студентів. Базою проведення дослідження став Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Дослідженням було охоплено 26 студентів 2-3 курсів бакалаврату, які навчаються за спеціальністю 232 Соціальне забезпечення.

Аналіз освітньо-професійної програми «Соціальна допомога» першого (бакалаврського) рівня освіти за спеціальністю 232 Соціальне забезпечення дозволив визначити дисципліни, що включають вивчення особливостей здійснення волонтерської діяльності у соціальній роботі, а саме: «Організація волонтерської діяльності в соціальній сфері», «Соціальне проектування» та «Навчальна волонтерська прак-

тика». Вивчення студентами даних освітніх компонентів дозволяє формувати у здобувачів вищої освіти компетентності, що допоможуть їм впроваджувати та реалізовувати волонтерську діяльність у професійній сфері.

На етапі проведення анкетування студентів було виявлено безпосередній рівень готовності майбутніх соціальних працівників до волонтерської діяльності.

Перше запитання стосувалось визначення розуміння респондентами поняття «волонтерства». На думку студентів: «Волонтерство – це діяльність спрямована на безкорисну допомогу тим, хто цього потребує», «Волонтерство – це поклик душі», «Волонтерство – це форма благодійності, що виражається через надання допомоги та підтримки іншим особам», «Волонтерство – це робота, що здійснюється добровільно, безкорисливо та усвідомлено з метою допомоги верствам населення, які не в змозі про себе подбати», «Волонтерство – це надання допомоги особам, що опинились в складних життєвих умовах та потребують сторонньої допомоги», «Волонтерство – це благодійна діяльність певної особи або організації, яка не вимагає фінансових пожертвувань, а базується переважно на використанні часу та вмінь, які здійснюються на безоплатній основі», «Волонтерство – це діяльність людей, які за власним бажанням готові витратити свої сили, час і талант на користь суспільству або конкретній людині, не чекаючи винагороди» та ін. Респонденти знайомі з поняттям «волонтерство» та розуміють його суть досить точно.

Волонтером, на думку здобувачів вищої освіти, є «людина, яка цілком безоплатно та добровільно займається громадською діяльністю, працює у сиротинцях, притулках для неповнолітніх, школах-інтернатах, будинках престарілих, допомагає військовим тощо», «особа, яка допомагає іншим без жодної користі для себе», «людина, яка працює на користь іншим без винагороди», «той, хто добровільно надає безоплатну соціальну допомогу та послуги особам з інвалідністю, хворим та соціальним групам, що опинилися в складній життєвій ситуації» та ін. Такі відповіді можуть свідчити про те, що студенти є достатньо обізнані щодо волонтерської діяльності та роботи волонтера в цілому.

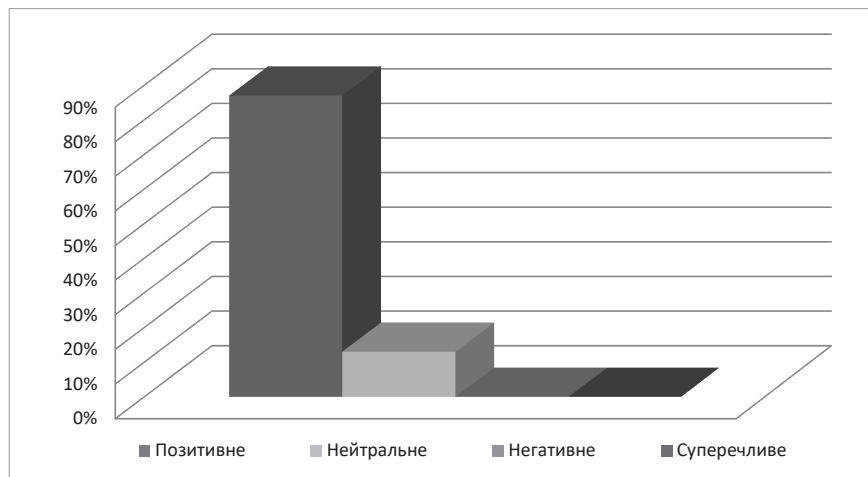

Рис. 1. Ставлення майбутніх фахівців соціальної сфери до волонтерства

Наступне запитання анкети стосувалося ставлення майбутніх фахівців соціальної сфери до волонтерської діяльності (Рис. 1). Більшість респондентів (87%) відмітили, що позитивно ставляться до волонтерської діяльності; 13% висловили нейтральне ставлення до волонтерства. У студентів, які заповнили анкету, не було виявлено негативного чи суперечливого ставлення до волонтерської діяльності. Ці результати є досить хорошими і свідчать про неупередженість, відкритість та небайдужість респондентів до проблем інших людей.

Незважаючи на те, що більшість майбутніх соціальних працівників позитивно ставляться до волонтерської діяльності, лише 37% респондентів брали в ній участь, решта 63% не мали такого досвіду (Рис. 2).

50% опитаних студентів мають бажання зараз взяти участь у волонтерській діяльності. Решта 6% не мають такого бажання 44% складно відповісти. 81% респондентів хочуть займатись волонтерством у майбутньому, 6% не хочуть такого досвіду, 13% складно відповісти (Рис. 3).

Вочевидь, значна частина респондентів не є достатньо вмотивованою та зацікавленою щодо участі у волонтерській діяльності. Це свідчить про необхідність підвищення інтересу майбутніх фахівців соціальної сфери до безкорисливої праці та створення усіх необхідних для цього умов закладом вищої освіти.

Метою волонтерської діяльності майбутні соціальні працівники вважають:

– «надання допомоги особам з інвалідністю, хворим, самотнім, людям похилого

віку та іншими особами, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребують підтримки та допомоги»;

– «підтримку малозабезпечених, безробітних, багатодітних, безпритульних осіб, що потребують соціальної допомоги»;

– «надання допомоги особам, які через свої психофізичні порушення обмежені в реалізації своїх прав і законних інтересів»;

– «проведення заходів, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища»;

– «організація активності спрямованої на допомогу та підтримку тих, хто цього дуже потребує»;

– «надання різних видів допомоги, тим хто цього потребує» тощо.

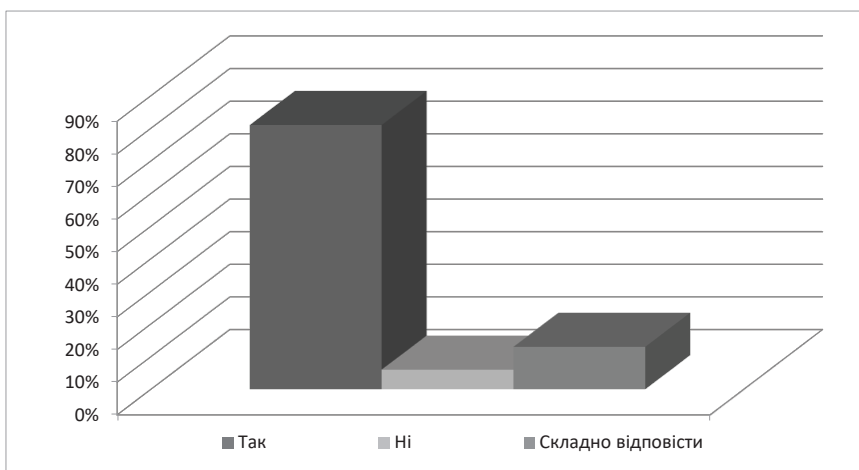
На запитання про те, скільки часу респонденти готові приділяти волонтерській діяльності 44% відповіли «по різному», що може свідчити про те, що ці респонденти не готові систематично здійснювати волонтерську діяльність. 33% вказали, що готові долучатись до волонтерства декілька разів на рік, 17% – декілька разів на місяць, 6% – декілька разів на тиждень (Рис. 4)/

Волонтерська діяльність передбачає певну зайнятість. Ця зайнятість є безоплатною і передбачає виділення свого вільного часу студентами. Якщо волонтеру робота здаватиметься нецікавою або якоюсь мірою незадовільною, він робитиме щось інше в свій вільний час. Таким чином, уміння розпізнати і забезпечити реалізацію головних мотивів – один із найважливіших моментів волонтерської діяльності. І хоча ця сфера містить дуже багато

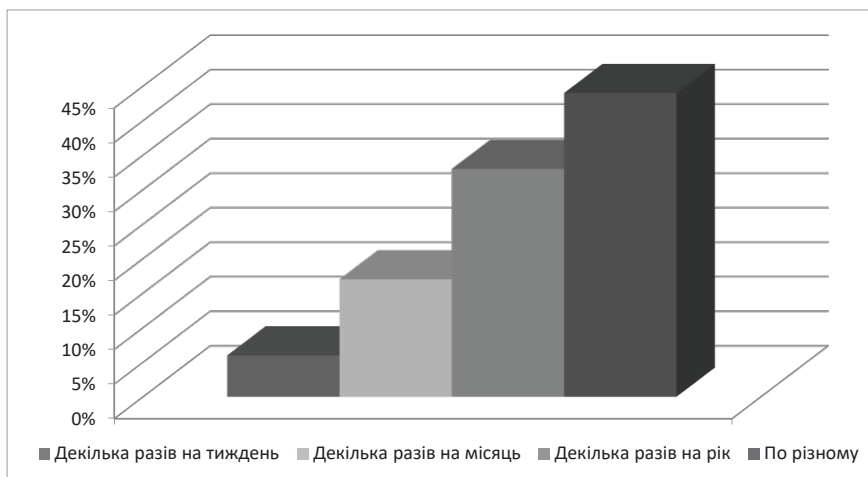

Рис. 2. Участь студентів у волонтерській діяльності

Рис. 3. Дані про те, чи хотіли б студенти займатися волонтерською діяльністю в майбутньому

Рис.4. Скільки часу студенти готові приділяти волонтерській діяльності

важливих та складних моментів, їй усе ж приділяється мало уваги про що свідчать відповіді респондентів.

На думку більшості респондентів (37%) основним мотивом здійснення волонтерської допомоги є емоційні пориви людини, а саме: «любов до людей», «щире бажання допомоги

нужденним», «терпимість та безкорисливість». 31% вбачають волонтерську діяльність, як засіб поглиблення професійної педагогічної компетентності. 20% вважають, що це є однією із форм дозвілля, самовираження та самореалізації особистості. 16% студентів виділяють серед мотивів волонтерства бажання бути корисним

суспільству. Ще 6% вважають, що мотивує до волонтерської діяльності «потреба в комунікації з іншими людьми».

Відповіді респондентів свідчать, що під час мотивування майбутніх фахівців соціальної сфери до участі волонтерської діяльності можна брати за основу твердження, що студенти спрямовані на своє майбутнє, тобто потрібно знайти такі сторони та напрямки діяльності, які будуть їм корисні.

Враховуючи відповіді респондентів слід виділити декілька напрямів мотивації для студентів та молоді, які будуть корисними у їх навчанні, а саме: отримання професійного досвіду; задоволення власних інтересів (кожна молода людина чимось цікавиться, має хобі, тому необхідно виявити у студентів їх

професійні інтереси та правильно підібрати напрями волонтерської діяльності); спілкування з іншими людьми; прагнення до соціальної активності.

Наступне запитання стосувалось труднощів, які заважають майбутнім фахівцям соціальної сфери брати участь у волонтерській діяльності. 62% респондентів вказують, що основною проблемою є брак вільного часу, який би вони могли витратити на цю діяльність.

25% студентів мають бажання брати участь у волонтерській діяльності, але не знають як і де його реалізувати. 6% вказують на свою моральну неготовність. 6% вважають складністю ризик емоційного вигорання. Для жодного із респондентів відсутність винагороди не є суттєвою складністю волонтерства.

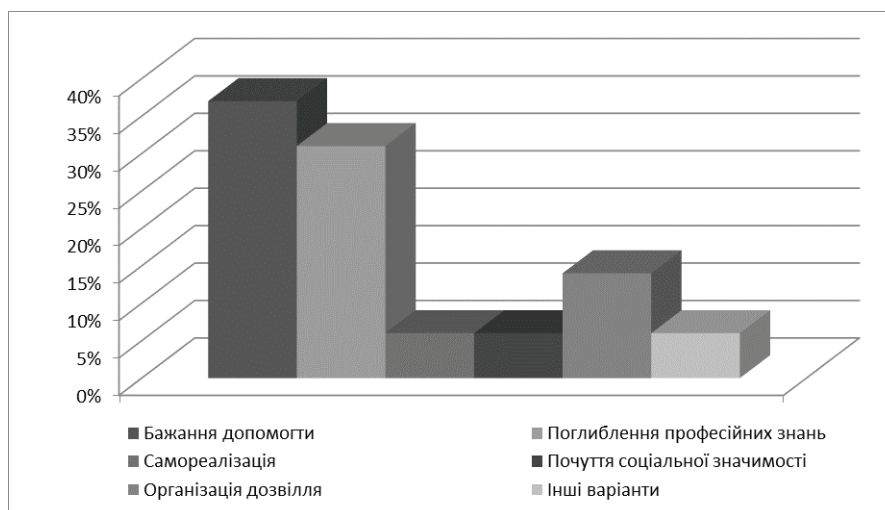

Рис. 5. Мотивація студентів до участі у волонтерській діяльності

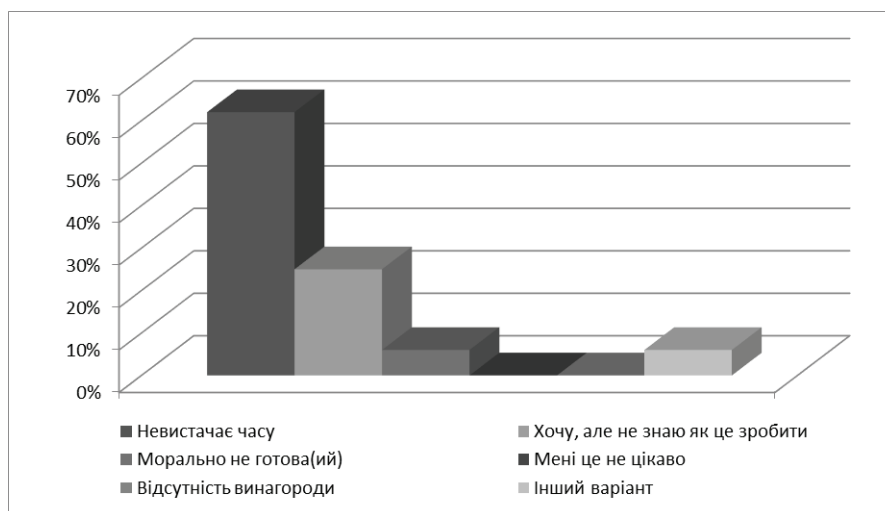

Рис. 6. Що заважає студентам брати участь у волонтерській діяльності

На запитання про те, якими особистісними рисами має володіти волонтер майбутні соціальні працівники назвали такі: альтруїзм, доброта, милосердя, толерантність, чуйність, терплячість, активність, відкритість та ін. Саме ці людські чесноти, на думку респондентів, які заповнили анкету, дозволяють безкорисливо та щиро здійснювати допомогу.

56% респондентів оцінюють свою готовність до волонтерської діяльності позитивно і пояснюють, що володіють бажанням та можливостями приділяти цьому свої знання, вміння, навички та вільний час. 32% студентів сумніваються у своїй готовності і пояснюють, що наразі їм не вистачає знань. 12% вважають, що можуть не впоратись з цією роботою (Рис. 8).

Такі результати можуть вказувати на необхідність вдосконалення актуальних форм

та методів підготовки майбутніх соціальних працівників до здійснення волонтерської діяльності в умовах вищого закладу освіти.

Отже, більшість респондентів позитивно ставляться до волонтерства та проявляють до нього інтерес. Було також встановлено, що розуміння волонтерської діяльності в рамках професійної соціальної роботи у студентів є неповним. Саме тому вважаємо, що доцільно здійснювати підготовку майбутніх фахівців соціальної сфери до волонтерської діяльності, забезпечивши їх знаннями про суть волонтерської роботи, практичними вміннями та навичками.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, участь студентів у волонтерській діяльності є безцінним досвідом під час якого відбувається формування професійних погля-

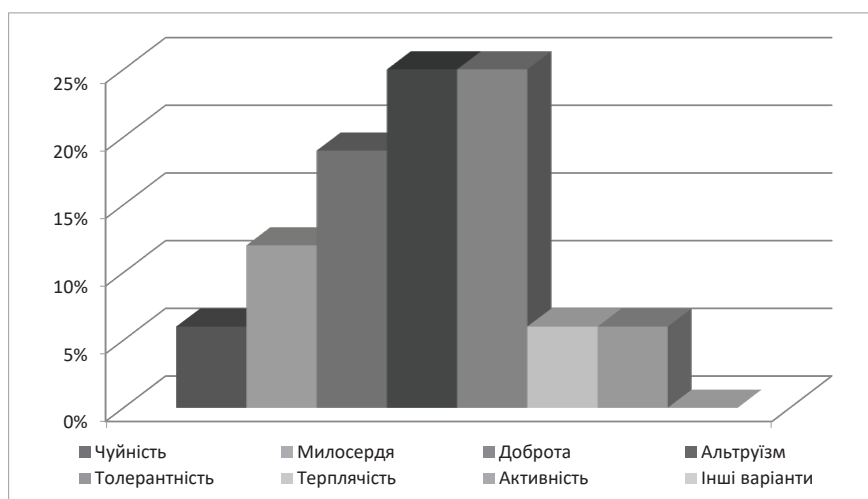

Рис. 7. Особистісні риси волонтера

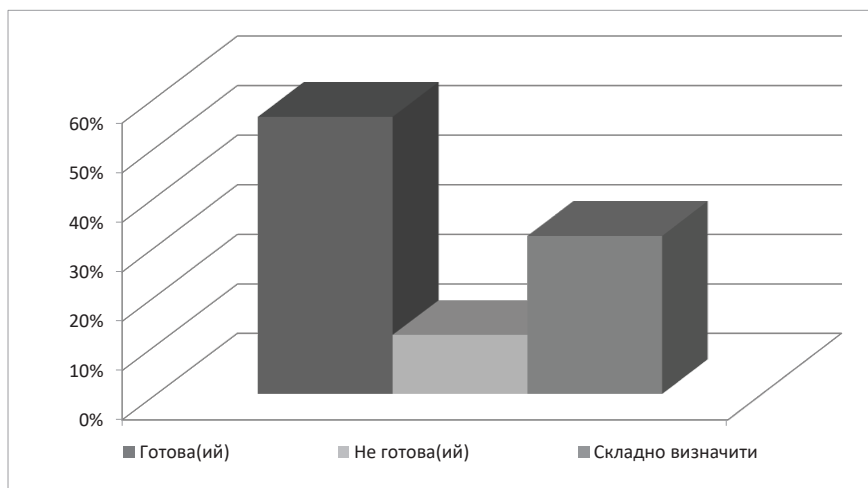

Рис. 8. Готовність студентів до волонтерської діяльності

дів, виховуються професійні риси особистості, з'являється впевненість у своїх силах та ін.

Результати проведення анкетування серед майбутніх фахівців соціальної сфери свідчать, що 62,5% студентів готові бути волонтерами. У цієї категорії респондентів сформовані усі компоненти готовності до волонтерської діяльності, а саме: позитивне ставлення до волонтерської діяльності; розуміння поняття «волонтерство», аргументовані пояснення його значення в діяльності соціального працівника; переважає мотивація професійного самовдосконалення; є усвідомлення труднощів ті інше.

31,3% респондентів продемонстрували достатній (середній) рівень готовності, для якого є характерними є скоріше позитивне, або нейтральне ставлення до волонтерської діяльності; не точне розуміння волонтерства, його

значення, форм та ін.; мотивація самореалізації; готовність займатись волонтерською діяльністю у майбутньому проте не зараз.

Низький рівень готовності до волонтерської діяльності було зафіксовано у 6,2% студентів у яких переважає негативне, або байдуже ставлення до волонтерської діяльності; відповіді на запитання анкети є поверхневими, неточними, відсутнє розуміння волонтерства, його мети, форм; знижена мотивація здійснювати допомогу та небажання бути злученим до волонтерської діяльності.

Саме тому вважаємо, що доцільно здійснювати підготовку майбутніх соціальних працівників до волонтерської діяльності, забезпечивши їх знаннями про суть волонтерської роботи, практичними вміннями та навичками.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Безпалько О. В, Заверико Н. В., Зверева І. Д. Волонтерство. Порадник для організатора волонтерського руху : навч. посіб. для студ. Київ : ВГЦ «Волонтер», 2001. 231 с.
2. Бондаренко З. П. До питання про менеджмент та супервізію волонтерської роботи : монографія. Суми : 2012. 232 с.
3. Горелов Д. М. Волонтерський рух : світовий досвід та українські громадянські практики : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2015. 36 с.
4. Заверико Н. В. Організація роботи служби волонтерів : метод. реком. Запоріжжя : ЗДУ, 2005. 28 с.
5. Закон України «Про волонтерську діяльність та благодійні організації» станом на 20 листопада 2014 року. Київ : Парламентське видавництво, 2014. С.18.
6. Зверева І. Д., Лактіонової Г. М. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.
7. Корнієвський О. А. Волонтерський рух : світовий досвід та українські громадянські практики : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2015. 36 с.
8. Лях Т. Л. Волонтерство в соціально-педагогічній діяльності: навч. посіб. Київ : Академвидав, 2013. 456 с.
9. Моторна М. (2024). Підготовка майбутніх соціальних працівників до волонтерської роботи в закладах вищої освіти України : сучасний стан. Ввічливість. Humanitas, 1, 59–67. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.9>.
10. Овчарова Л. М. Волонтерська діяльність як чинник формування соціальної активності студентів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*, Випуск 66, 2019. Серія 5. Педагогічні науки : реалії та перспективи. С.141–145
11. Освітньо-професійна програма «Соціальна допомога» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 232 Соціальне забезпечення галузі знань 23 Соціальна робота. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. URL : <https://drive.google.com/file/d/1LSfkUt7Z7AKdIaZqGsNquJX5UUD1CmtL/view>
12. Романова Н. Ф. Залучення студентської молоді до реалізації волонтерських програм: Соціальна робота в Україні : теорія і практика. Київ : 2008. с. 256.

REFERENCES:

1. Bezpalko, O.V, Zaveryko, N.V., & Zvierieva, I.D. (2001). Volonterstvo. Poradnyk dlia orhanizatora volonterskoho rukhu : navch. posib. dlia stud. Kyiv : VHTs «Volonter», 231 s.
2. Bondarenko, Z.P. (2012). Do pytannia pro menedzhment ta superviziiu volonterskoi roboty : monohrafiia. Sumy, 232 s.
3. Horielov, D.M. (2015). Volonterskyi rukh : svitovyi dosvid ta ukraïnski hromadianski praktyky : analit. dop. Kyiv : NISD, 36 s.
4. Zaveryko, H.V. (2005). Orhanizatsiia roboty sluzhby volonteriv : metod. rekom. Zaporizhzhia : ZDU, 28 s.

5. Zakon Ukrainy (2014). «Pro volontersku diialnist ta blahodiini orhanizatsii» stanom na 20 lystopada 2014 roku. Kyiv : Parlamentske vydavnytstvo, 18 s.
6. Zvierieva, I.D., & Laktionova, H.M. (2004). Sotsialna robota v Ukraini : navch. posib. Kyiv : Tsentr navchalnoi literatury, 256 s.
7. Korniiievskiy, O.A. (2015). Volonterskyi rukh : svitovyi dosvid ta ukrainski hromadianski praktyky : analit. dop. Kyiv : NISD, 36 s.
8. Liakh, T.L. (2013). Volonterstvo v sotsialno-pedahohichnii diialnosti: navch. posib. Kyiv : Akademydav, 456 s.
9. Motorna, M. (2024). Pidhotovka maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do volonterskoi roboty v zakladakh vyshchoi osvity Ukrainy : suchasnyi stan. Vvichlyvist. Humanitas, 1, 59–67, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.9>
10. Ovcharova, L.M. (2019). Volonterska diialnist yak chynnyk formuvannia sotsialnoi aktyvnosti studentiv. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova*, Vypusk 66, Serii 5. Pedahohichni nauky : realii ta perspektyvy. S.141–145
11. Osvitno-profesiina prohrama «Sotsialna dopomoha» pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity za spetsialnistiu 232 Sotsialne zabezpechennia haluzi znan 23 Sotsialna robota. Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohiiienka, 2022. Retrieved from : <https://drive.google.com/file/d/1LSfkUt7Z7AKdIaZqGsNquJX5UUD1CmtL/view>
12. Romanova, H.F. (2008). Zaluchennia studentskoi molodi do realizatsii volonterskykh program: Sotsialna robota v Ukraini : teoriia i praktyka. Kyiv. 256 s.

УДК 37.01/.09

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.18>

Олена КАРПЕНКО

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, бульв. І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0000-0002-6715-2899

Scopus-Author ID: 57287160700

Бібліографічний опис статті: Карпенко, О. (2024). Моделювання самостійної роботи як складової фахової активності студентів у процесі формування професійних компетентностей. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 126–131, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.18>

МОДЕЛЮВАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ЯК СКЛАДОВОЇ ФАХОВОЇ АКТИВНОСТІ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

У статті розглядається зміст педагогічного моніторингу електронного навчання студентів в середовищі закладів вищої освіти. Виявлено сучасний рівень електронного навчання в закладі вищої освіти. Проаналізовано та обґрунтовано особливі форми і методи роботи із студентами – майбутніми фахівцями соціальної сфери. Наведено перелік необхідних умов для формування у претендентів вищої освіти системи теоретичних знань, практичних умінь і навичок, необхідних для ефективної реалізації себе як соціального працівника професіонала та поетапне формування фахової активності; розвиток і формування теоретичних знань, які сприятимуть становленню студента як активної соціальної одиниці.

Метою статті є виявлення проблем професійної підготовки та вивчення особливих вимог до розробки та впровадження електронних навчальних курсів у процесі професійної підготовки фахівців соціальної сфери, здатних вирішувати соціальні проблеми. Значна увага приділена проблемам педагогічної взаємодії викладача і студента, на основі проведеного аналізу виокремлено сильні сторони електронного навчання, з'ясовано доцільність його застосування.

Основними завданнями визначено наступне: виявити та узагальнити складові фахової активності як однієї із складних форм перетворення внутрішнього світу, яке відбувається у процесі саморуку людини своїм життєвим шляхом, на якому особистість пізнає себе, будує себе, осмислює суть свого функціонування; дослідити особливості фахової фахової активності щодо спрямованості для розвитку особистості на самопобудову, професійну самовизначеність для успішного зростання професіоналів соціальної сфери.

Запропоновані технології електронного навчання можуть бути використані в університетах, на факультетах і відділеннях, де готуються майбутні фахівці соціальної сфер, а також на курсах підвищення кваліфікації з метою посилення готовності до взаємодії з клієнтами на основі оволодіння комплексом знань та умінь, спрямованих на трансформування інформаційно-рефлексивних, професійно-практичних та професійно-розвивальних технологій в реальних умовах середовища закладу вищої освіти.

За результатами узагальненого аналізу зроблено висновки, що ефективність і доцільність електронного навчання враховує не лише загальні принципи навчання, але й специфіку конкретної галузі чи предмету. Ці технології дозволяють студентам самостійно організувати свій навчальний процес, оволодівати фаховими компетентностями, розвивати навички фахової активності та вдосконалювати свої знання. Висновки підтвердили обґрунтування необхідних педагогічних умов підвищення фахової активності студентів в середовищі закладів вищої освіти в умовах глобалізації.

Ключові слова: моніторинг; педагогічний моніторинг; електронне навчання; електронні навчальні курси; активність; фахова активність; студент; заклад вищої освіти; соціальна робота; професійна підготовка; майбутній фахівець соціальної сфери.

Olena KARPENKO

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Faculty of Psychology, Social Work and Special Education, Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 I. Shamo Boulevard, Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0000-0002-6715-2899

Scopus-Author ID: 57287160700

To cite this article: Karpenko, O. (2024). Modeliuvannia samostiinoi roboty studentiv u protsesi formuvannia fakhovykh kompetentnosti [Modeling the independent work of students in

the process of forming the professional competences]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 126–131, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.18>

MODELING THE INDEPENDENT WORK OF STUDENTS IN THE PROCESS OF FORMING THE PROFESSIONAL COMPETENCES

The article considers the content of pedagogical monitoring of students' electronic learning in the environment of higher education institutions. The modern level of e-learning in the institution of higher education has been revealed. Special forms and methods of working with students – future specialists in the social sphere have been analyzed and substantiated. The list of necessary conditions for the formation of the system of theoretical knowledge, practical abilities and skills necessary for the effective realization of oneself as a professional social worker and the step-by-step formation of professional activity is given in the applicants of higher education; development and formation of theoretical knowledge that will contribute to the formation of the student as an active social unit.

The purpose of the article is to identify the problems of professional training and to study the special requirements for the development and implementation of electronic training courses in the process of professional training of specialists in the social sphere capable of solving social problems. Considerable attention is paid to the problems of pedagogical interaction between the teacher and the student, on the basis of the analysis, the strengths of e-learning are highlighted, and the expediency of its application is clarified.

The main tasks are defined as follows: to identify and generalize the components of professional self-development as one of the complex forms of transformation of the inner world, which occurs in the process of self-movement of a person along his life path, on which a person knows himself, builds himself, understands the essence of his functioning; to investigate the peculiarities of professional pre-higher education as a focus for personal development on self-building, professional self-determination for the successful growth of professionals in the social sphere.

The proposed e-learning technologies can be used in universities, faculties and departments where future specialists in social spheres are trained, as well as in advanced training courses with the aim of increasing readiness to interact with clients based on mastering a set of knowledge and skills aimed at transforming informational and reflective, professional-practical and professional-development technologies in the real conditions of the environment of the higher education institution.

Based on the results of the generalized analysis, it was concluded that the effectiveness and expediency of e-learning takes into account not only the general principles of learning, but also the specifics of a specific field or subject. These technologies allow students to independently organize their educational process, master professional competences, develop the skills of professional activity and improve their knowledge. The conclusions confirmed the justification of the necessary pedagogical conditions for increasing the professional activity of students in the environment of higher education institutions in the conditions of globalization.

Key words: monitoring; pedagogical monitoring; e-learning; electronic training courses; activity; professional activity; student; institution of higher education; social work; professional training; future specialist in the social sphere.

Актуальність проблеми. Система модульного навчання потребує від закладу вищої освіти звернути увагу на метод моделювання освітніх процесів, зокрема таких, як самостійна робота студентів. Слід зазначити, що єдиної думки щодо даного поняття досі не існує. Це пов'язане, у першу чергу, з тим, що саме поняття багатоаспектне і використовується в будь-якій галузі людської діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій. Вивчення системи модульного навчання є предметом дослідження ряду вітчизняних науковців. Так, на думку В.Краєвського, моделі притаманні певні ознаки, які є водночас і її характеристикою. До них, насамперед, потрібно віднести

- імітація об'єкта, який вивчається, чи процесу в моделі;
- здатність до заміщення об'єкта чи процесу, що пізнаються;

- здатність давати нову інформацію (нове знання про об'єкт);

- наявність точних умов і правил побудови моделі і переходу і переходу від інформації про модель до інформації про об'єкт;

- наочність [1].

У педагогіці моделі організації педагогічного процесу представлені у працях М. Кларіна [2], який зазначав, що даний метод дозволяє висвітлювати освітній процес загалом, в цілому, враховувати логіко-змістовий аспект навчання. Отже, модель як особлива форма може бути прийнятною з точки зору її представлення на всіх рівнях педагогічного пізнання, а не лише у зв'язку з методом моделювання.

Метою дослідження є виявлення проблем професійної підготовки та вивчення особливих вимог до розробки та впровадження електронних навчальних курсів у процесі професійної підготовки студентів та формування фахових

компетентностей, здатних вирішувати соціальні проблеми. Значна увага приділена проблемам педагогічної взаємодії викладача і студента, на основі проведеного аналізу виокремлено сильні сторони електронного навчання, з'ясовано доцільність його застосування.

Основними завданнями визначено наступне: виявити та узагальнити складові професійного саморозвитку як одну із складних форм перетворення внутрішнього світу, яке відбувається у процесі саморуку людини своїм життєвим шляхом, на якому особистість пізнає себе, буде себе, осмислює суть свого функціонування; дослідити особливості фахової передвищої освіти як спрямованості для розвитку особистості на самопобудову, професійну самовизначеність для успішного зростання професіоналів соціальної сфери.

Основний матеріал дослідження. Моделювання в нашому дослідженні служить для виявлення закономірностей в організації самостійної роботи студентів, є способом аналізу наявних проблем у даній сфері, а також визначенню напрямів для подальшого вивчення цієї проблеми.

У процесі конструювання моделі феномена, який вивчається, ми виходили із того, що організація самостійної роботи студентів університету має відображати:

- вимоги, які ставляться суспільством до якості підготовки випускників;
- основні ідеї досліджень з проблеми формування конкретних умінь;
- основні показники рівнів сформованості відповідних умінь, пов'язаних з організацією самостійної роботи студентів.

Слід зазначити, що здібності й індивідуальні особливості студента ми розглядаємо як основу формування умінь творчої самостійності, навичок пошукової і практичної діяльності, що забезпечують можливість виконання певних дій у певних умовах самостійно.

Тому домінантою в організації самостійної роботи студентів ми визначили ділові ігри. Безперечно, самостійна робота є одним із засобів долучення студентів до професії, розвитку в них професійно-особистісних якостей. Ми враховуємо, що якість організації даного виду діяльності залежить від низки складових. При цьому ми вважали за доцільне приділяти особливу увагу таким складовим, які дозволяють

сприймати процес організації самостійної роботи студентів університету як єдине ціле: науково-пошукова діяльність; професійно-спрямовані види практик; теоретичні знання психолого-педагогічних дисциплін; контроль за самостійною роботою студентів; стимулювання діяльності; особистість педагога; особистісні якості студентів; організаційне та методичне забезпечення процесу навчання.

Зазначені компоненти виокремлені на основі теоретичного аналізу наукових джерел [1; 3; 4; 5] та результатів анкетування з окресленої проблеми. Перераховані компоненти простежувалися в дії протягом 1-3 курсів навчання в університеті. Це дозволило більш точно скорегувати систему показників, що характеризують процес організації самостійної роботи. Водночас це дозволило створити описову модель організації самостійної роботи студентів.

Так, першим компонентом, виокремленим нами в організації самостійної роботи студентів, є організація самого процесу навчання в контексті означеної проблеми. Даний компонент обумовлюється розумінням мети як системотвірної ланки становлення студента, в результаті чого в нього з'являється інтерес до самостійної роботи, усвідомлення її ролі у професійному самовизначенні і розкритті нових можливостей свого «Я».

На нашу думку, з метою розвитку у студентів творчого підходу до вирішення професійних проблем в навчальному процесі доцільне використання навчальних ділових ігор як ефективного методу активного навчання. До речі, застосування ділових ігор є не лише ефективним і в практичній роботі майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників, тому було запропоноване навчання з метою формування навичок для їх реалізації у практичній роботі.

Це підтверджують і дані, отримані нами у ході дослідження і в результаті використання ділових ігор. При цьому аналіз результатів застосування ділової гри показав, що критерії організації процесу навчання практично однакові з погляду їх значущості на всіх курсах, але на третьому курсі для студентів більшого значення має мотивація самостійної роботи, ніж навіть на другому, але значення постійної взаємодії з педагогом, навпаки, знижується.

А, скажімо, другий компонент пов'язаний з ознайомленням студентів з методичним забез-

печенням організації самостійної роботи: способами і прийомами організації даного виду діяльності, показом їх використання в межах певних курсів або спецкурсів. У даному випадку студенти отримують орієнтацію щодо застосування тих чи інших прийомів у роботі та структури конкретних методів. Зокрема це стосується: широкого репертуару педагогічної взаємодії, що активізує діяльність студентів; способу подачі проблемної ситуації, яка пропонується для вирішення; пропозиції низки питань для самостійної роботи з метою стимуляції пошукової активності; ускладнення соціально-психологічних завдань; творчих завдань студентів тощо.

Одним із важливих компонентів серед інших, що впливають на організацію самостійної роботи студентів є організація різних видів практик, в сукупності які сприяють: відпрацюванню навичок системного мислення, набутого в процесі оволодіння теоретичними курсами; посиленню мотивації практичної реалізації теоретичних знань, отриманих під час навчання, наявність баз для проходження практики, адекватних вимогам майбутньої професії і змістовим модулям навчання; створення умов для продуктивної соціальної роботи та здійснення самостійної дослідницької діяльності.

Звичайно, що названі вище компоненти і навіть аналіз деяких із них дозволяє висловити думку, що вони не є ідеальними, але сьогодні це є реальні умови для організації якісної самостійної роботи студентів.

Водночас не можна не звернути увагу і на той факт, що з переходом на навчання студентів за модульною системою, істотну роль у цьому процесі відіграють організатори даного виду діяльності – педагоги. Адже формування уміння у студентів працювати самостійно за умови мінімальної кількості годин для лекційних і практичних занять є системним, динамічним, активним процесом, характер якого визначається також і відповідним стилем управління.

До речі, слід сказати, що під час вивчення даної проблеми була отримана інформація, яка дозволила визначити, якою саме бачить студенти особистість педагога. Відповідні якості, названі ними, представлено за рейтингом;

– уміння створювати психологічні комфортні умови, в яких у студентів розвиваються

і реалізуються нові ідеї, соціальні проекти тощо;

– уміння зацікавити студентів пошуковою діяльністю;

– гнучкість і оперативність мислення;

– загальна ерудованість;

– уміння доносити широку інформацію про галузь соціальної педагогіки;

– доступність у спілкуванні та взаємодії з педагогом;

– особистісна привабливість, тактовність, увага тощо.

Слід сказати, що серед якостей, окреслених студентами, особливо важливими, на нашу думку, є готовність педагога сприймати нові, нестандартні ідеї, гнучкість і оперативність мислення. Можна, звичайно, з деякими твердженнями не погоджуватись, але просто проігнорувати їх неможливо. При цьому варто зазначити, що вимоги студентів до професійно-особистісних якостей педагога в основному на різних курсах співпадають.

Хотілося б зупинитися ще на одному із необхідних компонентів, які забезпечують успішну організацію самостійної роботи студентів при кредитно-модульному навчанні, – це стимулювання їх до здійснення самостійної роботи. Складовими даної роботи можна назвати: допомогти студентам усвідомити важливість індивідуального розвитку, самовдосконалення; створювати умови для публічних виступів студентів, їх участі у дискусіях; можливість публікацій кращих робіт у фахових виданнях; можливість отримання іменних стипендій; надання рекомендацій для вступу в аспірантуру; отримання рекомендацій для роботи в навчальному закладі; рекомендація в магістратуру за рахунок державного бюджету.

Безперечно, досить переконливим моментом є визначення найбільш значущих стимулів самостійної роботи студентів. До них, зокрема, можна віднести: участь в олімпіадах, у творчих конкурсах студентських робіт, перемога в яких дозволяє отримати цільове направлення в аспірантуру, магістратуру, отримати підвищену стипендію тощо.

Як з'ясувалося, процес організації самостійної роботи студентів при введенні кредитно-модульної системи навчання має складний суперечливий і напружений характер. Звичайно, сама по собі самостійна робота не

вичерпує всього обсягу оволодіння професією, оскільки формування майбутнього соціального педагога і соціального працівника визначається комплексним впливом, всіма значущими складовими, що діють в період його професійної підготовки.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Описана (хоча й частково) модель організації самостійної роботи студентів не може бути повною, якщо не привернути увагу ще до одного аспекту в її організації – це створення комплексу програм, які вміщують зміст навчання, творчі завдання, самостійну та індивідуальну роботу, форми контролю та рекомендований список літератури, що є обов'язковим інструктивним матеріалом, на який він орієнтується під час організації як навчального процесу в цілому, так і самостійної роботи, зокрема.

Моделювання майбутньої професійної діяльності передбачає формування самостійності у вирішенні проблем клієнтів, проблемних ситуацій та активне вирішення навчальних завдань. У межах дослідження проблеми оптимальної організації самостійної роботи студен-

тів було запропоноване наше бачення даного процесу, ідею якого ми втілили при розробці програм навчання за кредитно-модульною системою і під час апробації технологій навчання студентів, за умови, що самостійна робота стала рівнозначним компонентом у кожному модулі (див. табл.).

Що стосується включення навчальних ділових ігор у процес підготовки студентів до самостійної діяльності, то воно відповідає сучасним вимогам щодо введення нових технологій у загальний процес навчання і в організацію самостійної роботи студентів. Введення їх дає змогу здійснювати практичний вплив на організацію самостійної роботи майбутнього фахівця соціальної сфери.

На нашу думку, дана проблема потребує ще окремого дослідження, оскільки запровадження сьогодні кредитно-модульної системи у вищій школі стимулює педагогів до пошуків нових форм роботи і нових форм контролю та самоконтролю студентів за розвитком і сформованістю їх професійних та особистісних якостей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Актуальні питання соціальної роботи: навч. посіб. / О. Денисюк та ін.; ред.: О. Епель, Т. Лях, І. Силантьєва. Ужгород: РІК-У, 2023. 420 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/374582040_Aktualni_pitanna_socialnoi_roboti/related#fullTextFileContent.
2. Лях Т. Л. Зміст і напрями соціально-педагогічної роботи студентських волонтерських груп вищих навчальних закладів. *Наукові праці Донецького національного технічного університету*. 2009. 3(145). С. 274–279. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1214/1/T_LYAKH_ZINSPRSGVNZ_KSP%26KO_IPSP.pdf.
3. Карпенко О.Г. Методи соціальної роботи як складова успішної професійної діяльності соціального працівника. *Ввічливість. Humanitas*. 4. С.18–24. 2023. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.3>.
4. Карпенко О. Г. Організація проблемно-модульного навчання майбутніх соціальних працівників в умовах вищого навчального закладу. / In *Innovative processes in education*. 2017. С. 59–74. URL : http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/8914/1/%D0%9Eleksiuik_SR4.pdf#page=59.
5. Карпенко О. Г. Формування професійної компетентності соціального працівника як однієї із умов успішної практичної діяльності. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія II. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління*. 2007. № 6. С. 32–39. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3946/Karpenko.pdf?sequence=1>.
6. Liakh T., Spirina T., Dulya A., Horchynskyi R. Analysis of the Needs of Social Workers Regarding Their Utilization of ICT in the System of Provision of Social Services (Kyiv City, Ukraine). *International Journal of Research in E-learning*. 2022. 8(2), P. 1–21. URL : https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/44461/1/ICT_Liakh_Spirina_Dilyia_Horchinskii_FFSRSO.pdf.
7. Karpenko O. G. The formation of professionalism in future social workers in the conditions of higher school. 2016. URL : <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12228/Karpenko%20OG,%202016,%20Austria.pdf?sequence=1>.
8. Семігіна Т., Брижовата О. Міжнародне визначення соціальної роботи. *Соціальна політика і соціальна робота*. 2020. № 3, 4. С.144–145.
9. Соціальна робота: реалії та виклики часу: навч.-метод. посіб. / [уклад. С. О. Омельченко та ін.]; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, НПУ ім. М.П.Драгоманова, ДВНЗ «Донбас. держ. пед. унт». 2021. 229 с.

10. Соціальна робота в Україні: навч. посіб. / І. Д. Зверева, О. В., Безпалько, С. Я. Харченко та ін.; За заг. ред.: І. Д. Зверєвої, Г. М., Лактіонової. – Київ: Центр навчальної літератури. 2004. URL: https://bahmat.at.ua/zvereva_socialna_robota.pdf.

REFERENCES:

1. Denysiuk, O., Dulia, A., Vainola, R., Epel, O., Zhukov, V., Karpenko, O., Klishevych, N., Kotelevets, A., Lekholetova, M., Liutyi, V., Liakh, T., Ostrolutska, L., Petrochko, Zh., Sapiha, S., Sylantieva, I., Spirina, T., Sulitskyi, V., Faidiuk, O., & Shved, O. (2023). Aktualni pytannia sotsialnoi roboty (O. Epel, T. Liakh & I. Sylantieva, Red.). Retrieved from: <https://www.researchgate.net/publication/374582040> [in Ukrainian].
2. Liakh, T. (2009). Zmist i napriamy sotsialno-pedahohichnoi roboty studentskykh volonterskykh hrup vyshchyykh navchalnykh zakladiv [Content and directions of socio-pedagogical work of student volunteer groups of higher educational institutions]. *Naukovi pratsi Donetskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu*, 3(145), 274–279. Retrieved from: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1214/1/T_LYAKH_ZINSPRSVGVNZ_KSP%26KO_IPSP.pdf.
3. Karpenko, O. (2023). Metody sotsialnoi roboty yak skladova uspishnoi profesiinoi diialnosti sotsialnoho pratsivnyka [Methods of social work as a component of the successful professional activity of a social worker]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 18–24, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.43> [in Ukrainian].
4. Karpenko, O. (2017). Orhanizatsiia problemno-modulnoho navchannia maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv v umovakh vyshchoho navchalnoho zakladu. In *Innovative processes in education* (pp. 59-74). Retrieved from : http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/8914/1/%D0%9Eleksiuk_SR4.pdf#page=59 [in Ukrainian].
5. Karpenko, O. (2007) Formuvannia profesiinoi kompetentnosti sotsialnoho pratsivnyka yak odniiei iz umov uspishnoi praktychnoi diialnosti. [Formation of professional competence of a social worker as one of the conditions for successful practical activity]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P.Drahomanova. Serii II. Sotsiologhiia. Sotsialna robota. Sotsialna pedahohika. Upravlinnia*. № 6. 32–39. Retrieved from : <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3946/Karpenko.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
6. Liakh, T., Spirina, T., Dulia, A., & Horchynskyi, R. (2022). Analysis of the Needs of Social Workers Regarding Their Utilization of ICT in the System of Provision of Social Services (Kyiv City, Ukraine). *International Journal of Research in E-learning*, 8(2), 1–21. Retrieved from : https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/44461/1/ICT_Liakh_Spirina_Dilyia_Horchinskii_FFSSRSO.pdf [in Ukrainian].
7. Karpenko, O. (2016). *The formation of professionalism in future social workers in the conditions of higher school*. Retrieved from: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12228/Karpenko%20OG,%202016,%20Austria.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
8. Semyhina, T., & Bryzhovata, O. (2002). Mizhnarodne vyznachennia sotsialnoi roboty [International definition of social work]. *Sotsialna polityka i sotsialna robota*. 3, 4. 144–145 [in Ukrainian].
9. Sotsialna robota: realii ta vyklyky chasu: navch.-metod. posib. (2021). / [uklad. S. O. Omelchenko ta in.]; Kyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka, NPU im. M.P.Drahomanova, DVNZ «Donbas. derzh. ped. unt». Sloviansk: Vyd-vo B. I. Matorina. [in Ukrainian].
10. Sotsialna robota v Ukraini: Navch. posib. (2004). [Social work in Ukraine] / I. D. Zvereva, O. V., Bezpalko, S Ya . Kharchenko ta in.; Za zah. red.: I. D. Zvierievoi, H. M., Laktionovoi. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury. Retrieved from https://bahmat.at.ua/zvereva_socialna_robota.pdf [in Ukrainian].

РОЗДІЛ 2 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК: 364:616.89-052]2022]2024

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.19>

Сергій КАРМАЛЮК

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та соціальної роботи, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, Україна, 58002
ORCID: 0000-0002-4944-1638

Юрій ОЛАР

директор Петричанського психоневрологічного будинку-інтернату, вул. Каденюка, 2, с. Петричанка, Чернівецька обл., Україна, 60423

Бібліографічний опис статті: Кармалюк, С., Олар, Ю. (2024). Соціальний захист підопічних психоневрологічних інтернатів в умовах повномасштабної війни. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 132–139, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.19>

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ПІДОПІЧНИХ ПСИХОНЕВРОЛОГІЧНИХ ІНТЕРНАТІВ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

В статті розкрито особливості соціального захисту підопічних психоневрологічних закладів під час військових дій, забезпечення їх життєдіяльності, надання соціальних послуг й реалізації прав на соціальну реабілітацію та адаптацію.

Авторами підтверджено, що в умовах повномасштабної війни, через незавершеність реформи, ситуація з соціальним захистом та гарантуванням дотримання прав осіб з психічними порушеннями та інтелектуальними розладами в психоневрологічних соціальних закладах України є досить складною. Зазначено, що не дивлячись на те що війна триває десятий рік, переважна більшість соціальних установ психоневрологічного типу, станом на сьогодні, не мають належно облаштованого укриття, яке могло б вмістити усіх підопічних, чітких планів евакуації, та пристосованого транспорту. Акцентовано увагу на причинах такої ситуації, зокрема й на відсутності достатньої кількості кваліфікованого персоналу.

Розкрито проблеми соціального захисту підопічних психоневрологічних інтернатів які опинились в зоні тимчасової окупації. Досить часто через колабораціонізм представників місцевої адміністрації будь-який контакт зі згаданими установами втрачено і подальша доля їх підопічних невідома.

Авторами наголошено, що ситуація з соціальною захищеністю підопічних психоневрологічних інтернатів в умовах військових дій є неоднозначною. Потребують соціального захисту та державної підтримки підопічні психоневрологічних інтернатів, які набули порушень здоров'я та зазнали дискримінації перебуваючи на тимчасово окупованих територіях. Неврегульованим є питання отримання соціальних послуг з реабілітації та адаптації ветеранами, стан інвалідності яких поки що не встановлено. Також, на думку авторів, варто розробити та затвердити державні стандарти соціальних послуг «підтримане проживання» та «представництво інтересів» спеціально для цільової групи «особи з інвалідністю внаслідок розумової відсталості та психічних розладів».

Ключові слова: соціальний захист, психоневрологічний інтернат, соціальна адаптація, деінституалізація, соціальна реабілітація.

Sergii KARMALIUK

PhD in Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Social Work, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, 2 Kotsiubynskoho str., Chernivtsi, Ukraine, 58012
ORCID: 0000-0002-4944-1638

Yurii OLAR

Director of the Petrychansky Psychoneurological Boarding House, 2 Kadenyuka str., Petrychanka, Chernivtsi region, Ukraine, 60423

To cite this article: Karmaliuk, S., Olar, Yu. (2024). Sotsial'nyy zakhyst pidopichnykh psyhonevrolohichnykh internativ v umovakh povnomasshtabnoyi viyny [Social protection of wards of psychoneurological boarding schools in conditions of full-scale war]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 132–139, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.19>

SOCIAL PROTECTION OF WARDS OF PSYCHONEUROLOGICAL BOARDING SCHOOLS IN CONDITIONS OF FULL-SCALE WAR

The article reveals the peculiarities of social protection of wards of psychoneurological institutions during military operations, ensuring their livelihoods, providing social services and realizing the rights to social rehabilitation and adaptation.

The authors confirmed that in the conditions of a full-scale war, due to the incompleteness of the reform, the situation with social protection and ensuring the maintenance of the rights of persons with mental disorders and intellectual disorders in psychoneurological social institutions of Ukraine is quite difficult. It is noted that despite the fact that the war has been going on for the tenth year, the vast majority of social institutions of the psycho-neurological type, as of today, do not have a properly equipped shelter that could accommodate all the wards, clear evacuation plans, and adapted transport. Attention is focused on the causes of such a situation, in particular on insufficiently qualified personnel.

The problems of social protection of wards of psychoneurological boarding schools, which were solved in the zone of temporary occupation, were revealed. Quite often, due to the collaborationism of representatives of the local administration, any contact with the mentioned institutions is lost, and further the fate of their wards remains unknown.

The authors emphasize that the situation with social protection of wards of psychoneurological boarding schools in the conditions of military operations is ambiguous. In need of social protection and state support for wards of psychoneurological boarding schools who have acquired health disorders and suffered discrimination while staying in the temporarily occupied territories. Unregulated is the issue of providing social services for the rehabilitation and adaptation of veterans with unspecified disabilities.

Also, according to the authors' conclusion, it is worth developing and approving state standards of social services «residence maintenance» and «representation of interests» specifically for the target group «persons with disabilities due to mental retardation and mental disorders».

Key words: social protection, psychoneurological boarding school, social adaptation, deinstitutionalization, social rehabilitation.

Актуальність дослідження. Діяльність психоневрологічних інтернатів в розрізі соціального захисту осіб з психічними порушеннями та інтелектуальними розладами як ніколи є затребуваною, адже підопічні соціальних установ належать до найбільш вразливих верств населення. Їх життєдіяльність неможлива без отримання соціальних послуг, а перебування в соціальних місцях несвободи не завжди гарантує дотримання їхніх прав. Водночас, повномасштабна збройна агресія з боку російської федерації, показала, що системи психоневрологічних установ вимагає докорінного реформування. Питання евакуації осіб з психічними порушеннями стало первинним, але воно не відмінило питання дотримання елементарних прав згаданих громадян.

Ми бачимо постійне збільшення числа осіб, які потребують психіатричної допомоги, і їх кількість зростатиме, тому необхідно закцентувати увагу саме на соціальному а не медичному підході до вирішення їхніх проблем.

Чому питання деінституалізації системи психоневрологічних інтернатів є критично важливим для України, особливо під час війни?

Тому, що вчасно надана професійна психологічна та реабілітаційна підтримка, допомагає людині, яка мала психічні порушення повернутися до повноцінного професійного та соціального життя. Тому, що це не допустить своєрідної сегрегації, коли громадяни, яким можна забезпечити надання послуг із догляду дома або підтриманого проживання, через не розуміння чи небажання органів місцевого самоврядування поміщаються до психоневрологічного інтернату. Тому, що це гарантує незалежний моніторинг якості надаваних послуг і сприяє соціальній захищеності осіб з психічними порушеннями та інтелектуальним розладами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчаючи питання ролі психоневрологічних інтернатів в системі соціального захисту населення, ми звернули увагу на те, що даний сегмент соціальної роботи досліджено недостатньо. Розглядаючи проблему соціального захисту підопічних психоневрологічних інтернатів в умовах повномасштабної війни, ми в першу чергу опиралися на чинні нормативно – законодавчі акти. Водночас, досить цікавим в згаданій площині є «Посібник з моніторингу соціальних

місць несвободи» (Кобзін, Черноусов, Щербань, 2016), в якому автори дають практичні рекомендації, щодо дотримання моніторинговою групою ключових принципів під час візиту до соціальних місць несвободи та на що звертати увагу в першу чергу. Питання визначення та обґрунтування сучасних підходів до впровадження процесу соціальної реабілітації осіб з обмеженими можливостями розкрито в публікації «Соціальна реабілітація як важлива галузь соціалізації осіб з обмеженими можливостями» (Колишкін, 2015). На увагу дослідників заслуговує наукова розвідка «Шляхи вирішення проблеми соціальної адаптації осіб з інтелектуальними порушеннями до трудової діяльності» (Малинович, 2015), в якій автор зосередив увагу на питанні соціальної адаптації осіб з порушеннями інтелекту через використання засобів трудотерапії. Методичним рекомендаціям щодо цілісного формування особистості в людей, які мають відставання в розвитку, позитивному впливові на процес соціальної реабілітації таких осіб – освітніх послуг та культурно – дозвілєвої діяльності, присвячено навчальний посібник «Menschen mit geistiger Behinderung» (Speck, 2018). На окрему увагу заслуговує дослідження «Попередній огляд: місця несвободи в Україні під час війни» (Федорович, Автухов, Тарасова, Прашко, Темченко, 2020) в якому зроблено детальний аналіз ситуації в місцях несвободи під час повномасштабних військових дій. Також для дослідників буде корисним аналітичний звіт «Права осіб із проблемами психічного здоров'я: відповідність національного законодавства міжнародним стандартам. Контекст дотримання прав людини у психоневрологічних інтернатах. Аналітичний звіт Української Гельсінської спілки з прав людини» (Імереллі, Кравченко, Мойса, 2015) за загальною редакцією Бущенко А., де проаналізовано відповідність національного законодавства міжнародним стандартам щодо гарантування прав осіб із проблемами психічного здоров'я. Згадані наукові праці українських й зарубіжних науковців а також результати незалежних моніторингів і соціальних досліджень дозволили нам зробити досить достовірне дослідження з оговореної тематики.

Метою дослідження є аналіз ситуації щодо соціального захисту та гарантування дотримання прав осіб з психічними порушеннями

та інтелектуальними розладами, яка склалася в психоневрологічних соціальних закладах України в умовах повномасштабної війни.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну у 2022 році поставило серйозні виклики перед соціальним захистом підопічних психоневрологічних інтернатів. Громадяни з психологічними порушеннями та інтелектуальними вадами уже перебували у вразливому становищі, а потреба евакуації, зміна звичних повсякденних умов, негативно вплинуло на їхню здатність до опору негараздам.

Перебування в місцях несвободи, якими є психоневрологічні інтернати, поставило їх підопічних в неоднозначну ситуацію, адже вини позбавлені можливості самостійно приймати рішення про свою подальшу долю і цілком залежать від владних рішень. Варто зауважити, що у деяких випадках соціальні установи психоневрологічного типу не були евакуйовані із зони бойових дій через байдужість місцевого керівництва.

Для кращого розуміння ситуації, звернемось до цифр. Станом на 1 січня 2021 року в сфері Міністерства соціальної політики, серед інших соціальних установ, «перебувало 152 психоневрологічних інтернати» (Федорович, Автухов, Тарасова, Прашко, Темченко, 2020). На початок 2022 року в них перебувало 28 000 осіб різного ступеня важкості. Приблизно третина психоневрологічних інтернатів потрапила в зону бойових дій, деякі з них були евакуйовані, як то Попаснянський чи Ізюмський, інші опинились на окупованій території.

Причина такого стану речей досить банальна, в Україні питання евакуації соціальних установ не були законодавчо врегульовані належним чином. Чинна, на той час, Постанова уряду, прийнята в 2013 році, з доповненнями від 2020 року, не містила чіткого порядку дій ні адміністрації психоневрологічних інтернатів ні муніципальної влади на випадок військових дій. Та навіть згадана постанова стосувалася переважно мирного населення і зовсім не регламентувала евакуацію таких місць несвободи як психоневрологічні інтернати. «Наявне станом на 24 лютого 2022 року нормативно-правове регулювання містило прогалини, принаймні в частині організації евакуації осіб з інвалідністю та інших мешканців місць несвободи,

які належать до соціальної сфери» (Федорович, Автухов, Тарасова, Прашко, Темченко, 2020).

Також варто уваги те, що переважна більшість соціальних установ психоневрологічного типу, навіть станом на сьогодні, не мають належно облаштованого укриття, яке може вмістити усіх підопічних. Безумовно, після 24 лютого 2022 року влада спробувала врегулювати згадані питання, проте досить часто уся відповідальність перекладалась на органи місцевого самоврядування, без надання конкретних рекомендацій. І це не єдина проблема яку не врегульовано сьогодні, наприклад ми не знайшли інформації про план евакуації конкретного психоневрологічного інтернату, принаймні директор не ознайомлений з таким, не закладено в бюджет кошти на евакуацію, відсутній спеціалізований або пристосований транспорт в необхідній кількості, немає плану дій на випадок окупації території на якій знаходиться соціальний заклад. Серед причин такої ситуації, необхідно виокремити наступні: не сформованість внутрішніх зв'язків між громадами різних регіонів, тому, якщо навіть буде проведено евакуацію, немає гарантії, що в приймаючій громаді буде необхідна інфраструктура; неможливість евакуювати підопічних з психічними порушеннями та інтелектуальними розладами в європейські країни, оскільки в них просто немає такої кількості місць в інтернатних закладах.

Серйозним чинником, який призвів до кризового стану, є на жаль незавершена через низку об'єктивних і суб'єктивних причин реформа психоневрологічної системи. Необхідно бути чесними, кількість підопічних в психоневрологічних інтернатах досить значна і евакуювати їх просто немає можливості. Тому завершення реформи, максимальний перехід до підтриманого проживання дозволить зменшити кількість підопічних інтернатних закладів та навантаження на систему.

Проте не лише відсутність укриттів є сьогодні проблемою для психоневрологічних інтернатів України. Позапланова перевірка проведена в одному з інтернатів Дніпропетровської області показала «відсутність достатньої кількості персоналу, щоб належно доглядати за мешканцями інтернату» (Амеліна, 2023). І це досить серйозна проблема, адже нестача кваліфікованих працівників призводить до ситуа-

ції, коли частина підопічних може перебувати в частково занедбаному стані. Серед інших проблем з якими стикаються психоневрологічні заклади евакуйовані із зони бойових дій, можна виокремити: нестачу місць на кожного підопічного, відсутність нормального ремонту в окремих приміщеннях, несертифіковані засоби для фіксації, тощо.

Найбільш яскраво проблеми підопічних евакуйованих психоневрологічних інтернатів можна побачити на прикладі Попаснянського соціального закладу. 120 підопічних інтернату вивезли Попасної до Чернівців, однак проте де їх розмістити почали думати після евакуації. Як результат 80 осіб знайшли тимчасовий притулок в обласній психіатричній лікарні, ще 40 – по інших інтернатах області. «Зараз з підопічними працює 15 працівників. П'ятеро з них переїхали з Попасної. За словами медсестри Світлани Журавльової, пацієнти збентежені через переїзд, їм призначають лікування. Втім першочергово підопічні потребують догляду та реабілітації. Лікарня цим не займається» (Трач, 2022). Директор інтернату спільно з представниками обласної влади оглянули кілька приміщень, серед них є такі які підходять психоневрологічному інтернату, і скоріш за все будуть передані в оренду закладу. Проте навіть виділення приміщенням не вирішує питання необхідного обладнання, лікарського та допоміжного персоналу.

Соціальний захист осіб з психічними порушеннями та інтелектуальними розладами в умовах активних бойових має стати пріоритетним напрямом роботи як Міністерства соціальної політики так і місцевих обласних військових адміністрацій.

Частина сьогоднішніх проблем в системі соціального захисту підопічних психоневрологічних інтернатів замовлена недосконалістю нормативної бази. Адже на момент російського вторгнення в 2014 р., місцеві адміністрації мали право здійснювати евакуацію соціальних закладів лише в межах області. Як результат відбувалось накопичення підопічних, що унеможливило подальші ефективні дії. Так перша евакуація уже згадуваного Попаснянського психоневрологічного інтернату відбулася до такого ж Дмитрівського інтернату, який знаходився лише за 30 км. від міста Щастя, де велися інтенсивні бойові дії. Подібна ситуація була в Слов'янському психоневрологічному інтер-

наті, розрахованому на 320 місць, куди евакуювали 365 осіб з Торезького закладу.

Повномасштабна агресія зруйнували звичні ланцюжки постачання та забезпечення, на перших порах соціальні установи змушені були виживати за рахунок гуманітарної допомоги, яку надають громадські організації та підтримки місцевих адміністрацій.

На підконтрольній Україні території ситуація поступово, дуже важко але змінюється. Міністерство соціальної політики спільно з обласними військовими адміністраціями проводить моніторинг функціонування установ щодо дотримання прав підопічних на отримання соціальних послуг.

Важливе значення для соціального захисту пацієнтів психоневрологічних закладів мала введена спрощена процедура надання соціальних послуг. Зазвичай прийняття рішення про надання соціальних послуг передбачає низку етапів і триває до 10 робочих днів. Спрощена процедура використовується для різних видів послуг, для цього потрібна лише заява від людини, яку вона може подати навіть безпосереднього після влаштування в соціальному закладі, маючи можливість задовільнити базові потреби та отримати необхідний догляд. Потрапити до соціального закладу можна по спрощеній процедурі і без документів.

Проте виклики зумовлені війною залишаються. «Для приймаючих закладів стає викликом потреба забезпечити новоприбулим мешканцям необхідні соціальні та медико-соціальні послуги, а також гідні умови проживання і побуту для всіх підопічних. Викликом є також потреба надати психологічну допомогу – як тим новоприбулим людям, які пережили бойові дії та/або евакуацію, так і постійним мешканцям, для яких велика кількість нових сусідів може бути психологічним стресом. Окрім того, ймовірним є зростання навантаження на працівників приймаючих закладів, адже не весь персонал евакуйованих закладів переїжджає разом із його мешканцями» (Ломоносова, Бабич, 2022).

Більш складною є ситуація з соціальним захистом підопічних психоневрологічних інтернатів які опинились в зоні тимчасової окупації. Враховуючи те, що фінансове забезпечення інтернатних установ в 2020 – 2021 роках дозволяло задовільнити дотримання мінімальних стандартів утримання підопічних, ситуація

в перші місяці не була критичною за винятком поодиноких випадків. Однак, як уже згадувалося вище, процес деінституалізації лише набирала оберти і заходи спрямовані на формування навичок самостійного підтримуваного проживання не були в пріоритеті. Не була готова система соціального захисту і до евакуації психоневрологічних установ, хоча установи для людей з ментальними розладами мали бути вивезені в першу чергу. Єдиний виняток – це більш – менш успішна евакуація окремих інтернатів Луганської області до інших регіонів.

Ситуація подекуди була критична, так один із закладів в Харківській області з перших днів війни опинився на тимчасово захопленій ворогом території. Фактично «установа опинилася на межі гуманітарної катастрофи. Протягом тривалого часу було відсутнє електропостачання, тому їжу для 640 підопічних готували на вогнищі. Місцеві мешканці допомагали з харчовими продуктами, однак це не могло розв'язувати проблеми з їх необхідними запасами. Також не вистачало медикаментів та засобів гігієни для догляду за підопічними» (Федорович, Автухов, Тарасова, Прашко, Темченко, 2020). На думку українських правозахисників нестача їжі та медикаментів, відсутність належних умов для догляду підопічних згідно вимог міжнародних конвенцій прирівнюється до катування.

Почасти складна ситуація з соціальним захистом підопічних психоневрологічних інтернатів під час військових дій пов'язана із проявами колабораціонізму. Це можемо побачити на прикладі психоневрологічних закладів Запорізької області. Згідно інформації начальниці департаменту соціального захисту Запорізької обласної військової адміністрації на окупованій території залишилися три психоневрологічних інтернати – Михайлівський, Орловський і Преславський, в яких розміщувалося до 800 підопічних.

За інформацією військових, «з Михайлівського психоневрологічного інтернату, який розташований у селі Показне, вивезли близько 200 осіб у невідомому напрямку. Усіх працівників закладу звільнили. Надалі, на території та в приміщеннях заплановано розміщення військового шпиталю для лікування поранених російських військовослужбовців» (Константинова, 2023). Подібні дії окупантів є кричущим

порушенням права на соціальний захист підопічних психоневрологічних закладів.

Деяка інша ситуація склалася в двох інших соціальних установах. Керівники Орловського та Переславського психоневрологічних інтернатів перейшли на службу до окупантів погодившись на співпрацю з так званою російською адміністрацією. Як результат – будь-який контакт зі згаданими установами втрачено і подальша доля їх підопічних невідома. Є певні дані, що згадані заклади продовжують функціонувати, але чи почуваються їхні підопічні соціально захищеними – невідомо.

Причиною подібних міркувань є дані оприлюднені юристом Громадського об'єднання «Експертний центр з прав людини» Оленою Темченко. Пані Олена стверджує, що підопічні психоневрологічних інтернатів в окупації перебували в жахливих умовах. «Після звільнення Куп'янського інтернату (Харківщина) підопічних вивезли в безпечні регіони й ми з ними спілкувалися. Люди розповідали про дуже жахливі умови, наприклад, кудись зник вуличний туалет, а на його місці залишилася велика вирва. Люди зазнавали психологічного насильства. Їм не вистачало харчування, тому їли 1-2 рази на день. Через це вимушені були будувати на вулиці печі та готувати на відкритому вогнищі, щоб мати хоч якусь теплу їжу» (Константинова, 2023). Люди з психічними розладами, через загрозу обстрілів змушені були переховуватись в підвалах без світла, що сприяло загостренню хвороб та високій смертності.

Серйозну напругу викликала вимога окупаційної влади перевести роботу інтернатів на російську законодавчу базу. Постійні перевірки представників російського міністерства, встановлення камер спостереження, що категорично заборонено в психоневрологічних закладах і водночас нестача лікарських засобів, які змушені за власні кошти купляти родичі підопічних, не сприяє серед них почуттю соціальної захищеності. Безкоштовні медичні препарати отримують лише ті клієнти, які мають російський паспорт. Водночас представники громадських організацій стверджують, що більш достовірну і ширшу інформацію з окупованих територій, про стан утримання підопічних пси-

хоневрологічних інтернатів отримати важко, тому детальні розслідування ще попереду.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Як бачимо ситуація щодо соціальної захищеності підопічних психоневрологічних інтернатів в умовах військових дій є неоднозначною. Позитивну роль в покращенні соціальної захищеності підопічних психоневрологічних інтернатів відіграв прийнятий Верховною Радою Закон України № 2122-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо звільнення від військової служби осіб з інвалідністю та осіб, які доглядають за такими особами з інвалідністю і хворими дітьми» (Закон України, 2022), а також Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання фінансової підтримки громадським об'єднанням осіб з інвалідністю» (Постанова КМУ, 2023), яка передбачає фінансування згаданих об'єднань за умови, що вони надаватимуть «соціальні послуги, спрямовані на соціалізацію та інтеграцію таких осіб в суспільство» (Мінсоцполітики, 2023).

Потребують і потребуватимуть в подальшому соціального захисту та державної підтримки підопічні психоневрологічних інтернатів, які набули порушень здоров'я та зазнали дискримінації перебуваючи на тимчасово окупованих територіях.

Маємо також проблему щодо врегулювання питання отримання соціальних послуг з реабілітації та адаптації особами (ветеранами), стан інвалідності яких поки що не встановлено.

Також на нашу думку варто розробити та затвердити державні стандарти соціальних послуг «підтримане проживання» та «представництво інтересів» спеціально для цільової групи «особи з інвалідністю внаслідок розумової відсталості та психічних розладів».

Про те, це стане можливим лише після завершення процесу деінституалізації. Заміна перебування в місцях несвободи на підтримуване проживання сприятиме не лише гідному рівню життя підопічних психоневрологічних інтернатів, а й гарантуватиме приватність, участь в прийнятті рішення та інтеграцію в місцеву громаду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Амеліна К. Відсутність укриття – не найбільша проблема. У Дніпрі перевірили інтернат, куди не пустили LB.ua. Що кажуть в ОВА і де діти. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/society/2023/06/19/560799_vidsutnist_ukrityta-naybilsha.html.
2. Держава фінансуватиме громадські об'єднання, що надаватимуть соціальні послуги людям з інвалідністю. *Міністерство соціальної політики України*. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/22551.html>.
3. Деякі питання надання фінансової підтримки громадським об'єднанням осіб з інвалідністю. Постанова Кабінету Міністрів від 27 січня 2023 р., № 70. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2023-%D0%BF#Text>.
4. Колишкін О. В. Соціальна реабілітація як важлива галузь соціалізації осіб з обмеженими можливостями. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/3968/1/Kolyshkin.pdf>.
5. Малинович Л. М. Шляхи вирішення проблеми соціальної адаптації осіб з інтелектуальними порушеннями до трудової діяльності. *Соціальна Психологія*. 2015 рік. URL: <https://enpui.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12059/Malinovich.pdf?sequence=1>.
6. Попередній огляд: місця несвободи в Україні під час війни / Ірина Федорович, Костянтин Автухов, Маргарита Тарасова, Олена Прашко, Олена Темченко. – К.: [Б. в.], 2020. – 44 с. URL: <https://notorture.org.ua/wp-content/uploads/2022/08/%D0%9F%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D1%96%D0%B9-%D0%BE%D0%B3%D0%BB%D1%8F%D0%B4-%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%86%D1%8F%D0%BD%D0%B5%D1%81%D0%B2%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B4%D0%B8-%D0%B2-%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96-%D0%BF%D1%96%D0%B4-%D1%87%D0%B0%D1%81-%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8.pdf>.
7. Посібник з моніторингу соціальних місць несвободи / Кобзін Д.О., Черноусов А.М., Щербань С.В. Київ: ВАІТЕ, 2016. 44 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/e/1/368701.pdf>.
8. Права осіб із проблемами психічного здоров'я: відповідність національного законодавства міжнародним стандартам. Контекст дотримання прав людини у психоневрологічних інтернатах. Аналітичний звіт Української Гельсінської спілки з прав людини / Р. Е. Імереллі, Р. І. Кравченко, Б. С. Мойса / *Українська Гельсінська спілка з прав людини*. Київ, КВЦ, 2015. 40 с. URL: <https://www.helsinki.org.ua/files/docs/1436351870.pdf>.
9. Про внесення змін до деяких законів України щодо звільнення від військової служби осіб з інвалідністю та осіб, які доглядають за особами з інвалідністю і хворими дітьми. Закон України від 15 березня 2022 року № 2122-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2122-20#Text>.
10. Ломоносова Н., Бабич К. Соціальний захист і війна в Україні (24 лютого – 30 квітня 2022). URL: <https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/soczialnyj-zahyst-i-vijna-v-ukrayini-24.02-30.04.pdf>.
11. Константинова В. Схиляли до співпраці та «депортували». Доля запорізьких психоневрологічних інтернатів в окупації. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-dolya-internativ-okupatsiya-zaporizka-oblast/32576407.html>.
12. Трач Ю. У Чернівецьку область переїхав психоневрологічний інтернат з Попасної. Тут шукають приміщення. *Суспільне Новини*. URL: <https://susplne.media/268607-u-cernivecku-oblast-pereihav-psihonevrologichni-internat-z-popasnoi-tut-sukaut-primisenna/>.
13. Otto Speck. Menschen mit geistiger Behinderung: Ein Lehrbuch zur Erziehung und Bildung. München: Ernst Reinhardt Verlag, 13., aktualisierte Auflage, revidierte Ausgabe, 2018. 433 p.

REFERENCES:

1. Amelina, K. (2023). Vidsutnist ukryttia – ne naibilsha problema. U Dnipri perevirlyly internat, kudy ne pustly LB.ua. Shcho kazhut v OVA i de dity [Lack of shelter is not the biggest problem. A boarding school was checked in Dni-pro, where LB.ua was not allowed. What they say in OVA and where are the children]. *LB.ua*. Retrieved from: https://lb.ua/society/2023/06/19/560799_vidsutnist_ukrityta-naybilsha.html [in Ukrainian].
2. Derzhava finansuvatyme hromadski obiednannia, shcho nadavatymut sotsialni posluhy liudiam z invalidnistiu (2023). *Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy* [The state will finance public associations that will provide social services to people with disabilities]. Retrieved from: <https://www.msp.gov.ua/news/22551.html> [in Ukrainian].
3. Deiaki pytannia nadannia finansovoi pidtrymky hromadskym obiednanniam osib z invalidnistiu [Some issues of providing financial support to public associations of persons with disabilities]. Postanova Kabinetu Ministriv vid 27 sichnia 2023 r., № 70. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2023-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
4. Kolyshkin, O. V. (2015). Sotsialna rehabilitatsiia yak vazhlyva haluz sotsializatsii osib z obmezhenymy mozhlyvostiamy [Social rehabilitation as an important branch of socialization of persons with disabilities]. Retrieved from: <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/3968/1/Kolyshkin.pdf> [in Ukrainian].
5. Malynovych, L. M. (2015). Shliakhy vyrishennia problemy sotsialnoi adaptatsii osib z intelektualnymy porushenniamy do trudovoi diialnosti [Ways to solve the problem of social adaptation of persons with intellectual disabilities

to work]. *Sotsialna Psykholohiia*. Retrieved from: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12059/Malinovich.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].

6. Poperednii ohliad: mistisia nesvobody v Ukraini pid chas viiny [Preliminary overview: places of imprisonment in Ukraine during the war] / Iryna Fedorovych, Kostiantyn Avtukhov, Marharyta Tarasova, Olena Prashko, Olena Temchenko (2020). K.: [B. v.]. 44s. Retrieved from: <https://notorture.org.ua/wp-content/uploads/2022/08/%D0%9F%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D1%96%D0%B9-%D0%BE%D0%B3%D0%B-B%D1%8F%D0%B4-%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%86%D1%8F%D0%BD%D0%B5%D1%81%D0%B2%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B4%D0%B8-%D0%B2-%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96-%D0%BF%D1%96%D0%B4-%D1%87%D0%B0%D1%81-%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8.pdf> [in Ukrainian].

7. Posibnyk z monitorynhu sotsialnykh mistis nesvobody [Guide to monitoring social places of detention] / Kobzin D.O., Chernousov A.M., Shcherban S.V. (2016). Kyiv: VAITE. 44 s. Retrieved from: <https://www.osce.org/files/f/documents/e/1/368701.pdf> [in Ukrainian].

8. Prava osib iz problemamy psykhichnoho zdorovia: vidpovidnist natsionalnoho zakonodavstva mizhnarodnym standartam. Kontekst dotrymanna prav liudyny u psykhonevrolohichnykh internatakh. Analitychnyi zvit Ukrainskoi Helsinskoj spilky z prav liudyny [Rights of persons with mental health problems: compliance of national legislation with international standards. The context of observing human rights in psychoneurological boarding schools. Analytical report of the Ukrainian Helsinki Union on Human Rights] / R. E. Imerelli, R. I. Kravchenko, B. S. Moisa (2015) / *Ukrainska Helsinska spilka z prav liudyny*. Kyiv, KVIITs. 40 s. Retrieved from: <https://www.helsinki.org.ua/files/docs/1436351870.pdf> [in Ukrainian].

9. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo zvilnennia vid viiskovoi sluzhby osib z invalidnistiu ta osib, yaki dohliadaiut za osobamy z invalidnistiu i khvorymy ditmy [On amendments to some laws of Ukraine regarding the exemption from military service of persons with disabilities and persons who care for persons with disabilities and sick children]. *Zakon Ukrainy vid 15 bereznia 2022 roku № 2122-IKh*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2122-20#Text> [in Ukrainian].

10. Lomonosova, N., & Babych, K. (2022). Sotsialnyi zakhyst i viina v Ukraini (24 liutoho – 30 kvitnia 2022) [Social protection and the war in Ukraine (February 24 – April 30, 2022)]. Retrieved from: <https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/soczialnyj-zahyst-i-vijna-v-ukrayini-24.02-30.04.pdf> [in Ukrainian].

11. Konstiantynova, V. (2023). Skhylialy do spivpratsi ta «deportuvaly». Dolia zaporizkykh psykhonevrolohichnykh internativ v okupatsii [Inclined to cooperate and «deported». The fate of Zaporozhye psychiatric boarding schools during the occupation]. *Radio Svoboda*. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-dolya-internativ-okupatsiya-zaporizka-oblast/32576407.html> [in Ukrainian].

12. Trach, Yu. (2022). U Chernivetsku oblast pereikhav psykhonevrolohichnyi internat z Popasnoi. Tut shukaiut prymishchennia [A psychoneurological boarding school from Popasnaya moved to Chernivtsi region. They are looking for premises here]. *Suspilne Novyny*. Retrieved from: <https://suspilne.media/268607-u-chernivecku-oblast-pereihav-psihonevrologichni-internat-z-popasnoi-tut-sukaiut-prymishchennia/> [in Ukrainian].

13. Otto Speck (2018). *Menschen mit geistiger Behinderung: Ein Lehrbuch zur Erziehung und Bildung*. München: Ernst Reinhardt Verlag, 13., aktualisierte Auflage, revidierte Ausgabe, 433 p.

УДК 316.48:364-053.81:331

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.20>

Ірина ЦИМБАЛЮК

доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту, Волинський національний університет імені Лесі Українки, пр. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0003-0506-2262

Scopus-Author ID: 57193912373

Web of Science Researcher ID: G-9729-2019

Андрій КОЛОСОК

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, пр. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0001-9167-5430

Scopus-Author ID: 36069569400

Web of Science Researcher ID: W-6262-2018

Бібліографічний опис статті: Цимбалюк, І.; Колосок, А. (2024). Теоретичні основи соціально-економічної реінтеграції ветеранів у цивільне суспільство. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 140–148, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.20>

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ У ЦИВІЛЬНЕ СУСПІЛЬСТВО

Стаття присвячена теоретичному обґрунтуванню соціально-економічної реінтеграції ветеранів у цивільне суспільство. Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та розробці рекомендацій для ефективної соціально-економічної реінтеграції ветеранів у цивільне суспільство, зокрема шляхом визначення ключових понять, аналізу факторів та бар'єрів, а також розробки основних засад формування інклюзивних програм. Методологія цієї статті ґрунтується на комплексному підході до вивчення теоретичних основ соціально-економічної реінтеграції ветеранів у цивільне суспільство. Використано аналіз нормативно-правових актів України, зокрема Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», для визначення правового статусу ветеранів та ключових понять, пов'язаних із реінтеграцією. Огляд наукової літератури та публікацій дав можливість сформуванню понятійний апарат та визначити основні підходи до реінтеграції. Використання даних соціологічних опитувань та досліджень, таких як аналітичний звіт SCORE та опитування Українського ветеранського фонду, допомогло ідентифікувати основні проблеми та виклики, з якими стикаються ветерани при поверненні до цивільного життя. На основі порівняльного аналізу різних підходів до реінтеграції ветеранів, визначено фактори, що впливають на її успішність, та розроблено рекомендації для забезпечення її ефективності. Запропоновано створення спеціальних програм, спрямованих на організацію туристичних подорожей і рекреаційних заходів для ветеранів, що сприятиме їхньому психологічному відновленню та зміцненню соціальних зв'язків. Синтез та узагальнення результатів аналізу сприяли виробленню науково обґрунтованих рекомендацій щодо впровадження інклюзивних підходів до соціально-економічної реінтеграції ветеранів. Новизна полягає у систематизації та узагальненні інформації з цього питання та розробці конкретних рекомендацій для покращення ефективності реінтеграційних програм для ветеранів. У статті вперше систематизовано та обґрунтовано принципи та критерії формування інклюзивних програм для соціально-економічної реінтеграції ветеранів. Загальні висновки статті підкреслюють важливість впровадження інклюзивних підходів у реінтеграційні програми для забезпечення успішної адаптації ветеранів у цивільне суспільство. Дослідження також вказує на потребу в подальших дослідженнях для вдосконалення підходів до реінтеграції ветеранів та підтримки їхнього соціально-економічного відновлення.

Ключові слова: ветерани, учасники бойових дій, реінтеграція ветеранів, соціальна реінтеграція, економічна реінтеграція, цивільне суспільство, відновлення, безробіття, інклюзивні підходи, інклюзивні програми, інклюзія.

Ірина TSYMBALIUK

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Management, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0003-0506-2262

Scopus-Author ID: 57193912373

Web of Science Researcher ID: G-9729-2019

Andrii KOLOSOK*PhD in Pedagogy, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025***ORCID:** 0000-0001-9167-5430**Scopus-Author ID:** 36069569400**Web of Science Researcher ID:** W-6262-2018

To cite this article: Tsymbaliuk, I.; Kolosok A. (2024). Teoretychni osnovy sotsialno-ekonomichnoi reintehratsii veteraniv u tsyvilne suspilstvo [Theoretical foundations of the socio-economic reintegration of veterans into civil society]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 140–148, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.20>

THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE SOCIO-ECONOMIC REINTEGRATION OF VETERANS INTO CIVIL SOCIETY

The article is dedicated to the theoretical justification of the socio-economic reintegration of veterans into civilian society. The aim of the article is to provide a theoretical justification and develop recommendations for the effective socio-economic reintegration of veterans into civilian society, particularly through the definition of key concepts, analysis of factors and barriers, and development of the main principles for forming inclusive programs. The methodology of this article is based on a comprehensive approach to studying the theoretical foundations of the socio-economic reintegration of veterans into civilian society. An analysis of Ukrainian legal acts, particularly the Law of Ukraine "On the Status of War Veterans and Guarantees of Their Social Protection," was used to determine the legal status of veterans and key concepts related to reintegration. A review of scientific literature and publications enabled the formation of the conceptual framework and identification of the main approaches to reintegration. The use of data from sociological surveys and research, such as the SCORE analytical report and surveys conducted by the Ukrainian Veterans Foundation, helped to identify the main problems and challenges faced by veterans when returning to civilian life. Based on a comparative analysis of different approaches to veteran reintegration, factors influencing its success were identified, and recommendations were developed to ensure its effectiveness. The creation of special programs aimed at organizing tourist trips and recreational activities for veterans was proposed, which would promote their psychological recovery and strengthen social ties. The synthesis and generalization of analysis results contributed to the development of scientifically grounded recommendations for the implementation of inclusive approaches to the socio-economic reintegration of veterans. The novelty lies in the systematization and generalization of information on this issue and the development of specific recommendations to improve the effectiveness of reintegration programs for veterans. The article for the first time systematizes and justifies the principles and criteria for the formation of inclusive programs for the socio-economic reintegration of veterans. The general conclusions of the article emphasize the importance of implementing inclusive approaches in reintegration programs to ensure the successful adaptation of veterans to civilian society. The study also points to the need for further research to improve approaches to veteran reintegration and support their socio-economic recovery.

Key words: veterans, combatants, veteran reintegration, social reintegration, economic reintegration, civilian society, recovery, unemployment, inclusive approaches, inclusive programs, inclusion.

Актуальність проблеми. Перехід з військового життя до громадянського, особливо для тих, хто має реальний досвід бойових дій, вимагає серйозної адаптації та подолання численних труднощів. Однією з ключових проблем є необхідність забезпечення ветеранів та їхніх сімей підтримкою та ресурсами для успішної адаптації до нових умов життя. Це включає в себе вирішення психологічних та соціальних викликів, забезпечення доступу до освіти, медичної допомоги та можливостей для працевлаштування. До того ж, потреба в розробці інклюзивних стратегій підтримки стає дедалі більш актуальною з урахуванням складності процесу реінтеграції та потреб ветеранів у відновленні

фізичного та психологічного здоров'я. Тому важливо розуміти складність процесу реінтеграції та розробляти інклюзивні стратегії підтримки ветеранів, що сприятиме їхній успішній адаптації до цивільного життя та забезпеченню їх гідного існування в мирних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи сучасні дослідження, можна визначити, що питання реінтеграції ветеранів у цивільне життя є актуальною темою, яка привертає увагу багатьох науковців. Одна з основних проблем, що досліджувалися в різних публікаціях, полягає в недостатній підтримці соціальної, психологічної та професійної реабілітації ветеранів після повернення з бойо-

вих дій. Ряд авторів, зокрема Дуля А. та Спіріна Т., у своїх працях акцентували увагу на цих питаннях (Дуля, Спіріна, 2024). Роботи Якимець, В. М., Печиборщ, В. П., Вороненко, В. В. та інших акцентують увагу на психологічній реабілітації ветеранів, підкреслюючи її важливість як складової національної безпеки (Якимець, Печиборщ, Вороненко, Никоненко, Слабкий та ін, 2023). Т. Захаріна досліджує реінтеграційний потенціал ветеранів (Захаріна, 2023), а роботи О. Кравченко, В. Швець та Л. Мельник зосереджуються на ролі ветеранських організацій у реінтеграції та психологічній реабілітації ветеранів з інвалідністю (Кравченко, Швець, Мельник, 2024). У своїх роботах Б. Олексенко та І. Грищенко досліджують практикоорієнтовані підходи до забезпечення реінтеграції ветеранів та учасників бойових дій (Олексенко, Грищенко, 2023).

Ще однією групою проблем є недостатня увага до індивідуальних потреб ветеранів та їхньої адаптації до цивільного життя. Такі дослідники, як М. Мальований та Ю. Улянич розглядають зарубіжний досвід професійної та соціальної адаптації військових (Мальований, Улянич, 2023), а Л. Яценко висвітлює проблеми працевлаштування ветеранів та ризики для держави та суспільства (Яценко, 2023).

Вивчення інклюзії та інклюзивних підходів соціально-економічної реінтеграції ветеранів також є важливою темою досліджень. Монографія «Безпека сталого розвитку регіонів та територіальних громад України на засадах інклюзивного зростання» аналізує інклюзивний розвиток у ширшому контексті, підкреслюючи необхідність інклюзивних програм для сталого розвитку (Безпека сталого розвитку регіонів..., 2022). Незважаючи на попередні дослідження, залишаються нерозкритими питання щодо ефективних інклюзивних підходів у реінтеграції ветеранів, а також формування цілеспрямованих програм та критеріїв успішної реінтеграції. Таким чином, аналіз концептуальних підходів та понятійного апарату, а також розробка рекомендації щодо впровадження інклюзивних підходів має важливе значення для подальшого розвитку наукового розуміння та практичної реалізації процесів реінтеграції ветеранів у суспільство.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні соціально-економічної реінтеграції

ветеранів у цивільне суспільство. В рамках дослідження проведено аналіз концептуальних підходів та понятійного апарату, визначено основні чинники та бар'єри цього процесу, а також розроблено рекомендації щодо впровадження інклюзивних підходів для забезпечення їхньої ефективної соціально-економічної реінтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема реінтеграції ветеранів у цивільне суспільство та економіку потребує чіткого розуміння основних понять, які використовуються у цій сфері. До ключових понять належать інклюзивність, реінтеграція, ветерани та учасники бойових дій, соціальна та економічна інтеграція. Їх розуміння та чітке визначення є фундаментальними для розробки ефективних стратегій та програм, спрямованих на реінтеграцію ветеранів у цивільне суспільство та економіку.

Категорія «ветеран» має правове визначення та зазвичай пов'язана з участю осіб у військових діях або захисті країни. Згідно законодавства України (Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту, 1993) ветеранами війни є особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав. До ветеранів війни належать:

– *учасники бойових дій* – це військовослужбовці та інші особи, які брали безпосередню участь у воєнних діях, бойових операціях, а також виконували інші обов'язки, пов'язані з обороною країни або участю у війні;

– *особи з інвалідністю внаслідок війни* – це ветерани, які отримали інвалідність у зв'язку зі службою у військових чи військово-політичних організаціях під час воєнних дій;

– *учасники війни* – ця категорія включає в себе осіб, які брали участь у захисті батьківщини або відстоювали інтереси держави під час воєнних дій.

Ці категорії становлять основу для надання певних пільг та правового статусу ветеранам у суспільстві. Для цих осіб реінтеграція ускладнюється через пережитий стрес, психологічні травми та зміни у системі цінностей, що зумовлені бойовим досвідом.

Реінтеграція ветеранів розглядається як процес повернення до цивільного життя з адаптацією до нових умов. Це складний та багатогранний процес, що включає соціальні, економічні

та психологічні аспекти. За твердженням Ю. Бойко-Бузиль, реінтеграцію доцільно розглядати як систему поновлення соціальної цілісності особи. Системний підхід при цьому передбачає надання та забезпечення державою конкретних послуг і можливостей, серед яких людина обирає затребувані й докладає певних зусиль для збалансування внутрішньої єдності та відновлення власної соціальної активності. Реінтеграція включає у себе усунення перешкод, що ускладнюють або унеможливають участь особи в суспільному житті як повноцінного члена громади. Цей процес є розвитком та зміною певного стану (зовнішня реінтеграція) та активними діями самої особи (внутрішня реінтеграція). Зауважимо її важливість для консолідації та стабілізації суспільства загалом, а також дотримання прав людини. Адже невирішені проблеми реінтеграції можуть призводити до соціальної ізоляції, безробіття, погіршення фізичного та психічного здоров'я, а також до зростання соціальної напруженості.

Реінтеграція розглядається як багатоступеневий процес, який включає фізичну, психологічну та соціально-економічну адаптацію. Фізична адаптація передбачає повернення до повсякденного життя, що включає відновлення здоров'я та фізичної форми. Психологічна адаптація стосується подолання посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та інших психологічних проблем, що виникають внаслідок бойових дій. Соціально-економічна адаптація включає налагодження соціальних зв'язків, працевлаштування та забезпечення економічної стабільності.

Однією з найважливіших психологічних проблем, з якими стикаються військовослужбовці, звільнені у запас, та члени їхніх сімей, є адаптація до нових умов життя, адже соціальний статус, зміст професійної діяльності військових, особливості регулювання їхньої соціальної й професійної поведінки значно відрізняються від умов громадянського життя. Для ветеранів, які мають реальний бойовий досвід, проблема реінтеграції стає ще більш складною та багатогранною (Захаріна, 2023). Соціальна інтеграція визначається як процес включення ветеранів у соціальне життя громади, що передбачає відновлення соціальних зв'язків, участь у громадських заходах та налагодження взаємовідносин з оточенням.

Згідно Закону України «Про соціальні послуги» соціальна реінтеграція є однією з комплексних соціальних послуг, що передбачають узгоджені дії фахівців з надання постійної або систематичної комплексної допомоги (Закон України «Про соціальні послуги», 2019). Соціальна реінтеграція розглядається як ключовий елемент для запобігання соціальній ізоляції ветеранів. У своєму дослідженні Т. Захаріна надає визначення соціальної реінтеграції ветеранів як процесу, що взаємодіє з системою понять, охоплюючи різні аспекти суспільної діяльності. Соціальна реінтеграція розглядається як складний феномен, що об'єднує всі види культурної, трудової, економічної та іншої активності соціальних груп та індивідів (Захаріна, 2023). Цей процес стосується тих, хто в будь-якому відношенні виявився дискримінованим чи виключеним з активного соціального процесу, незалежно від причин цієї дискримінації. Такий підхід підкреслює глибину та широкий спектр включених явищ у поняття соціальної реінтеграції ветеранів, що вимагає комплексного розуміння та аналізу для ефективного вирішення цієї проблеми.

У процесі соціальної реінтеграції ветеранів важливо враховувати різні аспекти, які можуть сприяти їхньому повному та успішному включенню в цивільне суспільство. Одним із таких аспектів є залучення до туризму та рекреації як засобу психологічного відновлення та соціальної адаптації (Павліха, Цимбалюк, Савчук, 2022). Зокрема створення спеціальних програм, спрямованих на організацію туристичних подорожей і рекреаційних заходів для ветеранів, таких як екскурсії, спортивні змагання, відпочинок на природі тощо, сприятиме психологічному відновленню ветеранів та зміцненню їхніх соціальних зв'язків. Важливо забезпечити доступність таких програм для всіх ветеранів, незалежно від їхнього стану здоров'я чи матеріального стану. Крім того, важливо створити позитивне середовище для участі ветеранів у туристичних та рекреаційних заходах, забезпечити їхню підтримку та взаємодію з іншими учасниками програм.

Економічна реінтеграція, у свою чергу, акцентує увагу на важливості доступу до ринку праці та можливостей для економічного розвитку. Вона включає професійну перепідготовку, працевлаштування та забезпечення економічної

стабільності. Зайнятість є основою добробуту для будь-якого суспільства (Павліха, Цимбалюк та ін., 2022). Тому розвиток ефективних програм підтримки працевлаштування для ветеранів є критично важливим для забезпечення їхнього добробуту та інтеграції в цивільне суспільство.

Основною метою є працевлаштування колишніх учасників бойових дій, яке має бути центральним завданням і ефективно стимулюватися на ранніх етапах через залучення стейкхолдерів. За даними аналітичного звіту SCORE (Реінтеграція ветеранів АТО та ООС..., 2022), труднощі економічної реінтеграції ветеранів в Україні становлять серйозний виклик для соціально-економічного розвитку країни. Результати звіту підтверджують, що рівень безробіття серед ветеранів є значно вищим, ніж серед порівняльної вибірки, досягаючи 13% порівняно з 8% відповідно. Особливі труднощі в працевлаштуванні виявляються серед молодих ветеранів у населених пунктах з населенням від 50 до 500 тисяч чоловік, де рівень безробіття досягає 22%. Натомість, великі міста зазнають меншої проблеми з безробіттям серед молодих ветеранів (лише 3% безробітних). Підвищений рівень безробіття серед ветеранів у сільській місцевості свідчить про необхідність спеціалізованих програм економічної інтеграції, а також про важливість взаємодії між міськими та сільськими організаціями ветеранів для надання підтримки та доступу до можливостей працевлаштування. В цілому, для успішної економічної інтеграції ветеранів важливо розробити та впровадити програми, які враховують специфіку кожного регіону та надають підтримку ветеранам у їхньому пошуку роботи та створенні бізнесу.

Соціально-економічна реінтеграція ветеранів може відбуватися у двох основних формах: традиційне працевлаштування, що передбачає побудову кар'єри в цивільному житті, та розвиток власного бізнесу, який може бути як традиційним, так і соціальним підприємництвом (Мальований, Улянич, 2023, с. 41). Для успішної реалізації програм гідної зайнятості ветеранів потрібна відповідна державна політика та підготовка різних суб'єктів, що будуть вести, координувати та реалізовувати ці програми. Однак успіх цих заходів залежатиме від належного підходу до підготовки та підтримки

ветеранів у їхньому переході до громадянського життя, а також від наявності сприятливого економічного середовища для їхньої успішної інтеграції.

За результатами досліджень, проведених Яценко Л. (Яценко, 2023), можна виділити основні фактори, які ускладнюють процес економічної реінтеграції ветеранів, вимагаючи уваги та комплексного підходу з боку держави, громадськості та бізнесу для забезпечення ефективної підтримки ветеранів у їхньому поверненні до мирного життя та відновленні економічної стабільності:

1. Відсутність досвіду роботи з ветеранами. Велика частина роботодавців не мають достатнього досвіду у працевлаштуванні ветеранів, що може призвести до їхньої виключеності з ринку праці. Необхідно проводити навчальні програми для роботодавців щодо специфіки працевлаштування ветеранів, а також надавати їм практичний досвід у співпраці з такими працівниками.

2. Необхідність створення сприятливого законодавства. Важливо розробити та впровадити законодавчі норми, які сприяють працевлаштуванню ветеранів та забезпечують їхню захищеність на ринку праці.

3. Підтримка психологічного благополуччя ветеранів. Виникають побоювання стосовно психоемоційного стану ветеранів та їхньої можливої інвалідності, що ускладнює їхнє працевлаштування та адаптацію до цивільного життя. Необхідно розробити та впровадити програми психологічної підтримки для ветеранів, які включають консультування та психологічну реабілітацію.

4. Стимулювання співпраці між громадськими та приватними секторами. Важливо створити механізми співпраці між різними секторами економіки з метою сприяння працевлаштуванню ветеранів та забезпечення їхньої економічної інтеграції.

Одним із важливих аспектів цієї реінтеграції є забезпечення соціального захисту для ветеранів, які повертаються з військової служби. Соціальний захист має на меті забезпечити ветеранам необхідні ресурси та послуги для їхнього адаптивного та успішного включення в цивільне суспільство.

В Україні система соціального захисту ветеранів регулюється Законом України «Про ста-

тус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», у якому зазначено, що вона охоплює ветеранів війни та членів їх сімей, а також членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни та Захисників та Захисниць України (Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту, 1993). Закон закріплює права ветеранів на отримання соціальних послуг та підтримки з боку держави у важкі періоди їхнього життя. Він визначає обов'язки державних органів та інших установ перед ветеранами та їхніми родинами, забезпечуючи їм доступ до медичної допомоги, психологічної підтримки, житлових умов, фінансової допомоги та інших необхідних послуг. Така система соціального захисту є важливим засобом підтримки ветеранів та їхніх сімей у процесі їхньої реінтеграції в цивільне життя після війни. Вона сприяє створенню умов для повноцінного життя та відновлення соціального статусу цих людей у суспільстві.

Забезпечення ефективної реінтеграції ветеранів у цивільне життя вимагає застосування інклюзивних підходів. Інклюзивність визначається як процес створення умов для повної участі всіх членів суспільства у всіх аспектах життя (Безпека сталого розвитку..., 2022). В основі інклюзивних підходів лежить принцип рівності та необхідності усунення будь-яких бар'єрів, які можуть перешкоджати повному включенню ветеранів у суспільство. Інклюзивність часто розглядається у контексті освітніх і соціальних програм, спрямованих на подолання бар'єрів для вразливих груп населення. Щодо реінтеграції ветеранів інклюзивність визначає створення сприятливих умов для їх залучення до соціального та економічного життя суспільства, зокрема створення доступних умов для навчання, працевлаштування, медичного обслуговування, а також доступу до культурних та розважальних заходів.

Інклюзивність також передбачає індивідуальний підхід до кожного ветерана, враховуючи його особисті потреби, навички, здібності та досвід. Не лише загальні програми та послуги, але й індивідуально спрямовані заходи, що враховують унікальні потреби та можливості кожного ветерана, сприятимуть максимальній підтримці та ефективній адаптації до нового життя після завершення служби.

В основі ефективної реінтеграції лежать певні принципи та критерії, які забезпечують розробку та реалізацію інклюзивних програм. Вони спрямовані на створення умов для рівноправного, комплексного та стійкого включення ветеранів у суспільство. Крім того, важливою складовою є визначення конкретних цілей та завдань, що дозволяють реалізувати зазначені принципи на практиці (табл. 1).

Важливо розуміти, що ефективна реінтеграція ветеранів не лише покращує їхнє особисте життя, але й сприяє зміцненню соціальної єдності та розвитку держави в цілому.

Висновки. На основі проведеного дослідження визначено основні принципи та критерії формування інклюзивних програм для реінтеграції ветеранів, а також встановлено цілі та завдання для їх успішного функціонування. Інклюзивні програми мають базуватися на принципах рівності можливостей, індивідуального підходу, комплексності, доступності, активної участі ветеранів та стійкості. Це означає забезпечення рівного доступу всіх ветеранів до ресурсів і послуг, незалежно від їхнього стану здоров'я або соціального статусу, із врахуванням індивідуальних потреб та особливостей кожного ветерана.

Комплексний підхід передбачає інтеграцію різних видів допомоги, таких як медична, психологічна, соціальна та економічна підтримка, що забезпечує всебічну підтримку ветеранів. Доступність означає створення умов для легкого доступу до всіх видів послуг та програм, що включає інформаційну підтримку та забезпечення транспортної доступності. Активна участь ветеранів у процесі розробки та реалізації програм є критично важливою для підвищення їхнього рівня соціальної активності. Крім того, програми повинні бути орієнтовані на довготривалу підтримку, що забезпечить стійкість соціальної та економічної інтеграції ветеранів.

Основними цілями інклюзивних програм є підвищення рівня соціальної та економічної включеності ветеранів, забезпечення індивідуалізованої допомоги та всебічної підтримки, підвищення доступності ресурсів та активної участі ветеранів у суспільному житті. Для досягнення цих цілей програми повинні включати завдання з розробки інди-

**Основні засади формування інклюзивних програм
соціально-економічної реінтеграції ветеранів**

Принципи формування інклюзивних програм	Критерії формування інклюзивних програм	Цілі інклюзивних програм	Завдання інклюзивних програм
Рівність можливостей	Забезпечення рівного доступу до ресурсів і послуг для всіх ветеранів, незалежно від їх стану здоров'я та соціального статусу.	Підвищення рівня соціальної та економічної включеності ветеранів.	Розробка програм підтримки, що забезпечують рівні можливості для всіх ветеранів.
Індивідуальний підхід	Врахування індивідуальних потреб та особливостей кожного ветерана при розробці та реалізації програм.	Забезпечення індивідуалізованої допомоги та підтримки.	Проведення оцінки потреб ветеранів для розробки персоналізованих планів реінтеграції.
Комплексність	Інтеграція різних видів допомоги (медична, психологічна, соціальна, економічна) у рамках єдиної програми.	Забезпечення всебічної підтримки ветеранів.	Координація між різними установами та організаціями для надання комплексної допомоги.
Доступність	Створення умов для легкого доступу ветеранів до всіх видів послуг та програм.	Підвищення доступності соціальних та економічних ресурсів для ветеранів.	Забезпечення інформаційної підтримки та транспортної доступності до послуг.
Участь ветеранів	Активне залучення ветеранів до процесу розробки та реалізації програм.	Підвищення рівня активної участі ветеранів у суспільному житті.	Створення консультативних рад та робочих груп за участю ветеранів.
Стійкість та довгостроковість	Орієнтація програм на довготривалу підтримку ветеранів.	Забезпечення сталості соціальної та економічної інтеграції ветеранів.	Розробка довгострокових стратегій підтримки та моніторинг результатів.

* Систематизовано авторами

відуальних планів реінтеграції, координації між різними установами та організаціями, створення консультативних рад за участю ветеранів та розробки довгострокових стратегій підтримки. Впровадження таких інклюзивних підходів є необхідним для ефективної соціально-економічної реінтеграції ветеранів у цивільне суспільство.

Перспективи подальших досліджень полягають у вдосконаленні інклюзивних програм, а також у вивченні їхнього впливу на соціально-економічну реінтеграцію ветеранів. Додаткові дослідження будуть спрямовуватися на оцінку ефективності програм, аналіз їхнього впливу на якість життя ветеранів та розробку нових стратегій підтримки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дуля А., Спіріна Т. До питання реабілітації учасників бойових дій в Україні. *Ввічливість. Humanitas*, 2024. №1. С. 38–43. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.6/>
2. Якимець В. М., Печиборщ В. П., Вороненко В. В., Якимець В. В., Печиборщ О. В., Никоненко А. В., Слабкий, Г. О. Гарантована психологічна допомога та реабілітація військовослужбовців – складова національної безпеки. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2023. № 3. 41–50. <https://doi.org/10.11603/1681-2786.2022.3.13435>
3. Захаріна Т. Реінтеграційний потенціал ветеранів як чинник успішної їх реінтеграції в соціум. *Social Work and Education*. 2023. № 10(3). С. 263–275. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.3.1>
4. Кравченко О., Швець В., Мельник Л. Роль ветеранських організацій у реінтеграції та психологічній реабілітації ветеранів з інвалідністю в умовах військового та повоєнного часу. *Психологічний журнал*. 2024. № 11. С. 37–44. <https://doi.org/10.31499/2617-2100.11.2023.298401>.
5. Олексенко Б., Грищенко І. Практико орієнтовані підходи до забезпечення реінтеграції ветеранів та учасників бойових дій. *Scientific Collection «InterConf»*. 2023. № 180. С. 139–142. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/4804>.

6. Мальований М. І., Улянич Ю. В. Зарубіжний досвід професійної та соціальної адаптації військових. *Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць*. Одеса: Одеський національний економічний університет. 2023. № 3-4 (86-87). С. 38-47.

7. Яценко Л. Проблеми працевлаштування ветеранів війни: ризики для держави та суспільства. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2023. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/problemy-pratsevlashtuvannya-veteraniv-viyny-ryzyky-dlya-derzhavy>.

8. Безпека сталого розвитку регіонів та територіальних громад України на засадах інклюзивного зростання: монографія / Н. Павліха, І. Цимбалюк, Н. Хомюк, М. Войчук, А. Савчук, В. Коломечюк, С. Цимбалюк. Луцьк : Вежа-Друк. 2022. 514с. ISBN 978-966-940-430-5.

9. Про соціальні послуги. Закон України від 17 січня 2019 року № 2671-VIII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 20.05.2024).

10. Павліха Н. В., Цимбалюк І. О., Савчук А. Ю. Сталий розвиток туризму та рекреації: сучасні виклики й перспективи для України: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2022. 208 с. ISBN 978-966-940-426-8.

11. Павліха Н. В., Цимбалюк І. О., Уніга О. В., Коцан Л. М., Савчук А. Ю. Економіка добробуту: регулювання доходів населення та розвиток ринку праці: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2022. 212 с. ISBN 978-966-940-435-0.

12. Реінтеграція ветеранів АТО та ООС. Виявлення та подолання викликів за допомогою індексу соціальної згуртованості і примирення (SCORE) в Україні січень 2022. Аналітичний звіт. 2022. URL: https://api.scoreforpeace.org/storage/pdfs/REP_DGEUkr21_Vets-Report_FIN_UKR.pdf.

13. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту. Закон України від 22 жовтня 1993 року № 3551-XII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 20.05.2024).

REFERENCES:

1. Dulia, A., & Spirina, T. (2024). On the issue of rehabilitation of participants of combat actions in Ukraine. *Humanitas*, (1), 38–43. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.6> [in Ukrainian].

2. Yakymets, V. M., Pechyborshch, V. P., Voronenko, V. V., Yakymets, V. V., Pechyborshch O. V., Nikonenko A. V., & Slabkiy G. O. (2023). Guaranteed psychological assistance and rehabilitation of servicemen as a component of national security. *Bulletin of Social Hygiene and Health Protection Organization of Ukraine*, (3), 41–50. Retrieved from <https://doi.org/10.11603/1681-2786.2022.3.13435> [in Ukrainian].

3. Zakharina, T. (2023). Reintegration potential of veterans as a factor of successful reintegration of them into society. *Social Work and Education*, 10(3), 263–275. Retrieved from <https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.3.1> (accessed: May 20, 2024) [in Ukrainian].

4. Kravchenko, O., Shvets, V., & Melnyk, L. (2024). The role of veteran organizations in reintegration and psychological rehabilitation of veterans with disabilities in the conditions of war and post-war times. *Psychological Journal*, (11), 37-44. Retrieved from <https://doi.org/10.31499/2617-2100.11.2023.298401> (accessed: May 20, 2024) [in Ukrainian].

5. Oleksenko, B., & Gryshchenko, I. (2023). Praktykorientovani pidkhody do zabezpechennia reintehratsii veteraniv ta uchastnykiv boiovykh dii [Practice-Oriented Approaches to Ensuring the Reintegration of Veterans and Combatants]. *Scientific Collection «InterConf»*, (180), 139–142. Retrieved from <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/4804> (accessed: May 20, 2024) [in Ukrainian].

6. Malovanyi, M. I., Ulianych, Yu. V. (2023). Zarubizhnyi dosvid profesiinoi ta sotsialnoi adaptatsii viiskovykh [Foreign Experience in the Professional and Social Adaptation of Military Personnel]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen : zb. nauk. prats. Odesa: Odeskyi natsionalnyi ekonomichnyi universytet*, 3-4 (86-87), 38–47 [in Ukrainian].

7. Yatsenko, L. (2023). Problemy pratsevlashtuvannya veteraniv viiny: ryzyky dlia derzhavy ta suspilstva [Problems of Employment of War Veterans: Risks for the State and Society]. National Institute for Strategic Studies. Retrieved from: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/problemy-pratsevlashtuvannya-veteraniv-viyny-ryzyky-dlya-derzhavy> (accessed: May 20, 2024) [in Ukrainian].

8. Pavlikha, N. V., Tsymbaliuk, I. O., Khomiuk, N. L., Voichuk, M. V., Savchuk, A. Yu., Kolomechiuk, V. V., Tsymbaliuk, S. M. (2022). Bezpeka staloho rozvytku rehioniv ta terytorialnykh hromad Ukrainy na zasadakh inkluzyvnoho zrostannia [The Security of Sustainable Development in the Regions and Territorial Communities of Ukraine Based on the Principles of Inclusive Growth]. Lutsk: Vezha-Druk. 514 p [in Ukrainian].

9. Pro sotsialni posluhy: Zakon Ukrainy vid 17 sichnia 2019 roku № 2671-VIII. [On Social Services: Law of Ukraine dated January 17, 2019, No. 2671-VIII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (accessed: May 20, 2024) [in Ukrainian].

10. Pavlikha N. V., Tsymbaliuk I. O., Savchuk A. Yu. (2022). Stalyi rozvytok turyzmu ta rekreatsii: suchasni vyklyky y perspektyvy dlia Ukrainy [Sustainable Development of Tourism and Recreation: Current Challenges and Prospects for Ukraine]: monohrafiia. Lutsk: Vezha-Druk. ISBN 978-966-940-426-8 [in Ukrainian].

11. Pavlikha N. V., Tsymbaliuk I. O., Uniha O. V., Kotsan L. M., Savchuk A. Yu. (2022). *Ekonomika dobrobutu: rehu-liuvannia dokhodiv naselennia ta rozvytok rynku pratsi [Economics of Prosperity: Income Regulation and Labor Market Development]* : monohrafiia. Lutsk: Vezha-Druk, ISBN 978-966-940-435-0 [in Ukrainian].

12. Reintehratsiia veteraniv ATO ta OOS. Vyiavlennia ta podolannia vyklykiv za dopomohoiu indeksu sotsialnoi zghurtovanosti i prymyrennia (SCORE) v Ukraini sichen 2022. (2022). *Analitychnyi zvit*. Retrieved from: https://api.scoreforpeace.org/storage/pdfs/REP_DGEUkr21_Vets-Report_FIN_UKR.pdf (accessed: May 20, 2024) [in Ukrainian].

УДК 316.334.3(4-6ЄС):365.244]:314.151.3-054.73](477)](045)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.21>

Роман ПАНЧЕНКО

аспірант, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300

ORCID: 0009-0007-4023-6332

Бібліографічний опис статті: Панченко, Р. (2024). Соціальна політика щодо підтримки зовнішньо переміщених з України осіб житлом у країнах Європейського Союзу. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 149–155, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.21>

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ЩОДО ПІДТРИМКИ ЗОВНІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ З УКРАЇНИ ОСІБ ЖИТЛОМ У КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Соціальна політика забезпечення житлом зовнішньо переміщених осіб стала важливою частиною реакції Європейського Союзу на міграційну кризу, викликану війною в Україні. За кількістю програм підтримки зовнішньо переміщених з України осіб у країнах ЄС, група програм, спрямованих на забезпечення безпечним житлом, є найбільшою. Мета статті полягає в аналізі соціальної політики щодо забезпечення житлом зовнішньо переміщених осіб з України у країнах Європейського Союзу. Стаття спрямована на дослідження основних механізмів забезпечення житлом та соціальної підтримки цих осіб. Дослідження базується на аналізі офіційних документів ЄС, директив, а також наукових джерел і публікацій, що висвітлюють наукову і соціальну проблематику забезпечення житлом переміщених осіб. Автором використано дані різних міжнародних баз та аналітичні звіти щодо реагування на міграційну кризу. Наукова новизна дослідження полягає в комплексному підході до аналізу впливу міграційної кризи на систему соціального забезпечення країн ЄС, виявленні позитивних чинників і недоліків чинних програм. У висновках до статті вказано на значне розмаїття підходів до забезпечення житлом в різних країнах ЄС і визначено такі позитивні чинники залучення приватних домогосподарств: простота процедури подання заявок, що дало змогу швидко їх обробляти; невелике коло обов'язків приймаючої сторони; залучення нових партнерів з громадянського суспільства; якісна і швидка робота залучених агенцій у справах біженців; використання цифрових технологій для прискорення розміщення та полегшення перевірки і подальшого супроводу. Зазначено, що деякі програми мають проблеми з моніторингом і контролем, тривалістю перебування, та забезпеченням безпеки переміщених осіб. Рекомендується активізувати співпрацю між державними установами, міжнародними організаціями та громадськими ініціативами для створення більш гнучких та безпечних програм забезпечення житлом.

Ключові слова: міграційна криза, зовнішньо переміщені з України особи, соціальна політика підтримки житлом, Європейський Союз, соціальна підтримка, війна в Україні.

Roman PANCHENKO

PhD Student, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkasy Region, Ukraine, 20300

ORCID: 0009-0007-4023-6332

To cite this article: Panchenko, R. (2024). Sotsialna polityka shchodo pidtrymky zovnishno peremishchenykh z Ukrainy osib zhytlom u krainakh Yevropeiskoho Soiuzu [Social policy on housing support for externally displaced persons from Ukraine in European Union countries]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 149–155, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.21>

SOCIAL POLICY ON HOUSING SUPPORT FOR EXTERNALLY DISPLACED PERSONS FROM UKRAINE IN EUROPEAN UNION COUNTRIES

The social policy for housing internally displaced persons has become an essential part of the European Union's response to the migration crisis triggered by the war in Ukraine. Among the support programs for displaced persons from Ukraine in EU countries, the group focused on providing safe housing is the largest. The objective of this article is to analyze the social policy regarding housing provision for internally displaced persons from Ukraine across EU countries. The paper is aimed at exploring the main mechanisms of housing provision and social support for these individuals. The research is based on the analysis of EU official documents, directives, and scholarly sources that

illuminate the scientific and social issues related to housing displaced persons. The author has utilized data from various international databases and analytical reports on the migration crisis response. The scientific novelty of the research lies in a comprehensive approach to analyzing the impact of the migration crisis on the social security systems of EU countries, identifying the positive factors and flaws of current programs. The conclusions of the article point to a significant variety of approaches to housing provision across different EU countries and identify the following positive factors of involving private households: the simplicity of the application process, which allowed for quick processing; a limited scope of responsibilities for the host side; the involvement of new partners from civil society; the quality and rapid work of agencies involved in refugee affairs; the use of digital technologies to accelerate housing placement and facilitate verification and further support. It is noted that some programs have issues with monitoring and control, duration of stay, and ensuring the safety of displaced persons. It is recommended to intensify cooperation between governmental institutions, international organizations, and community initiatives to create more flexible and secure housing programs.

Key words: migration crisis, externally displaced persons from Ukraine, social policy on housing support, European Union, social support, war in Ukraine.

Актуальність проблеми. Після початку повномасштабної війни почалася масова міграція громадян України у країни Європейського Союзу, що вимагало від нього прийняття термінових рішень. Уже 4 березня 2022 року Рада Європейського Союзу одноголосно проголосувала за пропозицію Європейської Комісії активувати Директиву про тимчасовий захист (EUR-LEX – 52022PC0091 – EN – EUR-LEX, n.d.), (Directive – 2001/55 – EN – EUR-LEX, n.d.). Ця директива мала на меті допомогти державам-членам в управлінні масовим прибуттям біженців з України до ЄС. Завдяки цій директиві біженці отримали право на тимчасовий захист протягом одного року, який міг бути продовжений до трьох років без необхідності проходити тривалі процедури надання притулку. Окрім дозволу на проживання, біженці з України отримали доступ до соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, банківських послуг та ринку праці. Означена тема є актуальною не лише в полі соціальної роботи, а й соціальної політики, міжнародних зв'язків тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд ґрунтується на аналізі наявних наукових джерел, звітів та політичних документів, що дозволяє глибше зрозуміти структуру та ефективність заходів, реалізованих на міжнародному та національному рівнях. Слід зазначити, що дослідження соціальної політики щодо підтримки зовнішньо переміщених осіб з України житлом в країнах Європейського Союзу охоплює кілька ключових тематичних напрямів. Загальноєвропейські нормативні документи щодо підтримки зовнішньо переміщених з України осіб розміщено на офіційному сайті Європейського Союзу (*Your Gateway to the EU, News, Highlights | European Union*, 2024). у постійно оновлюваній вкладці «EUR-

lex» (*EU Law – EUR-Lex*, n.d.), що містить всі закони та підзаконні акти; практичну інформацію щодо прийому біженців з України у країнах ЄС, а також хронологію офіційної співпраці ЄС з Україною після початку повномасштабної війни можна знайти у вкладці «Солідарність з Україною» (*EU Solidarity With Ukraine*, 2022); з програмами та механізмами підтримки можна ознайомитися на сайті Європейської фундації покращення умов життя і праці (European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions) (*Policy Responses to the War in Ukraine*, n.d.). Проблеми забезпечення українських біженців соціальним житлом та інші аспекти соціальної підтримки висвітлено у низці публікацій, зокрема, аналітичній статті «Від безпечного житла до спонсорів: уроки програми прийому українців за спонсорськими програмами для біженців» (*From Safe Homes to Sponsors*, 2023).

Мета статті полягає в аналізі соціальної політики щодо підтримки зовнішньо переміщених з України осіб житлом у різних країнах Європейського Союзу та основних механізмів її забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Механізми фінансування програм соціальної підтримки переміщених з України осіб у країнах Європейського Союзу. Хоча Європейський Союз виявився неготовим до викликів, спричинених повномасштабною війною в Україні, він швидко відреагував у частині забезпечення фінансування програм підтримки біженців з України. Європейська Рада погодилася з пропозицією Європейської Комісії ініціювати більш гнучкий спосіб використання фондів згуртування, який дав змогу державам-членам і регіонам підтримувати біженців за допомогою пакету «Дії згуртування для біженців в Європі»

(CARE – Cohesion Action for Refugees in Europe (CARE)) (*CARE – Cohesion's Action for Refugees in Europe*, n.d.-b). CARE допомагає державам-членам надати екстрену підтримку, яка покриває основні потреби людей, що тікають від російського вторгнення в Україну. До цих потреб належить доступ до послуг, таких як тимчасове житло, постачання їжі та води або медичне обслуговування. Крім того, держави-члени можуть отримати до 100% фінансування ЄС на певні заходи і можуть скористатися існуючими інструментами, такими як Європейський соціальний фонд плюс (European Social Fund Plus (ESF+)) або Фонд європейської допомоги найбільш знедоленим (Fund for European Aid to the Most Deprived (FEAD)), для гнучкого реагування на потреби біженців.

Програми, спрямовані на підтримку зовнішньо переміщених з України осіб. З початку війни в базі даних Єврофонду EU PolicyWatch зафіксовані низку програм підтримки біженців з України. Станом на середину квітня 2024 року повідомлялося про 273 програми, в основному пов'язані з доступом до житла, освіти, охорони здоров'я і соціального захисту, а також з доступом до ринків праці та активною політикою на ринку праці. Найбільше програм спрямовані на загальне збільшення доходів, проте, як видно з огляду програм, незважаючи на те, що вони представлені в категорії «Війна в Україні», їхній основний акцент лежить на підтримці власних громадян, щоб зменшити негативний вплив, спричинений війною в Україні.

Наступна категорія – Збереження або отримання безпечного житла – є більше таргетованою на соціальну підтримку переміщених з України осіб і, так, як і попередня, має значне географічне розповсюдження в Європейському Союзі (див. табл. 1)

Узагальнену інформацію щодо напряму представила Європейська Комісія у цільових рекомендаціях, які було опубліковано як відповідь на повідомлення Європейської Комісії від 23 березня 2022 року «Прийом тих, хто тікає від війни в Україні – готуємо Європу до задоволення потреб» (*EC Communication: Welcoming Those Fleeing War in Ukraine*, 2022). Цільові рекомендації (*Safe Homes Initiative*, 2022) консолідує досвід, міркування та кращі практики держав-членів ЄС, Агентства Європейського

Союзу з питань притулку (EUAA), регіонів, міст, громадянського суспільства, фондів, підприємств та окремих осіб, залучених до цих зусиль. Це тим більше важливо, що кількість переміщених осіб, розміщених у приватних господарів, коливається від 20 до 90%, залежно від країни-члена ЄС, а політики щодо цього явища значно відрізняються.

Виходячи з цього, у Посібнику запропоновано ключові принципи, які допомагають приймаючим сім'ям, сприяють належному підбору та забезпеченню належного та безпечного розміщення в приватному житлі. Документ заохочує активне залучення місцевих громад до прийому переміщених з України осіб шляхом підтримки житла та доступу до таких послуг, як освіта, працевлаштування та охорона здоров'я. Крім того, укладачі Посібника наголошують на сталих житлових рішеннях на майбутнє, спираючись на приклади та передовий досвід місцевих органів влади, громадянського суспільства, приватного сектору та всіх залучених суб'єктів. Він також передбачає підтримку транснаціональних інтеграційних проектів і програм спонсорства громад за рахунок наявних фондів ЄС. Окремий розділ присвячений вирішенню конкретних проблем, зокрема тих, що стосуються розміщення людей, які належать до вразливих груп, та людей, які подорожують з домашніми тваринами.

Позитивні чинники і проблеми розміщення зовнішньо переміщених з України осіб. У перші дні після російського вторгнення в Україну у лютому 2022 року мільйони людей з України почали шукати притулок у сусідніх країнах на східних кордонах Європейського Союзу. Для більшості цих країн останнє десятиліття принесло відносно незначну кількість біженців та мігрантів, тому їхні системи прийому та надання притулку не були належним чином адаптовані і мали обмежені можливості для розміщення прибулих українців. Наприклад, у 2021 році Польща отримала 7,698 заявок на притулок, але вже протягом перших чотирьох тижнів війни в Україні прийняла 2 мільйони українців. Системи у Польщі, Литві, Румунії та інших країнах не були налаштовані на швидке реєстрування та забезпечення житлом такої великої кількості людей (*From Safe Homes to Sponsors*, 2023)

**Програми в країнах ЄС, спрямовані на збереження або отримання безпечного житла
(Policy Responses to the War in Ukraine, n.d.)**

Країна	Програми
Австрія	Житлова субсидія для малозабезпечених домогосподарств
Бельгія	Фламандська фінансова підтримка муніципалітетів для забезпечення житлом українських біженців
Болгарія	Профспілка відкриває тимчасові пункти прийому біженців з України
Греція	Центри прийому та розміщення українських біженців
Данія	Посвідка на тимчасове проживання для переселенців з України Програма субсидій для приватних орендодавців, які надають житло українським біженцям
Естонія	Нові портали для довгострокового розміщення українських біженців Фінансова підтримка біженців для переїзду на довгострокове проживання
Іспанія	Обмеження орендної плати за житло
Ірландія	Житло для українських біженців
Кіпр	Тимчасове розміщення біженців з України в готелях та організованих квартирах
Латвія	Фінансова підтримка безкоштовного житла для цивільного населення України Початкове розміщення та харчування для українських біженців
Литва	Компенсації за безоплатне надання житла громадянам України Одноразова допомога на облаштування для біженців під тимчасовим захистом
Люксембург	Аварійний притулок для біженців Надання тимчасового житла для біженців з України
Польща	Заклад соціального страхування ZUS надає житло для українських біженців Місто Цеханов звільнило приватних осіб, які приймають біженців, від податку на нерухомість Допомога з іпотечними платежами
Португалія	Фінансова підтримка витрат на оренду житла A_Rede – Онлайн-платформа для підтримки сімей біженців у пошуку житла Фінансова підтримка для розміщення українських біженців
Румунія	Надання підтримки та гуманітарної допомоги іноземним громадянам або особам без громадянства, які перебувають в особливих ситуаціях Проживання та харчування для людей з України Забезпечення доступу до нерозподіленого державного житла для українських біженців
Словаччина	Допомога на проживання біженців для фізичних та юридичних осіб, які безкоштовно приймають біженців Допомога на проживання біженців
Словенія	Розміщення біженців з України
Угорщина	Програма сонячних панелей для мешканців
Фінляндія	Відшкодування державою муніципалітетам за послуги, надані українським біженцям
Хорватія	Фінансоване урядом приватне житло для українських біженців
Чехія	Україна: Розширення програми державного житла Субсидія солідарності для осіб, які приймають українських біженців
Швеція	Винятки в будівельних нормах для забезпечення тимчасового житла для біженців

Зприбуттям українців у країни Європейського Союзу, розташовані далі від кордону з Україною, виникли додаткові труднощі, оскільки це співпало зі зростанням кількості шукачів притулку з інших країн та з гострою нестачею житла. Отже, існувала нагальна потреба в новому підході до допомоги українцям у забезпеченні тимчасового житла, як у східних країнах, так і в усьому Європейському Союзі. Майже одразу громадяни почали пропонувати свої домівки людям, що втекли від війни. У майже кожній європейській країні з'явилися численні ініціативи через неформальні мережі, соціальні медіа та громадські групи,

які з'єднували приватних господарів, готових відкрити свої домівки для біженців. Згідно зі спільним дослідженням Європейського агентства з питань притулку (EUAA), Міжнародної організації з міграції (IOM) та Організації з економічного співробітництва та розвитку (OECD), з квітня по серпень 2022 року 27% українських біженців були прийняті в приватних домогосподарствах (*From Safe Homes to Sponsors*, 2023). Фінансова підтримка на проживання надається центральними урядами місцевим органам влади, які пропонують житло, приватним постачальникам житла (наприклад, готелям) або безпосередньо осо-

бам, переміщеним з України. У деяких країнах, зокрема в Польщі та Чехії, домогосподарства, які приймають українських біженців, мають право на фінансову компенсацію.

Ряд країн розробили веб-сайти для полегшення пошуку господарів і бенефіціарів та кращої координації надання довгострокових житлових рішень на муніципальному рівні. Ці сайти часто також слугують інформаційними центрами, які спрямовують українських біженців до інших необхідних послуг. Поряд з державними порталами існує багато приватних і некомерційних сайтів, оскільки громадянське суспільство і неурядові організації відіграють важливу роль у прийомі біженців у деяких країнах, наприклад, у Нідерландах і Великій Британії.

Приватні програми прийому біженців різняться за трьома основними параметрами: роль уряду, обов'язки господарів та рівень перевірки та підтримки господарів.

У деяких країнах ЄС (наприклад, Іспанії та Великобританії), уряди активно втручаються у процес прийому біженців, розробляючи програми та координуючи діяльність. Наприклад, іспанська програма «Сім'я потребує сім'ї» (Familia Necesita Familia) була розроблена у співпраці з Міністерством інклюзії, соціального захисту та міграції та фондом «La Caixa», який займався пошуком господарів і їх перевіркою. У Великобританії програма «Домівки для України» (Homes for Ukraine) дозволяє визнаним організаціям знаходити біженців і забезпечувати їх житлом, а місцеві ради здійснюють перевірку господарів. В інших країнах (наприклад, Ірландія та Фінляндія) уряди обмежують свою участь у забезпеченні переміщених з України осіб житлом.

У багатьох програмах, особливо створених після початку повномасштабної війни в Україні, господарі лише забезпечують житлом. Програми в Німеччині, Словаччині та Польщі не вимагають від господарів надавати додаткову допомогу або підтримку. Втім, деякі ініціативи, як-от у Великобританії та Іспанії, вимагають від господарів брати на себе зобов'язання щодо тривалості проживання та надання допомоги в інтеграції в суспільство.

Деякі програми, як у Іспанії та в проекті HIAS Europe (HIAS, 2024), мають високий рівень перевірки господарів і забезпечують

їх підтримку протягом усієї участі. Інші, як в Німеччині та Словаччині, обмежуються основними перевітками безпеки та простими способами зіставлення потреб. Деякі ініціативи, такі як Shelter4Ukraine, працюють як віртуальні платформи без особливого нагляду.

Ця різноманітність програм відображає різні підходи до прийому біженців та адаптації до місцевих умов і можливостей приймаючих країн.

Переваги поселення зовнішньо переміщених з України осіб у приватних домогосподарствах. Приватні програми прийому українських біженців виявилися ефективними, адже дали змогу швидко забезпечити житлом значну кількість вимушених переселенців. На початковому етапі повномасштабної війни затримки в реагуванні на офіційному рівні у багатьох європейських країнах спонукали до постановня неформальних ініціатив, які стали важливим джерелом негайної допомоги. Наприклад, у Варшаві за перші тижні війни було прийнято від 200,000 до 400,000 біженців, у той час як місто мало лише 30,000 місць у притулках. У Німеччині програма #UnterkunftUkraine отримала з боку місцевих жителів 160,000 пропозицій про житло за кілька тижнів після початку дії, і до вересня 2022 року забезпечила розміщення у приватних домогосподарствах для 49,000 українців (*From Safe Homes to Sponsors*, 2023).

Ці ініціативи стали яскравою демонстрацією того, як бажання громади допомогти новоприбулим біженцям можна перетворити у конкретні дії та залучили більше приватних осіб і громадських організацій, ніж зазвичай беруть участь у програмах реагування на потреби біженців. Опитування, проведені С. Фратцке, В. Пулккінен та Е. Уголіні (*From Safe Homes to Sponsors*, 2023) продемонстрували, що багато хто з господарів вперше були залучені до допомоги переміщеним особам. Багато респондентів, які брали участь у програмах прийому, висловили готовність, якщо знадобиться, приймати біженців знову, що свідчить про мобілізацію приватних ресурсів, які за необхідності можуть бути використані у майбутньому. Наприклад, у Німеччині 80% тих, хто приймав українців, висловили бажання зробити це знову, а в Бельгії 25% опитаних господарів сказали, що вони б знову прийняли біженців, і не тільки з України. Ці успіхи част-

ково можуть бути пояснені особливостями програм прийому, які мали спільні риси, що знижували перешкоди для вступу і сприяли швидкому поповненню новими господарями.

Проблеми, пов'язані з соціальною політикою щодо підтримки зовнішньо переміщених з України осіб житлом у країнах Європейського Союзу. Водночас зі значними перевагами, пов'язаними зі швидкістю та гнучкістю програм, що сприяли оперативному забезпеченню житлом, виникли значні проблеми для благополуччя та безпеки біженців. Відсутність ретельної перевірки господарів і контролю за умовами проживання збільшило ризики, пов'язані з серйозними зловживаннями, перевищенням повноважень і гендерно зумовленим насильством. На відміну від попередніх напливів біженців у країнах ЄС, значна частина переміщених з України осіб – це жінки та діти, що вимагає особливих умов захисту та підтримки, на які не всі програми здатні відповісти адекватно. Крім того, невизначеність щодо тривалості перебування переміщених осіб може спричинити припинення дії угод без належного попередження, залишаючи їх у вразливому становищі. Крім того, регулювання неформальних приватних ініціатив гостинності створило значні проблеми для урядів країн ЄС, що могло ускладнювати ефективне забезпечення житла та підтримки зовнішньо переміщених з України осіб.

Висновки. Приймаючі країни в ЄС і за його межами були змушені адаптуватися і розширювати свої можливості для прийому біженців. Більшість країн покладаються на поєднання

різних варіантів розміщення зовнішньо переміщених з України осіб, виходячи з потреб особи або сім'ї, і доповнюють існуючі або новостворені центри прийому або інші екстрені рішення програмами, що підтримують прийом біженців у приватних домогосподарствах. У країнах, що не є членами ЄС, рівень підтримки зазвичай залежить від того, чи в'їжджають українці як біженці, чи за схемою спонсорства.

До переваг залучення приватних домогосподарств віднесено такі: простота процедури подання заявок, що дало змогу швидко їх обробляти; невелике коло обов'язків приймаючої сторони; залучення нових партнерів з громадянського суспільства; якісна і швидка робота залучених агенцій у справах біженців; використання цифрових технологій для прискорення розміщення та полегшення перевірки і подальшого супроводу. У зв'язку з житловою підтримкою, особливо у зв'язку з широким використанням приватного житла, виникло кілька проблем: перевірка придатності житла для проживання; мінімізація ризику експлуатації та гендерно зумовленого насильства. Країни намагаються зменшити ці ризики, особливо для вразливих груп, але державним службам часто важко регулювати приватні житлові ініціативи, які були створені поза офіційною системою.

Перспективи подальших досліджень означеної соціально важливої науково-практичної проблеми полягають у поглибленому аналізі наслідків упровадження означеної соціальної політики ЄС щодо забезпечення зовнішньо переміщених з України осіб.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *EUR-LEX – 52022PC0091 – EN – EUR-LEX.* (n.d.). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0091&qid=1656585642376>.
2. *Directive – 2001/55 – EN – EUR-LEX.* (n.d.). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32001L0055>.
3. *CARE – Cohesion's Action for Refugees in Europe.* (n.d.-b). EU Regional and Urban Development. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/funding/care_en.
4. *Your gateway to the EU, News, Highlights | European Union.* (2024, April 24). European Union. URL: https://european-union.europa.eu/index_en.
5. *EU law – EUR-Lex.* (n.d.). URL: <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html>.
6. *EU solidarity with Ukraine.* EU Solidarity With Ukraine. 2022. URL: https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/index_en.
7. *Policy responses to the war in Ukraine – Eurofound EU PolicyWatch.* (n.d.-c). URL: <https://static.eurofound.europa.eu/covid19db/ukraine.html>.
8. *EC communication: Welcoming those fleeing war in Ukraine – readying Europe to meet the needs.* 2022, March 23. European Website on Integration. URL: https://migrant-integration.ec.europa.eu/news/ec-communication-welcoming-those-fleeing-war-ukraine-readying-europe-meet-needs_en.

9. *Safe Homes initiative: guidance on the provision of accommodation to those fleeing Ukraine*. 2022, July 14. European Website on Integration. URL: https://migrant-integration.ec.europa.eu/news/safe-homes-initiative-guidance-provision-accommodation-those-fleeing-ukraine_en.

10. *From Safe Homes to Sponsors: Lessons from the Ukraine Hosting Response for Refugee Sponsorship Programs – World*. 2023, October 18. ReliefWeb. URL: <https://reliefweb.int/report/world/safe-homes-sponsors-lessons-ukraine-hosting-response-refugee-sponsorship-programs>.

11. HIAS. *HIAS Welcome Circles | Community Sponsorship | Resettle Refugees | HIAS*. 2024. URL: <https://hias.org/how/welcome-circles/>.

REFERENCES:

1. *EUR-LEX – 52022PC0091 – EN – EUR-LEX*. (n.d.). Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0091&qid=1656585642376>.

2. *Directive – 2001/55 – EN – EUR-LEX*. (n.d.). Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32001L0055>.

3. *CARE – Cohesion's Action for Refugees in Europe*. (n.d.-b). EU Regional and Urban Development. Retrieved from https://ec.europa.eu/regional_policy/funding/care_en.

4. *Your gateway to the EU, News, Highlights | European Union*. (2024, April 24). European Union. Retrieved from https://european-union.europa.eu/index_en.

5. *EU law – EUR-Lex*. (n.d.). Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html>.

6. *EU solidarity with Ukraine*. (2022). EU Solidarity With Ukraine. Retrieved from https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/index_en.

7. *Policy responses to the war in Ukraine – Eurofound EU PolicyWatch*. (n.d.-c). Retrieved from <https://static.eurofound.europa.eu/covid19db/ukraine.html>.

8. *EC communication: Welcoming those fleeing war in Ukraine – readying Europe to meet the needs*. (2022, March 23). European Website on Integration. Retrieved from https://migrant-integration.ec.europa.eu/news/ec-communication-welcoming-those-fleeing-war-ukraine-readying-europe-meet-needs_en.

9. *Safe Homes initiative: guidance on the provision of accommodation to those fleeing Ukraine*. (2022, July 14). European Website on Integration. Retrieved from https://migrant-integration.ec.europa.eu/news/safe-homes-initiative-guidance-provision-accommodation-those-fleeing-ukraine_en.

10. *From Safe Homes to Sponsors: Lessons from the Ukraine Hosting Response for Refugee Sponsorship Programs – World*. (2023, October 18). Relief Web. Retrieved from <https://reliefweb.int/report/world/safe-homes-sponsors-lessons-ukraine-hosting-response-refugee-sponsorship-programs>.

11. HIAS (2024). *HIAS Welcome Circles | Community Sponsorship | Resettle Refugees | HIAS*. Retrieved from <https://hias.org/how/welcome-circles/>.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Ірина БРУШНЕВСЬКА ЛОГОПЕДИЧНЕ ОБСТЕЖЕННЯ В СИСТЕМІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ	3
Світлана ВАКУЛЕНКО, Аміна ОМЕЛЬЧЕНКО СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ ДЛЯ МОНОБАТЬКІВСЬКИХ СІМЕЙ В КОНТЕКСТІ СІМЕЙНОЇ ПОЛІТИКИ.....	9
Наталія ГЕВЧУК, Олена ДАНИЛЮК ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ.....	16
Аліна ДУЛЯ, Тетяна ЛЯХ, Тетяна СПІРИНА ГОТОВНІСТЬ СІМЕЙ ДО ПОВЕРНЕННЯ УЧАСНИКА БОЙОВИХ ДІЙ ДОДОМУ.....	24
Наталія КАБУСЬ, Лілія КЛОС СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ РИЗИКУ.....	30
Андрій КАМБУР ЛІБЕРАЛЬНА ПЕРЕБУДОВА СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ: НОВИЙ КОНТЕКСТ ДЛЯ РОЗВИТКУ НЕПРИБУТКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ.....	37
Ірина КАРПИЧ ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	44
Альона СТАДНИК, Віктор КУЗЬМІН, Марія КУЗЬМІНА, Ігор МЕЩАН ПРАВОВІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ-СИРОТАМИ ТА ДІТЬМИ, ПОЗБАВЛЕНИМИ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	51
Олена КУПЕНКО ОБҐРУНТУВАННЯ ФУНКЦІЙ ПЕДАГОГІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ СТУДЕНТІВ СОЦІОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....	59
Геннадій КУЧЕРОВ, Анатолій СКРИПНИК ДОБРОДІЙНІ ПРАКТИКИ СІЛЬСЬКИХ «ПРОСВІТ» ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ (1917-1919 РР.).....	65
Віктор ЛЯХ ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЄКТІВ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ.....	72
Тетяна ЛЯХ, Максим КУЗНЄЦОВ ПОХИЛИЙ ВІК ЯК ФАКТОР ВРАЗЛИВОСТІ У ПЕРІОД ВОЄННОГО ЧАСУ.....	80
Тетяна МАРТИНЮК, Євгенія СМЕЛЬЯНЕНКО, Юрій ГРИНЕВИЧ ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МЕТОДИК ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З ДІТЬМИ-АУТИСТАМИ ТА ЇХ РОДИНАМИ.....	86
Ярослав МУДРИЙ, Марія ГУЛЯЄВА ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОСВІТНИЦЬКІ КАМПАНІЇ ЯК ЗАСІБ ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	95
Олена ОМЕЛЬЧЕНКО ЕВОЛЮЦІЯ ФАНДРАЙЗИНГУ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ: ВІД ТРАДИЦІЙНИХ МЕТОДІВ ДО СУЧАСНИХ СТРАТЕГІЙ.....	103

Світлана САДРИЦЬКА, Інна ВІТКОВСЬКА ВЗАЄМОДІЯ КОМУНАЛЬНИХ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ З ОРГАНІЗАЦІЯМИ «ТРЕТЬОГО СЕКТОРУ» ЯК МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ МЕШКАНЦІВ МЕГАПОЛІСА В УМОВАХ ВІЙНИ.....	110
Наталія ГЕВЧУК, Тетяна ОПАЛЮК ВОЛОНТЕРСТВО ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	116
Олена КАРПЕНКО МОДЕЛЮВАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ЯК СКЛАДОВОЇ ФАХОВОЇ АКТИВНОСТІ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ	126

РОЗДІЛ 2

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Сергій КАРМАЛЮК, Юрій ОЛАР СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ПІДОПІЧНИХ ПСИХОНЕВРОЛОГІЧНИХ ІНТЕРНАТІВ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ.....	132
Ірина ЦИМБАЛЮК, Андрій КОЛОСОК ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ У ЦИВІЛЬНЕ СУСПІЛЬСТВО.....	140
Роман ПАНЧЕНКО СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ЩОДО ПІДТРИМКИ ЗОВНІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ З УКРАЇНИ ОСІБ ЖИТЛОМ У КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	149

CONTENTS

SECTION 1

ACTUAL PROBLEMS OF SOCIAL WORK

<i>Iryna BRUSHNEVSKA</i> LOGOPEDICAL EXAMINATION IN THE SYSTEM OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT FOR CHILDREN OF EARLY AGE.....	3
<i>Svitlana VAKULENKO, Amina OMELCHENKO</i> SOCIAL SERVICES FOR SINGLE-PARENT FAMILIES IN THE CONTEXT OF THE FAMILY POLICY.....	9
<i>Nataliia HEVCHUK, Olena DANYLIUK</i> RESEARCH OF SOCIAL INTEGRATION OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS INTO TERRITORIAL COMMUNITIES.....	16
<i>Alina DULIA, Tetiana LIAKH, Tetiana SPIRINA</i> READINESS OF FAMILIES TO RETURN A COMBATANT HOME	24
<i>Natalia KABUS, Liliia KLOS</i> STRATEGIC GUIDELINES FOR SOCIAL EDUCATION OF CHILDREN AND YOUTH IN THE INFORMATION SOCIETY OF RISK.....	30
<i>Andrii Kambur</i> LIBERAL RESTRUCTURING OF THE WELFARE STATE: A NEW CONTEXT FOR THE DEVELOPMENT OF NON-PROFIT ORGANIZATIONS IN THE FIELD OF SOCIAL SERVICES	37
<i>Iryna KARPYCH</i> THE STATE POLICY OF UKRAINE REGARDING THE ORGANIZATION OF THE PROVISION OF SOCIAL SERVICES UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL.....	44
<i>Alona STADNYK, Viktor KUZMIN, Maria KUZMINA, Ihor MESHCHAN</i> LEGAL PRINCIPLES OF SOCIAL WORK WITH ORPHANS AND CHILDREN DEPRIVED OF PARENTAL CARE IN UKRAINE.....	51
<i>Olena KUPENKO</i> JUSTIFICATION OF THE FUNCTIONS OF THE PEDAGOGICAL ENVIRONMENT FOR THE DEVELOPMENT OF SOCIAL MATURITY OF STUDENTS OF SOCIONOMIC SPECIALTIES.....	59
<i>Gennadiy KUCHEROV, Anatolii SKRYPNYK</i> CHARITY PRACTICES OF RURAL «PROSVIT» OF RIGHT BANK UKRAINE (1917-1919).....	65
<i>Viktor LIAKH</i> APPROACHES TO CLASSIFICATION OF SOCIAL PROJECTS OF PUBLIC ORGANIZATIONS.....	72
<i>Tetiana LIAKH, Maksym KUZNIETSOV</i> ELDERLY AGE AS A VULNERABILITY FACTOR DURING WARTIME.....	80
<i>Tetiana MARTYNIUK, Yevheniia YEMELIANENKO, Yuriy HRYNEVICH</i> MEANINGFUL COMPONENT OF FORMING LEGAL COMPETENCE AMONG FUTURE SPECIALISTS OF THE SOCIAL WORK.....	86
<i>Yaroslav MUDRYI, Mariia HULLAIEVA</i> INFORMATIONAL AND EDUCATIONAL CAMPAIGNS AS A MEANS OF PREVENTING DOMESTIC VIOLENCE.....	95
<i>Olena OMELCHENKO</i> THE EVOLUTION OF FUNDRAISING IN SOCIAL WORK: FROM TRADITIONAL METHODS TO MODERN STRATEGIES.....	103

Svitlana SADRYTSKA, Inna VITKOVSKA

INTERACTION OF COMMUNAL SOCIAL SERVICES WITH ORGANIZATIONS
OF THE «THIRD SECTOR» AS A MECHANISM FOR ENSURING
THE LONG-TERM SAFETY OF RESIDENTS OF A METROPOLIS IN WARTIME.....110

Nataliia HEVCHUK, Tetiana OPALIUK

VOLUNTEERING AS A FACTOR IN THE FORMATION OF SOCIAL ACTIVITY
OF STUDENT YOUTH.....116

Olena KARPENKO

MODELING THE INDEPENDENT WORK OF STUDENTS IN THE PROCESS
OF FORMING THE PROFESSIONAL COMPETENCES.....126

**SECTION 2
ACTUAL PROBLEMS OF SOCIAL SECURITY**

Sergii Karmaliuk, Yurii OLAR

SOCIAL PROTECTION OF WARDS OF PSYCHONEUROLOGICAL BOARDING SCHOOLS
IN CONDITIONS OF FULL-SCALE WAR.....132

Iryna TSYMBALIUK, Andrii KOLOSOK

THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE SOCIO-ECONOMIC REINTEGRATION
OF VETERANS INTO CIVIL SOCIETY.....140

Roman PANCHENKO

SOCIAL POLICY ON HOUSING SUPPORT FOR EXTERNALLY DISPLACED PERSONS
FROM UKRAINE IN EUROPEAN UNION COUNTRIES.....149

Науковий журнал

Ввічливість

Humanitas

Випуск 2

Коректура • Ірина Миколаївна Чудеснова
Комп'ютерна верстка • Юрій Васильович Ковальчук

Підписано до друку 03.06.2024
Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 17,90. Замов. № 0624/443. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.